

Helden van het vaderland. Onze geschiedenis in 19de-eeuwse taferelen verbeeld

**De historische galerij van Jacob de Vos Jacobszoon
1850-1863**

Dedalo Carasso (red.)

bron

Dedalo Carasso (red.), *Helden van het vaderland. Onze geschiedenis in 19de-eeuwse taferelen verbeeld. De historische galerij van Jacob de Vos Jacobszoon 1850-1863*. Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam 1991.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cara002held01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Afb. 2. **Jacob de Vos Jacobszoon (1803-1878)**

Nicolaas Pieneman (Amersfoort 1810 - Amsterdam 1860) Doek, olieverf; 1860; 104×104,5 Stichting Henriëtte-hofje, bruikleen aan het Rijksmuseum, Amsterdam

Op dit naar verluidt laatste schilderij van Nicolaas Pieneman houdt Jacob de Vos een portret van Lucas Vorsterman door Anthonie van Dijck in de hand.

Woord vooraf

In 1897 kreeg de gemeente Amsterdam een opmerkelijke collectie schilderijen ten geschenke: de in de jaren 1850-1863 door dertig schilders vervaardigde historische galerij van Jacob de Vos. In deze doorlopende reeks van 253 olieverfschetsen wordt een beeldverhaal van de Nederlandse geschiedenis van 40 na Christus tot en met 1861 verteld.

De galerij is tussen 1897 en 1935 in het Stedelijk Museum te zien geweest. In 1935 verhuisden de schilderijen naar museum Fodor, waarna zij in het museumdepot werden opgeborgen. Dit hing samen met de gedaalde waardering voor de schilderkunst uit de eerste helft van de 19de eeuw.

Hierna volgde aan het eind van de jaren zeventig een herwaardering van deze kunst, waarbij een toenemende belangstelling voor de ideeëngeschiedenis uit die tijd kwam.

De galerij van Jacob de Vos is boeiend, omdat zij een uniek overzicht van de artistieke overgang tussen romantiek en realisme geeft. Zij illustreert tevens hoe men zich in de 19de eeuw van het nationale verleden rekenschap gaf.

De galerij herinnert ouderen bovendien aan de verhalen op school, terwijl jongeren er zich over zullen verbazen dat het Nederlandse geschiedbeeld vroeger zo volstrekt anders is geweest.

Het oordeel over kunst is veranderlijk. Wat mooi gevonden wordt, raakt vergeten.

Wat vergeten is komt terug. Daarom is het noodzakelijk dat musea naast hun expositiebeleid ook een conserveringsbeleid hebben en dat niet alleen uitgegaan wordt van wat men vandaag aan de wand wil hangen.

Gelukkig is er nooit gedacht aan het afstoten van de collectie van Jacob de Vos, en kan het Amsterdams Historisch Museum de galerij na meer dan vijftig jaar weer in de aandacht brengen. De schilderijen zijn schoongemaakt, opnieuw gefotografeerd en met behulp van het in handschrift bewaarde historieverhaal van Jacob de Vos in de oorspronkelijke historische jaartallenvolgorde gezet. Aan dit project waaraan een expositie verbonden is, hebben medewerkers binnen en buiten het museum met veel inzet en plezier gewerkt. Daarbij gaat onze dank uit naar de maatschappij *Arti et Amicitiae*, die het manuscript van Jacob de Vos voor de publikatie ter beschikking heeft gesteld.

De catalogus van de galerij kan beschouwd worden als een hommage aan een bescheiden 19de-eeuwse Amsterdammer, die zich in veel opzichten voor de beeldende kunsten heeft ingezet. Jacob de Vos en zijn kunstvrienden hebben er bij voorbeeld voor gezorgd dat het *Joodse bruidje* voor Amsterdam behouden is gebleven.

Ook de historische galerij was een daad van gemeenschapszin, want Jacob de Vos wilde er de Nederlandse historieschilderkunst en het talent van veelbelovende jonge kunstenaars mee stimuleren.

Toen de galerij in 1863 compleet was, waren de dagen van de historiekunst geteld en Jacob de Vos zal weinig resultaten van zijn inspanningen gezien hebben.

Zijn initiatief heeft echter een bijzonder waardevol cultuurhistorisch document opgeleverd en het Amsterdams Historisch Museum is dan ook verheugd om de galerij

van Jacob de Vos Jacobszoon na een periode van vergetelheid weer voor het publiek toegankelijk te mogen maken!

Pauline W. Kruseman, directeur van het Amsterdams Historisch Museum

Afb. 3. **Michiel de Ruyter wordt in de slag bij de Etna dodelijk gewond**

Johann Wilhelm Kaiser (Amsterdam 1813 - Leiden 1900) naar Nicolaas Pieneman (Amersfoort 1810 - Amsterdam 1860) Papier, gravure; 1845; 36×45 Rijks Prenten Kabinet, Amsterdam

Het oorspronkelijke schilderij dateert uit 1834. Dit werd in 1840 door de koning aangekocht en is verschillende malen in prent gebracht. Pieneman herhaalde de beroemde sterfscène voor de historische galerij van Jacob de Vos (cat. 190).

Afb. 4. **Het prediken der gereformeerden buiten Antwerpen in het jaar 1566**

Jan Luyken (Amsterdam 1649 - Amsterdam 1712) Ets; 27×34

Jan Luyken werd in de eerste helft van de 19de eeuw in Nederland als een der eerste belangrijke historieverbeelders beschouwd. Dit tafereel inspireerde diverse afbeeldingen van hagepreken (zie cat. 77).

Inleiding

Dedalo Carasso, Koen van der Spek

* In 1867 opende de Leidse historicus Robert Fruin zijn colleges met een toespraak over de betekenis en de waarde van de geschiedenis. Hij zei over de vaderlandse geschiedenis van de 18de-eeuwse historicus Jan Wagenaar: ‘Het hoofdgebrek ligt daarin, dat het geschreven is voor een ander geslacht dan hetgeen thans leeft, voor Nederlanders op een andere, op een lagere trap van beschaving dan waarop wij tegenwoordig staan. Voor dat geslacht hadden sommige onderwerpen, waaraan wij minder hechten, overwegend belang, en andere, waarin wij juist het hoogste belang stellen, geringere waarde.’¹

Fruins uitspraak kwam in de discussie naar voren toen op het Amsterdams Historisch Museum begonnen werd met het werk aan de uit 253 olieverfschetsen en tien beeldjes bestaande historische galerij van Jacob de Vos. Deze zo goed als vergeten reeks taferelen uit de geschiedenis van het vaderland zijn in de jaren 1850-1863 in opdracht van de Amsterdamse kunstbeschermmer De Vos door dertig schilders en drie beeldhouwers gemaakt. Hoe moesten die in onze ogen vaak naïeve historische verhalen benaderd worden? Als malle anekdotes, curiosa, ficties van ons weinig kritische 19de-eeuwse voorgeslacht, of als onderwerpen die omstreeks 1850 misschien een wezenlijke betekenis hadden? Voor de laatste optiek is gekozen, al hebben wij een glimlach soms niet kunnen onderdrukken.

Er werd besloten om het oorspronkelijke historieverhaal dat Jacob de Vos bij de olieverfschetsen schreef (afb. 1), in hedendaags Nederlands naast de catalogus-afbeeldingen af te drukken. Dit commentaar is de grondslag van de galerij; het verhaal is niet alleen als een toelichting bij de taferelen te beschouwen, maar ook als het programma van de galerij.

Het in schoonschrift overgeleverde relaas van Jacob de Vos is door ons inhoudelijk onaangetast gelaten. In enkele gevallen is daarbij een uitwijding geschrapt en door ronde haakjes en puntjes vervangen. Als een passage is veranderd of toegevoegd staat onze tekst tussen vierkante haakjes. Af en toe hebben wij een verklarende opmerking toegevoegd.

Jacob de Vos omschreef de tien in terra cotta uitgevoerde beeldjes als statuetten en de 253 schilderijen als ‘schetsen in olieverw’ (afb. 1). De statuetten kunnen als kleine standbeelden worden opgevat. De sculptures van de tien beroemde Nederlanders (cat. 254-263) zouden zó als standbeelden uitgevoerd kunnen worden.

Olieverfschetsen zijn geen vrijblijvende verkenningen. Zij geven weer wat de schilders als uitgewerkte schilderijen voor zich zagen; de schetsen zijn geen voltooide kunstwerken maar afgeronde expressies. In de olieverfschets toonde een kunstenaar de essentie van zijn lijnvoering, kleur en clair-obscur en legde hij getuigenis van zijn inspiratie af.

De olieverfschets maakte in Europa deel uit van de academische opleiding.

In Frankrijk werden sedert 1830 in de concoursen voor jonge historieschilders de prijzen toegekend op grond van kleine *esquisses*.

*De auteurs hebben nuttig gebruik gemaakt van het door J. Wit en mevrouw M. Jonker verzamelde materiaal over de galerij. Zij hebben geprofiteerd van de plezierige hulp van o.a. mevrouw M. Carasso-Kok, W. Helmus, J.F. Heijbroek, E.P. Kwaadgras, Dr. M.E. Hoffmann, mevrouw M.B. Lohmann-de Roever, Dr. M. Mathijssen, H.D. Minderhoud en Dr. M. Spies. Dank zij de toestemming van Prof. Dr. H.W. van Os kregen zij inzage in een Groningse doctoraalscriptie over de galerij, waarvan de auteur, mevrouw E. Schipper-van Weering, overleden is. Mevrouw E.S. Bergvelt, M. Jonker, mevrouw R.E. Kistemaker en mevrouw W.F. Loos voorzagen het manuscript van stimulerende kritiek. De auteurs zeggen hen allen hartelijke dank en merken op dat alle tekortkomingen van deze bijdrage op rekening van de schrijvers gesteld moeten worden.

¹R. Fruin, ‘De betekenis en de waarde der geschiedenis’, in: idem, *Verspreide geschriften*. P.J. Blok, P.L. Muller, S. Muller Fiz. ed. dl. 9 (’s-Gravenhage 1904, rede uit 1867 e.v.j.) 332-348, cit. 344.

Het is ons niet bekend of dit in Nederland ook zo was. Zeker is echter dat de olieverfschets ook in ons land een rol heeft gespeeld in het leerprogramma van de historieschilder.²

De olieverfschetsen van de galerij van Jacob de Vos hebben verschillende kenmerken van de *esquisse*, hoezeer sommige stukken ook het geacheveerde schilderij benaderen. De felle kleuren, de heftige contrasten, de opvallende lijnvoering en de exuberante expressiviteit hóórden bij de olieverfschets, die haar eigen liefhebbers had en als een bijzondere vorm van schilderkunst werd gewaardeerd.

²Zie over de olieverfschets o.a. A. Boime, *The academy and French painting in the nineteenth century* (London 1971). Zie voor Nederland D. Dekkers, 'Op reis gezonden. De Groote Prijs aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam (1823-1849)', *Mededelingen van het Nederlands Instituut te Rome* dl. 47, nova series dl. 12 (1987) 179-218. D. Dekkers achterhaalde in 'Jozef Israëls en de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Van kwekeling tot gevestigd schilder', *Oud Holland* jrg. 101 (1987) 65-86, twee schetsen van Israëls en Van Koningsveld die zij t.g.v. de Grote Prijs van 1847 gemaakt hadden (ill. 3 en 4). Mevrouw Dekkers laat - terecht - de mogelijkheid dat er in 1847 uitgewerkte prijsschilderijen zijn geweest.

Hierbij rijzen verschillende vragen. In welke traditie moeten wij de galerij plaatsen? Wie was Jacob de Vos? Welke beweegredenen had hij? Dit komt het eerst aan de orde. Dan wordt nagegaan hoe de galerij tot stand kwam en hoe zij was ingericht. Ook komt het geschiedbeeld ter sprake. De inleiding besluit met een overzicht van de lotgevallen van de collectie na het overlijden van Jacob de Vos.

Geschiedenis in beeld

De Europese 19de eeuw was doordrenkt van historie. Oude en nieuwe naties zochten daarin naar de wortels van hun bestaan. Dit kwam op tal van manieren tot uitdrukking: in geschiedwerken, romans en gedichten, in studentenmaskerades zelfs, en niet in de laatste plaats in de beeldende kunsten, die als een belangrijk middel ter bevordering van het nationale bewustzijn werden beschouwd. Zo verrezen op de stadspleinen standbeelden van staatslieden, geleerden en kunstenaars. Nationale musea openden hun poorten voor het publiek en overheden gaven opdracht om roemrijke gebeurtenissen op monumentale historieschilderijen in publieke gebouwen te verbeelden.³

Frankrijk zette op het gebied van de heroïsche historieschilderkunst de toon.

Ook de Belgische schilders werden internationaal zeer gewaardeerd. Nederland trad nauwelijks op de voorgrond. Daarbij was een factor dat de Nederlandse overheid in de eerste helft van de 19de eeuw geen belangstelling voor de historiekunst had.

Alleen koning Willem I spande zich in om deze te stimuleren. Hij bezat drie beroemde historieschilderijen: de door Jan Willem Pieneman geschilderde *Veldslag van Waterloo* die tegenwoordig in het Rijksmuseum hangt, de *Heldenmoed des prinsen van Oranje bij Quatre-Bras* van dezelfde schilder, en *Het kwetsen van het paard des prinsen van Oranje voor Boutersem* door Cornelis Kruseman.

De heroïsche historieschilderkunst op middelgroot en klein formaat was in ons land méér ingeburgerd. Een tafereel als *Michiel de Ruyter wordt in de slag bij de*

³Zie voor dit soort historiekunst in Europa *Triumph und Tod des Helden. Europäische Historienmalerei von Rubens bis Manet*. E. Mai en A. Repp-Eckert ed. Tent. cat. Wallraf-Richartz-Museum der Stadt Köln, Kunsthaus Zürich en Musée des Beaux-Arts Lyon (Zürich 1987-1988). Een aardig boek over wat er in Engeland werd geschilderd is van R. Strong, *And when did you last see your father? The Victorian painter and British history* (z. pl. 1978). Zie voor Nederland o.a. J.Th.M. Bank, *Het roemrijk vaderland. Cultureel nationalisme in Nederland in de 19de eeuw. Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de vaderlandse geschiedenis na 1500 aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 29 september 1989* (Den Haag 1990).

Etna dodelijk gewond van Nicolaas Pieneman, genoot zelfs landelijke bekendheid door verschillende reproducties (afb. 3).⁴

Nederland had ook een eigen historiële traditie. Men was zich daarvan al vroeg bewust, zoals blijkt uit een rede die de historicus Jacobus Scheltema in 1808 hield. Scheltema wees op de vele schilderijen en penningen waarop de vaderlandse geschiedenis is uitgebeeld en op onze belangrijke grafische traditie, waar Jan Luyken volgens hem als eerste historieverbeelder een belangrijke plaats innam (afb. 4).⁵

Scheltema roerde hiermee de historisch-illustratieve beeldtraditie aan waarin Jan Luyken en eind 18de-eeuwse kunstenaars als Jacobus Buys, Reinier Vinkeles en Simon Fokke tot de uitblinkers behoorden. De laatste werkten voor allerlei geïllustreerde encyclopedische en populair-historische series die sinds de tweede helft van de 18de eeuw verschenen, zoals de *Staatkundige historie van Holland, behelzende eene staatkundige bespiegeling van de voornaamste gevallen der Nederlandsche geschiedenissen* (1756-1782), de *Historische, geographische konst-en-reis-almanach* (1767-1795), de *Geschiedenissen der vereenigde Nederlanden voor de vaderlandsche jeugd* (1783-1795) en het *Vaderlandsch woordenboek* van Jacobus Kok (1785-1796); de twee laatste werken zijn door Jan Fokke voortgezet. Dit soort geschriften verscheen ook in de 19de eeuw, en zo konden jong en oud zich ook in de jaren 1835-1841 in *De leidsman der jeugd* laven aan de mislukte doop van de koppige Friese koning Radbod, de belegering van Damiate, de moord op graaf Floris V, de levend begraven Albrecht Beiling, de ongelukkige liefdes van Jacoba van Beieren en 226 andere plaatjes bij

⁴Zie over de Nederlandse historiekunst op groot formaat E.S. Bergvelt, 'Nationale, levende en 19de-eeuwse meesters. Rijksmusea en eigentijdse kunst', in: *Het Rijksmuseum. Opstellen over de geschiedenis van een nationale instelling*. E. de Jong, G.Th.M. Lemmens, P.J.J. van Thiel ed. Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1984 dl. 35 (Weesp 1985) 77-149. Het meest uitgebreide Nederlandse overzicht van de 19de-eeuwse historieschilderkunst is te vinden in *Het vaderlandsch gevoel. Vergeten negentiende-eeuwse schilderijen over onze geschiedenis*. Tent. cat. Rijksmuseum Amsterdam (Amsterdam 1978). Zie voor een fraaie samenvatting J.J. Heij, 'Beeldende kunst en geschiedenis in Nederland, 1840-1990', *Regionaal-historisch Tijdschrift Holland* jrg. 22 (1990) 194-215.

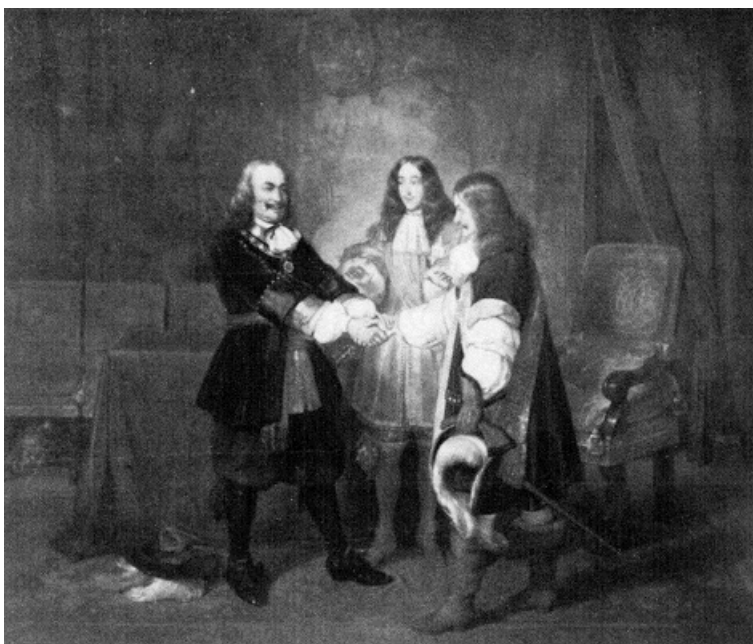
⁵J. Scheltema, 'Hulde aan de teekenkunst voor de vaderlandsche geschiedenis. Feestrede uitgesproken ter gelegenheid van de uitdeeling der eereprijzen voor het departement: *Teekenkunde*, der Maatschappij: FELIX MERITIS. te Amsterdam. Op den veertienden van Wintermaand, 1808', in: idem, *Geschied- en letterkundig menzuever* (Amsterdam 1818) dl. 3, 159-200.

historische praatjes.⁶ Tussen deze illustraties en de taferelen in de galerij van Jacob de Vos is de afstand niet groot.

De voorbeeldgeschiedenissen in deze historische ABC's werden in de 19de eeuw door de schrijvers van historische romans en dichters dankbaar gebruikt.

Adriaan Loosjes, Arnout Drost, Jacob van Lennep, mevrouw Bosboom-Toussaint, H.J.F. Oltmans, J.F. Helmers en H. Tollens gaven aan deze exempla een literaire dimensie.

⁶Voor een overzicht van deze literatuur zie *Atlas van Stolk. Katalogus der historie-, spot- en zinneprenten betreffende de geschiedenis van Nederland*. G. van Rijn ed. (Amsterdam 1895) dl. I, 5-108.

Afb. 5. **De verzoening van Michiel de Ruyter en Cornelis Tromp in het bijzijn van Willem III**
 Jacobus Ludovicus Cornet (Leiden 1815 - Leiden 1882)
 Paneel, olieverf; gesigneerd, 1843; 42,5×50,5

Ook de letterkundige E.J. Potgieter wees in zijn beroemde opstel *Het Rijks-Museum te Amsterdam* (1844) op de historiële beeldtraditie van het vaderland. Potgieter beschouwde de schilderijen van het Rijksmuseum als beeld dragers van ons glorieuze verleden. Hij vond de collectie in historisch opzicht echter incompleet en sprak de wens uit dat deze, net als in het nationale museum te Versailles, met nieuwe historiestukken zou worden aangevuld. Potgieter noemde als onderwerpen de troonsafstand van Karel V en de verzoening van de Orangistische Cornelis Tromp met de voorheen Staatsgezinde Michiel de Ruyter. Hij besprak daarbij een hem niet geheel bevredigende uitbeelding van de bekende Leidse schilder J.L. Cornet (afb. 5).⁷

Het nationale museum te Versailles was een schepping van de Franse koning Louis Philippe. Deze had het voormalige paleis van Lodewijk XIV als museum ingericht en aan de historiestukken van oude Franse meesters monumentale nieuwe historietaferelen toegevoegd. Meer dan tweeduizend schilderijen vertelden in het

⁷E.J. Potgieter, 'Het Rijks-Museum te Amsterdam', in: *De Gids* jrg. 8, dl. 2 (1844) 17-26, 208-216, 391-423, 585-595, 599-609.

in 1837 geopende Versailles het beeldverhaal van Frankrijks roemrijke politieke en militaire verleden. Portetten- en beeldengalerijen vulden deze evenementen aan.⁸

De historiekunst stond in Nederland in de eerste helft van de 19de eeuw bij kunstkenner en literatoren in hoog aanzien, maar het gewone koperspubliek had liever - zoals altijd - bloemstukken, landschapjes, gezelschapjes of stadsgezichten aan de muur. Veel schilders beoefenden de verheven historiekunst alleen in het begin van hun loopbaan. Zij konden daarmee, zo stelt J.J. Heij, de aandacht op zich vestigen. In tentoonstellingsrecensies werden historiestukken namelijk bijna altijd het eerst en het meest uitgebreid besproken, overeenkomstig hun voorname plaats in de onderwerpen-hiërarchie. Omdat een historisch onderwerp geacht werd de zwaarste technische eisen te stellen, kon een jonge kunstenaar daarmee laten zien dat hij zijn vak in de vingers had. Als hij bekendheid verworven had, legde hij zich vaak toe op het lucratievere genre of landschap.

Deze laatste twee soorten van schilderkunst hadden overigens een raakvlak met de historie. Bij het uitbeelden van gezelschappen werden vaak historische situaties gekozen, terwijl ook afbeeldingen van beroemde kunstenaars geliefd waren (afb. 10). Een schilder als Johannes Stroebel had zich in 17de-eeuwse binnenhuizen gespecialiseerd. Herman ten Kate beeldde wachtlokalen met 17de-eeuwse soldaten uit. Cornelis Springer maakte 17de-eeuwse stadsgezichten, en David Bles en Hendrik Reijntjes waren in 18de-eeuwse familietaferelen bedreven.⁹

Deze schilders lieten zich door de stijl van oud-Hollandse meesters inspireren, maar sloten zich met hun smeltend penseel, duidelijke contouren, heldere kleuren en op het moment van de handeling gerichte uitbeelding ook bij de internationale schildermode van de jaren 1830-1850 aan.

De Nederlandse historiekunst moet in relatie tot zowel de internationale ontwikkeling als de nationale traditie worden gezien.

⁸Veel schilderijen zijn uit Versailles naar elders verhuisd. Omtrekgravures naar de oorspronkelijke collectie geeft Ch. Gavard, *Galeries historiques de Versailles* (Paris 1838) 13 dln. Zie ook Ch. Gavard, *Galeries historiques de Versailles. Histoire de France servant de texte explicatif aux tableaux de Versailles* (Paris 1838-1841) 4 dln.

⁹Heij, *Beeldende kunst en geschiedenis*.

Afb. 6. **De prinsjes in de Tower**

Hypolite (Paul) Delaroche (Parijs 1797 - Parijs 1856) Doek, olieverf; gesigneerd, 1832; 34×41

Van dit uit 1830 daterende schilderij van Delaroche in het museum van het Luxembourg-paleis in Parijs - thans in het Louvre - bezat Jacob de Vos één van de kleine versies. Het is niet bekend waar die van De Vos zich thans bevindt.

Het tafereel beeldt de zoons van de Engelse koning Edward IV af, vlak voordat zij door hun oom Richard III vermoord worden.

Jacob de Vos Willemszoon

Het uitblijven van grote opdrachten in openbare gebouwen was een voortdurende bron van zorg voor het kunstonderwijs. De academies en in het bijzonder de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, leverden namelijk historieschilders af die dit vak in de praktijk nauwelijks naar behoren in 't groot konden uitoefenen. Op gezette tijden betoogden bij het academie-onderwijs betrokken notabelen dan ook dat er verbetering in het overheidsbeleid moest komen. Eén van hen was Jacob de Vos Willemszoon (1774-1844).

Jacob Willemszoon was zoon van een bekende Amsterdamse doopsgezinde predikant en firmant van het assurantie kantoor De Vos. Deze naam werd in 1828 in De Vos & Zoon veranderd, wat verband houdt met de toetreding van Jacobs zoons Jacob en Chris. De Vos & Zoon was in Amsterdam een begrip dat tot in de 20ste eeuw bij verschillende fusies in steeds langere namen behouden bleef.

In 1972 ging de firma Langeveldt De Vos De Waal en Zoon ten slotte samen met D. Hudig & Co. en ontstond Hudig-Langeveldt.¹⁰

Jacob Willemszoon bezat een grote kunstcollectie met belangrijke oude tekeningen die afkomstig waren uit de verzameling van zijn naamgenoot en neef, de bekende kunstverzamelaar Jacob de Vos (1735-1833). Jacob Willemszoon was muzikaal en hij beschikte over een vaardige tekenhand waarmee hij tafereeltjes uit zijn gezinsleven heeft vastgelegd. Hij bekleedde belangrijke bestuursfuncties in het hoofdstedelijke kunstleven. Zo was hij jarenlang secretaris van de Vierde Klasse van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten. Tussen deze afdeling die zich met de beeldende kunsten bezigheid en de Amsterdamse kunstacademie bestonden nauwe banden;

Jacob Willemszoon heeft zich als vice-voorzitter van de raad van bestuur in hoge mate voor de academie ingespannen. Naar het schijnt is de grafische afdeling vooral door zijn inzet tot stand gekomen. Uit het academiearchief blijkt voorts dat hij in

¹⁰I.H. van Eeghen, 'De Vos & Zoon en de Amsterdamse assurantiebezorgers', *Jaarboek Amstelodamum* dl. 72 (1980) 44-62. Uit het jaarverslag over 1990 van de Hudig-Langeveldt Groep BV blijkt dat in dit jaar de groepsmaatschappij De Vos & Zoon (Belgium) NV te Antwerpen is afgestoten.

1837 in de Slijkstraat een pand had gekocht en dit kosteloos aan de aangrenzende, in het Oudemannenhuis gevestigde academie ter beschikking had gesteld.¹¹

Jacob Willemszoon sprak graag in het openbaar. Hij betoonde zich dan een hartstochtelijke voorstander van de historiekunst, zoals in een rede van 1841

¹¹Zie over J. de Vos Wzn. de herdenking door J. van Hall in: *Proces-verbaal van de acht en dertigste algemeene vergadering van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, gehouden te Amsterdam, den 26sten maart 1845* 12-15. Voorts de herdenking door M. Siegenbeek in: *Handelingen der jaarlijksche vergadering van de Maatschappij van de Nederlandsche Letterkunde* (1845) 16-19. Zie voor verdere literatuurverwijzingen C. Kramm, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters* (Amsterdam 1861) dl. 3, 1796-1797. I.H. van Eeghen, 'De familie De Vos: kerk, kunst en zaken', *Doopsgezinde reeks* dl. 6 (1980) 124-136. M. Schapelhouman, 'Het beste bewaard. Een Amsterdamse verzameling en het ontstaan van de Vereniging Rembrandt'. Tent. cat. Rijksprentenkabinet Rijksmuseum Amsterdam dl. 21 (Amsterdam 1983). I.H. van Eeghen, 'Kinderleven in de Franse tijd', *Jaarboek Amstelodamum* dl. 47 (1955) 145-174. Over de percelen in de Slijkstraat, zie Gemeentearchief Amsterdam (voortaan af te korten als GAA), Particuliere Archieven (voortaan af te korten als PA), 681 (Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten), no. 73 (eigendomspapieren van Slijkstraat 23, 1804-1837). Het pand werd samen met het medebestuurslid Jhr. Mr. H. Six van Hillegom gekocht.

waarin hij in het bijzonder het werk van de Franse historieschilder Paul Delaroche prees (afb. 6 en 7).¹²

Bij de toespraak zaten de koning en de prins op de voorste rij. Hen hield Jacob Willemszoon dan ook in de eerste plaats voor dat genrestukken hun weg wel vinden, maar dat de moeilijkste en meest verheven uitingen van kunst, de historieschilderkunst en de beeldhouwkunst, geen middelmatigheid dulden en ‘zonder eene magtige ondersteuning van Grooten en Aanzienlijken, moeten

¹²De rede is afgedrukt in *Proces-verbaal van de vereenigde zitting der vier klassen van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, gehouden te Amsterdam, op den 14den april 1841, des namiddags te twee ure 23-35*. Zie over Delaroche N.D. Ziff, *Paul Delaroche. A study in nineteenth-century French history painting* (New York en London 1977).

Afb. 7. De Duc de Guise en Ambroise Paré bezoeken in 1553 het slagveld te Metz

Hyppolite (Paul) Delaroche (Parijs 1797 - Parijs 1856)

Papier, waterverf; gesigineerd, 1826; 11,9×22,2 Amsterdams Historisch Museum, collectie Fodor

verkwijnen en eindelijk geheel verloren gaan. (...) Zullen toch de beeldende Kunsten waarlijk tot veredeling van den mensch, tot opwekking van Vaderlandsch gevoel en tot glorie van een Rijk bijdragen, dan kan zulks vooràl en schier alléén door Historie-schilder- en Beeldhouwkunst verkregen worden (...).’

Jacob Willemszoon merkte op dat de borst van edel gevoel gloeit ‘wanneer wij *hier* de oogen om ons slaan, en de beeldtenissen van zoo vele edelen uit het Voorgeslacht aanschouwen en ons hunne loffelijke daden herinneren, of wanneer wij de praalgraven van den grondlegger onzer Vrijheid, van de TROMPEN, DE RUIJTER'S, VAN GALEN'S, DE EVER TSEN en andere Zeehelden bewonderen? Kunnen wij dan nog twijfelen, of beide Kunsten eene bijzondere bescherming verdienen, bij de zekerheid, dat zij zonder dezelve onder ons geheel te gronde zullen gaan? Neen voorzeker!’¹³.

Jacob Willemszoon bracht ook de situatie in het buitenland ter sprake. Voor de kunstpolitiek in Engeland, Spanje en Italië had hij weinig waardering, maar hij prees Duitsland en het nationale museum in Versailles: ‘Frankrijk (...) bezit ook nu, in zijnen tegenwoordigen Koning, een edelmoedigen Voorstander van hare grootste, verhevenste vakken. Hem komt de eer toe, het onbruikbare *Versailles* in een nationaal museum herschapen te hebben, alwaar, met Frankrijks Kunstgeschiedenis, ook deszelfs Staatsgeschiedenis in eene rij van tafereelen ten toon gesteld is, waaraan, behalve de vroegere, ook de voornaamste der thans levende Kunstenaars gearbeid hebben.’¹⁴.

¹³De Vos, *Proces-verbaal* cit. 28.

Ook de kunstacademies hebben een belangrijke taak, zo vond Jacob Willemszoon: ‘Bij haar berusten de bronnen, waaruit steeds geput moet worden, tot welke men, bij verbastering van smaak, steeds kan terugkeeren, om er zich uit te laven.

¹⁴De Vos, *Proces-verbaal* cit. 33.

De verwaarlozing dier bronnen is, helaas! de oorzaak van gemis aan kennis, waarover men, met regt, bij de meeste onzer jeugdige Kunstenaars klaagt (...). Akademiën en Kunstscholen zijn dus noodzakelijk, al is het, dat zij somtijds niet aan hare wezentlijke bestemming beantwoorden.’¹⁵.

De spreker overleed drie jaar na deze rede. Een van zijn zonen, Jacob de Vos Jacobszoon, zette de artistieke missie voort.

¹⁵De Vos, *Proces-verbaal* cit. 29-30.

Jacob de Vos Jacobszoon

Jacob Jacobszoon, in familiekring Co genoemd, werd op 28 maart 1803 geboren. Hij overleed op 8 juli 1878. Jacob Jacobszoon trouwde op 18 augustus 1830 met Abrahamine Henriëtte Wurfbain, die van 5 januari 1808 tot 26 januari 1883 leefde. Zij hadden geen kinderen. Hun verbintenis leeft voort in het in 1867 opgerichte Amsterdamse Henriëtte-hofje, een instelling voor tien alleenstaande vrouwen van vijftig jaar of ouder die tien jaar of langer in Amsterdam hadden gewoond en in het genot waren van ten minste honderdvijftig gulden eigen inkomen per jaar. Aan alle

Afb. 8. **Daniël Franken Dz. in 17de-eeuws kostuum**

André Mniszech (geb. 1823 - Parijs 1905) Paneel, olieverf; 81×64 Amsterdams Historisch Museum

De historieliefde strekte zich in de 19de eeuw tot de portretkunst uit. Mniszech heeft ook van Abraham Willet, vriend van Franken en De Vos, een historiserend portret gemaakt.

gezindten werd de mogelijkheid geboden om kosteloos in het hofje te wonen, zij het dat van de tien dames er hoogstens één rooms-katholiek mocht zijn.¹⁶

De culturele belangstelling van Jacob Jacobszoon uitte zich al vroeg: hij werd in 1818 op vijftienjarige leeftijd titulair lid van het departement tekenkunde van *Felix Meritis*. Het is niet bekend of hij goed kon tekenen, want er zijn geen schetsen van zijn hand bewaard gebleven. Jacob Junior was evenals zijn vader liefhebber van muziek. In zijn archief bevinden zich twee uitnodigingen om aan een kooruitvoering deel te nemen, in 1825 ten behoeve van watersnoodslachtoffers en in 1827 ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van *Felix Meritis*. Jacob werd in 1829 lid van *Vriendschap en Toonkunst*, hij organiseerde in 1833 een muziekuitsvoering voor het Koninklijk Instituut en trad in 1844 toe tot het bestuur van de Amsterdamse afdeling van de Maatschappij ter bevordering der Toonkunst.¹⁷

Op het gebied der beeldende kunsten begon de bestuurlijke carrière van Jacob Jacobszoon nadat zijn vader in 1844 was overleden. Hij werd in 1850 lid van de raad van bestuur van de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Twee jaar later droeg hij de papieren en daarmee het bezit van het pand in de Slijkstraat aan de academie over.

Van 1855 tot 1860 was De Vos thesaurier van de raad van bestuur. In 1860 werd hij tot vice-voorzitter gekozen, wat hij in de jaren zestig bleef. De Vos was daarbij van 1852 tot in 1859 lid van de belangrijke onderwijscommissie, sedert 1858 als

¹⁶ Het reglement bevindt zich bij het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, familiearchief De Vos, portefeuille Jacob de Vos Jacobsz. (voortaan af te korten als KOG, port. J. de Vos Jzn.). Het hofje bevond zich tot 1956 aan de Stadhouderskade 85. Het kasteelachtige gebouwtje werd voor een modern kantoorgebouw afgebroken. De stichting verhuisde toen naar een groep flats aan de Marnixstraat 237-241.

¹⁷ KOG, port. J. de Vos Jzn.

vice-voorzitter. Hij was als academiebestuurder bovendien betrokken bij de Amsterdamse exposities van levende meesters; uit het academiearchief blijkt dat De Vos in 1852 en 1854 mede de catalogi heeft verzorgd.¹⁸

Ook het Rijksmuseum had de belangstelling van Jacob de Vos. Hij trad in 1853 toe tot de raad van bestuur. In 1875 kreeg hij als oudste bestuurslid in jaren het voorzitterschap van de raad van toezicht opgedragen. Toen De Vos in 1877 afscheid nam werd hij voor zijn voortreffelijke leiding bedankt.¹⁹

De notulen der instellingen waarvan Jacob de Vos bestuurslid was, delen zelden iets over hem mee. Hij was kennelijk weinig spraakzaam en nam geen uitgesproken standpunten in, al leek het daar één keer wel op toen de Amsterdamse academie aan het einde van haar financiële Latijn was als gevolg van de voortdurende bezuinigingen van de rijksoverheid. De docent voor teken- en schilderkunst, H.F.C. ten Kate, nam toen ontslag, evenals Jacob van Lennep, de voorzitter van de raad van bestuur. Jacob de Vos verklaarde op 8 januari 1862 tijdens de vergadering waarop dit gebeurde, dat óók hij zou vertrekken. Desondanks was hij op de volgende vergaderingen weer present.²⁰

Beschermer der beeldende kunsten

De kunstwereld klaagde er in de jaren vijftig en zestig steen en been over dat de regering haar taak als beschermer der beeldende kunsten verwaarloosde. Er werden verschillende invloedrijke burgercomités opgericht die in de jaren zestig het tij wisten te keren en de overheid bij verschillende van hun initiatieven betrokken. Jacob de Vos deed daar met hart en ziel aan mee. Hij kan wat dit betreft in één adem genoemd worden met zijn kunstvriend C.J. Fodor, die een kunstcollectie mét huisvesting aan de gemeente Amsterdam schonk, met C.P. van Eeghen die aan de wieg van onder meer het Stedelijk Museum heeft gestaan, met Abraham Willet, wiens naam in het museum Willet-Holthuysen voortleeft en met zijn vriend Daniël Franken Dzn. (afb. 8) aan wie het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de Vereniging Rembrandt en het Rijks- en Stedelijk Museum veel te danken hebben. Zij behoorden tot een groep vooraanstaande burgers en kunstenaars die elkaar in allerlei besturen en commissies ontmoetten en door schenkingen en initiatieven Amsterdam tot museumstad hebben gemaakt.

Hun culturele idealen zijn onbedoeld ook een profijtelijke investering geweest in Amsterdams economische infrastructuur, getuige het tegenwoordige toerisme.

¹⁸GAA, PA 681, in no. 10, p. 10, 338, 204, 255; no. 11, p. 23, jan. 1860 (10 en 11 zijn notulen van de vergaderingen van de raad van bestuur) en in no. 83, 1 febr. 1858, 20 okt. 1859 (notulen van de vergaderingen der commissie van onderwijs). GAA, PA 64 (Commissie tot tentoonstelling van werken van levende kunstenaars), nrs. 19-24.

¹⁹KOG, port. J. de Vos Jzn. Archief Rijksmuseum Amsterdam, Archief van 's Rijks Museum, no. 2 en 3 (notulen van de commissie van toezicht en de raad van bestuur 1844-1874).

²⁰Zie over de problemen van de Amsterdamse kunstacademie Th. van Tijn, *Twintig jaren Amsterdam. De maatschappelijke ontwikkeling van de hoofdstad, van de jaren '50 der vorige eeuw tot 1876*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam (Amsterdam 1965). Voorts J.A. Martis, *Voor de kunst en voor de nijverheid. Het ontstaan van het kunstnijverheidsonderwijs in Nederland*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam (z.pl. 1990). GAA, PA 681, no. 11 (notulen van de vergaderingen van de raad van bestuur).

Het eerste belangrijke initiatief waarbij De Vos betrokken was, dateert uit 1854. In dat jaar kreeg de gemeente Amsterdam de kostbare collectie schilderijen van de bankier Adriaan van der Hoop gelegateerd. Daarin bevonden zich topstukken als Rembrandts *Joodse bruidje*. De stad wilde echter niet de veertigduizend gulden successierechten betalen die aan de schenking verbonden waren. C.J. Fodor, J.H. Koenen, J.A.A. Santhagens, C.E. Vaillant, Jacob de Vos, F. de Wildt en J. Wittering vormden toen een commissie die 32.500 gulden inzamelde. Het ontbrekende werd door Fodor, De Vos en Santhagens bijgepast. De collectie werd als Museum van der Hoop in het academiegebouw in het Oudemannenhuis ondergebracht; De Vos trad tot de commissie van toezicht toe.²¹

In 1856 werd Jacob de Vos bestuurslid van het Tollens Fonds. Dit hield zich bezig met het inzamelen van gelden voor een standbeeld ter ere van de overleden dichter H. Tollens. Voor negenduizend gulden kwam er in 1860 te Rotterdam een beeld van Johann Theodor Stracké.²²

Jacob de Vos hoorde in 1858 ook tot de oprichters van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. In 1862 werd hij penningmeester van de in dat jaar opgerichte commissie tot voorbereiding van de stichting van het *Muzeüm Koning Willem I*, een initiatief dat het nieuwe Rijksmuseum aan de Stadhouderskade tot resultaat heeft gehad. Tijdens de eerste vergadering van de commissie werd een ingekomen brochure van de bekende tekenaar Alexander Ver Huell besproken. Ver Huell stelde daarin dat de kwijnende kunsten en de vaderlandsliefde in Nederland door middel van opdrachten voor een nationale historiegalerij verbeterd zouden kunnen worden en dat ook de volksopvoeding daarbij in hoge mate gebaat was. De commissie verwierp dit en koos voor een museum van oude kunst. Uit correspondentie tussen De Vos en Ver Huell is bekend dat de Jacob de Vos vreesde

²¹ Van Tijn, *Twintig jaren* 174. J.W. Kaiser, [‘Woord vooraf’, in:] *Beschrijving der schilderijen in het Museum Van der Hoop* (Amsterdam 1881, vijfde druk) iii-v. GAA, PA 681, no. 12 (notulen van de vergaderingen van de raad van bestuur). GAA, PA 272 (archief van de commissie van toezicht op het Museum van der Hoop) no. 1, 2, 3 en 8.

²² Over het standbeeld, zie o.a. G.W. Huygens, *Hendrik Tollens. De dichter van de burgerij. Een biografie en een tijdsbeeld* (Rotterdam en 's-Gravenhage 1972). KOG, port. J. de Vos Jnz. Jacob de Vos trad op 24 december 1856 tot het bestuur van het Tollens Fonds toe in plaats van de overleden Abraham des Amorie van der Hoeven. Het gezelschap bestond verder uit Mr. H.P.J. Tollens, Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, Dr. B. ter Haar, N. Pieneman, J.B. van Bree, Is. Warnsinck, W.A. Bogaers, W.H. Warnsinck en A. van Zee.

dat er voor het plan van Alexander Ver Huell geen geld bij elkaar gebracht zou kunnen worden.²³

De Nederlandse kunstwereld eerde de inzet van Jacob de Vos. Toen hij op 18 augustus 1855 zijn zilveren bruiloft vierde bood het Haarlemse gezelschap *Kunst en Vriendschap* het echtpaar De Vos-Wurfbain op hun buitenverblijf *Zorgvrij* bij Haarlem als huldeblijk een album met tekeningen aan. De Vos kreeg ook een aantal erelidmaatschappen van kunstenaarsverenigingen toegekend, wat neerkomt op een vererende benoeming tot niet-werkend lid. In 1857 opende het Amsterdamse *Arti et Amicitiae* de rij, gevolgd door de Antwerpse kunstacademie (1858), het Haagse *Pulchri Studio* (1859), het Utrechtse *Kunstliefde* (1859), de Rotterdamse Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen (1859) en het Dordtse *Pictura* (1859).

Het bestuur van *Arti* schreef aan Jacob de Vos: ‘De wenschen der genoemde maatschappij, zijn steeds in overeenstemming geweest met Ueds. bedoelingen, en haar leden zijn ten volle overtuigd, dat de aanmoediging van de historische kunst, vooral kan strekken tot vermeerdering van den luister onzer kunstschool.’ *Pulchri* bood het erelidmaatschap aan omdat De Vos altijd bereidvaardig zijn tekeningenbezit voor kunstbeschouwingen ter beschikking had willen stellen.²⁴

De kunstverzameling van Jacob de Vos

De tekeningen waarover in de brief van *Pulchri Studio* gesproken wordt, behoorden tot de fraaie verzameling oude en nieuwe tekeningen die Jacob de Vos van zijn vader had geërfd. Hij breidde dit bezit door aankopen uit en deelde zijn kunstliefde met enkele liefhebbers in *Arte et Amicitia*, een aan het eind van de 18de eeuw opgerichte kunstkrans.²⁵

Jacob de Vos bezat ook een schilderijencollectie en enkele beelden. Daar waren tijdens de veiling van zijn nalatenschap geen oude meesters bij, wel enkele kopieën naar beroemde stukken, zoals Vermeers *Gezicht op Delft*, Rembrandts *Nachtwacht* en de *Schuttersmaaltijd* van Van der Helst.

Bij de 19de-eeuwse schilderijen lag het accent op de Fransen en de Nederlanders,

²³ A. Ver Huell, *Volk en kunst* (Arnhem 1862). Zie ook o.a. J.A.A. Bervoets, ‘Een utopisch museumproject. De actie “Volk en kunst” van Alexander VerHuell’, in: *De negentiende eeuw* jrg. 2 (1978) 204-214. P. Janzen, ‘Het Rijksmuseum aan de Stadhouderskade te Amsterdam. Een wordingsgeschiedenis’, in: *De negentiende eeuw* jrg. 2 (1978) 149-178. *Het dagboek van Alexander Ver Huell 1860-1865*. J.A.A. Bervoets en R. Chamuleau ed. (Zutphen 1985) 54, 102. Archief Rijksmuseum Amsterdam, Archief van de Commissie Museum Koning Willem I, no. 1 en 2 (notulen).

²⁴ Het album, de erediploma's en brieven bevinden zich in KOG, port. J. de Vos Jzn. Over het album zie Van Eeghen, *Familie De Vos* 131.

²⁵ W.F. Loos, ‘De “Kunst-Krans” (1881-1904). Het vriendenalbum van het Amsterdamse kunstgezelschap Arte et Amicitia’, *De negentiende eeuw* jrg. 10 (1986) 1-41.

met daarnaast enkele goede Belgische en Duitse stukken. Tot de duurste kunstwerken behoorde een kleine versie van *De prinsjes in de Tower*, van de door Jacob Willemszoon in 1841 aangeprezen Paul Delaroche (afb. 6). Of deze daarvan al de bezitter was, weten wij niet, maar zeker is dat de richting van Delaroche met een aantal bescheidener vertegenwoordigers in de schilderijencollectie van Jacob de Vos Junior goed vertegenwoordigd was.²⁶

Het 'juste milieu' of de 'gulden middenweg' van Delaroche was de ruggegraat van de collectie van Jacob de Vos. Behalve de werken van schilders uit deze richting, die door Baudelaire waren gekarakteriseerd als 'les tièdes' of 'de halfslachtigen' had De Vos twee kostbare doeken van hun beroemde opvolger William Bouguereau. Hij bezat verder één schilderij van Eugène Delacroix en enkele stukken van de Barbizonschilders Alexandre-Gabriel Decamps, Narcisse Diaz de la Peña en Constant Troyon. Classicisten als Ingres en romantici als Géricault en Ary Scheffer ontbraken. Bij de Nederlandse schilders namen de traditionele kunstenaars uit de eerste helft van de 19de eeuw een belangrijke plaats in. De Vos bezat slechts enkele werken van 'modernere' kunstenaars als A.G. Bilders, J. Bosboom en W. Roelofs. De Haagse school ontbrak.

Tussen de historiestukken viel ons *Van Speyk bij het graf van Michiel de Ruyter* door H. Breukelaar op, dat zich tegenwoordig in het Amsterdams Historisch Museum bevindt (afb. 9). In de veilingcatalogus ontbreken overigens enkele historieschilderijen waarvan bekend is dat deze tot de collectie van Jacob de Vos hebben behoord, zoals *Rembrandt bekijkt in zijn atelier een etsproef* van Nicolaas Pieneman (afb. 10) en enkele historische taferelen van J.L. Cornet. Daartoe hoorde ook *De verzoening van De Ruyter en Tromp in het bijzijn van Willem III* (afb. 5), dat door Potgieter in zijn opstel over het Rijksmuseum was besproken.

²⁶ *Collection de feu de M. Jacob de Vos Jbzn. Tableaux modernes, tableaux anciens et sculptures (...)*. Veilingcat. C.F. Roos & C.F. Roos Jr., Frederik Muller & Co., Van Pappelendam & Schouten, C.M. van Gogh (Amsterdam 22 en 23 mei 1883).

De smaak van De Vos was voorzichtig en aan de conservatieve kant. Zijn collectie doet aan die van zijn vriend Fodor denken.²⁷

De weduwe van Jacob de Vos heeft na haar dood de kunstcollectie laten veilen. Alléén de historische galerij werd aan *Arti et Amicitiae* gelegateerd. Het echtpaar De Vos handelde anders dan Fodor, Willet, Franken en Van Eeghen, die hun verzamelingen aan musea schonken. Deze afwijkende wilsbeschikking berustte waarschijnlijk op een bewuste keuze, getuige een passage in een Engelse reisgids uit 1875: “‘Als ik overlijd’, zei de eigenaar van deze tekeningen [De Vos], ‘dan worden deze verzamelingen verkocht’. ‘Waarom zorgt U niet dat Uw naam dankbaar herinnerd wordt door toekomstige generaties kunstenaars door een schenking aan Uw land?’”, zo was ik [de schrijver] in de verleiding te zeggen. De heer de Vos is eenenzeventig, en hij zal, naar ik vrees, waarschijnlijk niet van gedachten veranderen.”²⁸

Uit vrees dat na de dood van Jacob de Vos diens oude tekeningen voor ons land verloren zouden gaan, zamelden Carl Schöffner, Jacob Ankersmit en Charles Rochussen, de kunstvrienden van Jacob de Vos uit *Arte et Amicitia*, gelden in om de belangrijkste stukken uit de tekeningenportefeuille - waaronder zich enkele Rembrandts bevonden - voor het Rijksprentenkabinet aan te kopen. Hun initiatief had succes. Voor ruim vijftigduizend gulden werden 494 tekeningen uit de collectie

²⁷Zie voor de 19de-eeuwse Nederlandse verzamelingen met Franse schilders H. Kraan, ‘Barbizon en het verzamelen in Nederland’, in: *De school van Barbizon. Franse meesters van de 19de eeuw*. J. Sillevius en H. Kraan ed. Tent. cat. Museum voor Schone Kunsten Gent, Haags Gemeentemuseum, Institut Néerlandais (Gent, Den Haag, Paris 1985-1986) 70-88. I. Hagenbeek-Fey, *Carel Joseph Fodor (Amsterdam 1801-1860) en zijn schilderijenverzameling*, in: *Antiek* jrg. 9 (Amsterdam 1974-1975) 909-947. W.F. Loos, *The Fodor collection: nineteenth-century French drawings and watercolours from Amsterdams Historisch Museum*. Tent. cat. The Picker Art Gallery Hamilton-New York en Amsterdams Historisch Museum (Hamilton-New York, Amsterdam 1985). W.F. Loos, ‘Abraham Willet en zijn schilderijenverzameling’, *Antiek* jrg. 23 (1988-1989) 197-208. GAA, PA 64 (Commissie tot tentoonstelling van werken van levende kunstenaars), no. 20 (schilderijen-dagboek tentoonstelling 1852) 151. Hieruit blijkt dat De Vos het schilderij van Pieneman heeft gekocht. Voor De Ruyter en Tromp zie Kramm, *Levens* dl. 3, 1796-1797. Voorts *Vaderlandsch gevoel* 188-189, 146-147, 174-175.

²⁸R. Gower, *A pocket-guide to the public and private galleries of Holland and Belgium* (London 1875) cit. 161.

van Jacob de Vos Jacobszoon aangekocht. Deze actie gaf aanleiding tot de oprichting van de Vereniging Rembrandt.²⁹

²⁹Loos, *Kunst-Krans*. J.F. Heijbroek, 'De Vereniging Rembrandt en het Rijksmuseum', *Bulletin van het Rijksmuseum* jrg. 31 (1983) 153-194.

Versailles aan de Herengracht

De historische galerij vormde een afzonderlijke eenheid binnen de collectie van Jacob de Vos. De 253 olieverfschetsen en tien statuetten bevonden zich in een apart paviljoen in de achtertuin van het kapitale grachtenhuis op Herengracht 130. Jacob de Vos duidde het paviljoen in zijn gastenboek aan als 'Muzeum Vaderl. Geschiedenis'. Dit is het enige gegeven dat van de zwijgzame Jacob de Vos zelf afkomstig is.³⁰ Om een indruk van de beweegredenen van de eigenaar te krijgen, moeten wij ons daarom verder tot uitspraken van tijdgenoten wenden.

³⁰Gastenboek 'Cabinet de Vos', 28 maart 1854, in Rijksprentenkabinet Rijksmuseum Amsterdam.

Afb. 9. **Van Speyk voor het graf van De Ruyter**

Hendrik Breukelaar (Amsterdam 1809 - Amsterdam 1839) Doek, olieverf; gesigneerd, 1832; 77×62
Amsterdams Historisch Museum, bruikleen van het Sociaal-Agogisch Centrum het Burgerweeshuis

Dit schilderij maakte deel uit van de collectie van Jacob de Vos.

Afb. 10. **Rembrandt bekijkt in zijn atelier een etsproef**

Nicolaas Pieneman (Amersfoort 1810 - Amsterdam 1860) Paneel, olieverf; gemonogrammeerd, 1852; 74×56 Amsterdams Historisch Museum

Dit schilderij maakte deel uit van de collectie van Jacob de Vos. Het ging tijdens zijn leven in handen over van zijn kunstvriend C.P. van Eeghen.

Het vroegst bekende - zijdelingse - bericht is van de kunsthistoricus Th. van Westreene, die zich in 1854 beklagde over het gebrek aan overheidssteun voor de historieschilderkunst en opmerkte dat er een soort panische schrik bestond voor grote historische schilderijen. Hij voegde daaraan toe dat de 'verzameling historische schetsen, door een geacht verzamelaar bijeengebracht', niet als bewijs van het tegendeel kon gelden.

De kunsthistoricus C. Kramm liet zich in 1861 concreter uit. Hij schreef dat de collectie was opgezet om 'de hand te reiken aan veelbelovende kunstenaars, die gaarne aan het historiële vak hunne krachten wenschen te beproeven, of door andere, daarin reeds met lof bekende talenten, insgelijks aan te moedigen, om er in voort te gaan. Hiertoe was eene nieuwe opvatting noodig, teneinde dit groote doel, waarin, als het ware, [bij] onze Schilderschool eene gaping bestaat, niet door theorie, maar door praktijk te verwezenlijken.' Kramm prees de galerij als een 'Pantheon van Neêrlands roem'.

Frederik Muller noemde de historieschilderijen vervolgens in 1863 in zijn beschrijving van Nederlandse historieplaten, en achtte het uniek dat 'een bemiddeld partikulier en kunstminnaar op eigen kosten eene dergelijke verzameling aanlegt.

In Engeland, Frankrijk en België geschiedt dit op groote schaal door de Regering; met echt Hollandschen zin: om zich zelven te helpen, heeft de Heer de Vos dit denkbeeld alléén verwezenlijkt.’

De letterkundige en kunsthistoricus Carel Vosmaer merkte in 1867 ten slotte op dat er in ons land geen grote historische doeken meer werden gemaakt, omdat daarvoor van overheidswege en door ‘corporaties’ geen initiatieven werden genomen.

Hij prees de galerij van De Vos, al beperkte deze zich tot schetsen: ‘(...) dat moge voor een klein Versailles passen; zoovele gedachten in schets en ontwerp te verzamelen is voor een particulier reeds iets.’³¹

Vosmaer trok een vergelijking tussen de galerij en het museum te Versailles. In de latere literatuur over de galerij is op de inspiratie van Versailles de nadruk gelegd, door Huib Luns, Gerard Brom, mevrouw E. Schipper-van Weering en in de Rijksmuseumcatalogus *Het vaderlandsch gevoel*. Brom legde ook een verband met het reeds genoemde opstel van Potgieter, die in 1844 van het Rijksmuseum een Hollands Versailles wilde maken. Mevrouw Schipper sloot zich daarbij aan. Zij wees óók op de uitvoerig in onze bijdrage geciteerde rede van Jacob de Vos Senior uit 1841 en ging van de gedachte uit dat Jacob de Vos Junior in alle opzichten een kind van zijn vader was en dat hij diens werk als het ware voortzette.³²

Wij sluiten ons graag aan bij deze conclusies. De overeenkomst tussen het militair-politieke beeldverhaal in Versailles en het beeldverhaal in de achtertuin van het huis aan de Herengracht is bij alle verschillen in allure en uitvoering duidelijk aanwijsbaar. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat De Vos in 1861 afwijzend reageerde op Ver Huells plan voor een nationaal museum volgens de

³¹Th. van Westreene, *Een woord over kunst en kunstbescherming in Nederland* ('s-Gravenhage 1854) cit. 13. Kramm, *Levens* dl. 3, cit. 1795. Kramm stelt overigens ten onrechte dat de galerij De Vos de historische galerij van *Felix Meritis* zou hebben geïnspireerd. Hij bedoelt waarschijnlijk die van *Arti et Amicitiae*. F. Muller, *De Nederlandsche geschiedenis in platen. Beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historische kaarten* (Amsterdam 1863-1870) I, cit. vii. Muller nam overigens het eerste deel van de galerij op in dit werk. C. V[osmaer], ‘De historische galerij van den heer J. de Vos Jz. te Amsterdam’, *De Nederlandsche Spectator* (1867) cit. 315.

³²H. Luns, *Holland schildert* (Amsterdam z.j.) 225. G. Brom, *Schilderkunst en literatuur in de 19de eeuw* (Utrecht-Antwerpen 1959) 10 e.v. E. Schipper-van Weering, *De historische galerij De Vos*. Doctoraalscriptie Kunsthistorisch Instituut van de Rijksuniversiteit Groningen (Groningen 1975) 19-30. *Vaderlandsch gevoel* 199. De conclusies in deze laatste publikatie berusten op de scriptie van mevrouw Schipper.

formule van Versailles. Wij willen er ook op wijzen dat De Vos zijn galerij niet voor het publiek heeft opengesteld. Hij heeft het volk niet willen opvoeden. Zijn collectie werd slechts door uitverkorenen bezocht, zoals uit het gastenboek blijkt.

De galerij was alléén voor kunstliefhebbers en potentiële opdrachtgevers bestemd. Voor hen lag er ook een in het Frans vertaalde catalogus klaar. Zo hoorde dit als 't over Kunst ging.³³

³³*Histoire des Pays-Bas en tableaux de Mr. J. de Vos Jzn.* (z.pl. z.j.). Dat deze catalogus er in 1863 al was blijkt uit de verwijzing in de inleiding van Mullers *Nederlandsche geschiedenis in platen*.

De Grote Prijs van 1847

Uit de mededelingen van Kramm blijkt dat Jacob de Vos jong talent in het historiële vak heeft willen stimuleren. Dit wordt bevestigd door een ongelukkige gebeurtenis waarbij Jacob de Vos in 1847 betrokken was.

Het Nederlandse kunstleven werd in de eerste helft van de 19de eeuw om de twee jaar in beroering gebracht door een concours voor jonge kunstenaars die een 'Groote Prijs' konden winnen, een stipendium om enkele jaren in het buitenland te studeren. Daarbij wisselden beeldhouwkunst, bouwkunst, graveerkunst en historieschilderkunst elkaar af. Elke discipline kwam dus eenmaal in de acht jaar aan bod. In 1847 was de historieschilderkunst aan de beurt.

Er had een selectie van kandidaten plaatsgevonden, die *eene Episode uit het laatste tijdstip des zondvloeds* van niet meer dan vijf en niet minder dan drie figuren moesten uitbeelden. De winnaar stond twee jaar lang twaalfhonderd gulden te wachten en daarna misschien weer twee keer dit bedrag, als hij voldoende vorderingen maakte en zich aan de voorschriften en bepalingen hield. Voor deze aanlokkelijke prijs sloten acht veelbelovende jonge schilders zich gedurende de wedstrijdperiode in loges van de Amsterdamse kunstacademie op: J. van Dijck, J.H. Egenberger, J. Israëls, J. van

Koningsveld, C. Muller, P. Tetar van Elven, B. Wijnveld Jr. en A.F. Zürcher. Er werd een staatscommissie benoemd die advies over de winnaar moest uitbrengen.³⁴

Geen van de deelnemers kreeg de Grote Prijs. De precieze redenen zijn niet bekend; opvallend is dat de schilderijen na afloop van de wedstrijd niet geëxposeerd werden, zoals gebruikelijk was. Het prijsgeld van het eerste jaar werd verdeeld. De door de beoordelingscommissie als meest verdienstelijk bevonden Wijnveld, Zürcher en Van Dijck kregen respectievelijk vijfhonderd, driehonderd en tweehonderd gulden toegekend. Voor Israëls en Muller schoot er in tweede instantie twee keer honderd gulden over. Besloten werd om voor de resterende drie jaar telkens opnieuw naar de vorderingen der kandidaten te kijken en op grond daarvan een besluit over de verdere verdeling te nemen.³⁵

Van alle kanten kwam kritiek. *De Nederlandsche Kunst-spiegel* vond dat de gang van zaken ‘elken waren kunstminnaar en vriend van wet en regt met diep leedgevoel vervult. Door dit alles is de geheele prijs-kamp (...) tot een nietig spel vernederd, terwijl daarbij het treurige schouwspel is geleverd, van het miskennen en schenden van elk regtsbeginsel, van misbruik van magt en het verkorten van regten en attributen, bij Koninklijke besluiten toegekend aan den Raad van Bestuur der Koninklijke Akademie.’ Deze had nog uitspraak moeten doen op grond van het advies van de commissie, zo luidde het commentaar.³⁶

Het blad was ook boos over de behandeling der kunstenaars. Wijnveld, Zürcher en Van Dijck waren voor de uitslag bij de commissie binnengeroepen en er had ten huize van de voorzitter, de Amsterdamse burgemeester P. Huidekoper, een diner plaatsgevonden waarvoor geen der drie deelprijswinnaars uitgenodigd was.

Het academiëbestuur maakte haar bezwaren tot aan de koning toe kenbaar.

Omdat alle mededingers leerlingen van de academie waren of waren geweest, vond de raad van bestuur dat het streven om de schilderkunst met behulp van een opleiding te verheffen, was mislukt. De uitslag werd daarom als kritiek op het onderwijs in de historieschilderkunst opgevat.

Ook de kunstenaars hadden geen vrede. In een brief aan de raad van bestuur van de Koninklijke Akademie uitten Muller, Israëls en Zürcher hun ongenoegen over het niet toekennen van de prijs. Zij schreven dat zij zich ontmoedigd voelden en

³⁴ Zie voor een uitvoerige behandeling van de prijsvraag Dekkers, *Jozef Israëls*. De staatscommissie bestond volgens een brief van de minister van Binnenlandse Zaken d.d. 19 aug. 1847 uit: P. Huidekoper (burgemeester van Amsterdam), Jhr. Mr. J.L.C. Cremer van den Bergh van Heemstede, A. Brondgeest (lid Koninklijk-Nederlandsch Instituut), J.Z. Mazel (eerste directeur Schilderijen kabinet te Den Haag), Jhr. J. Mock, J.W. Pieneman (directeur Amsterdamse kunstacademie, lid Koninklijk-Nederlandsch Instituut), Jhr. Mr. H. Six van Hillegom (bestuurslid Amsterdamse kunstacademie en lid Koninklijk-Nederlandsch Instituut), J. de Vos, Mr. J. de Vries (lid Koninklijk-Nederlandsch Instituut) (in: KOG, port. J. de Vos Jzn.). Six overleed en werd door Jhr. P. van Loon vervangen.

³⁵ Voor de olieverfschetsen van Israëls en Van Koningsveld zie Dekkers, *Jozef Israëls* ill. 3 en 4.

³⁶ *De Nederlandsche Kunst-spiegel* jrg. 3 (1848) 13-19, cit. 17.

vroegen het bestuur om ‘tot opbeuring van hunnen tenedergeslagen moed en ter *handhaving* hunner opleiding in het vak der Historie schilderkunst zoodanige beschikkingen (...) te nemen als de Raad in zijne wijsheid in zijnen ijver voor de Kunst en in zijne zucht tot behartiging van de belangen der jonge kunstenaars zal vermeenen te behoeven.’³⁷

Jacob de Vos maakte deel uit van de beoordelingscommissie. Over zijn standpunt is niets bekend, maar dit stond zijn benoeming tot bestuurslid van Koninklijke Akademie niet in de weg. Het feit dat De Vos de deelnemers aan het concours van 1847 op Muller na als eerste kunstenaars uitnodigde om olieverfschetsen voor zijn historische galerij te maken, wijst er op dat hij ongelukkig was over de afloop van het schildersconcours en dat de mislukte Grote Prijs tot zijn galerij de directe aanleiding is geweest; wij komen daar in het volgende hoofdstukje op terug.

Aardig is te vermelden dat De Vos in 1856 zelf een wedstrijd uitschreef.

Hij loofde toen vijfhonderd gulden uit voor het beste schilderij met een gebeurtenis uit de vaderlandse geschiedenis in de 16de of 17de eeuw. In 1857 koos de uit N. Pieneman, J.A. Kruseman en C. Rochussen bestaande beoordelingscommissie met algemene stemmen voor *Cornelis de Witt wordt op zijn ziekbed gedwongen het Eeuwig Edict te herroepen* van H.J. Scholten. De tweede prijs ging naar H. Hollander.³⁸

³⁷ Geciteerd naar Dekkers, *Jozef Israëls* 82.

³⁸ Voor meer gegevens over de historiewedstrijd van 1856 zie *Vaderlandsch gevoel* 168-170. Verder ook J.F. van Someren, ‘Hendrik Jacobus Scholten’, in: C. Vosmaer, *Onze hedendaagsche schilders* 2 dln. (Amsterdam en Den Haag z.j. [1881 e.v.j.]).

De kunstenaars

Voor de historische galerij van Jacob de Vos hebben in totaal dertig schilders en drie beeldhouwers opdrachten gekregen. De meeste olieverfschetsen staan op naam van Egenberger (65), Wijnveld (55), Rochussen (26), Bomblet (22), Zürcher (12), Van Dijck (11) en Tetar van Elven (11). Zij worden op afstand door een grote groep gevolgd, met aan het hoofd Scholten (5).

Het is bekend dat de eerste vijf series - de eerste 105 schilderijen dus - in maart en april 1854 aan vrienden en kennissen van Jacob de Vos werden getoond. Kramm vermeldt dat in juli 1862 in totaal 204 stukken klaar waren en dat de resterende 48 schilderijen ook in dit jaar gereed zouden komen. Hij wist dus niet dat er nóg een schilderij (cat. 253) zou bijkomen, dat ook niet in het laatste vak past.

Kramms mededelingen worden bevestigd door de data op enkele schilderijen.

Deze geven bovendien aan dat de zesde serie in 1855 gereed kwam en dat in 1856, 1857 en 1858 tijdelijk met de galerij is gestopt. Geen van de gedateerde schilderijen is namelijk uit die jaren afkomstig. De redenen hiervoor zijn ons niet bekend.

In 1859 kwamen er weer galerijschetsen af en in 1863 waren de laatste vier series klaar.³⁹

In de periode 1850-1855 stuiten wij op Egenberger, Wijnveld, Rochussen, Bombled, Tetar van Elven, Scholten, Van Dijck, Zürcher, Van der Kellen, Lingeman, Israëls, Taurel, Ebersbach, Van Koningsveld en Gerstenhauer Zimmerman. Rochussen en Scholten hadden gevestigde reputaties. De overige schilders waren veelbelovende talenten, van wie de meeste het belangrijkste deel van hun opleiding aan de Amsterdamse kunstacademie hadden gevolgd. Bombled was daar een uitzondering op, en in zekere zin ook Lingeman, die meer als een leerling van P.F. Greive beschouwd kan worden, al heeft hij in het begin der jaren veertig wel aan de academie gewerkt.

Het valt op dat de eerste serie geheel op naam van Van Dijck, Egenberger, Israëls, Van Koningsveld, Wijnveld en Zürcher staat. In de tweede serie kwam daar Scholten met één schilderij bij. Tetar van Elven deed in de derde serie zijn intrede, samen met Rochussen en de andere kunstenaars.

Men mag dus stellen dat De Vos met zes van de acht deelnemers aan de mislukte historiewedstrijd van 1847 startte en dat hij bij het derde wandvak een grotere groep kunstenaars binnenhaalde, over wie hij de opdrachten ging spreiden. Dit laatste bleef ook in 1859-1863 zijn beleid.

³⁹ Gastenboek 'Cabinet de Vos'. *Algemeene Konsten Letterbode* (8 april 1854) 115. Kramm *Levens* dl. 3, 1795. De titelpagina van Kramms *Levens* heeft overigens niet 1862, maar 1861 als jaar van uitgave. Deze is dus óf geantedateerd, óf Kramm heeft geanticipeerd.

Over de statuetten kan nog worden opgemerkt dat de ons bekende uit 1854 en 1855 dateren, en dat de sculptures de belangstelling van De Vos voor standbeelden - Tollens! - illustreren.

In de jaren 1859-1863 bleven Egenberger, Wijnveld, Rochussen, Bombled, Tetar van Elven en Scholten bij de galerij betrokken. Nieuw waren toen Allebé, Brouwer, Cornet, Kannemans, Koster, Leon, Peduzzi, N. Pieneman, Taanman, Alma Tadema, Bisschop, Jamin, H.F.C. ten Kate, Neuhuys en Van Trigt.

Uit deze namen blijkt dat de Amsterdamse academie een minder prominente plaats was gaan innemen. Alma Tadema, Neuhuys en Van Trigt hebben aan de Antwerpse academie gewerkt, en Allebé, Jamin, Leon, Scholten en Taanman hadden een belangrijk deel van hun opleiding op het atelier van P.F. Greive ontvangen. Diens onderwijs was meer op de natuur en de traditie der Hollandse figuurschilders gericht dan dat van de academie.⁴⁰

Cornet, Koster, Pieneman en Ten Kate kunnen in dit gezelschap als gevestigde reputaties worden beschouwd. Hun bijdrage aan de galerij van Jacob de Vos is waarschijnlijk mede uit vriendschap voortgekomen. Het feit dat Pieneman voor de galerij zijn beroemde en vaak gereproduceerde sterfscène van De Ruyter herhaalde, wijst hierop (afb. 3, cat. 190).

⁴⁰M., 'P.F. Greive', in: *De Nederlandsche Spectator* (1883) 178-180.

Een reconstructie van de galerij

Hoe hingen de tien uit ongeveer vijftig schilderijen bestaande series in het tuinpaviljoen van Jacob de Vos en hoe zag dit er uit? Deze vragen zijn makkelijker te stellen dan te beantwoorden. De enige aanwijzing waarover wij beschikken is een uitspraak van Kramm uit 1861: 'De wanden dier Galery beslaan *tien afdelingen*, als doorgaande vaste vakken, die elk weder in vakken voor ieder schilderij, belijst, zijn verdeeld.'⁴¹

Op grond van diverse gegevens is ons inziens echter een reconstructie mogelijk. Als wij veronderstellen dat de tien series in de beschrijving van Jacob de Vos met de tien afdelingen van Kramm overeenkomen, dan ligt een vergelijkbare maatvoering der series in de lijn van de verwachting.

⁴¹Kramm, *Levens* dl. 3, 1795.

Deze veronderstelling kwam uit nadat wij eerst de maten in rijtjes naast elkaar hadden gezet. Er bleek daarbij een zekere regelmaat aanwezig. Wij zijn er vervolgens van uitgegaan dat de schilderijen in rechthoekige vakken moesten passen. Na veel schuiven lukte dit. Bij onze reconstructie is de indeling van de eerste, derde, vierde en zesde serie vergelijkbaar (afb. 11). Ook de tweede en vijfde serie komen overeen (afb. 12). De series zeven tot en met tien zijn onderling eveneens verwant, met variaties op de één na bovenste rij (afb. 13). Op deze rij variëren binnen een hoogte van ongeveer 55 centimeter de hoogte en breedte der schilderijen in de verschillende series.

Wanneer de spieramen tegen elkaar worden geplaatst en de breedtes daarvan worden opgeteld, zijn de rechthoekige vakken der series één, drie, vier en zes elk tussen de 380 en 400 centimeter breed. De hoogte is in alle drie gevallen omstreeks

180 centimeter. Bij de series twee en vijf komen wij volgens eenzelfde optelling uit op een breedte van omstreeks 345 en een hoogte van circa 190 centimeter.

De laatste vier serievakken komen op deze manier op een breedte van ongeveer 280 centimeter en een hoogte van ongeveer 210 centimeter uit. De series zeven tot en met tien zijn dus minder breed dan de eerste zes.

Telt men bij deze kale maten nog het vak- en lijstwerk op waarover Kramm het heeft, dan moet bij de rechthoekige vakken al vlug 30 tot 50 centimeter extra breedte en 15 tot 30 centimeter extra hoogte geteld worden.

Het valt ten slotte op dat de lager hangende schilderijen bij elkaar opgeteld minder breed zijn dan de doeken daarboven, en dat de onderste rijen gereserveerd zijn voor de olieverfschetsen op groter formaat. Op verschillende daarvan worden relatief belangrijke historische gebeurtenissen uitgebeeld.⁴²

⁴²Zie voor de grotere schilderijen cat. 18, 22, 27, 38, 46, 47, 68, 73, 78, 95, 100, 105, 116, 124, 125, 146, 151, 156.

52	53	54	55	56	57	58		
59	60	61	62	63	64	65	66	67
68	69	70	73	74	75	78		
	71	72		76	77			

Afb. 11. **Reconstructie van de indeling van serie 3**

Deze serie is met de series 1, 4 en 6 te vergelijken.

28	29	30	31	32	33	43	
35	36	37	38		39	40	41
42	43	46		47	48	49	
44	45				50	51	

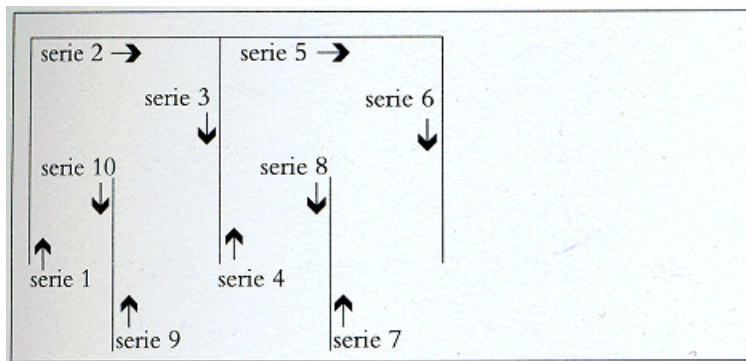
Afb. 12. **Reconstructie van de indeling van serie 2**

Deze serie is met serie 5 te vergelijken.

157	158	159	160	161	162	163
164	165	166		167	168	
169	170	173	174		177	178
171	172	175	176		179	180

Afb. 13. **Reconstructie van serie 7**

Deze serie is met de series 8, 9 en 10 te vergelijken.

Afb. 14. Mogelijke indeling van het tuinhuis. De nummertjes geven de plaats der series aan. Met name de plaatsing der series 7, 8, 9 en 10 is hypothetisch.

Het is ons niet bekend hoe het paviljoen eruit zag. Op het ogenblik wijzen slechts enkele steenresten op een vroeger, perceelsbreed tuinhuis achterin de grachtentuin. Dit tuinhuis is het enige bouwsel dat op kaarten uit de tijd van De Vos is terug te vinden. Het gaat om een rechthoekig gebouwtje van een kleine veertien meter breed en iets meer dan zes meter diep. Het is mogelijk dat dit het onderkomen van de historische galerij is geweest.

Jacob de Vos kon zijn galerij daarin kwijt als hij de series zou hebben gehangen volgens de oplossing die op afb. 14 is gegeven. Bij die veronderstelde ruimtelijke indeling - welke wij graag voor een betere inwisselen - wordt tevens antwoord gegeven op de vraag waarom de maatvoeringen van respectievelijk de series één, drie, vier en zes, de series twee en vijf, en de series zeven tot en met tien onderling vergelijkbaar zijn.

Afb. 15. **Johan de Witt stelt in 1654 de Akte van Seclusie op**
 Paul Constantin Dominique Tetar van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896) Paneel, olieverf;
 gesigneerd, 1860; 46,5×61,5 Museum Paul Tetar van Elven, Delft

Vermoedelijk is de opdracht van Jacob de Vos (cat. 163) aanleiding tot dit schilderij geweest.

De opdrachtsituatie

Er is niets met zekerheid bekend over de zakelijke verhouding van Jacob de Vos en zijn kunstenaars. J.A. Alberdingk Thijm vermeldde in 1884 dat De Vos dertigduizend gulden aan zijn project had uitgegeven en dat hij honderd gulden voor een olieverfschets had betaald. Toen hij dit had gepubliceerd kreeg Thijm te horen dat het maar vijftig gulden was geweest. Thijm vond 't wat zuinig, maar onfatsoenlijk was dit bedrag ter hoogte van ongeveer het maandinkomen van een ambachtsman niet.

Hierbij staat vast dat De Vos niet het type regent was dat wél het kunstwerk maar niet de kunstenaar zag. Toen hij op 28 en 29 maart 1854 het eerste deel van zijn galerij voor vrienden en kennissen openstelde, waren op de eerste dag de befaamde remonstrantse dominee Abraham des Amorie van der Hoeven en verder voornamelijk familieleden en zakenrelaties aanwezig. De kunstwereld kwam op de tweede dag. In het gastenboek vinden we dan namen de namen van Jacob van Lennep, C.J. Fodor, C.P. van Eeghen en Jeronimo de Vries, maar ook die van de schilders Bombled, Egenberger en Wijnveld.

Op 27 april zette de koning zijn handtekening in het gastenboek. Twee dagen later kwamen prins Hendrik en prinses Amélie op bezoek. Zij waren ongetwijfeld uitgenodigd, wat er op wijst dat Jacob de Vos voortvarend zijn best deed om de

historiekunst onder de aandacht te brengen van degenen tot wie ook zijn vader zich in 1841 had gewend: het koninklijk huis.⁴³

Men kan zich afvragen of de olieverfschetsen aanleiding tot opdrachten gegeven hebben. Voor zover wij konden nagaan is slechts één schets tot schilderij uitgewerkt: een doek van Tetar van Elven dat zich in diens nalatenschap bevindt en waarschijnlijk nooit is verkocht (afb. 15, cat. 136).

Het is ons verder niet bekend of het monumentale doek van Egenberger en Wijnveld voor het Haarlemse stadhuis uit hun betrokkenheid bij de galerij is voortgekomen (afb. 16). Er zal ongetwijfeld meer naar boven gehaald kunnen worden, maar voorlopig houden wij 't er op dat de galerij van Jacob de Vos de historiekunst niet heeft kunnen stimuleren.

⁴³J.A. Alberdingk Thijm, 'De paviljoen-schilderijen De Vos (ten-toon-stelling "Arti")', *De Amsterdammer* (10 aug., 24 aug., 7 sept., 28 sept. 1884. Gastenboek 'Cabinet de Vos', 27 en 29 april 1854.

Enkele vragen

De galerij roept stilistische vragen op. Laat de collectie een ontwikkeling van romantiek naar realisme zien en is dit in verband te brengen met de oudere en jongere schildersgeneraties die hebben meegewerkt, zoals de scherpzinnige kunsthistoricus J. Knoef heeft gesteld?⁴⁴ Of laat óók het werk van oudere kunstenaars in de galerij een dergelijke evolutie zien? Is er eigenlijk wel sprake van een ontwikkeling, en zo ja, heeft deze met een mogelijk veranderend artistiek klimaat in de jaren vijftig te maken? Of misschien met evoluerende opvattingen van Jacob de Vos? Of is er sprake geweest van eclectische opvattingen ten aanzien van een bij bepaalde onderwerpen passende stijl? Is naar Géricault of Ary Scheffer gekeken en vereisten in het bijzonder de middeleeuwen een dosis romantiek? Had de vlotte reportagestijl die met Rochussen haar intrede deed met een ontwikkeling in realistische richting te maken, of hing diens stijl ook samen met een reeds bestaande historiële traditie (afb. 7)?

⁴⁴J. Knoef, 'Over historieschildering en een historische galerij', in: idem, *Van romantiek tot realisme* (Amsterdam 1947, eerste druk van dit opstel 1932) 149-168.

Hoe 't zij, ook de verheven opzet van de galerij De Vos heeft de de betrokken schilders niet van de aloude vaderlandse historische boekverluchting vervreemd. Dit blijkt uit de studies die Egenberger maakte voor zijn olieverfstudie van de beeldenstorm (afb. 17, 18 cat. 78) en de aanslag op Johan de Witt (afb. 19, 20, cat. 177).

Hieruit komt naar voren dat de bij de galerij betrokken kunstenaars wel vakkundig, maar niet a priori altijd even verheven te werk gingen. Een aantal kunstenaars van de historische galerij werkten dan ook zelf als illustratoren van populair-historische boekjes. Bombled, Egenberger, Ten Kate, Lingeman, Peduzzi, Rochussen, Scholten, Taurel en Zürcher deden bij voorbeeld mee aan *De geschiedenis des vaderlands in schetsen en afbeeldingen* (1855) van Jacob van Lennep.

Afb. 16. **Kenau Hasselaar op de wallen van Haarlem**

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897) en Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; gesigneerd, 1854; 359×451 Frans Hals Museum, Haarlem

Dit schilderij dat vroeger in het Haarlemse stadhuis hing, is één van de zeer weinige grote historiestukken die na 1850 zijn gemaakt.

Afb. 17. **De beeldenstorm in 1566**

Reinier Vinkeles (Amsterdam 1741 - Amsterdam 1816) naar Jacobus Buys (Amsterdam 1724 - Amsterdam 1801) Papier, ets; gesigneerd, 1786; 14,7×8,7 Uit J. Kok, *Vaderlandsch woordenboek* dl. 5 (Amsterdam 1786)

Deze boekillustratie is het uitgangspunt geweest voor Egenbergers studies (afb. 18, cat. 78).

Afb. 18. **De beeldenstorm in 1566**

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897) Papier, krijt; 88,1×66,5 Groninger Museum

Afb. 19. **Raadpensionaris Johan de Witt in 1672 aangevallen en zwaar gewond**

Reinier Vinkeles (Amsterdam 1741 - Amsterdam 1816) naar Jacobus Buys (Amsterdam 1724 - Amsterdam 1801) Papier, ets; gesigneerd, 1788; 14,6×8,7 Uit J. Kok, *Vaderlandsch woordenboek* dl. 18 (Amsterdam 1788)

Deze boekillustratie is uitgangspunt geweest voor Egenbergers dramatische vervolg (afb. 20, cat. 177).

Afb. 20. 22. **Johan de Witt wordt in 1672 door Van de Graeff verwond**

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897) Papier, krijt; gesigneerd; 70×58
Groninger Museum

Het historischebeeld van Jacob de Vos

C. Kramm deelde in 1861 mee dat Jacob van Lennep behulpzaam is geweest bij het uitkiezen van onderwerpen voor de galerij van Jacob de Vos.

Mevrouw Schipper-van Weering toonde in dit verband aan dat de opzet van de historische galerij zelfs in verregaande mate terug is te voeren tot *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland door Mr. J. van Lennep aan zijne kinderen verteld*. Dit populair-wetenschappelijke werk verscheen in de jaren 1845-1849 in twaalf afleveringen. De eerste acht series van De Vos vallen samen met de eerste acht deeltjes van Van Lennep; de laatste twee series van De Vos komen overeen met de laatste vier afleveringen van het geschrift.⁴⁵

Tussen Van Lennep en De Vos bestond in verschillende opzichten een band. Zij waren beiden actief in het kunstleven van Amsterdam, zij liepen beiden trouw de vele vergaderingen van besturen en commissies af, en zij waren lid van de vrijmetselaarsloge *Willem Frederik*.⁴⁶

Het historische schema lag in 1850 dus in feite al klaar en men mag aannemen dat aan de kunstenaars werd gevraagd om pasklare onderwerpen te visualiseren.

Soms ging een schilder in de galerij verder dan de begeleidende tekst, zoals Cornet, met *Frederik Hendrik laat zich de 'Palamedes' van Vondel voorlezen* (cat. 131), of Wijnveld, met *Willem van Arkel sneuvelt* (cat. 41). Men kan hieruit echter geen conclusies trekken ten aanzien van de artistieke vrijheid van de kunstenaars, want het tafereel met Willem van Arkel komt ook in Van Lenneps *De geschiedenis des vaderlands in schetsen en afbeeldingen* (1855) met een vergelijkbare nadruk op Jacoba van Beieren voor. Daar was Egenberger de maker. Het is onmogelijk om na te gaan wie precies bedacht heeft dat Van Arkel in een hoekje moest sterven en dat Jacoba te paard midden in de voorstelling zou worden

⁴⁵Kramm, *Levens* dl. 3, 1795. Schipper-van Weering, *De historische galerij De Vos* 34.

⁴⁶De Vos werd in 1847 lid. Dit is ontleend aan de ledentabellen in het archief van de Orde der Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden te Den Haag, via een vriendelijke mededeling van de archivaris E.P. Kwaadgras. Van Lennep vierde in 1874 het feit dat hij gedurende éénderde eeuw lid was. Een in dat jaar geslagen penning was in het bezit van De Vos en is in 1883 geveild. Zie in KOG, port. J. de Vos Jzn. de *Catalogus van den zeer belangrijke inboedel, van wijlen vrouwe H. Wurfbain, wed[uwe] van den weled[el] gestrengen heer J. de Vos Jbzn. verkocht wordende op dinsdag 19 junij 1883 en volgende dagen, in het huis Heerengracht 130, tusschen de Leliegracht en Heerenstraat, te Amsterdam.*

geplaatst. Het kan Egenberger, Wijnveld, Van Lennep en De Vos geweest zijn, en misschien was 't wel een collectief idee.⁴⁷

Jacob de Vos begint zijn galerij in de eerste eeuw na Christus, toen vrijheidslievende Friezen, Bataven en Kaninefaten met de Romeinen in bondgenootschap leefden, maar helaas steeds meer als onderdanen werden behandeld. Daartegen rees onder Civilis en Brinio verzet en dank zij de strijd voor de vrijheid werd het bondgenootschap weer eervol hersteld. Zo zag De Vos onze oudste geschiedenis, om vervolgens langs de invoering van het christendom en de Noormannen te scheren.

Na zeven schilderijen is de galerijbezoeker al in het jaar 1018 beland.

De eerste serie eindigt in 1299 met de overgang van het Hollandse naar het Henegouwse gravenhuis. De tweede serie sluit in 1477 af met de dood van Karel de Stoute. Dan volgt de derde reeks, die met het ongelukkige bewind van Maria van Bourgondië begint.

Deze laatste caesuur was in de gedachtengang van Jacob de Vos van wezenlijk belang. Karel de Stoute was volgens hem een wijs bestuurder geweest. Tijdens het bewind van Maria laaiden de burgerwisten en territoriale conflicten echter weer opnieuw op. Daar kwamen nog godsdienstige tegenstellingen bij en, met het kaas- en broodvolk, de eerste uitpattingen van het gepeupel. De voorbode van deze verdeeldheid was het Groot of het Grote Privilege dat de Bourgondische hertogin in 1477 door haar onderdanen was afgeperst. De Vos zag daar geen opmaat naar de democratie in, maar een uitholling van de vorstelijke souvereiniteit.

De middeleeuwen zijn in de historische galerij geen vrolijke tijd. Gewestelijke oorlogen en dynastieke onenigheid domineren het beeld dat voor de helft met moord, verraad en sneuvelende heren is gevuld. Heldenmoed, ongunst van het lot, strijd of verzoening tussen vader en zoon, ongelukkige edelvrouwen, krijgsliden en onheilsprofetieën wisselen elkaar af. Bisschopskeuzes verlopen volgens wonderlijke procedures en tussendoor wordt het land tweemaal door een watersnood getroffen. Er zijn echter ook lichtpunten. Zoals de eer die graaf Willem II en Holland ten deel viel toen de landsheer in 1248 te Aken als rooms-koning werd gekroond. Helaas kwam aan diens binnenlandse verzoeningspolitiek (cat. 19) een eind toen de vorst bij

⁴⁷In de veilingcatalogus van de schilderijen van De Vos worden enkele schetsen van Wijnveld in galerijformaat vermeld, evenals een episode uit het beleg van Steenwijk door Van Koningsveld. Dit laatste schilderij was 33×38 centimeter. Dit zou er op kunnen wijzen dat niet alle uitgevoerde onderwerpen in de galerij werden opgenomen en dat de opzet tot op zekere hoogte flexibel is geweest.

Afb. 21. **De inhuldiging van de graaf van Holland tot heer van Friesland**

Papier, ets; 14,8×19 Uit J. Wagenaar, *Vaderlandsche historie* dl. 3 (Amsterdam 1791, herdruk van ed. 1749-1759)

Hoogwoud door het ijs zakte (cat. 20).

Heuglijk was daarentegen de wonderbaarlijke redding van Holland door Witte van Haemstede, de bastaardzoon van Floris V, die in 1304 vanaf de Blinkert de Vlamingen uit Holland en Zeeland verjoeg (cat. 28). Ook de huldiging van de Hollandse graaf Willem de Goede door de Friezen was een gelukkig moment. (cat. 32), en de regering van Karel de Stoute een gelukkige periode. De Vos onderstreepte dit met drie taferelen waarop deze vorst als wijze rechter optreedt (cat. 48, 49, 50).

In de middeleeuwse taferelen is het fictieve element sterker aanwezig dan in de latere series. Jacob de Vos droeg daar in het geval and Willem III de Goede ook zelf aan bij.

Deze Hollandse graaf werd in 1328 volgens hem door de Friezen als hun heer te Franeker op het schild geheven (cat. 32). Deze gebeurtenis ontbreekt in *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland*. Uit de woordkeuze van De Vos is op te maken dat Jan Wagenaars *Vaderlandsche Historie* waarschijnlijk zijn belangrijkste bron was. Wagenaar vermeldt dat de Friezen de Hollandse graaf in Haarlem huldigden en hem bij die gelegenheid een oud geschrift lieten zien, waarin de plechtigheden beschreven werden waarmee de graven van Holland vanouds in Friesland beoosten de Zuiderzee ontvangen werden. daartoe behoorde de schildheffing van de graaf. De illustrator van Wagenaar maakte een leuk plaatje van een Hollandse graaf op het schild. Jacob de Vos zette er Willem III op (afb. 21, cat. 32).

Misschien is het commentaar bij het schilderij met de inhuldiging van koning Willem III in 1849 de sleutel die op dit verzinsel past (cat. 252): ‘De Koning bezwoer de Constitutie. De staatsmachten legden de eed van trouw af aan de *derde Willem de Derde*, evenals zijn grafelijke en stadhoudelijke naamgenoten 's lands hoop, liefde en heil!’ Heeft Jacob vanwege drie keer Willem Drie de eerste van hen op het schild gezet?

In 1567 kwam Alva in ons land (cat. 79) en in 1702 struikelde het paard van Willem III over een molshoop (cat. 205). Het meest glorieuze tijdvak van onze geschiedenis ligt als een Mont Blanc tussen deze twee rampen in. Jacob de Vos wijdde vijf van de tien series aan deze 135 jaar.

In de eerste reeks wordt de opstand tot en met de moord op Willem van Oranje in 1584 uitgebeeld (cat. 105). Voor Van Lennep was diens tragische heengaan een dynastieke wissel, omdat net voor de dood van de prins het grafelijke gezag aan hem was opgedragen.

De Vos nam dit over. Hij liet de vijfde serie (1585-1625) die met de regering van prins Maurits samenvalt, beginnen met Oldenbarnevelts boodschap dat Maurits tot stadhouder was benoemd (cat. 106).

In de zesde serie (1625-1648) wordt de regering van Frederik Hendrik behandeld.

Dit tijdperk wordt afgesloten met diens sterfbed en de vrede van Munster (cat. 155, 156).

In de zevende serie (1648-1672) ligt het accent op het bewind van de gebroeders De Witt en in de achtste (1672-1697) wordt de regering van Willem III behandeld, die op het eerste schilderij van de negende serie (1702-1795) sterft (cat. 205).

De vrijheidstrijd en de gelukkige regering der Oranjes zetten in de periode 1567-1702 de toon. Evenals Van Lennep haalde De Vos er zijdelings de beschavingsbloei onder Frederik Hendrik bij (cat. 139, 143, 146), maar zijn aandacht ging toch vooral uit naar de stadhouders die partijschappen verzoenden, vijanden afsloegen en ons land in de voorste rij der Europese mogendheden aanvoerden. Tekenend voor de verzoenende rol die De Vos aan de Oranjes toekende, is het tafereel waarop Frederik Hendrik Vondels toneelstuk *Palamedes* - een protest tegen de onthoofding van Oldenbarnevelt - laat voorlezen (cat. 131). Karakteristiek is ook de door Willem III bewerkte verzoening tussen de Oranjegezinde Cornelis Tromp en Michiel de Ruyter, die in de voorafgaande periode goed met de gebroeders De Witt overweg had gekund (cat. 185).

De Vos legde overigens sterker de nadruk op deze consensus dan de partijdiger Van Lennep, die de ontvangst van Tromp door De Ruyter slechts terloops het vermelden waard vond. De Vos stond ook sympathieker tegenover De Ruyter dan Van Lennep, die de edelmoedige bevrijding der Hongaarse predikanten niet noemde (cat. 189).

De Vos had ernstige kritiek op de anti-stadhouderlijke gebroeders De Witt, maar hij liet ook hun verdiensten uitkomen, zoals in het tafereel waarop Cornelis de Witt vanuit een dekstoel de zeeslag bij Solebay volgt (cat. 175). De Vos vertelt dat De Witt bleef zitten, hoewel de kogels om zijn oren vlogen en deze enkele kleurig uitgedoste hellebaardiers in zijn gevolg troffen.

In de 18de-eeuwse versie van Wagenaar bevond De Witt zich tijdens het gevecht bij de bovenhut en benam één kogel die zijn hoofd voorbysuisde, drie van zijn twaalf hellebaardiers het leven. Twee of drie anderen werden volgens Wagenaar dodelijk gewond. In dit verhaal dat tot de categorie der wonderbaarlijke spelen van het lot gerekend kan worden, zette Jacob van Lennep een jichtige Cornelis de Witt op een groen-fluwelen armstoel met een kussen, waarop het wapen van Staat was geborduurd. Hij maakte de hellebaardiers tot kleurige mikpunten. Volgens Van Lennep bleef Cornelis de Witt zitten en gaf deze 'met de meeste bedaardheid last, de lijken overboord te zetten.'⁴⁸ Dit wekt de suggestie van roekeloosheid en hardvochtigheid. Jacob de Vos constateerde daarentegen dat Cornelis de Witt rustig en onwrikbaar op zijn post bleef. De gebroeders De Witt hoorden er voor hem toch wel een beetje bij, en hij beschouwde de wijze waarop zij ter dood waren gebracht als een zwarte bladzijde in onze geschiedenis.

⁴⁸[J. van Lennep,] *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland (...) aan zijne kinderen verhaald* (Amsterdam 1857, tweede druk) cit. dl. 3, 110.

De 18de eeuw komt slechts in één serie aan bod. Dit was niet ongebruikelijk in de tijd van De Vos, waarin het verval van de voorafgaande eeuw min of meer uit de geschiedenis werd weggepoetst. Daarbij deed zich het probleem voor dat er behalve de zeeslag bij de Doggersbank (cat. 220), nauwelijks heldenfeiten waren te vermelden.

De Vos zag twee lichtpunten: de nauwelijks succesvolle veldslagen van Wervik en Fleurus, waar de erfprinsen van Oranje zich hadden onderscheiden (cat. 226, 227).

Ook in de Bataafse en Franse tijd bleef voor Jacob de Vos de vaderlandse heldenmoed overeind, zoals tijdens de Frans-Bataafse overwinning bij Castricum (cat. 233). De Vos prees ook de houwdegen Chassé, die met en veel later nog tegen de Fransen van grote dapperheid had getuigd (cat. 236, 250). Ook de pontonnier Benthien die voor het vluchtende leger van Napoleon een brug over de Beresina had geslagen rekende hij tot de vaderlandse helden (cat. 240).

Voor Jacob de Vos telde de politieke situatie minder zwaar dan de Nederlandse dapperheid als zodanig. Dit verklaart misschien waarom hij Chassé's optreden tegen de Spaanse vrijheidsstrijders prees, hoewel De Vos toch tegen Napoleon was.

Het feit dat deze de Hollandse heldenmoed had geroemd was De Vos in ieder geval

een schilderijtje waard (cat. 239).

Wij moeten ons hierbij realiseren dat men omstreeks 1850 de Nederlandse identiteit niet, zoals wij, in het licht van bondgenootschappelijke relaties zag of deze in de ochtendschemer van de Europese integratie beleefde, maar dat men Nederland als een trotse, zelfstandige mogendheid tussen de mogendheden beschouwde. Men besepte dat in het verleden nóch Frankrijk, nóch Engeland veel goeds hadden gebracht. De historie leverde daarvoor het bewijs, óók die van de 19de eeuw, toen België zich afscheidde en het Nederlandse overwicht op 't slagveld door deze landen ongedaan gemaakt werd.

De historie toonde voor Jacob de Vos ook aan dat het een land zonder souverain gezag niet goed gaat. Zoals in de middeleeuwen, onder Johan de Witt of in de Bataafse tijd, toen generaal Daendels het Uitvoerend Bewind achter slot en grendel zette (cat. 231, 232).

Jacob de Vos was gelukkig met het koningschap dat ten slotte was gekomen.

Dit belichaamde voor hem alle liefde, hoop en heil die in de geschiedenis van ons vaderland besloten lagen.

Een tweede historische galerij

Naast de historische galerij van Jacob de Vos was er die van de Amsterdamse kunstenaarsvereniging *Arti et Amicitiae*. Het idee daarvoor was in de tweede helft van de jaren vijftig door de schilders C. Springer en L. Lingeman gelanceerd.

Een voorbereidingscommissie met C. Rochussen, C. Springer, L. Lingeman, H.F.C. ten Kate en J.W. Bilders werkte dit uit. Rochussen en Lingeman hadden al aan de historische galerij van Jacob de Vos meegedaan en Ten Kate zou in 1863 volgen. Men was bij *Arti* dus op de hoogte van wat er aan de Herengracht gebeurde. Op 23 mei 1860 kwam de zoëven genoemde commissie met een plan. Dit behelsde ‘de veraanschouwelyking van Neêrlands roem op het gebied van geschiedenis, wetenschap, kunst, handel en nijverheid (...)’. De leden van *Arti* stemden in.

Er werd een uitvoerend comité samengesteld en men besloot dat de leden en buitenleden op een lijst van alle kunstschilders hun favoriete kunstenaars mochten aanstrepen. Wie de meeste stemmen kreeg zou uitgenodigd worden voor de historische galerij. Er werden 52 onderwerpen uit de geschiedenis van het Nederlandse volk gekozen, ‘opdat alzoo door gemeenschappelyke samenwerking een monument mocht worden tot stand gebracht, dat spreken zou van Neêrlands kunst en Neêrlands historie, en van de liefde der broederlyk samenwerkende kunstenaars voor beiden.’

Op 29 maart 1862 waren twee van de vier zalen klaar en werd de koning te midden van dit ‘nationaal monument’ ontvangen. Daarop volgde een tweede, niet geheel

complete serie van 51 taferelen, die op 13 april 1866 door de koninklijke beschermheer van de kunstenaarsvereniging werd ingewijd.⁴⁹

Er wordt vaak opgemerkt dat de Artigalerij met haar nadruk op de cultuurgeschiedenis moderner van visie was dan die van De Vos. Hierbij is niet naar de geschiedschrijving gekeken, die zich al in de eerste helft van de 19de eeuw zowel op de militair-politieke als de culturele en volkskundige historie had gericht. De Artigalerij was niet modern van opzet. Men kan hoogstens stellen dat galerij van Jacob de Vos mede verouderde omdat de heldengeschiedenissen daarin na 1860 door de historische kritiek naar het lager onderwijs werden verbannen.⁵⁰

Jacob de Vos heeft de Artigalerij niet als concurrentie gevoeld, want hij bleef onverminderd Artileden uitnodigen. De Vos bleef ook met Rochussen bevriend, die zich zowel voor de galerij van De Vos als voor de Artigalerij heeft ingespannen.

Het feit dat mevrouw De Vos-Wurfbain in 1883 de galerij van haar man aan *Arti* legateerde, neemt ten slotte alle gedachten over een mogelijk wedijver weg.

De beide galerijen zaten elkaar bovendien niet in de weg, want de Artiverzameling bestond niet uit olieverfschetsen, maar uit geacheveerde schilderijen met fraaie lijsten en in enkele gevallen zelfs afgeronde of afgeknotte hoeken. Dit paste bij kunstwerken

⁴⁹*Vaderlandsch gevoel* 232-235. M. de Roever, 'Verbroedering en kunstzin 1839-1875', in: *Een vereniging van ernstige kunstenaars. 150 jaar, Maatschappij Arti et Amicitiae 1839-1989*. J.J. Heij ed. (Amsterdam 1989) 12-27. W.J. Hofdijk, *Tafereelen uit de geschiedenis der ontwikkeling van het Nederlandsche volk. In de kunstzaal der Maatschappij Arti et Amicitiae* (Amsterdam 1862) cit. ii. In hetzelfde jaar verscheen een tweede, verbeterde druk. *Onderwerpen der historische tafereelen in de kunstzalen der Maatschappij Arti et Amicitiae* (Amsterdam 1881). Staalgravures naar de schilderijen zijn opgenomen in J. van Lennep, W. Moll, J. ter Gouw, *Nederlands geschiedenis en volksleven in schetsen (...) (Leiden 1869-1872)* 4 dln.

⁵⁰Over het conservatisme van galerij De Vos zie bijv. *Vaderlandsch gevoel* 200.

Afb. 22. **Het op 20 oktober 1653 gehouden Sint-Lucasfeest in de Sint-Jorisdoelen waarbij Joost van den Vondel de lauwerkrans ontvangt**

Hendrik Albert van Trigt (Dordrecht 1829 - Heiloo 1899) Doek, olieverf; gesigneerd, 1866; 86, 3×129,5 Amsterdams Historisch Museum

Dit schilderij maakte als nummer 75 deel uit van de historische galerij van 'Arti et Amicitiae'. Het behoorde tot het tweede deel van de galerij die in 1866 werd geopend.

die voor expositie of verkoop waren bedoeld.

De galerij van *Arti* is een goede maatstaf voor de waardering die de kunstenaars van De Vos in breder kring genoten. Liefst zestien van diens dertig schilders werden na de stemming onder de leden uitgenodigd om aan de Artigalerij mee te doen (afb. 22). Dit geeft aan dat minstens de helft van de jonge kunstenaars die Jacob de Vos had uitgekozen, in breder kring als talentvol werden gewaardeerd.⁵¹

⁵¹Zie de lijst van kunstenaars achterin de catalogus.

Gedateerde kunst

Toen de galerij van Jacob de Vos in 1863 compleet was, raakte de historiekunst op de achtergrond. De Haagse school kwam op. Impressie en de suggestie verdrongen de handeling. De galerij van Jacob de Vos ging gedateerd aandoen. Dit bleek toen de galerij na de dood van mevrouw De Vos-Wurfbain in 1883 bij *Arti et Amicitiae* terecht kwam om daar af en toe geëxposeerd te worden en zo voor entreegelden ten bate van het weduwen- en wezenfonds te zorgen.

De criticus J.F. Van Someren liet zich nog voorzichtig uit: 'De meestal zorgvuldige tekening van het mensbeeld, ofschoon niet steeds van een conventionele opvatting vrij te pleiten, de sierlijke groepering, de nauwgezette studie van het bijwerk, zo costuum als zeden, naast een min of meer in het oog vallende verontachtzaming van kleur en toon, geven in deze galerij [van De Vos] te zamen een aanschouwelijk beeld der historieschilderkunst in die dagen.'⁵²

J.A. Alberdingk Thijm was minder mild in zijn uitvoerige bespreking van de galerij, toen deze in 1884 voor 't eerst en 't laatst in *Arti et Amicitiae* geëxposeerd werd.

⁵²Van Someren, *Hendrik Jacobus Scholten*

Thijm achtte het initiatief van De Vos om de historiekunst te stimuleren, mislukt. Hij vond de keuze der onderwerpen oppervlakkig en de vergripen tegen het historisch decorum hinderlijk, en meende dat ‘over de meeste taferelen een waas van theatraliteit [ligt], die zeer onaangenaam aandoet.’

Alberdingk Thijm kon de galerij in één opzicht wel waarderen: ‘Het lezen van de onderschriften dezer net omlijste taferelen heeft zeker zijn gunstige, leerzame kant.

Men kan bezwaarlijk te veel doen om ons volk met zijn verleden bekend te maken. Aan zijn smaak is, helaas, niet veel te bederven. Geschiedt dus, hier in *Arti*, de opvoeding niet met volkomen rationele, onberispelijke en kennis- en smaak-opbouwende middelen, - ik durf het niet afkeuren. Het was aandoenlijk, op een zondag, in die hete, onwelriekende atmosfeer die beste brave burger huismoeders, die argeloze jonge lieden van beiderlei kunne, die mannen met harde, dikke, bruine handen, belangstellend die onderschriften te zien lezen en op de tafereelen na te sporen hoe zij zich het onderwerp te denken hadden. Wel bestaat er volkomen onverschilligheid voor de kwaliteit der werken. Geen flauw begrip heeft

Afb. 23. Spotprent door Alfaro op de verkoop van de historische galerij

Litho uit onbekend tijdschrift, waarvan op het exemplaar in het archief van *Arti* de datum 6 oktober 1895 staat.

het volk van wat (in de oogen der deskundigen) mooi en lelijk is. Onze burgerklasse weet daar bijna nog minder van dan onze patriciërs. Maar toch was het opbeurend en aangenaam te zien dat zij zich vermaakten; dat hun belangstelling gestreeld en geprikkeld werd; dat zij poogden hun geheugen met enige noties te belasten.’

Alberdingk Thijm vond de galerij rijp voor 't museum en alleen het werk van Charles Rochussen kon onverdeeld zijn lof wegdragen. *De verrassing van Coevorden* door Allebé kon Thijm ook wel waarderen, maar niet zonder Allebé gevoelig te treffen: ‘Er is een aangenaam Rembrandtiek effect in, zonder *charge*, 'twelk u *une fois de plus* doet betreuren dat de zedige kunstenaar, zeer geacht directeur onzer Rijks-Akademie, zo weinig meer praktisch optreedt en hoe langer hoe strenger voor zijn eigen gewrochten schijnt te worden.’⁵³

⁵³J.A. Alberdingk Thijm, *De paviljoen-schilderijen De Vos*.

In veilige haven

In de jaren negentig werd *Arti* door een omwenteling beroerd. De generatie die nog aan de twee historische galerijen had gewerkt werd in 1892 door de jonge leden uit de bestuursposities gewipt. Er kwam een nieuw bestuur met een nieuw financieel beleid en een lage waardering voor de historiekunst. Dit leidde er toe dat de twee historische galerijen samen met andere stukken aan de Londense kunsthandaar H. Koekkoek Jr. werden verkocht. Deze betaalde in 1895 voor de collecties 17.500 gulden, waarbij hij in eerste instantie ongezien driehonderd gulden voor de galerij van De Vos had geboden... Dit leidde tot felle protesten, maar tevergeefs. Slechts

een schilderij van J.W. Bilders en enkele statuetten van De Vos bleven achter; daarvan zijn er nog drie in het bezit van *Arti* (cat. 254, 255, 256).⁵⁴

De historische galerij werd gered. P. Langerhuizen Lzn. en Daniël Franken Dzn., een familielid en een vriend van De Vos, kochten de collectie bij Koekkoek op en boden deze de gemeente Amsterdam ter plaatsing in het Stedelijk Museum aan.

Voorafgaande aan de schenking werd een expositie georganiseerd in de kunstzaal van Roos & Co. bij Krasnapolsky. Volgens *Het Nieuws van de Dag* van 16 januari 1897 waren de stukken in nieuwe lijsten gezet en van opschriften voorzien.

In hun brief aan de gemeente prezen Langerhuizen en Franken de galerij aan als een complete, unieke beeldgeschiedenis van ons land, die 'een uitstekende leerschool zijn kan voor levende en voor volgende geslachten, om daardoor de liefde voor de vaderlandse grond en de verknochtheid voor het huis van Oranje levendig te houden en aan te kweken (...)'.⁵⁵

In deze aanbeveling wordt de nadruk op de educatieve waarde van de galerij gelegd.

⁵⁴J. Reynaerts, 'Club der woelingen, 1875-1914', in: *Een vereeniging van ernstige kunstenaars. 150 jaar Maatschappij Arti et Amicitiae 1839-1989*. J.J. Heij ed. (Amsterdam 1989) 28-45. [J.W. Holman, A. Dubourq], *Open brief tegen het bestuur der Maatschappij 'Arti et Amicitiae', naar aanleiding van de plaats gevonden herkiezing en van de schorsing van het buitenlid H. Koekkoek Jr., Londen, kooper van: de historische galerij, het legaat De Vos, de verzameling-verloting* (Amsterdam 1896). In 1950 waren er nog vier beeldjes: de drie afgebeelde en dat van Jan Pietersz. Coen (cat. 259). K. Heynsius vermoedde dat de zes andere aan Koekkoek verkocht waren. Zie K. Heynsius, 'De beeldhouwwerken uit de verzameling Jacob de Vos', in: *Historia* jrg. 15 (1950) 169-170.

⁵⁵Archief Amsterdams Historisch Museum, kopieën van afschriften van brieven en besluiten in dossier De Vos.

Langerhuizen en Franken zwegen over het artistieke ideaal dat De Vos had beziel. De oorspronkelijke betekenis van de collectie werd bij de schenking aan de gemeente uit het oog verloren.

Dit is heel begrijpelijk, omdat de historiekunst zich omstreeks 1900 voornamelijk nog tot schoolplaten en illustraties in jongensboeken beperkte. De galerijkunstenaars Van Trigt, Ten Kate en Rochussen zijn bovendien de founding fathers van de historische schoolplaat geweest en twee beroemde platen zijn zelfs reproducties van schilderijen in de galerij van De Vos (cat. 90, 95).⁵⁶

B en W van Amsterdam stelden de raad voor om de schenking te aanvaarden.

Zij deelden mee dat de schenkers gedurende hun leven de rij zouden aanvullen met nieuwe taferelen, te beginnen met de inhuldiging van koningin Wilhelmina in 1898. De gemeenteraad aanvaardde de schenking en besloot op 20 januari 1897 deze in het Stedelijk Museum te exposeren. Op 12 augustus 1897 aanvaardden B en W van Amsterdam duizend exemplaren van een catalogus die door Langerhuizen was samengesteld.

Deze gaf Hobbe Smith nog de opdracht om de feestelijke intocht van koningin Wilhelmina te Amsterdam uit te beelden (cat. 264). Daarna kwamen er geen nieuwe stukken meer bij.⁵⁷

Op weg naar het depot

De galerij was door Franken en Langerhuizen in gouden museumlijsten van veertien centimeter breed gezet. Dit was een doorn in het oog van directeur C. Baard van het Stedelijk Museum die op 6 oktober 1913 aan B en W schreef dat dit in strijd was met de bedoelingen van De Vos. Deze zou, aldus Baard, niets anders bedoeld hebben dan door veraanschouwelijking de belangstelling voor de ontwikkeling van het Nederlandse volk levend te houden. Hij vond dat de lijsten dit karakter aan de historische galerij ontnamen. Bovendien, zo voegde Baard daaraan toe, is het met het oog op de plaatsruimte in het museum aan te bevelen de lijsten te verwijderen.

Hij stelde voor om de schilderijen op te nemen in omramingen en door eikehouten lijstjes van ongeveer 4 centimeter van elkaar te scheiden: 'Op deze wijze toch zullen ruim 50 strekkende meters expositiewand worden gewonnen, terwijl de geschiedkundige voorstellingen alle beter tot hun recht zullen komen, aangezien de thans hoger geëxposeerde werken dan ongeveer 1 meter lager kunnen worden tentoongesteld.'⁵⁸

In 1935 zette Baard de volgende stap. Hij vroeg aan de wethouder van kunstzaken toestemming om de galerij De Vos naar museum Fodor over te brengen.

'De plaatsing er van in het Stedelijk Museum is (...) van dien aard dat zij vanwege de slechte belichting niet tot haar recht komt. Buiten en behalve dit bezwaar is zij door het Museum van Aziatische Kunst en door dat van de Moderne toegepaste Kunst [twee collecties] volkomen in het gedrang geraakt. (...) Voor het Museum Fodor zal zij zonder twijfel een attractie zijn voor de schoolgaande jeugd, waardoor dit Museum ongetwijfeld meer bekendheid zal krijgen bij het grote publiek, dat voor een niet gering deel nog altijd onkundig is omtrent het bestaan der kleine

⁵⁶Zie J. Burgers, *Helden aan de wand. Historische schoolplaten* (Haarlem 1979) en *De geschiedenis gekleurd. Historie - schoolplaten - J.H. Isings*. Tent. cat. Centraal Museum Utrecht, Drents Museum Assen (Utrecht en Assen 1982). De historische galerij is in 1907 nog als uitgangspunt voor een populair-historisch geschiedwerk gebruikt. Toen verscheen van M.G. de Boer *Ons Vaderland*. Uitgever Elsevier had De Boer benaderd om bij de taferelen van de historische galerij van De Vos een vaderlandse geschiedenis te schrijven. De Boers kritisch-historische betoog sloot echter totaal niet aan bij de taferelen van De Vos.

⁵⁷Archief Amsterdams Historisch Museum, kopieën van afschriften van brieven en besluiten in dossier De Vos.

⁵⁸Archief Amsterdams Historisch Museum, kopie van afschrift in dossier De Vos.

Musea. Ik heb mij veroorloofd de verzameling bij wijze van proef naar het Museum Fodor te doen vervoeren, teneinde mij van de gunstige plaatsing daar te kunnen overtuigen en daarna met een definitief voorstel bij U aan boord te komen.’

B en W gingen op 3 mei 1935 akkoord. De galerij verhuisde naar Fodor en op een onbekend, later tijdstip naar het depot.⁵⁹

⁵⁹ Archief Amsterdams
Historisch Museum, kopie
van afschrift in dossier De
Vos.

Het kunsthistorisch oordeel

De historische galerij die was opgezet om de Nederlandse schilderkunst op een hoger niveau te brengen, eindigde in de jaren dertig als een attractie voor de schoolgaande jeugd. Men zag er nog slechts een serie schoolplaten in.

Allen een enkele kunsthistoricus schonk nog artistieke aandacht aan de verstofte

schilderijtjes in de gang rondom de trap van het Stedelijk Museum.

Mevrouw G.H. Marius schreef in 1919 bij voorbeeld dat de historische romantiek zich op de meest komieke en verrassende wijze in de galerij De Vos had geuit: ‘Wat er voor het nageslacht van overblijft zijn, behalve een aanschouwelijke les in de geschiedenis des vaderlands voor de Amsterdamse jeugd, de enkele stukjes van Allebé, Alma Tadema en Jozef Israëls en de zesentwintig van Rochussen, welke door kleur, stijl, en bij de laatste door eenheid van handeling en grote gemakkelijke uitmunten.’ Mevrouw Marius gruwde van Egenberger en Wijnveld: ‘De diagonale lijnen van de slagvaardige armen in den “Heldendood van Jan van Schaffelaar” zijn misschien de kenmerkendste voorbeelden van dat ruwe, komedieachtige historieschilderen, dat evenals de draken der historische volksstukken, een dik onderstreept type voor de held, de verrader of de lafaard geven, zonder zich om het schilderij als zodanig te bekommeren.’⁶⁰

⁶⁰G.H. Marius, *De Hollandsche schilderkunst in de negentiende eeuw* (Den Haag 1920, eerste druk 1919) cit. 49.

J. Knoef oordeelde in 1932 positiever. Hij knoopte aan bij de opmerking van Alberdingk Thijm dat de galerij de historiekunst niet gestimuleerd had: ‘Want instee van naar het ideaal te wijzen, sloot dit programma zich in wezen juist aan bij wat intussen de praktijk dezer kunstsoort niet alleen, maar van heel de vaderlandse kunst was geworden. Het klein formaat, de spontaniteit van doen en het picturale karakter die de schets tot eigenschappen heeft, ja er het karakter van uitmaken, passen bij uitstek [bij] zowel de latere romantici als de realistische schilders van die tijd en doen zelfs van menige kunstenaar een gunstiger indruk krijgen dan bij hun plichtmatig afgemaakte schilderijen het geval is.

Zo blijkt dan de gestelde voorwaarde een stimulans in geheel andere richting te zijn geworden dan men wellicht verwacht had en, waar ze het aanzijn heeft gegeven aan voor latere begrippen opmerkelijke dingen, zulks eigenlijk deed tegen de theoretische eisen van het tijdvak in. Juist aan dit zegevierende der natuur over de leer dankt de galerij intussen de werken, van sommige kunstenaars reeksen zelfs, die haar betekenis uitmaken en dat desondanks nog menige mede-aanwezige proeve een artistiek failliet is, ligt minder aan het gebrek aan antiquarische studie, dat Thijm vooral opviel (...) dan aan het bij hen geheel ontbreken van eenige habilititeit in tekenen en componeren en alle ware schilderzin.’⁶¹

Ook voor Knoef was Rochussen de meest geslaagde kunstenaar in de galerij: ‘Hoe doet de tegenstelling zijn virtuositeit glanzen, zijn rijkdom van vinding schitteren, zijn luchtigheid van techniek als een gave voelen.’ Knoef vond dat Rochussen een brug tussen romantiek en realisme en tussen de ouderen en de jongere generatie van Allebé, Neuhuys en Leon had geslagen. ‘Op de stevige basis van natuurstudie gegrond, waren hun bijdragen van zekerder makelij dan die hunner romantische voorgangers, in elk opzicht behoorlijk verantwoord, in vorm en kleur van meerdere waarheid.’⁶²

⁶¹J. Knoef, *Over historieschildering* cit. 163, 165.

In 1974 werden enkele schilderijen uit de galerij van Jacob de Vos als vergeten curiosa in het Rotterdamse Lijnbaanscentrum geëxposeerd. Het oordeel daarbij luidde dat de historieschilderkunst in handen was geweest van industriebaronnen en bankiers. Dezen zouden de macht van de aristocratie overgenomen hebben, en de weinig fraaie

alledaagse werkelijkheid voor zichzelf met historische schoonheid hebben willen verhullen.

Dit zegt natuurlijk méér over de jaren zeventig dan over de 19de eeuw.⁶³

De expositie *Het vaderlandsch gevoel* zette in 1978 een nieuwe toon. De historiekunst werd object van kunsthistorische studie. Ook de galerij van Jacob de Vos kreeg bij deze gelegenheid aandacht.

Bij deze hernieuwde belangstelling, die profiteert van de weer oplevende populariteit van de schilderkunst uit de eerste helft van de 19de eeuw, komt tegenwoordig ook het historische onderzoek naar nationale identiteitsgevoelens in het verleden.

Door deze twee ontwikkelingen komt de galerij van Jacob de Vos weer uit de vergetelheid naar voren.

⁶³Zie P. Hoenderdos, *Ary Scheffer, Sir Lawrence Alma Tadema, Charles Rochussen of de vergankelijkheid van de roem*. Tent. cat. Lijnbaancentrum Rotterdam (Rotterdam 1974).

Tot besluit

De galerij van Jacob de Vos verkeerde in het begin van de jaren zeventig in een niet al te beste staat, wat mede kwam door de slechte omstandigheden van het schilderijendepot. Daarin is omstreeks 1980 verbetering gebracht. De schilderijen zijn schoongemaakt en waar nodig hersteld. Hun conditie is nu goed, al zijn verschillende taferelen wel donker geworden en laten deze een grof craquelé zien. Dit is het gevolg van het gebruik van bitumenhoudende verf (zie bij voorbeeld cat. 114).

De galerij is ondanks alles de tijd echter goed doorgekomen en wat de olieverfschetsen aangaat nog bijna compleet. Eén schilderij was er in 1897 al niet meer (cat. 241), één doek is omstreeks 1970 gestolen (cat. 200) en één tafereel is bij de verdeling van het gemeentelijke kunstbezit in de jaren zestig om onduidelijke redenen niet vanuit de collectie van het Stedelijk Museum naar die van het Amsterdams Historisch Museum verhuisd (cat. 95); waarschijnlijk is het tafereel niet als galerijschilderij herkend.

De galerij van Jacob de Vos is, zoals Knoef in 1932 al zei, een cultuurdocument. Knoef karakteriseerde de collectie als een uitdrukking van wat heel een tijdperk vervulde en wat de trots van een natie kon uitmaken. Deze uitspraak voert ons terug naar Fruin, die wij in het begin van deze inleiding hebben geciteerd.

Wij hebben getracht ons in de bedoelingen van Jacob de Vos te verdiepen en kregen daarbij een sympathieke indruk van diens persoonlijkheid. De historische galerij bleek tijdens het onderzoek ook een bijzonder interessant beelddocument.

De collectie bevat werken van uiteenlopende kwaliteit en is desondanks - of misschien juist daardoor - een uniek kunsthistorisch geheel. Voor zover ons bekend is wordt in geen enkele verzameling zo'n samenhangend en tevens gevarieerd inzicht gegeven in de 19de-eeuwse olieverfschets, dit vergeten buitenbeentje van de schilderkunst.

Wij hopen dan ook dat deze catalogus een nuttig instrument zal zijn voor de studie van de 19de eeuw, en, zeker niet in de laatste plaats, dat de lezer er menig prettig uurtje aan zal beleven.

Cat. 4. Anno 70. Brinio als leider van de Kaninefaten op het schild geheven, door B. Wijnveld Jr.

Cat. 21. Anno 1282. Graaf Floris V bij de plaats waar het lijk van zijn vader ligt, door J. Israëls

Cat. 41. Anno 1417. Willem van Arkel sneuvelt in het bijzijn van Jacoba van Beieren, door B. Wijnveld Jr.

Cat. 78. Anno 1566. De beeldenstorm, door J.H. Egenberger

Cat. 105. Anno 1584. De moord op Willem van Oranje, door B. Wijnveld Jr.

Cat. 109. Anno 1590. Het turfschip van Breda, door C. Rochussen

Cat. 184. Anno 1672. De verrassing van Coevorden door Mijndert van der Thijnen, geschilderd door A. Allebé

Cat. 218. Anno 1758. Een delegatie kooplieden bezoekt de gouvernante, door C. Bisschop

Cat. 240. Anno 1812. Kapitein Benthien aan de Beresina, door L. Alma Tadema

Cat. 253. Anno 1861. Schaatsenrijders wijzen koning Willem III de weg tijdens de watersnood in de Bommelerwaard, door B. Wijnveld Jr.

Catalogus

Van het jaar 40 tot in het jaar 1299

1. Anno 40

Een Kaninefaat bespot keizer Caligula om zijn overwinning op de zee

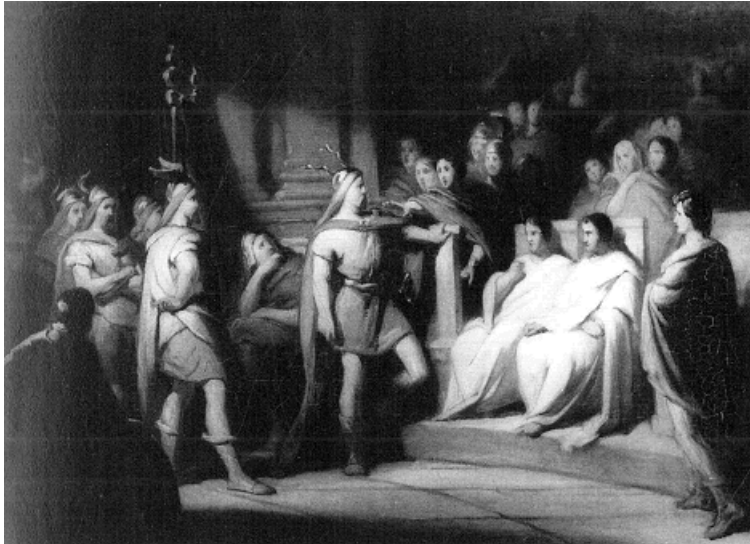
Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876) Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1850; 41×57; inv. A 5044

In de vroegste tijden werd Nederland door verschillende volksstammen bewoond. Daarvan waren de Friezen in het noorden, de Batavieren aan de Rijn, en de Kaninefaten aan de zee-kusten het machtigst. De Romeinen kwamen omstreeks 50 voor Christus onder Caesar in onze streken. Zij sloten verbonden met deze stammen, bouwden versterkingen en stichtten koloniën.

Nederland werd door de Romeinen als het middelpunt van hun expedities tegen Brittannië, Germanië en Gallië beschouwd.

Verschillende keizers en legeraanvoerders zijn hier geweest, zoals keizer Caligula. Hij haalde in tegenstelling tot de anderen slechts dwaasheden uit. Zo verklaarde hij de oorlog aan de zee en liet, met een leger aan het strand gekomen, de trompetten steken als sein voor de aanval. Caligula beval de soldaten daarna hun helmen met schelpen te vullen, als oorlogsbuit op de vijand behaald.

Een Kaninefaat lachte de keizer in 't gezicht uit, zonder dat Caligula hem durfde te straffen. De keizer was waarschijnlijk bevreesd dat zijn eigen volk dan de partij van de spotter zou hebben gekozen.

2. Anno 59

De Friese gezanten eisen een plaats tussen de Romeinse senatoren

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876) Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1850; 41×57; inv. A 5045

De Friezen hadden met de Romeinse landvoogd Paulinus een geschil over het eigendom van bepaalde gronden. Om de kwestie te beslechten werden enkele Friese gezanten naar keizer Nero in Rome gezonden. Toen zij daar een schouwspel bezochten, vroegen de Friezen waar de senatoren en leden van de ridderstand zaten.

Zij vroegen waarom er zich verschillende mensen tussen bevonden die niet tot de Romeinen behoorden. Het antwoord luidde *dat dit de gezanten der trouwste en dapperste bondgenooten van Rome waren*.

De gezanten namen toen tussen de senatoren plaats en zeiden *dat de Friezen minstens even dapper en trouw waren als welk ander volk ter wereld ook*. Zij werden luid door alle aanwezigen toegejuicht. Het doel van hun zending mislukte echter, en de betwiste gronden werden aan de landvoogd toegewezen.

Het geschil over door de Friezen ontgonnen en in bezit genomen gronden aan de Rijn betrof niet Paulinus, maar diens opvolger Dubius Avitus. Volgens de Romeinse geschiedschrijver Tacitus waren de gezanten twee Friese koningen.

3. Anno 70

Claudius Civilis spoort de Batavieren tot opstand aan

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; 41×57; inv. A 5000

De Romeinen begonnen de inwoners van deze landen allengs meer als onderdanen dan als bondgenoten te beschouwen, en oefenden een onverdraaglijke heerschappij uit. Claudius Civilis, een Batavier die lange tijd in de Romeinse legers had gediend, maakte gebruik van de onlusten die na de dood van Nero waren ontstaan, om de Batavieren in een vrijheidsoorlog aan te voeren. Om hen hiertoe te bewegen, nodigde Claudius Civilis de aanzienlijkste Batavieren voor een groot gastmaal uit. Daar zette hij zijn plannen in krachtige bewoordingen uiteen. De aanwezigen kozen Civilis onder gejuich tot hun leider.

Volgens Tacitus was niet Claudius Civilis, maar Julius Civilis leider van de opstand. Wijnveld beeldt de Batavieren tijdens het nachtelijke feestmaal in het heilige woud af, op het moment dat zij de eed zweren.

4. Anno 70

Brinio als leider der Kaninefaten op het schild geheven

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; 41×56; inv. A 4999

Het voorbeeld van de Batavieren werd weldra door alle omringende volkeren gevolgd. De Kaninefaten werden daartoe aangezet door Brinio. Zij kozen hem tot leider en verenigden zich met Civilis.

De krijgskans die de opstandelingen eerst gunstig was, keerde zich echter na korte tijd tegen hen. Zij werden verslagen door Petilius Cerialis, maar sloten toch een eervolle vrede en vernieuwden de oude verdragen met de Romeinen.

Wijnveld beeldt naast Brinio de Bataafse priester Dagus af, die hem naar een oude linde op een kleine verhevenheid had geleid. Zijn voorstelling gaat terug op 'Onze voorouders in verschillende tafereelen geschetst' (1838) van Jacob van Lennep.

5. Anno 719

Koning Radbod weigert de doop

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; gesigneerd; 42×57, 5; inv. A 4876

Na de val van het Romeinse Rijk trachtten de Frankische koningen hun gezag in deze landen te vestigen, zowel met behulp van wapenen als het christendom dat zij hier trachtten te verbreiden. Eén der Friese vorsten, Radbod, beloofde zich te laten dopen. Toen hij al met één voet in het doopvont stond, vroeg hij naar de toestand van zijn ongedoopt overleden voorvaderen. Bisschop Wolfram antwoordde dat de hemel voor hen gesloten was. Radbod trok terstond zijn voet terug en weigerde standvastig het christendom aan te nemen.

6. Anno 754

De martelaarsdood van Bonifatius te Dokkum

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; gesigneerd; 42×58; inv. A 5116

Het christendom werd in onze streken niet zonder tegenstand geaccepteerd. De weigering van Radbod droeg daar zeker aan bij. De missionarissen vielen vervolgingen en niet zelden de dood ten deel. Zo werd Bonifatius, aartsbisschop van Mainz, met 53 van zijn volgelingen bij Dokkum vermoord, waar hij ter prediking was heengetogen.

7. Anno 885

De moord op Godfried de Noorman

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; gesigneerd; 43×57; inv. A 4877

De Nederlanden hadden onder het zwakke bestuur van de opvolgers van Karel de Grote ernstig te lijden van herhaaldelijke invallen der Noormannen. De keizers waren niet bij machte hen met geweld te keren en trachtten de Noormannen onderling te verdelen. Daarom droegen zij enkele Noorse aanvoerders het bestuur over onze streken op om deze ook tegen hun eigen landgenoten te beschermen.

De dapperste en bekwaamste van die landvoogden was Godfried. Zijn macht groeide de vorst al spoedig boven 't hoofd. Lodewijk IV vreesde dat Godfried zich vroeg of laat onafhankelijk verklaren zou en wilde zich van hem ontdoen. Omdat hij begreep dat geweld niet zou helpen, verzoon hij een list. De Noorman werd voor onderhandelingen naar een kasteel in de Betuwe gelokt en daar verraderlijk vermoord. De heerschappij de Noormannen was voorbij. (...)

De moord, ook wel bekend als de moord te Herispich, werd onder keizer Karel III (881 - 887) beraamd.

8. Anno 1018

De hertog van Lotharingen wordt door Dirk III van Holland bij Dordrecht verslagen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; 60×43,5;
inv. A 5001

In het begin van de 11de eeuw stichtte Dirk III, vierde graaf van Holland, Dordrecht. Hij wilde daarmee de aanspraken van de bisschoppen van Utrecht, Luik en Trier op de jacht en de visserij in de monden der Maas en Waal krachtadig betwisten. Zijn tweede oogmerk was het heffen van tol van voorbijvarende schepen. Keizer Hendrik II beval op aandringen der kooplieden van Tiel, maar ook uit vrees dat graaf Dirk zich van het Duitse Rijk onafhankelijk zou maken, dat de nieuwe vesting geslecht zou worden. Hij droeg de uitvoering aan de hertog van Lotharingen op. Diens leger viel de Hollanders op onvoorzichtige wijze in een met sloten doorsneden en moerassige streek aan. Het keizerlijke leger werd verslagen en de hertog raakte in gevangenschap.

De waardigheid van graaf van Holland bestond in het begin van de 11de eeuw nog niet. Dirk III heeft ook Dordrecht niet gesticht.

Alpertus van Metz die een tijdgenoot was, heeft over de strijd tussen de graaf en de hertog geschreven. Volgens hem hadden de Friezen en de manschappen van Dirk III zich bij Vlaardingen in het Merwedewoud gevestigd. Daar berokkenden zij vanuit een versterking grote schade aan de handel. Het treffen van Dirk III en hertog Godfried van Neder-Lotharingen is bekend als de slag aan de Merwede.

9. Anno 1039

Bernulf wordt tot bisschop van Utrecht aangesteld

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; 60×43; inv. A 5002

Na de dood van bisschop Adelbold konden de Utrechtse kanunniken het niet eens worden over de keuze van een nieuwe bisschop.

Zij besloten de benoeming over te laten aan keizer Koenraad III. Terwijl deze trachtte de kanunniken op één lijn te brengen, meldde Bernulf, pastoor van Oosterbeek, dat de in zijn huis achtergebleven koningin van een zoon bevallen was.

Koenraad zag de komst van Bernulf als een bestiering der voorzienigheid. Hij maakte een eind aan alle twist door Bernulf staf en ring ter hand te stellen en hem tot bisschop te benoemen.

De benoeming van Bernulf vond in 1026 of 1027 plaats. Daarbij was niet keizer Koenraad III, maar koning Koenraad II betrokken.

10. Anno 1049

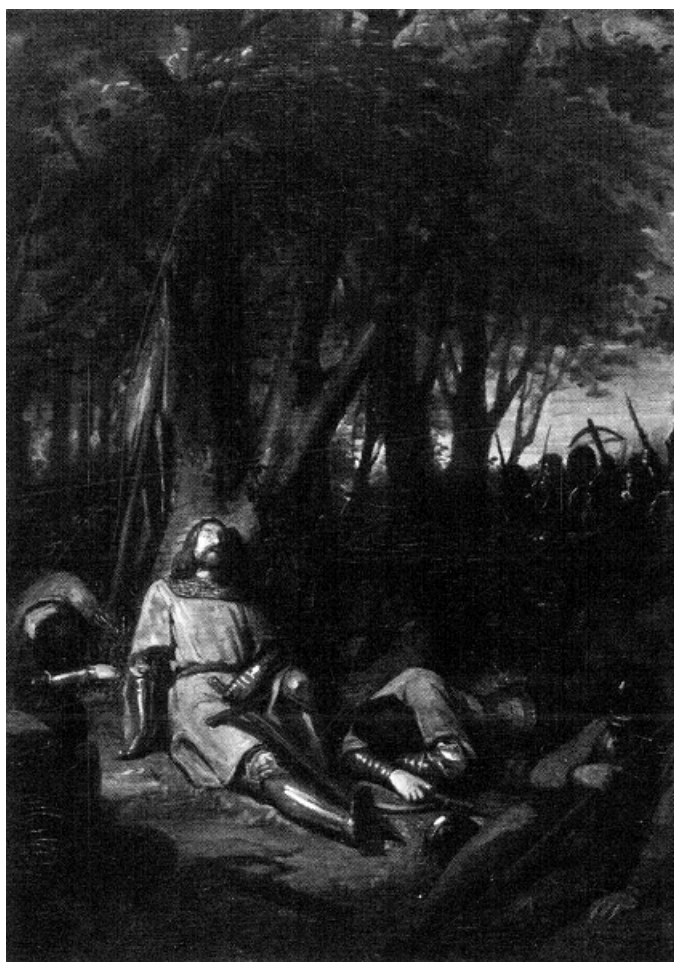
Graaf Dirk IV van Holland wordt door een pijl gedood

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; 60×44; inv. A 5123

Graaf Dirk IV was tijdens een toernooi in Luik uitgehoond en had daarom de schepen en goederen der Luikse en Keulse kooplieden te Dordrecht verbeurd verklaard. De bisschoppen van Keulen, Luik en Utrecht trokken tegen hem ten velde en overmeesterden Dordrecht door verraad.

Graaf Dirk nam de stad spoedig weer in, maar de dag na de verovering werd hij op de wallen door een Keulse krijgsman die zich verborgen had, met een vergiftigde pijl zo ernstig gewond dat hij binnen drie dagen aan de kwetsuur stierf.

De straat waar dit gebeurde heet nu nog de Gravenstraat.

11. Anno 1061

Graaf Floris I van Holland wordt te Nederhemert gedood

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oosterwijk 1896) Doek, olieverf; 60×43; inv. A 4878

Floris I, zesde graaf van Holland, voerde evenals zijn broeder en voorganger Dirk IV voortdurend met de bisschoppen van Utrecht oorlog over de scheepstol te Dordrecht. Ook hij versloeg zijn tegenstanders, eerst bij Dordrecht in 1058, en later in verschillende andere gevechten.

Toen graaf Floris na de overwinning bij Nederhemert onder een boom uitrustte, werd hij door de troepen van de heer van Kuik overvallen en gedood. De Hollanders werden echter niet teruggedreven.

12. Anno 1192

Graaf Dirk VII van Holland verzoent zich met zijn broeder

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; 60×43; inv. A 4879

Dirk VII, elfde graaf van Holland, leefde dermate in onmin met zijn broeder Willem, dat deze uit vrees voor zijn leven en vrijheid naar de [West-]Friezen vluchtte. Er brak oorlog tussen hen uit. Terwijl Dirk tegen de Vlamingen optrok, voerde Aleida van Cleef, zijn echtgenote die vermoedelijk de broedertwist had aangestookt, het bevel over de troepen die tegen Willem waren uitgestuurd. Willem werd verslagen, maar door tussenkomst van Aleida van Schotland - moeder der beide graven - en van de bisschop van Utrecht werd een verzoening tot stand gebracht. Deze had te

Haarlem plaats, op een vroege ochtend toen Dirk nog in bed lag. Nog eenmaal werd later de vriendschap der broeders verstoord, maar ook toen werd deze weer, en nu voor goed, hersteld.

13. Anno 1203

Het huwelijk van gravin Ada met Lodewijk van Loon

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; 60×43; inv. A 4880

Graaf Dirk VII van Holland liet slechts één dochter, Ada, na. [Omdat de grafelijke waardigheid in Holland slechts aan een man en niet aan een vrouw kon worden opgedragen,] verviel het graafschap aan Willem, Dirks naaste mannelijke erfgenaam. Aleida van Cleef wilde echter haar dochter Ada als gravin. Zij huwde Ada aan de edelman Lodewijk van Loon uit, direct na de dood van de graaf, wiens lijk zelfs nog niet ter aarde was besteld. Aleida hoopte dat Lodewijk als man en als echtgenoot voor Ada's belangen zou kunnen waken. Tijdens de oorlog die hierna uitbrak viel Ada, die zich in de Leidse burcht had verschanst, spoedig in graaf Willems handen. Zij werd naar Engeland verbannen. Lodewijk van Loon werd verslagen en Willem verwierf de grafelijke waardigheid. Pas daarna werd Ada met haar echtgenoot herenigd. (...)

14. Anno 1219

Graaf Willem I van Holland verovert Damiate

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876) Doek, olieverf;
60×43; inv. A 5046

Willem I, die nu in het rustige bezit van het graafschap Holland was, besloot zijn loopbaan met een kruistocht. Hij zeilde met een Engelse vloot naar Egypte. [Onderweg] veroverde Willem de vesting Santa Maria en de stad Cadix op de Moren. In Egypte maakte hij zich van de Nijlmond meester en dwong hij Damiate tot overgave.

Daarna keerde Willem naar Holland terug, waar hij in 1222 overleed. De Haarlemmers en Dokkumers hebben later de belangrijkste eer van deze tocht aan zichzelf toegekend.

15. Anno 1226

Bisschop Otto II van Utrecht sneuvelt in de slag bij Ane

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876) Doek, olieverf; 60,5×43,2; inv. A 6525

Bij een twist tussen burggraaf Egbert van Groningen en het geslacht der Gelkingen, stond slotvoogd Rudolf van Coevorden aan de kant van de laatste. Hij verdreef de burggraaf naar Friesland. Egbert kreeg Groningen wel weer in zijn macht, maar zijn stad werd al spoedig met een beleg bedreigd. Bisschop Otto II van Utrecht trachtte samen met de graven van Holland en Gelre, Egbert te ontzetten. Rudolf wachtte hen bij Ane op, waar hij zijn troepen achter een moeras had opgesteld. De bisschoppelijken en de bondgenoten, die door Rudolf van Goor en de graaf van Gelre werden aangevoerd, zakten weg in de weke grond. Zij raakten in verwarring en leden een totale nederlaag. De bisschop sneuvelde. De graaf van Gelre werd gevangen genomen.

De slag bij Ane vond in 1227 plaats.

16. Anno 1227

De graaf van Gelre en de heer van Amstel in het Domkapittel van Utrecht

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876) Doek, olieverf; 60×43,5; inv. A 5043

Toen na 't sneuvelen van Otto II het Domkapittel te Utrecht bijeenkwam om een nieuwe bisschop te kiezen, lieten de graaf van Gelre en de heer van Amstel zich in de vergadering brengen om de keuze van Willebrand, bisschop van Paderborn, te ondersteunen.

Deze werd gekozen. Gelre en Amstel waren beiden bij Ane door de Drentenaren gevangen genomen en op hun erewoord vrijgelaten.

Hun wonden waren nog niet genezen. Bisschop Willebrand ontsloeg Amstel en Gelre van hun gegeven woord en zette de oorlog met wisselend resultaat voort, tot hij uiteindelijk Rudolf van Coevorden door list in handen kreeg en ter dood liet brengen. Drente kwam hierdoor overigens niet weer geheel in zijn macht.

17. Anno 1235

Graaf Floris IV van Holland wordt op een toernooi te Corbie vermoord

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4881

Floris IV, dertiende graaf van Holland, was een der volmaaktste ridders van zijn tijd. Hij had op een steekspel dat door de graaf van Clermont te Corbie in Picardië was georganiseerd, alle prijzen behaald. Door de gravin van Clermont hiervoor hogelijk geroemd, wekte Floris zozeer de jaloezie van de graaf op dat deze hem verraderlijk vermoordde. Graaf Dirk van Cleef nam terstond wraak en bracht de moordenaar om het leven.

De moord te Corbie vond in 1234 plaats.

18. Anno 1248

Graaf Willem II van Holland wordt tot rooms-koning gekroond

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896) Doek, olieverf; 70×50; inv. A 4882

De Duitse keizer Frederik II werd door paus Innocentius IV van zijn waardigheid vervallen verklaard. Toen werd eerst de landgraaf van Thüringen en na diens dood, op aandringen van de graaf van Gelre, graaf Willem II van Holland tot rooms-koning gekozen. Willem die zijn rijk met het zwaard moest veroveren, stelde het bestuur over zijn gewesten in handen van zijn broeder Floris en trok naar Duitsland. Na verschillende plaatsen van minder belang veroverde hij ten slotte de rijksstad Aken. Willem II werd daar op 1 november 1248 tot rooms-koning gekroond.

19. Anno 1252

Gijsbrecht van Amstel en Herman van Woerden worden in krijgsgevangenschap naar Utrecht gevoerd

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897) Doek, olieverf; 40×54; inv. A 4885

Gozewijn van Amstel die in 1250 tot bisschop van Utrecht werd verheven, was zó ongeschikt voor deze moeilijke taak dat hij die reeds in het volgende jaar neerlegde. De in zijn plaats gekozen Hendrik van Vianden werd met oorlog bedreigd door Gozewijns neef, de heer van Amstel. Deze had met Herman van Woerden en de graaf van Gelre een bondgenootschap gesloten. De bisschop versloeg hen en voerde Amstel en Woerden gevangelijk mee.

Koning Willem die was toegesneld om te bemiddelen, ontmoette Hendrik van Vianden toen hij zegevierend Utrecht binnentrok. Willem bracht een verzoening tot stand, maar de heer van Amstel moest zijn overwinnaar om vergiffenis vragen en trouw zweren.

Gozewijn van Randerath - dank zij Vondels 'Gijsbrecht' algemeen bekend als bisschop Gozewijn van Amstel - werd niet in 1250 tot bisschop gewijd, maar in 1249 tot elect - nog te wijden bisschop - gekozen.

20. Anno 1256

Willem II van Holland komt om in het ijs bij Hoogwoud

Jacobus van Koningsveld (Deventer 1824 - Den Haag 1866) Doek, olieverf; gesigneerd; 40×56; inv. A 2168

Koning Willem besloot de [West-]Friezen die de noordelijke grenzen van het graafschap onveilig maakten, te tuchtigen. De [West-]Friezen hadden zich bij Hoogwoud op een bevroren meer opgesteld, waarop de zwaar gewapende Hollandse troepen slechts voorzichtig konden voorttrekken.

Willem gaf zijn paard ongeduldig de sporen. Hij snelde zijn manschappen vooruit, de vijand tegemoet. Op een zwakke plek zakte de koning door het ijs. Hij werd door de [West-]Friezen, die hem niet herkenden, gedood.

21. Anno 1282

Graaf Floris V bij de plaats waar het lijk van zijn vader ligt

Jozef Israëls (Groningen 1824 - Den Haag 1911) Doek, olieverf; 40×56; inv. A 2169

Om aan de voortdurende oorlogen met de [West-]Friezen ééns voor al een eind te maken, besloot graaf Floris V, zoon van koning Willem, hen in het hart van hun land aan te vallen. Floris stevende met een vloot naar Wijdenes. Hij bracht de [West-]Friezen een geduchte nederlaag toe en vervolgde hen tot Hoogwoud. Iedereen die niet vluchten kon werd neergehouwen.

Een grijsaard die op 't punt stond dit lot te ondergaan, beloofde in ruil voor lijfsgenade de plaats aan te wijzen, waar het lijk van koning Willem verborgen was. Dit werd volgens zijn aanwijzingen gevonden en te Middelburg plechtig bijgezet.

22. Anno 1287

Een overstroming in Friesland

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902) Doek, olieverf; 70×50; inv. A 5003

Reeds vroeg begon men in de Nederlanden dijken en waterkeringen aan te leggen, maar niet altijd waren deze tegen de woedende elementen bestand.

Bijzonder gewag wordt gemaakt van een storm die in de winter van 1287 het water over de dijken heenjoeg, alles op zijn weg vernielde, velden en akkers in meren herschiep en aan meer dan vijftigduizend mensen het leven kostte.

23. Anno 1296

De laatste Sint-Geertensminne van Floris V

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897) Doek, olieverf;
40×55; inv. A 5004

Floris V, vijftiende graaf van Holland, kon de edelen niet voor zich winnen, al stond hij als een edelmoedige en dappere vorst bekend. De graaf wekte in het bijzonder de adellijke haat op door de bescherming die hij aan de steden en de burgers verleende. Vooral de heren van Velzen, Woerden en Amstel waren op hem gebeten.

Zij zwoeren Floris' ondergang. Toen de graaf zich te Utrecht bevond stelden zij hem een valkenjacht voor. Dit was om Floris in de val te lokken. Terwijl de andere samenzweerders reeds vooruit gereden waren, bood graaf Floris de met hem achtergebleven heer van Amstel aan om de Sint-Geertensminne, een dronk op behouden thuiskomst, te drinken. De verrader nam dit aan, hoewel hij daarmee het vertrouwen van de graaf schond.

24. Anno 1296

De moord op Floris V

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897) Doek, olieverf;
40×55; inv. A 4886

Floris liep in de val. Hij werd tijdens de jacht gevangen genomen en naar het Muiderslot gebracht. De samenzweerders wilden hem [via de Zuiderzee] naar Engeland brengen. Omdat zij zagen dat dit onmogelijk was door het naderen der Kennemers en Waterlanders die de graaf wilden ontzetten, kozen zij een andere vluchtweg.

De ontvoerders trokken de graaf onopvallende grijze kleren aan, bonden hem op een paard en reden met hem weg. Toen hij de Naardinglanders zag komen en hij ontsnapping niet meer mogelijk achtte, trok Velzen zijn zwaard om de graaf het hoofd te kloven.

Het paard sprong opzij zodat diens slag de handen trof en afhieuw. Graaf Floris viel in een sloot en werd zó met wonden en houwen overladen dat de Naardinglanders hem zieltogende vonden. Zijn lijk werd te Alkmaar en later te Rijnsburg bijgezet.

25. Anno 1298

De IJsselsteinse krijgsgevangenen loten om hun leven

Jozef Israëls (Groningen 1824 - Den Haag 1911) Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4945

Na de dood van graaf Floris ontstond er algemene verwarring. (...) De [West-]Friezen kwamen in opstand, de Vlamingen belegerden Middelburg en de bisschop van Utrecht dreigde het hart des lands binnen te vallen. (...) Wel werden de [West-]Friezen verslagen en werd Middelburg door Wolfert van Borsselen ontzet, maar van de kant van de bisschop was het gevaar nog niet geweken. Om zich tegen deze veilig te stellen, viel Borsselen met Hollands krijgsvolk het kasteel van IJsselstein aan.

Gijsbrecht van IJsselstein, leenman en maarschalk van de bisschop, weigerde het slot te ontruimen en er volgde een beleg. Gijsbrecht werd gevangen, maar zijn vrouw Baerte bleef het slot met mannenmoed verdedigen. Uiteindelijk tot overgave gedwongen, bedong zij dat het leven van de helft der verdedigers gespaard zou worden.

Men liet hen in 't bijzijn van de baljuw van Dordrecht en Baerte Hollandse en Leuvense penningen trekken, die in bolletjes verborgen waren. Wie een Hollandse penning trok werd gevangen gezet.

Wie een Leuvense penning trok werd onthoofd. IJsselstein werd met het slot Benschop en het land van Woerden aan de echtgenote van Borsselen geschonken.

26. Anno 1299

De moord op Wolfert van Borsselen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5121

Baljuw Alout van Zuid-Holland en de schepenen van Dordrecht hadden een geschil over een strafzaak. Wolfert van Borsselen die de rechterhand van de Hollandse graaf was en om zijn macht en invloed werd gehaat, ontbood beide partijen naar Delft om voor de graaf verantwoording af te leggen. Alout wenste dat de zaak beslist zou worden door een tweegevecht. De schepenen wilden niet van een dergelijk godsoordeel weten en keerden naar huis terug. Daar verkondigden zij dat men de rechten der stad wilde beknotten. Toen hierop de poorters in opstand kwamen, sloeg Borsselen het beleg voor Dordrecht. Omdat ook de andere steden voor hun eigen vrijheden beducht waren en zich over deze maatregel ontevreden toonden, versterkte Borsselen zijn leger in Zeeland. Hij vreesde dat graaf Jan in zijn afwezigheid aan de voorstellen der steden gehoor zou geven en wilde zich daarom door de graaf laten vergezellen.

Hierdoor steeg de woede ten top. Het gerucht verspreidde zich dat Borsselen de graaf wilde ontvoeren. Het volk achtervolgde hem en achterhaalde hem in Vlaardingen. De graaf werd in zegepraal teruggebracht en Borsselen werd in Delft gevangen gezet. Uit zijn kerker gehaald, werd hij door het woedende gemeen jammerlijk vermoord.

27. Anno 1299

Graaf Jan I van Holland draagt het bewind aan Jan van Avesnes op

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 69×50; inv. A 4887

Jan I van Holland was een zwakke en ziekelijke vorst. Hij was geestelijk onzelfstandig en wist na de dood van Borselen niet aan wie hij zijn vertrouwen moest schenken. Hij verkoos toen Jan van Avesnes, de graaf van Henegouwen. Omdat deze beloofde de rust te herstellen als hem de nodige macht werd verleend, droeg Jan I aan Avesnes openlijk het gehele bestuur over zijn landen over.

De edelen en steden stemden toe. De rust kwam terug en aan de moordenaars van graaf Floris werd een eeuwige oorlog gezworen. Jan I overleed vóór het eind van het jaar. Hij was de zestiende en laatste graaf uit het roemrijke Hollandse huis.

Tweede serie. Van het jaar 1304 tot in het jaar 1477

28. Anno 1304

Witte van Haemstede op de Blinkert bij Haarlem

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5133

De graaf van Henegouwen erfde Holland na het kinderloos overlijden van graaf Jan I. Hij moest dadelijk al een grote inval der Vlamingen afweren, waardoor bijna het gehele land verloren ging. Na een grote overwinning der Vlamingen op het eiland Duiveland vielen steden en kastelen de een na de ander in hun handen en rukten zij tot bij Haarlem op. Ook deze stad zou haar poorten hebben moeten openen omdat zij geen aanvoerder had. Maar Witte van Haemstede, de bastaardzoon van Floris V, die bij de slag van Duiveland ontkomen was, landde met een klein groepje getrouwen te Zandvoort. Nadat hij de hoogste duinen beklommen had, ontrolde hij de oude en zo vaak zegevierende banier van Holland. Dit gaf de burgers moed. Zij haalden Witte in en verdreven onder diens aanvoering de vijand.

De voltooide Sint-Bavo op de achtergrond en de gebeurtenis zelf berusten niet op historische juistheid. Witte van Haemstedes actie werd omstreeks 1440 pas voor het eerst in de geschiedschrijving vermeld. In de 19de eeuw groeide Wittes overwinning op de Vlamingen tot een nationale legende uit.

David van Lennep, de vader van Jacob, was daarvoor verantwoordelijk.

Hij woonde op het buitengoed 'Het Huis te Manpad' en nam in 1817 het initiatief voor een gedenknaald bij het Manpad, waar het treffen zou hebben plaatsgevonden. In 1826 bezong hij de 'slag bij het Manpad' in zijn 'Hollandsche Duinzang'. In 1955 heeft de historicus F.W.N. Hugenholtz de historische ongegrondheid van Wittes overwinning bij het Manpad aangetoond.

29. Anno 1304

Nicolaas van Cats aan een stormram vastgebonden

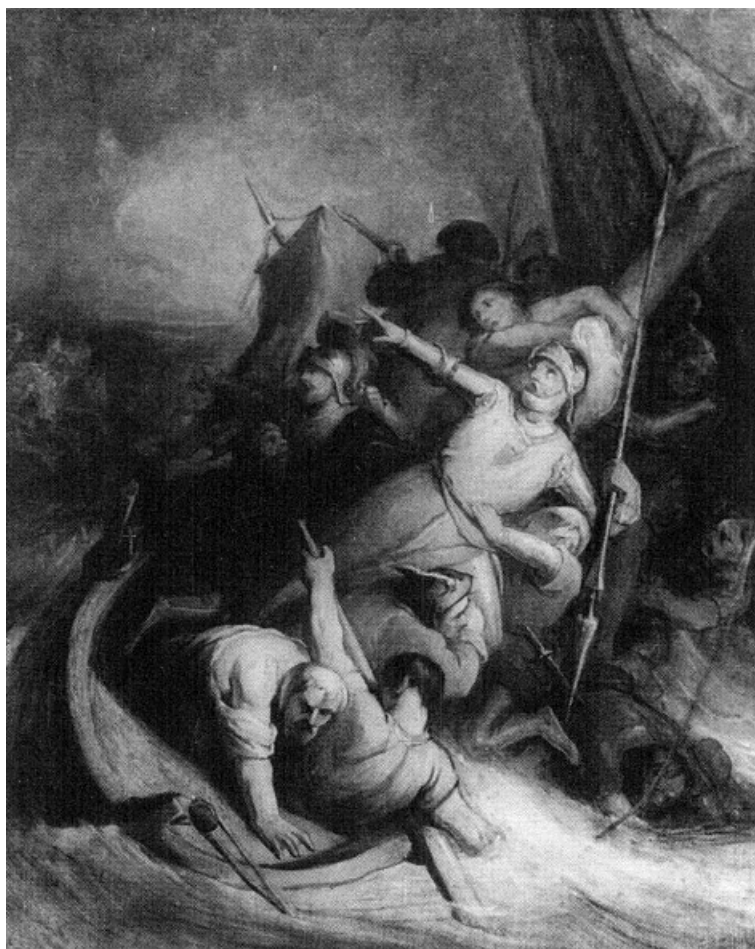
Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5047

Bij Haarlem keerde het krijgsgeluk van de graaf van Vlaanderen. Hij werd al spoedig door Witte van Haemstede en Willem van Oostervant gedwongen om alle veroverde plaatsen te ontruimen.

Schoonhoven was de laatste stad die nog zijn zijde hield. Deze werd dapper verdedigd door de wakkere Cats. Vrezend dat het beleg te lang duren zou, nam Willem van Oostervant zijn toevlucht tot een middel dat de overgave moest bespoedigen. Hij bond Nicolaas van Cats, de vader van de slotvoogd, aan een stormram vast.

De belegerden waren bevreesd om de grijsaard te verwonden en Oostervant bereikte zijn doel. Schoonhoven werd ingenomen en de jonge Cats werd bij zijn vader gevangen gezet.

30. Anno 1304

Jan van Renesse verdrinkt in de Lek

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 52×42; inv. A 5048

Jan van Renesse was een der machtigste edelen van Zeeland.

Hij trachtte bij graaf Jan II de invloed en het gezag te krijgen die Borsselen bij graaf Jan I had gehad. Jan van Renesse werd hierin teleurgesteld. Hij koos toen de partij van Vlaanderen en werd een der geduchtste vijanden van Holland. Na de zeeslag van Zierikzee waar de Vlamingen geheel verslagen werden, zag Jan van Renesse in dat hij zich niet langer kon handhaven en hij besloot zich uit zijn Utrechtse stellingen terug te trekken.

Toen hij te Beusichem de Lek wilde oversteken, werd Renesse door enkele edelen uit de omtrek aangevallen. Hij trachtte zich te redden door ijlings in een schouw over te steken. Het schip sloeg echter om en Jan van Renesse vond met zijn metgezellen de dood in de rivier.

31. Anno 1318

Hertog Reinoud van Gelre voorspelt de rampzalige dood van graaf Willem IV

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 52×41; inv. A 5049

In 1318 werd de zoon van graaf Willem III van Holland, de latere Willem IV, in de Utrechtse Domkerk gedoopt. De toen al half krankzinnige oude graaf Reinoud van Gelre was peet.

Het verhaal gaat dat Reinoud bij deze gelegenheid voorspelde dat de dopeling een voorspoedig leven wachtte, tot hij door de Friezen zou worden gedood. Deze voorspelling is inderdaad uitgekomen.

32. Anno 1328

Graaf Willem de Goede wordt als heer van Friesland gehuldigd

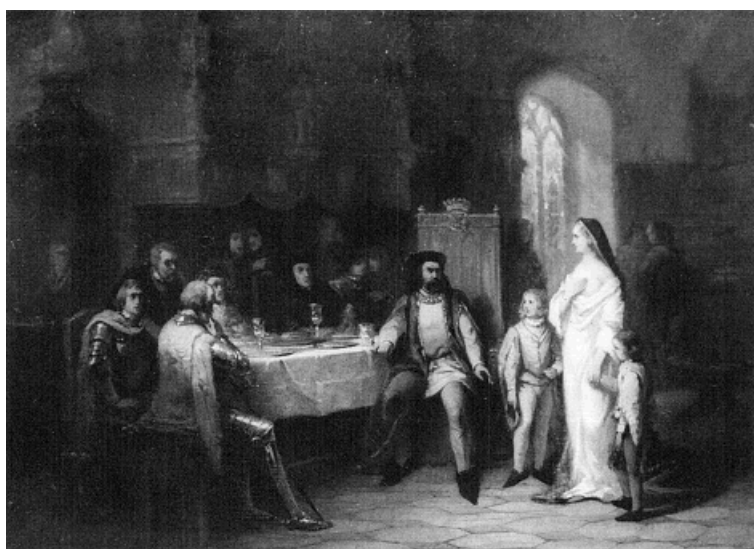
Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 52×41; inv. A 4888

Willem III de Goede, achttiende graaf van Holland, had in Friesland twee inwoners van Stavoren als schout aangesteld. Door de abt van Sint-Odulf daartoe aangezet, verdreven de Friezen hen. Om zijn gezag te handhaven landde de graaf in Friesland. Hij verwoestte het dorp Mirdum en enkele omliggende plaatsen.

De oproerlingen onderwierpen zich en erkenden Willem III plechtig als heer van Friesland. Hij werd ten bewijze daarvan volgens oud gebruik te Franeker in het openbaar door vier van de aanzienlijksten op een schild verheven. Hierop volgend sprak Willem recht.

De schildverheffing van Willem III is een historisch verzinsel. In de inleiding wordt hierop ingegaan.

33. Anno 1343

Eleonora van Engeland voorspelt Reinoud van Gelre de rampen van zijn huis

Hendrik Jacobus Scholten (Amsterdam 1824 - Heemstede 1907)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55,5; inv. A 4979

Reinoud II, graaf en later hertog van Gelre, was een verstandige vorst. Onder hem zwegen de partijschappen en bloeiden handel en nijverheid. Reinoud verwierf aanzien bij adel en volk, maar hij was een slechte echtgenoot die zijn vrouw Eleonora van Engeland met verregaande achteloosheid behandelde. Hij deed alsof zijn afkeer voortkwam uit een verschrikkelijke huidziekte waarmee zij besmet zou zijn. De hertogin wilde zich van deze blaam zuiveren.

Toen de hertog te Nijmegen met een aanzienlijk gezelschap aan de maaltijd zat, trad Eleonora de zaal binnen. Bij de tafel genaderd, wierp zij haar brede mantel af en vertoonde zich slechts in een fijn zijden hemd.

In tranen uitbarstend bad Eleonora de hertog, om de ziekte waarvan zij valselijk beticht werd te laten onderzoeken. Zij wees op haar twee zonen en voorspelde dat er misschien een tijd kwam dat het Gelderse volk hun scheiding zou betreuren, wanneer er geen landsheren uit hun bloed meer zouden zijn. Reinoud had geen gelegenheid om zijn onrechtvaardig gedrag goed te maken, omdat hij spoedig daarna overleed. Zijn beide zonen stierven kinderloos.

34. Anno 1345

Vierhonderd burgers van Utrecht smeken graaf Willem IV van Holland om vrede

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4883

Toen Jan van Arkel bisschop van Utrecht werd, trof hij het bisdom met vele schulden bezwaard aan. Hij leefde daarom hoogst zuinig en ging zelfs enige tijd in Frankrijk wonen, waar hij geen hofstaat behoefde te voeren. Op deze wijze lukte het hem veel kastelen te lossen, die wegens schulden aan Holland waren verpand.

Willem IV, negentiende graaf van Holland, verloor daardoor zijn invloed op het Sticht. Hij raakte in oorlog met Robert, broer en plaatsvervanger van de bisschop. De graaf sloeg het beleg voor Utrecht. Na vijf weken verzocht de inmiddels teruggekeerde bisschop om vrede. De gewonde en gramstorige Willem IV stond deze slechts toe op voorwaarde dat vierhonderd burgers hem blootshoofds, barrevoets en in boetehemden om vergiffenis zouden smeken.

35. Anno 1345

Graaf Willem IV van Holland sneuvelt bij Warns

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 56,5×42; inv. A 2167

Toen Willem IV het beleg van Utrecht opgebroken had, scheepte hij zijn manschappen in om de in opstand gekomen Friezen van Stavoren te tuchtigen. Door het stormachtige weer konden zijn troepen echter niet gelijktijdig landen. Jan van Beaumont, 's graven oom, was de eerste die kon aanvallen. Door de Friezen kloekmoedig afgewacht, moest hij zich echter terugtrekken. De graaf die inmiddels geland was, poogde vruchteloos de orde in de gelederen te herstellen. De Hollanders werden genoodzaakt naar de schepen terug te trekken. De graaf wilde niet vluchten en sneuvelde. Pas tien dagen later werd zijn lijk onder een stapel doden gevonden en te Bolsward begraven.

36. Anno 1371

Hertog Eduard van Gelre wordt te Baesweiler verraderlijk doodgeschoten

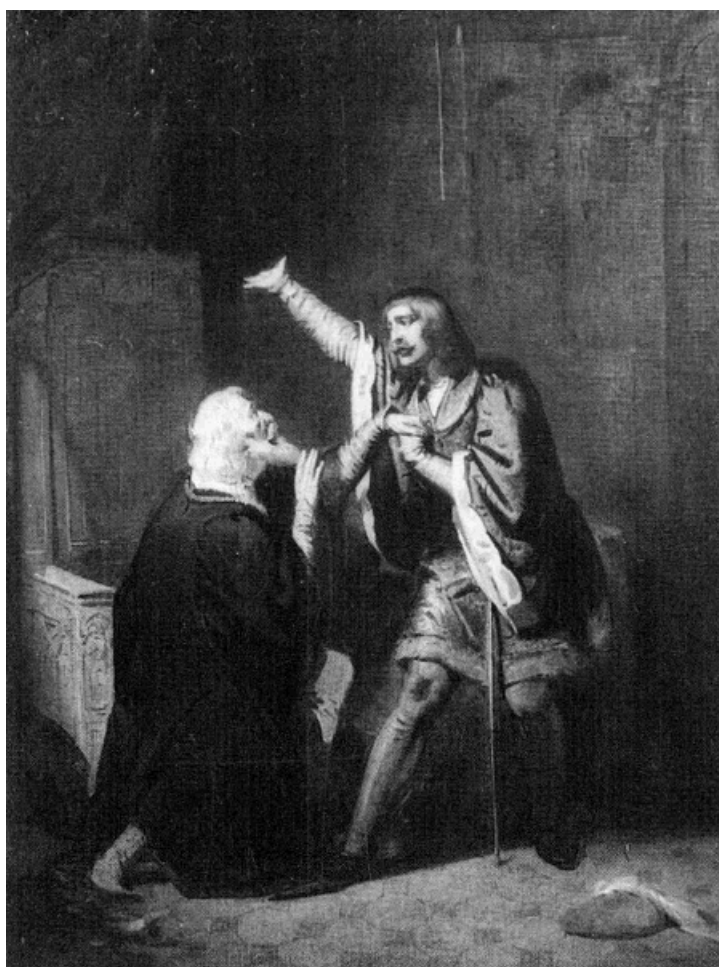
Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 56×42; inv. A 4889

(...) Na het sluiten van de vrede tussen Frankrijk en Engeland in 1360 zochten talrijke afgedankte huurotroepen hun onderhoud in roof.

Ettelijke Brabantse kooplieden werden door hen uitgeschud en daarom eiste hertog Wenceslas van Brabant genoegdoening van de hertog van Gulik, in wiens land de rovers zich ophiielden. Toen dit geen resultaat had, viel Wenceslas met een machtig leger Gulik binnen. Het lukte Wenceslas aanvankelijk om de verraste Guliksen bij het dorp Baesweiler met grote verliezen terug te slaan en zelfs de hertogen van Gulik en Berg gevangen te nemen. Toen snelde Eduard van Gelre echter zijn zwager, de hertog van Gulik, te hulp vanuit Holland, waar hij was om zijn bruid, de dochter van hertog Albrecht, af te halen.

Eduard behaalde een totale overwinning, maar toen hij vermoeid van de strijd het helmvizier opende om ruimer adem te halen, werd hij door Herman Bier, een van zijn hofbedienden, met een pijl verraderlijk aan het hoofd gewond, zodat hij drie dagen later stierf.

37. Anno 1388

Hertog Willem van Gelre wordt door zijn vader tot vrede overgehaald

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 55×41; inv. A 4890

Willem van Gelre, zoon van de hertog van Gulik, voerde met Brabant oorlog over de stad Grave. De hertog van Brabant had zich met Frankrijk verbonden en Willem van Gelre sloot een verdrag met Engeland. De Brabanders trokken met een aanzienlijk leger op, maar werden door Willem met slechts vijfhonderd man geheel verslagen. Bij het vernemen van deze mare rukte een machtig leger uit Frankrijk op.

De oude hertog van Gulik die bevreesd was voor het lot van zijn zoon, begaf zich eerst naar de koning van Frankrijk en onderwierp zich aan hem. Daarna ging hij naar Nijmegen om Willem tot vrede over te halen. Zijn pogingen bij de moedige jongeling bleven lang vruchteloos, maar nadat zijn vader hem uiteindelijk met ongenade en onterving bedreigd had, gaf Willem toe. *Red slechts mijn eer*, zei hij, *en ik zal uit liefde en eerbied voor u doen wat gij verlangt*.

Er werd een eervolle vrede gesloten, hoewel de stad Grave afgestaan moest worden.

38. Anno 1390

De moord op Aleid van Poelgeest

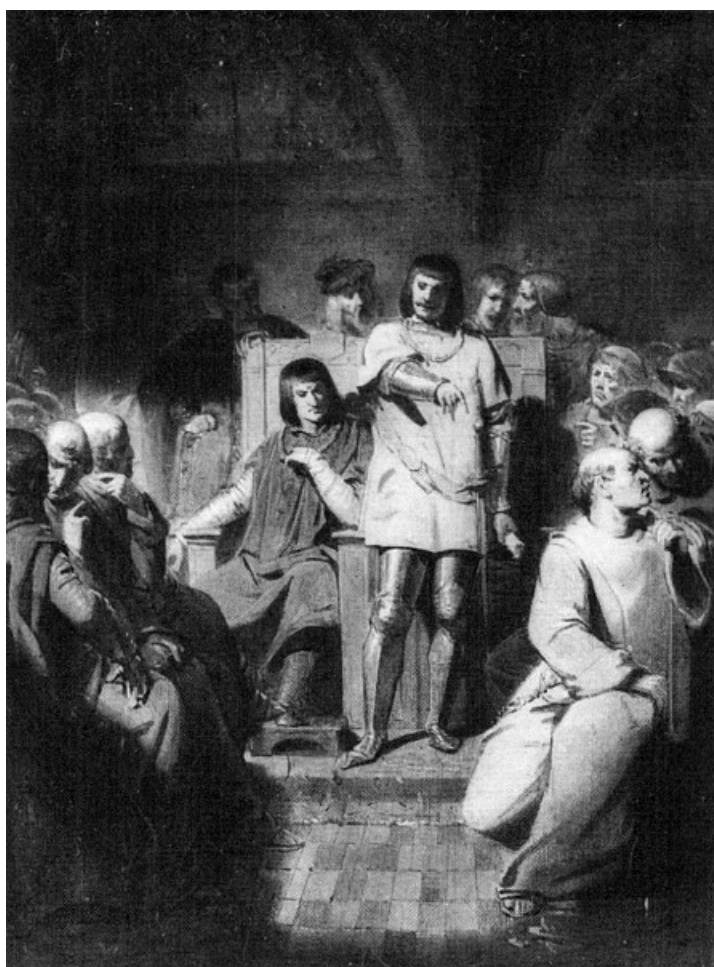
Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 55,5×70; inv. A 4891

Graaf Willem IV van Holland liet geen zoons of broeders na. Zijn zuster Margaretha werd toen door haar gemaal, keizer Lodewijk IV van Beieren, met het graafschap Holland beleend. Zij liet dit door haar zoon Willem de Verbeider besturen. Omdat hij zijn gezag onvoldoende kon laten gelden, stelde Willem zijn moeder na de dood van de keizer voor de keuze dat hij óf het bewind zou laten varen óf dat hij zelf graaf zou worden. Margaretha stond hem daarop tegen een aanzienlijk jaargeld Holland, Zeeland en Friesland af. Toen hieraan niet kon worden voldaan, herriep zij dit. Twee partijen vormden zich nu. Die van Margaretha noemden zich Hoeken, die van haar zoon Willem Kabeljauwen. In feite ging het echter om de grote middeleeuwse strijd tussen edelen en steden. Willem werd in 1354 graaf. Hij werd reeds in 1357 krankzinnig. Zijn broeder, hertog Albrecht, bestuurde tot Willems dood in 1389 het land als ruwaard. Toen werd hij zelf graaf. De oude partijen bleven inmiddels bestaan. Albrecht die de Kabeljauwen was toegedaan, begunstigde dezen nog opvallender sedert hij Aleid van Poelgeest, de dochter van een Kabeljauwse edelman, als bijzit had. De Hoeken verweten haar hun tegenspoed. In de waan dat met haar dood aan de Kabeljauwse invloed een eind zou komen, vermoordden enkele edelen Aleida met haar hofmeester buiten het slot van 's-Gravenhage. Zij misten echter hun doel, want de graaf keerde zich toen geheel van de Hoeken af. De moordenaars onder wie zich ook Willem van Oostervant, de zoon van Albrecht, bevond, ontvluchtten het land.

‘Verbeider’ is een middeleeuws woord voor troonopvolger. Willem werd in 1349 graaf. Zijn krankzinnigheid is van 1358. De moord op Aleid van Poelgeest vond in 1392 plaats.

‘Ruwaard’ betekent plaatsvervanger.

39. Anno 1393

Willem van Gelre eist dat zijn neef tot bisschop van Utrecht wordt gekozen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 56×42; inv. A 4892

Hoezeer de Hollandse invloed in het Sticht gedaald en de Gelderse gestegen was, bleek na de dood van bisschop Floris van Wevelinckhoven in 1393. De Hollandse graaf Albrecht wilde toen Rutger van Bronckhorst als bisschop, terwijl Willem van Gelre de voorkeur gaf aan Frederik van Blankenheim, die bisschop van Straatsburg was. Zodra Willem van Gelre in de vergadering der Utrechtse kanunniken de naam van de mededinger had vernomen stoof hij op en zei, meer bevelende dan verzoekende, tot de kanunniken: *Wij willen niet bidden noch smeken, maar wij begeren dat onze neef, de bisschop van Straatsburg, gekozen wordt. Wij zullen er u heel ons leven dankbaar voor zijn.* En inderdaad werd aan dit bevel voldaan.

40. Anno 1395

Willem van Oostervant en het doorgesneden tafellaken

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 56×42; inv. A 5005

Een belediging die de na de moord op Aleid van Poelgeest gevluchte Willem van Oostervant werd aangedaan, gaf aanleiding tot verzoening met zijn vader, hertog Albrecht. Toen Willem in Frankrijk eens aan 's konings tafel was genood, versneed een heraut het tafellaken, omdat de oude ridderwetten niet gedoogden dat iemand aan wiens wapen een smet kleefde, tot een ridderlijke maaltijd toegelaten werd. Men verweet hem dat de dood van zijn oom, graaf Willem IV van Holland, in Friesland nog niet gewroken was. Willem van Oostervant deelde dit diep gekrenkt aan zijn vader mee, en zei hem dat hij aan een oorlog tegen de Turken zou deelnemen. Albrecht beloofde hem echter een tocht tegen de Friezen en nam zijn zoon weer in genade aan.

41. Anno 1417

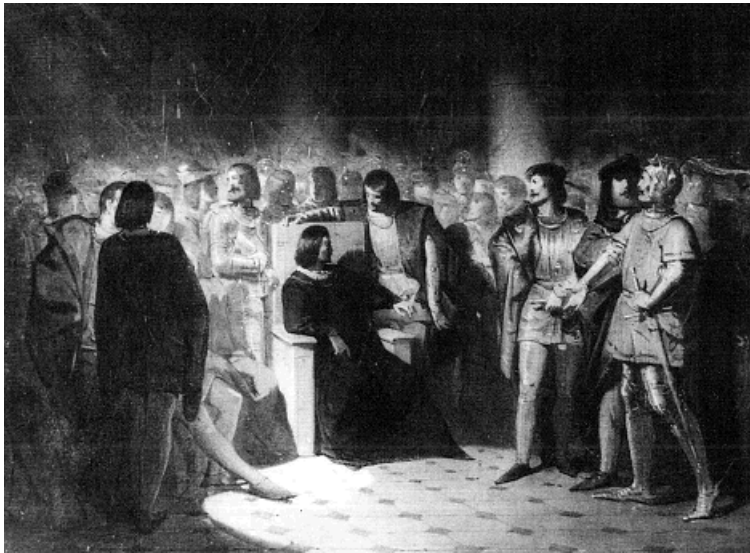
Willem van Arkel sneuvelt

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 55×42; inv. A 5006

Het geslacht van Arkel, een der vier edelste van Holland, was de krachtigste steun der Kabeljauwse partij. Door toedoen van hertog Albrecht en graaf Willem IV was hun macht echter aanmerkelijk verminderd. Toen graaf Willem IV overleed, zag jonker Willem van Arkel zijn kans schoon. Hij veroverde enkele gebieden en kreeg Gorkum in zijn macht, met uitzondering van het slot. Walraven van Brederode, stadhouder van Holland, trok hem tegemoet en bestormde de stad. Uiteindelijk gelukte het hem Gorkum te nemen. De Kabeljauwen boden daarbij in een moorddadig gevecht hevige weerstand. Arkel en Brederode sneuvelen. Gravin Jacoba was getuige van Arkels sterven, óf omdat zij haar leger aanvoerde, óf omdat zij een onderhoud met hem wenste.

Jacoba was naar verluidt namelijk geenszins ongenegen Arkel haar hand te schenken. Als vermoedelijke erfgenaam van de hertog van Gulik en Cleef zou Willem van Arkel zeker niet beneden haar stand geweest zijn.

42. Anno 1418

De eerste vergadering der ridderschap en steden van Gelre

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4893

De edelen en steden van Gelderland werden in de 14de eeuw reeds meermalen door de vorst geraadpleegd. Zij vormden echter geen wettig en vast lichaam. Pas in 1418 verbonden zij zich om hun vrijheden en privileges te handhaven. Zij besloten om slechts na gemeenschappelijke goedkeuring der vier hoofdsteden Arnhem, Zutphen, Nijmegen en Roermond, een landsheer te erkennen.

Ten slotte spraken zij af dat zonder hun toestemming door de hertog geen steden, kastelen of gedeelten van het land aan vreemde heren verpacht of afgestaan mochten worden.

Het schijnt dat dit verbond is ontstaan uit vrees voor de slechte toestand der schatkist en een nieuwe burgeroorlog, in het geval de hertog kinderloos zou overlijden.

43. Anno 1421

De wonderbaarlijke redding van een kind tijdens de Sint-Elisabethsvloed

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4894

In de nacht van 19 november 1421 woedde één van de verschrikkelijkste stormen die ooit ons land hebben geteisterd. Hoe groot en algemeen de schade aan de dijken in Friesland, Holland en Vlaanderen ook was, de grootste ramp was de doorbraak van de Zuidhollandse Waard bij Dordrecht. Liefst 72 parochies werden daar overstroomd, waarvan er 45 geheel verdwenen. Het aantal mensen dat ondanks alle toegesnelde hulp omkwam, was niet te tellen. Wonderbaarlijk echter was de redding van een kind dat in een wiegje kwam aandrijven. Een kat hield dit door zijn natuurlijke vrees voor het water te midden van de golven in evenwicht. De overstroomde streek is bekend als de Biesbosch en de dijk waar men het kind vond het nu nog de Kinderdijk.

Deze geschiedenis wordt voor het eerst afgebeeld op een van de omstreeks 1480 geschilderde panelen betreffende de Sint-Elisabethsvloed, thans in het Rijksmuseum te Amsterdam. Het verhaal werd evenals de verklaring van de benaming Kinderdijk vooral in de 17de eeuw populair. De boby kreeg toen ook een naam: Beatrix. Verschillende families beroemden zich erop van haar af te stammen.

44. Anno 1425

Jacoba van Beieren vlucht in mansgewaad

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4896

Jacoba van Beierens eerste huwelijk was met de kroonprins van Frankrijk. Na diens dood trouwde zij in 1418 met hertog Jan van Brabant, om zich zo met meer kracht te kunnen verzetten tegen de aanspraken van haar oom, Jan van Beieren. (...) Jacoba en Jan van Beieren sloten een overeenkomst (...) waar weinig meer van terecht kwam dan dat de positie van Jan van Beieren werd versterkt. Jan van Brabant, een verwijfd vorst, was niet in staat om de rechten van zijn vrouw te handhaven. Jacoba verklaarde haar huwelijk nietig, waarvoor haar reeds dispensatie was verleend door een zekere Benedictus, een afgezette paus. Jacoba trouwde vervolgens in Engeland met de hertog van Gloucester, de broeder van de Engelse koning, van wie zij meer steun hoopte te krijgen. Gloucester stak met een leger naar Henegouwen over, maar moest al spoedig met achterlating van Jacoba naar Engeland terugkeren. De gravin zat enige tijd in Gent gevangen, maar ontvluchtte spoedig met behulp van Dirk van Merwede en twee andere edelen naar Holland. Jacoba was tijdens de ontsnapping in mansgewaad verkleed. Zij werd met vreugde door de Hoeken ontvangen en deed weldra de burgerstrijd weer opblaaien.

Jacoba en Jan van Brabant waren neef en nicht. Zij kregen geen dispensatie voor hun huwelijk, wat voor Jacoba reden was om de echtverbintenis nietig te verklaren.

45. Anno 1425

De terechtstelling van Albrecht Beiling

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - trecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4895

In de opnieuw uitgebroken strijd werd de stad Schoonhoven door de Hoeken belegerd. Slotvoogd Albrecht Beiling werd door Jan van Beieren tot overgave gedwongen. Hoewel hij behoud van lijf en goed bedongen had, werd Albrecht Beiling veroordeeld om levend begraven te worden; een voor krijgslieden ontorende straf, die gewoonlijk slechts op wegens ketterij veroordeelde vrouwen werd toegepast.

Beiling kreeg een maand uitstel om zijn zaken te regelen en van zijn gezin afscheid te nemen. Daarna keerde hij, aan zijn woord getrouw, terug en onderging het barbaarse vonnis.

46. Anno 1434

De verzoening van Filips de Goede en Jacoba van Beieren

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 77×54,5; inv. A 4897

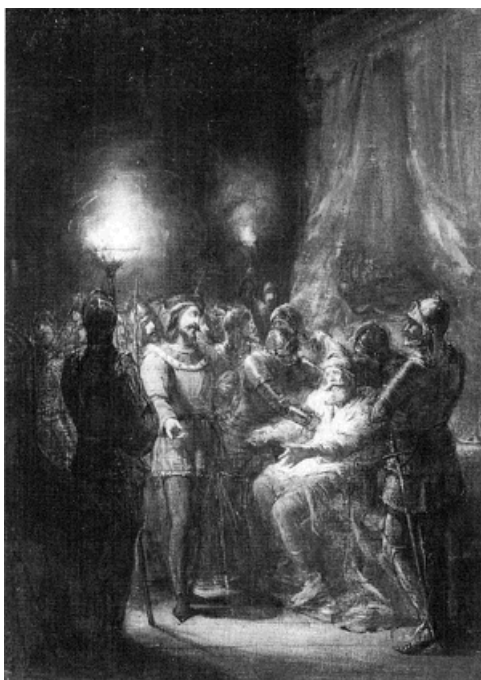
Jan van Beieren overleed in 1425. Hertog Filips van Bourgondië was zijn erfgenaam. In hem kreeg Jacoba een nog geduchter vijand.

Hoewel de Hoekse partij eerst zegevierde, deed Filips de krijgskans keren. Hij sloot een verdrag waarbij Jacoba hem als bestuurder en erfgenaam van haar landen erkende en hem grotendeels de regering overliet. Zij verbond zich om niet te hertrouwen zonder Filips' toestemming, die van haar moeder en van de Staten. Jan van Brabant was inmiddels gestorven en haar huwelijk met Gloucester was nietig verklaard. Te Goes vergat Jacoba echter het verdrag en sloot zij een geheim huwelijk met Frank van Borsselen, 's hertogs stadhouder en gunsteling. Filips was hoogst verstoord toen hij dit vernam. Hij liet Borsselen naar het slot Rupelmonde brengen en beval zijn dood.

De slotvoogd voltrok het vonnis echter niet en weldra had Filips berouw over het in toorn gegeven bevel. De landen van Jacoba waren nu van rechtswege aan hem vervallen.

Filips vergaf Borsselen, verhief hem zelfs tot graaf van Oostervant en vereende hem weer met Jacoba, aan wie hij Tholen, Zuid-Beveland, Voorne en de tollén van Holland en Zeeland overliet. Jacoba overleed reeds in 1436.

In 1428 verklaarde de paus het huwelijk van Jacoba en de inmiddels overleden Jan van Brabant toch geldig, en dat van Jacoba en Gloucester nietig. In hetzelfde jaar erkende Jacoba Filips' aanspraken. Jacoba gaf de volgens De Vos 'van rechtswege vervallen landen' in 1433 onder dwang aan Filips de Goede.

47. Anno 1465

Hertog Arnoud van Gelre wordt door zijn zoon Adolf gevangen genomen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 77×59; inv. A 5007

[Hertog Arnoud van Gelre en diens zoon Adolf hadden zich na een ernstige vete verzoend. Adolf verbrak op verraderlijke wijze de overeenkomst. Toen hij] zich omstreeks kersttijd naar zijn vader op het kasteel te Grave begeven had, liet hij deze door een bende huurlingen in de nacht van 10 januari 1465 van het bed lichten en over het ijs - dat op zijn verzoek, onder voorwendsel van ijsvermaak, niet was opengehakt - naar het slot van Buren vervoeren. Daar dwong Adolf zijn grijze vader hem de regering af te staan.

48. Anno 1468

De kloekheid van Karel de Stoute te Middelburg

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5008

Karel de Stoute, zoon en in 1467 opvolger van Filips van Bourgondië, was kloekmoedig, wakker in de oorlog en rechtvaardig in vredestijd.

Hij wist de opstandige steden Gent, Mechelen en Luik al spoedig te onderwerpen, en zelfs zijn listige nabuur koning Lodewijk XI van Frankrijk boezemde hij ontzag in. Toen Karel de vrede hersteld had, trok hij zijn staten rond en zorgde voor een goede rechtspleging.

Karel hield ook vaak zelf rechtszittingen. Zo liet hij te Middelburg drie wegens manslag veroordeelde broers in zijn tegenwoordigheid onthoofden. Dit had een volksoploop tot gevolg, maar de moedige vorst greep een brandend stuk hout uit de haard, snelde daarmee de straat op en wist de menigte tot bedaren te brengen.

49. Anno 1471

Arnoud en Adolf van Gelre bepleiten hun zaak voor Karel de Stoute

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5009

De onwettig aan de macht gekomen Adolf van Gelre versloeg verschillende malen zijn vijanden: de hertog van Cleef, de heer van Culemborg en Willem van Egmond. Zij verzochten Karel de Stoute om tussen vader en zoon te bemiddelen. Karel bood Adolf Gelre aan en Arnoud de stad Grave, alsmede de hertogstitel. Hij kon hen echter niet tot overeenstemming brengen. Adolf was voor Karels misnoegen bevreesd en vluchtte. In Namen gegrepen, werd hij in Kortrijk gevangen gezet. Karel de Stoute kocht nu Arnouds rechten.

Hij verklaarde in een vergadering van het Gulden Vlies dat Adolf van de opvolging vervallen was. Karel kocht ook de aanspraken van de hertog van Gulik af en onderwierp de stad Nijmegen. Weldra werd Karel de Stoute als hertog van Gelre en graaf van Zutphen gehuldigd.

50. Anno 1472

Reinoud van Brederode verdedigt zijn recht als ridder van het Gulden Vlies

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5010

Toen (...) Gijsbrecht van Brederode tot bisschop van Utrecht gekozen werd, was hertog Filips ontstemd dat men aan David van Bourgondië, zijn bastaardzoon, was voorbijgegaan. Hij liet de keuze door de paus vernietigen en David aanstellen. Deze was het geslacht Brederode vijandig gezind en vervolgde dit op alle manieren. Hij liet zelfs Gijsbrechts broeder Reinoud gevangen nemen en pijnigen, en beschuldigde hem van een samenzwering tegen Karel de Stoute.

Reinoud was echter ridder van het in 1430 opgerichte Gulden Vlies.

De leden daarvan hadden het recht om alléén voor 't kapittel der orde terecht te staan. De op bevel van Karel de Stoute uit gevangenschap ontslagen Reinoud werd daarop van alle schuld vrijgesproken.

51. Anno 1477

Karel de Stoute sneuvelt bij Nancy

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5011

[Karel de Stoute raakte aan het eind van zijn regering bij verschillende oorlogen betrokken. Tijdens een opstand in Lotharingen belegerde de Bourgondische hertog Nancy, waar hij slag leverde tegen de hertog van Lotharingen.] In het heetst van de strijd loopt Campo Basso, een van Karels vertrouwelingen, met vierhonderd Italianen naar de vijand over. Dit veroorzaakt verwarring en de Bourgondiërs vluchten. Karel tracht tevergeefs zijn verstrooide troepen te verenigen. Hij sneuvelt.

Zijn ontklede en nauwelijks herkenbare lijk werd drie dagen later gevonden. Niet iedereen geloofde dat de hertog dood was en nog lang ging het gerucht dat de deze op een gunstige gelegenheid wachtte om zich weer te vertonen.

Derde serie. Van het jaar 1477 tot in het jaar 1566

52. Anno 1477

Maria van Bourgondië verleent het Groot Privilege

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1853; 40×55; inv. A 4974

Tijdens de regering van Karel de Stoute kwamen de Nederlanden geheel onder het Bourgondische huis. Na Karels dood erfde zijn enige dochter Maria dus een uitgestrekt gebied.

Er heerste alom verwarring, want vreemde vorsten bedreigden de meeste van haar staten of bezetten die. De geldmiddelen waren uitgeput. Daarvan maakten de Hollanders gebruik om Margaretha bij haar inhuldiging te Gent een reeks concessies af te persen, waaraan de naam van Groot Privilege werd gegeven. Daarbij werd de landsgravin de vrijheid ontnomen om zonder toestemming der Staten te huwen, schattingen op te leggen, munt te slaan, tolleren te heffen, recht te spreken, oorlog te voeren en vergaderingen van edelen, geestelijkheid en steden bijeen te roepen.

Aan Maria werd, in één woord, elke daad van souvereiniteit ontzegd.

Het later zo genoemde Groot Privilege werd aan alle landen verleend waarover Maria regeerde. Daarnaast werden er gewestelijke charters uitgevaardigd, waarvan dat voor Holland en Zeeland zowel vanwege het aantal bepalingen als de afmetingen van het document, het Grote Privilege werd genoemd.

53. Anno 1477

Adolf van Gelre sneuvelt bij Doornik

Paul Constantin Dominique Teta van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)
Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4871

De Franse koning Lodewijk XI bezette Bourgondië en bedreigde ook de Nederlanden. De Nederlandse gewesten kwamen óf tegen Maria in opstand, óf zij waren op eigen behoud uit en niet van zins zich vereend tegen de gemeenschappelijke vijand te verzetten.

Men was er zich van bewust dat van Maria geen krachtige steun te verwachten was. De Vlamingen die als eersten een Franse inval konden verwachten, kozen de woeste Adolf van Gelre tot leider. Zij bevrijdden hem uit zijn kerker te Kortrijk, stelden hem aan het hoofd van hun troepen en beloofden hem zelfs Maria's hand. Ook de Geldersen die nog steeds aan hem gehecht waren, riepen Adolf weer tot hun heer uit en droegen in zijn afwezigheid het bestuur aan zijn zuster Catharina op.

Aan deze voor Adolf zo schone toekomst kwam abrupt een einde. Reeds bij zijn eerste krijgsverrichting, een aanval op Doornik, sneuvelde Adolf onder het uitroepen van zijn wapenkreet *Gelre! Gelre!*.

54. Anno 1477

Maria van Bourgondië verklaart dat zij haar huwelijksbelofte aan Maximiliaan gestand zal doen

Lambertus Lingeman (Amsterdam 1829 - Abcoude-Baambrugge 1894)

Doek, olieverf; 41×53; inv. A 5138

Verschillende vorsten hoopten op Maria's hand. Lodewijk XI van Frankrijk, hertog Jan van Cleef en keizer Frederik III begeerden haar voor hun zoons. Zij was door toedoen van haar vader echter al verloofd met aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, de zoon van Frederik III.

Toen een keizerlijk gezantschap aan Maria de verlovingsbrief en de ring toonde die zij vroeger gestuurd had, en men vroeg of zij haar belofte gestand deed, antwoordde Maria instemmend - ondanks het advies van de hertog van Cleef om de zaak nog in beraad te houden. De Staten bekrachtigden Maria's voornemen, waarop de hertog van Beieren namens Maximiliaan met haar in ondertrouw ging. De bruidegom kwam met een aanzienlijk gevolg over en het huwelijk werd op 18 augustus 1477 voltrokken.

55. Anno 1480

Pater Brugman maant de Friezen tot vredelievendheid

Paul Constantin Dominique Tetaer van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; gesigneerd, 1852; 40×55,5; inv. A 4989

In Friesland was het even onrustig als in Holland. De twisten der Schieringers en Vetkopers, der verschillende steden en edelen onderling, gaven voortdurend aanleiding tot bloedige veten. Alle pogingen om vrede te stichten waren vruchteloos. Zelfs naar geestelijken werd niet geluisterd.

Een minderbroeder, Brugman genaamd, vermaande de Friezen voortdurend. Nadat hij hen weer eens krachtig had toegesproken, plaatste hij, om zijn toehoorders te beschamen, in hun midden een kind wiens vader door partijhaat was omgekomen. Brugman vroeg toen: *Mijn kind, indien gij in plaats van wraak te nemen over uw vaders dood, vrede en verzoening begeert, steek dan uw rechterhand op.*

Het kind deed dit ogenblikkelijk, wat diepe indruk op de menigte maakte. Op den duur had de welsprekendheid van de monnik echter geen resultaat. En zo zegt men tegenwoordig nog van iemand die zijn woorden aan weerbarstige toehoorders verspilt, *dat hij praat of kalt als Brugman.*

56. Anno 1480 Swobbe Lauwa

Paul Constantin Dominique Tetaer van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)
Doek, olieverf; gesigneerd, 1852; 40×55; inv. A 4990

Na de dood van Tjaard Jongema, heer van Bolsward, moest zijn zoon Goslik hem opvolgen. Omdat deze minderjarig was, werd Juw Jongema tot voogd en regent aangesteld. Dit was zeer tegen de zin van Gosliks heerszuchtige moeder. Om Juw kwijt te raken, nodigde zij haar bloedverwant Sicco Sjaardama naar Bolsward uit.

Deze slaagde er in om Juw uit te schakelen, maar de krijgsknechten van Sjaardama misdroegen zich dermate dat de burgers van Bolsward hen uit de stad verdreven en Juw terughaalden. Hierdoor werd de vete nog heviger. Sjaardama verschanste zich op een stins van zijn zuster Swob, en maakte het van daaruit de burgers van Sneek en Bolsward lastig. Tevergeefs werd de stins belegerd en beschoten.

Het lukte Swob daarentegen door list de tegenpartij van een zijn dapperste aanhangers te beroven.

Scherne Wijbe Grovestins, een der aanvoerders van de belegeraars, had Swob een onderhoud voorgesteld om over vrede te onderhandelen. De onbetrouwbare vrouw accepteerde een gesprek, maar deed net of zij ziek was. Leunend op twee knapen verscheen zij in de poort en wenkte zij Grovestins om over de valbrug te komen.

Grovestins vertrouwde 't maar half. Hij vroeg Swob in 't Fries: *Swob Nift, is 't Lauwa?*, wat betekent: *Swob-nicht, heb ik vrijgeleide?*

Zij antwoordde: *Ja 't is Lauwa*, of: *Ja, gij hebt die*. Grovestins betrad hierop de brug en sprak met Swob. Maar toen hij na afloop van hun onderhoud afscheid van haar genomen had en hij weer over de brug terugging, riep Swob hem, alsof zij nog iets vergeten was. Grovestins keerde argeloos terug. De beide knapen maakten zich toen op een wenk van Swob van Grovestins meester en sleepten hem naar binnen. Ter verontschuldiging beweerde Swob dat zij Grovestins wél voor zijn eerste, maar

niet voor zijn tweede overkomst vrijgeleide had verleend. Sindsdien wordt in Friesland een valse en bedrieglijke belofte *Swobbe Lauwa* genoemd, dat wil zeggen: *Trouw van Swob*. (...)

57. Anno 1481

Jan van Egmond veroverd Dordrecht door een list

Marie André Augustin Barreau (*Augustin*) Taurel (Parijs 1828 - Brussel 1879)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4986

Ondanks het krachtige bestuur van Maximiliaan kwam er in Holland geen eind aan de oude Hoekse en Kabeljauwse twisten. Hij kreeg de onrust niet onder bedwang.

De steden waren verschillende partijen toegedaan. Zo werd Leiden eerst door de Hoeken overmeesterd en vervolgens door de Kabeljauwse Joost van Lalaing belegerd.

De Hoeksgezinde Jan van Egmond veroverde Dordrecht door een list. Hij verborg zijn krijgsknechten in een schip met rijshout en smokkelde hen de stad binnen. Weldra was geheel Holland in de Kabeljauwse macht. De Hoeken werden door Maximiliaan met grote strengheid behandeld. In het Sticht bleven de Hoeken onder Jan van Montfoort echter heer en meester.

58. Anno 1482

Maria van Bourgondië valt van haar paard

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4858

Het lukte Maximiliaan en Maria uiteindelijk om de orde enigermate te herstellen.

Zij werden in de meeste steden dan ook plechtig gehuldigd. (...)

Maria overleefde de vestiging van haar gezag echter niet lang.

Toen zij in hoogzwangere toestand bij Brugge een rit op haar paard maakte, bezeerde zij zich bij een val zo deerlijk dat zij na enkele dagen, op 27 maart 1482, in die stad overleed.

59. Anno 1482

De heldendood van Jan van Schaffelaar

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 60×43; inv. A 4899

In het Sticht bestreden de Hoeken en de Kabeljauwse bisschop David van Bourgondië elkaar met wisselend succes. Daarbij wordt vooral de heldendaad van Jan van Schaffelaar, een van 's bisschops ruitershoofden, roemrijk vermeld. Jan van Schaffelaar had zich met een handvol krijgsknechten in de kerktoeren te Barneveld verschanst tegen de Amersfoorters, die het gebouw bestormden. Toen alle hoop verloren was, werd er over een overgave onderhandeld. De belegeraars wilden van geen voorwaarden weten, tenzij de belegerden hun aanvoerder van de toren zouden werpen. Dezen weigerden dit, maar de edele Jan van Schaffelaar zag geen ander redmiddel.

Hij betrad de torentrans en met de woorden *Spitsbroeders ik moet toch eenmaal sterven, ik wil u niet in ongelegenheid brengen*, sprong hij naar beneden. (...)

60. Anno 1483

Bisschop David van Bourgondië gevangelijk op een mestwagen naar Amersfoort gevoerd

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 60×43; inv. A 4900

De bewoners van Utrecht werden de strijd moe en verlangden naar een verzoening met de verdreven bisschop. Toen het meeste krijgsvolk zich buiten de stad bevond en de Hoekse aanvoerder Jan van Montfoort met de stadsbestuurders ter kerke was, overmeesterden de burgers de poorten. Zij sloten de kerkdeuren en namen Montfoort gevangen. De bisschop keerde naar de stad terug. Nog geen maand later wist de heer van Zuylen van Nijvelt, een zoon van Montfoorts zuster, de stad binnen te dringen. Na een fel gevecht nam hij deze in. Hij overleed daarbij aan zijn wonden. De gevangen David van Bourgondië werd door zijn verbitterde vijanden tot op 't hemd uitgekleeft en op een mestwagen naar Amersfoort gevoerd, waar hij in het Sint-Aagtenklooster gevangen werd gezet.

61. Anno 1490

De dood van jonker Frans van Brederode

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 60×43; inv. A 4901

De oude Hoekse en Kabeljauwse twisten eindigden in de Jonker Fransenoorlog, genoemd naar jonker Frans van Brederode.

Na de herovering van Utrecht door Maximiliaan hadden de alom verdreven Hoeken zonder leider rondgezworven. Zij zagen door troebelen in Vlaanderen hun kans schoon en kozen jonker Frans van Brederode tot aanvoerder. Hij was een moedige en onversaagde jongeling wiens geslacht altijd aan het hoofd der Hoeken had gestaan. Jonker Frans (...) zeilde op 20 oktober 1488 met 48 schepen en tweeduizend krijgsknechten naar Rotterdam, maar vond bij Delfshaven de rivier toegevroren. Hij ontscheepte zich en maakte zich van Rotterdam meester door een koene en welberaden overal. Vanuit deze stad stroopte en plunderde hij de gehele omliggende streek. Aanslagen op Schoonhoven, Schiedam en Leiden mislukten, maar Geertruidenberg, Overschie, Poelgeest en het slot van Woerden vielen wel in zijn handen.

De krijgskans keerde toen de vloot van jonker Frans op de Lek bij Streefkerk werd verslagen en Rotterdam belegerd werd. Brederode zag geen uitkomst meer en gaf Rotterdam in ruil voor een vrije aftocht over. Hij begon echter dadelijk weer met zeeschuimen, terwijl Montfoort het land plunderde. Stadhouders Albrecht van Saksen belegerde hierop IJsselstein en Montfoort. Hij sloot een overeenkomst waarbij deze steden zich overgaven en aan alle oproerlingen vergiffenis werd geschonken.

Brederode had inmiddels een vloot van 38 schepen in zee gebracht en maakte daarmee de Zeeuwse eilanden onveilig. Op 23 juli trof hij bij Brouwershaven een

vloot die de stadhouder tegen hem had uitgestuurd. Aan beide kanten werd kloekmoedig gestreden, en toen het 's avonds eb werd en enkele schepen op 't droge raakten, werd de strijd te land voortgezet. De zege liet lang op zich wachten, maar toen jonker Frans eerst aan 't voorhoofd gewond werd en hij in zijn been geschoten, de vijand in handen viel, sloegen de Hoeken op de vlucht. Jonker Frans van Brederode werd in zegepraal naar Dordrecht gevoerd en in de stadsgevangenis geworpen. Hij overleed daar op 10 augustus aan zijn verwondingen. Met zijn nederlaag en dood was de Hoekse partij vernietigd en sedertdien werd hun naam in Holland nauwelijks meer gehoord.

62. Anno 1492

Het Kaas- en Broodvolk te Haarlem

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 5012

Het land was door de voortdurende oorlogen uitgeput. Schaarste had de levensmiddelen driemaal zo duur als normaal gemaakt. Om de krijgskosten te dekken werden de belastingen verhoogd met het zogenaamde ruitergeld. Ja, de rentmeester van Kennemerland kreeg zelfs de bevoegdheid om desnoods dwang te gebruiken. Dit had in april 1492 een oproer tot gevolg.

De boeren verenigden zich en plunderden in Hoorn het huis van de rentmeester. (...) Zij verdeelden zich in benden en schilderden in hun vanen een stuk kaas en een brood, waarmee zij te kennen wilden geven dat zij slechts ter verkrijging van levensmiddelen de wapens hadden aangejord. Zo ontstond de benaming van Kaas- en Broodvolk. Van Hoorn trokken de boeren over Alkmaar naar Haarlem, na onderweg de kastelen Nieuwburg en Middelburg verwoest te hebben. Het Haarlemse stadsbestuur weigerde de poorten te openen, maar door het grauw binnengelaten, vielen de opstandelingen het stadhuis aan. Zij doodden twee schepenen en schout Klaas van Ruyven. Zij sneden hem aan stukken en stuurden het verminkte lijk in een mand aan zijn vrouw. Daarna werd de stad geplunderd.

Toen gingen de oproerlingen naar Leiden, waar zij teruggeslagen werden. Hertog Albrecht bracht de boeren twee bloedige nederlagen toe, eerst bij Beverwijk en niet lang daarna bij Heemskerk. De boeren onderwierpen zich toen. De steden die hen binnengelaten hadden werden met zware boeten gestraft, ook al waren zij niet bij machte geweest om het Kaas- en Broodvolk te weerstaan.

Het oproer brak in 1491 uit.

63. Anno 1512

Wassenaer wordt in een ijzeren kooi tentoongesteld

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 5013

Na de dood van Adolf van Gelre werden diens erflanden verbeurd verklaard. Zijn zoon Karel werd aan het hof van keizer Maximiliaan opgevoed, waar hij echter meer bewaakt werd dan dat hij vrij was. Eén gedachte bezielde hem slechts: zijn hertogdom te herwinnen. Nadat hij in 1487 door de Fransen krijgsgevangen was gemaakt, werd Karel van Gelre door hen vrijgelaten. De Fransen speculeerden op zijn vijandigheid ten opzichte van Maximiliaan. En inderdaad, nauwelijks in Gelderland aangekomen, bracht Karel een vrij aanzienlijke krijgsmacht tegen Maximiliaan bij elkaar.

Tiel, Bommel en Harderwijk vielen Karel van Gelre in handen en hij maakte zelfs strooptochten tot in Holland toe. Na een gedeeltelijk geslaagde expeditie tegen Amsterdam, trokken zijn troepen naar Utrecht terug, en verschansten zich daar in 't Karthuizer klooster. De heer van Wassenaer poogde de Geldersen te verdrijven, maar werd verslagen en in gevangenschap naar Hattem gebracht, waar Karel hem in een ijzeren kooi opsloot en tentoon liet stellen.

64. Anno 1513

De verrassing van Arnhem

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 60×43; inv. A 5129

In 1513 werd Arnhem door hertog Karel met een molenaarskar bij verrassing ingenomen. In de meelzakken zaten krijgslieden, die zich van de poort meester maakten en deze voor de Geldersen openden. Daardoor was het grootste gedeelte van Gelderland in Karels macht. Het lukte hem een bestand voor vier jaar te sluiten.

De letters B en W op de meelzak kunnen als een aardigheidje van de schilder B[arend] W[ijnveld] beschouwd worden.

65. Anno 1514

Graaf Edzard verdedigt zijn rechten in de Groningse vroedschap

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 60×43; inv. A 5139

[De stad Groningen had bij haar strijd met de Friese stadhouders graaf Edzard van Oost-Friesland als heer aangenomen. Edzard betaalde Karel van Gelre voor hulp, die hij niet kreeg. De Gelderse hertog kocht de Groningse stadsbestuurders zelfs om, waarna zij hem de stedelijke regering opdroegen. Edzard protesteerde daar in de Groningse vroedschap tegen.]

Hij schilderde de vroedschap Karels bedrog af, vertelde van het geld dat hij Karel had betaald, van de hulp die hij niet van Karel had ontvangen en dat dit alles slechts was gebruikt om hem te verraden. Hij herinnerde er de vroedschapsleden ook aan hoe hij hen had gered en ten koste van zijn eigen land had verdedigd. Edzard eindigde met te zeggen dat hij niet als een vorst beschouwd wilde worden die bij het eerste gevaar zijn gelofte verbreekt.

Deze fiere taal had geen resultaat. En toen de vroedschap in Edzards aanwezigheid ook nog de eed aan Karel van Gelre aflegde, vertrok Edzard, zonder voor dit schandelijke gedrag wraak te nemen.

Hij keerde naar Oost-Friesland terug.

66. Anno 1516

De dapperheid van Grote Pier

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 59×42,5; inv. A 2166

Toen Karel van Gelre graaf Edzard uit de Groninger Ommelanden had weggewerkt, vergrootte hij in het noorden op geduchte wijze zijn macht. Hij veroverde Sneek, Bolsward, Sloten, Dokkum en nog enkele andere plaatsen.

De krijgsknechten van de Friese stadhouder George van Saksen werden door Friese boeren achtervolgd. Aan hun hoofd stond een reusachtige, dappere en ondernemende man, Grote Pier genaamd. Grote Pier verklaarde zich tot bondgenoot van Karel van Gelre.

Hij werd door hem als bevelhebber over enkele schepen aangesteld om op de Zuiderzee alle toevoer van de stadhouder af te snijden. Zijn eerste onderneming bestond uit het opbrengen van zesendertig voorraadschepen.

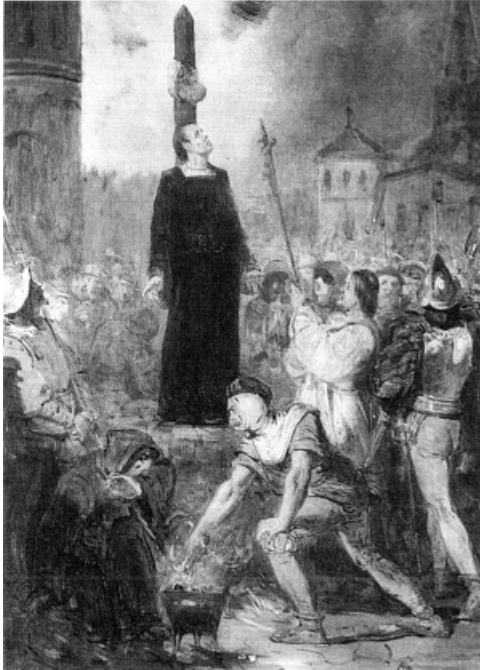
Grote Pier breidde zijn tochten tot in de Noordzee uit en roofde al wat hem voor handen kwam. Niet minder dapper dan wreedaardig liet hij zijn krijgsgevangenen in zee gooien.

Hij werd in 1517 door de Hollandse vlootvoogd Antonis van Houte verslagen, verliet daarop de krijgsdienst en stierf in 1520 in Sneek.

Er deden verschillende verhalen de ronde over Grote Pier. Zo zou hij eens alléén een aantal vijanden met een ploegijzer verslagen hebben. In Leeuwarden bewaart men nog een groot zwaard, waarvan gezegd wordt dat het Grote Pier heeft toebehoord.

Het schilderij heeft betrekking op De Vos' laatste zinnetje, dat refereert aan het verhaal dat de krijgslieden van George van Saksen waren uitgestuurd om Grote Pier

in hechtenis te nemen. Zij vroegen aan een ploegende boer of hij wist waar deze woonde. De boer was Grote Pier in eigen persoon. 'Daar is zijn woning en hier is hij zelf' zei deze toen en ging de krijgslieden vervolgens met een ploegschaar te lijf. Het 213 centimeter lange en 6,6 kilo wegende zwaard van Grote Pier is in het Fries Museum in Leeuwarden te zien.

67. Anno 1525

De marteldood van Jan de Bakker

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 60×43; inv. A 4902

De hervorming maakte reeds kort na haar ontstaan ook in ons land grote indruk. Zelfs de bisschop van Utrecht, Filips van Bourgondië, verklaarde zich tegen de misbruiken die in de kerk geslopen waren. Nadat de leer van Luther echter op de Rijksdag te Worms was veroordeeld, werden tegen haar aanhangers in alle staten van Karel plakaten uitgevaardigd, waarbij met boete en dood werd gedreigd. In het begin werden zij met mildheid, later echter met kracht nageleefd. Jan de Bakker, een priester te Woerden, was de eerste die wegens ketterij in Den Haag geworgd en verbrand werd.

Jan de Bakker was geen lutheraan, maar sacramentariër.

68. Anno 1528

Maarten van Rossum plundert Den Haag

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1853; 71×50,5; inv. A 777

Bij een nieuwe twist tussen de bisschop en de stad Utrecht, riep de stad de hulp en de bescherming van Gelderland in. Karel van Egmond, hertog van Gelre, stuurde een leger, hij bezette de stad en bedreigde van die kant Holland. Daar was men wel van de noodzaak van een gemeenschappelijk verdediging overtuigd, maar iedere stad wilde slechts geld voor de eigen defensie en niet het algemene nut uitgeven. Daardoor kwam niets tot stand. Men zag er pas het verkeerde van in toen het te laat was, en een drieste overval der Geldersen de Hollandse steden voor hun dralen strafte. Onverwacht rukten in mei 1528 tienduizend Gelderse ruiters en voetknechten met enkele Utrechtse burgers Holland binnen. Zij werden aan- gevoerd door Maarten van Rossum, een van Karels wekkerste bevelhebbers. De Geldersen voerden Oostenrijkse banieren om de Hollanders te misleiden. Pas in Rijswijk ontrolden zij hun eigen banieren en met de oorlogskreet *Gelre! Gelre!* stormden zij 's-Gravenhage binnen. Deze niet-ommuurde plaats kon geen tegenstand bieden en werd geplunderd. De burgers moesten voor twintigduizend gulden een algehele verwoesting afkopen.

Na gijzelaars ontvangen te hebben trok Maarten van Rossum ongemoeid langs dezelfde weg terug, links en rechts nog enkele plaatsen brandschattende.

De schrik leidde er toe dat er in Holland geld werd opgebracht om algemene verdedigingsmaatregelen te nemen en een leger onder Floris van Egmond, graaf van Buren, op de been te brengen.

Deze veroverde Overijssel en het Sticht en nam Utrecht bij verrassing in. De verdreven en weer teruggekeerde bisschop nam geduchte wraak op zijn stad en liet verschillende burgers ter dood brengen.

Utrecht moest als straf voor zijn aandeel in Van Rossums tocht jaarlijks een beer - een mannetjesvarken - aan Den Haag sturen.

De stad heeft dit ongeveer honderd jaar lang gedaan.

69. Anno 1534

Jan van Leiden in Munster

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 41×55; inv. A 4898

De volgelingen van Luther en Zwingli stonden niet als enigen de hervorming van de kerk voor. Er was ook een nieuwe en gevaarlijke sekte van volslagen geestdrijvers, die een algehele omwenteling der maatschappelijke orde op het oog hadden. Ze noemden zich wederdopers, omdat zij beweerden dat de doop aan volwassenen en niet aan kinderen moest worden toegediend. Zij gaven ook voor, geroepen te zijn om het Rijk van Christus op aarde te stichten.

Daarmee verwekten de wederdopers onlusten en verwarring. Eén van hun zendelingen, Jan Beukelsz. van Leiden, die vroeger vaak in de toneelstukken der rederijders rollen had vervuld en daardoor een zekere vaardigheid in 't spreken had gekregen, predikte in Munster met zoveel succes dat hij grote aanhang kreeg. Hij verdreef de bisschop van Munster en noemde zich profeet en koning. Zijn bewind - als men dit die naam mag geven - was woest, wreed en zedeloos. Hij stond veelwijverij toe, nam zelf vijftien vrouwen, liet de nonnen uit de kloosters halen en huwde deze openlijk aan zijn volgelingen uit.

Als Jan Beukelsz. uitreed hulde hij zich altijd in koninklijk gewaad, met kroon en staf. Hij werd dan door een grote stoet vergezeld en voorafgegaan door twee knapen die de bijbel droegen, en een zwaard waarmee iedereen die niet neerknielde onmiddellijk werd gedood. De verdreven bisschop van Munster keerde terug en belegerde de stad. Er ontstond hongersnood en verdeeldheid, waarna de bisschop zich op 28 juni door list meester van Munster maakte. Jan Beukelsz. van Leiden

streed moedig en viel met zijn twee belangrijkste aanhangers, Krechting en zijn beul Knipperdolling, de bisschop levend in handen. Jan Beukelsz. werd in een ijzeren kooi opgesloten. De bisschop liet hem zeven maanden lang door het land voeren en voor geld bekijken. Daarna bracht hij hem ter dood.

Munster werd niet door Jan van Leiden, maar door Jan Mathijssen veroverd. Jan van Leiden noemde zich koning van Sion. Ook Krechting en Knipperdolling werden in een kooi rondgevoerd.

70. Anno 1535

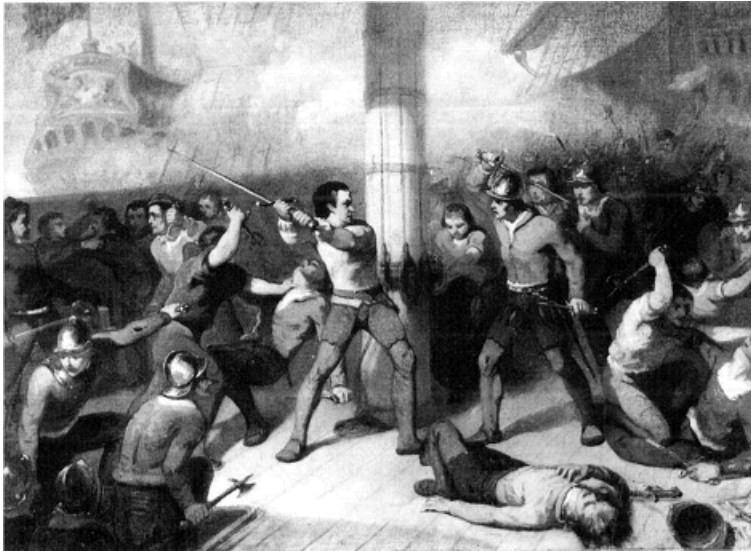
De aanslag der wederdopers op Amsterdam

Paul Constantin Dominique Teta van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)
Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55,5; inv. A 4991

Ook in Amsterdam veroorzaakten de wederdopers grote onlusten. Hun leer sprak daar zelfs de aanzienlijkste burgers aan, of kon tenminste op hun bescherming rekenen. Om deze reden werd de schout, Jan Huybertsz., afgezet door de stadhouder. (...) Amsterdam was ook de toevluchtsplaats van Jan van Geelen, die in Friesland rooftochten had ondernomen en daar verjaagd was. Hij smeedde met een zekere Hendrick Goedbeleid een plan om de stad in handen te krijgen. Zij verzamelden een kleine bende in de Pijlsteeg en bezetten de Dam. Door het luiden der alarmklok op de toren van 't stadhuis wilden zij aan andere samenzweerders buiten de stad het teken geven om Amsterdam binnen te vallen. Zij konden echter het klokketouw niet vinden, omdat dit door een dronken dienaar van de schout verborgen was. De benden die buiten Amsterdam klaar lagen vertoonden zich dus niet, want zij dachten dat de aanslag mislukt was. In de stad was de schrik algemeen, temeer omdat burgemeester Colijn die met een vendel optrok, door zijn mannen in de steek gelaten werd en de dood vond. Hoewel men geen nachtelijke aanval meer waagde, lukte het burgemeester Reecalf nog wel om met enkele krijgsknechten de toegangen tot de Dam te versperren. Bij het aanbreken van de dag begon hij de strijd.

Hij nam het stadhuis in en versloeg de wederdopers.

Goedbeleid en Van Geelen sneuvelden. Iedereen die de overwinnaars levend in handen viel of zelfs alleen maar wederdopers gehuisvest had, werd wreed ter dood gebracht. Ook Jacob van Campen die door Jan van Leiden tot bisschop van Amsterdam verheven was, onderging dit lot. Dit was de laatste aanslag der wederdopers. Hun macht was overal vernietigd.

71. Anno 1536

De dappere daad van een Dordtse schipper

Hendrik Jacobus Scholten (Amsterdam 1824 - Heemstede 1907)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4980

Tijdens de oorlog die in 1536 tussen keizer Karel V en koning Frans I van Frankrijk was uitgebroken, namen de Fransen Hollandse koopvaarders in beslag. Twee van hun oorlogsschepen kruisten voor de monden van de Maas en lieten geen vaartuig door. Er waren geen schepen om de Fransen te verdrijven, maar daar vond een Dordtse schipper iets op. Hij verborg een aantal gewapende mannen in een klein vaartuig en zeilde de Maas uit. Hij werd al spoedig geënterd door de Fransen, die dachten met een koopvaarder te maken te hebben. Na schijnbare tegenstand liet de Dordtse schipper de Fransen aan boord komen. Terwijl zij aan 't plunderen waren, sprongen de verborgen manschappen uit hun hinderlaag. Zij sloegen de overweldigers dood, namen zonder moeite de twee Franse schepen in en brachten deze in zegepraal naar Dordrecht op.

72. Anno 1548

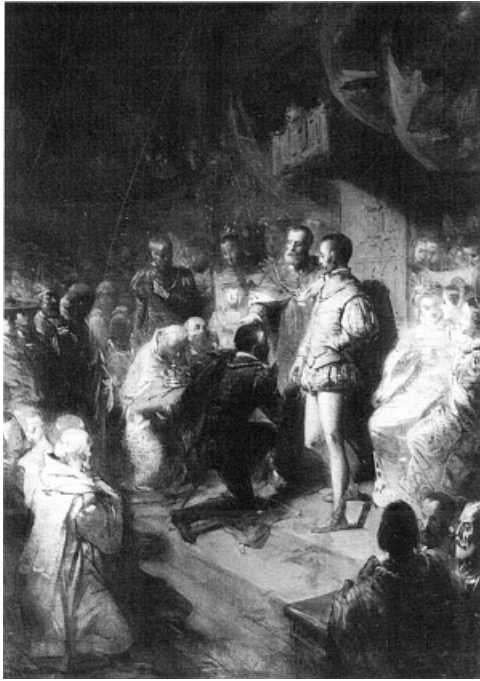
Het sterven van Maximiliaan van Egmond

Hendrik Jacobus Scholten (Amsterdam 1824 - Heemstede 1907)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4981

Toen Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren, zijn einde voelde naderen, wenste hij te sterven zoals hij geleefd had: als wakker krijgsoverste en staatsman. Hij beval dat men hem het harnas zou aangespen, de mantel en de ordeketen van het Gulden Vlies omhangen, de helm opzetten, het zwaard aangorden en de strijdhandschoenen aantrekken. Hij nam eerst afscheid van zijn twee meest vertrouwde vrienden, de bisschop van Atrecht en de graaf van Aremberg, en voorts van zijn bekenden en dienaren, die hij allen had laten ontbieden. Na tenslotte zijn arts voor diens trouwe diensten bedankt te hebben, ledigde Egmond een beker wijn op het welzijn van de keizer en gaf direct daarna de geest.

Egmond was de vader van Anna van Buren, vrouw van Willem van Oranje.

73. Anno 1555

De troonsafstand van Karel V

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 70×50; inv. A 4903

De laatste jaren van het bestuur van Karel V waren minder gelukkig dan de eerste. Oorlogsverliezen, de afgedwongen religievrede van Passau met de Duitse vorsten, zijn ziekelijke toestand en voortdurende aanvallen van jicht maakten hem regeringsmoe. Daarom besloot de keizer afstand van de troon te doen. Hij liet zijn zoon Filips uit Spanje komen.

Op 25 oktober 1555 was er een drukbezochte vergadering van de Staten-Generaal in Brussel. Op de arm van Willem van Oranje steunend, bracht Karel V in een lange rede zijn loopbaan in herinnering en alles wat door hem was verricht. Hij betoogde altijd de godsdienst en de eer van zijn land voor ogen te hebben gehad. Omdat hij zich nu echter door ouderdom en ziekte niet meer in staat voelde om voor het welzijn van zijn land te zorgen en een jongere man daarvoor geschikter zou zijn, vond Karel V dat hij het gezag over zijn Nederlandse staten aan zijn zoon moest overdragen, aan wie hij nog in vurige taal de belangen van zijn onderdanen aanbeval.

Filips knielde neer, hij kuste de hand van zijn vader, en liet, omdat hij zelf niet in het Frans bedreven was, de bisschop van Atrecht uit zijn naam antwoorden. De dag daarna werd Filips als graaf gehuldigd. Een jaar later stond Karel V Spanje aan Filips af en Duitsland aan zijn broeder Ferdinand.

Karel ging naar zich in het klooster van San Yuste in Estramadura, waar hij tot aan zijn dood in 1563 verbleef.

Karel V overleed niet in 1563, maar in 1558. Deze vergissing kan verklaard worden uit preoccupatie met het volgende tafereel, dat zich in 1563 afspeelt.

74. Anno 1563

Spotleuzen tegen Granvelle

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4859

Toen Filips II naar Spanje terugkeerde stelde hij zijn zuster, Margaretha van Oostenrijk, als landvoogdes aan. Hij voegde haar een staatsraad toe, met bisschop, later kardinaal Granvelle aan het hoofd. Twee zaken hielden de koning in het bijzonder bezig: de handhaving van de katholieke kerk en oorlogsvoorbereidingen tegen Frankrijk. Deze laatste verliepen gunstig, want de overwinningen bij Saint-Quentin en Grevelingen leverden Filips de voordelige vrede van Cateau-Cambrésis op. De kerkelijke situatie lag gecompliceerder, omdat de hervorming tot in alle lagen van het volk was doorgedrongen.

Granvelle werd bovendien gehaat. Door de aanzienlijken wegens zijn invloed, door het volk om de strenge plakkaat en door de geestelijkheid wegens nieuwe bisdommen waarvan de inkomsten voor een groot deel uit de goederen der abdijen moesten komen. Alle pogingen om Granvelle kwijt te raken waren vruchteloos.

Om Granvelle te bespotten, liet de graaf van Egmond zijn dienaren narrenkappen op de kleren borduren, waarmee hij zinspeelde op de kardinaalshoed. Egmond werd hiervoor door de landvoogdes berispt en verving de narrenkap toen door een bundel pijlen, wat door velen werd nagevolgd. Volgens Egmond symboliseerde dit de eenheid in 's konings dienst, maar de kardinaal zag er niet ten onrechte een samenzwering in. Toen hij merkte dat iedereen zich steeds verbitterder tegen hem opstelde, vertrok de kardinaal naar Bourgondië. (...)

75. Anno 1565

Het verbond der edelen

Paul Constantin Dominique Teta van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; gesigneerd; 40×55; inv. A 4992

Het vertrek van Granvelle bracht geen gewetensvrijheid. Integendeel, de koning was slechts op strenge maatregelen bedacht. Hij droeg (...) op om aan alle ketterij een eind te maken. Een voorstel hierover werd in de Raad van State voorgedragen, maar leek Oranje, Egmond, Hoorne en Mansfeld te streng. Zij weigerden erover te stemmen, terwijl de koning het daarentegen te mild vond. Een aantal edelen besloot zich tegen het eind van 1565 [tegen de plannen te verenigen. Hun voorstel is bekend als het] Compromis. Brederode, Lodewijk van Nassau, Bergen, Mansfeld en ongeveer vierhonderd andere edelen tekenden. Oranje, Egmond en Hoorne raadden dit af en bleven bij de landvoogdes op verzachting en toegevendheid aandringen.

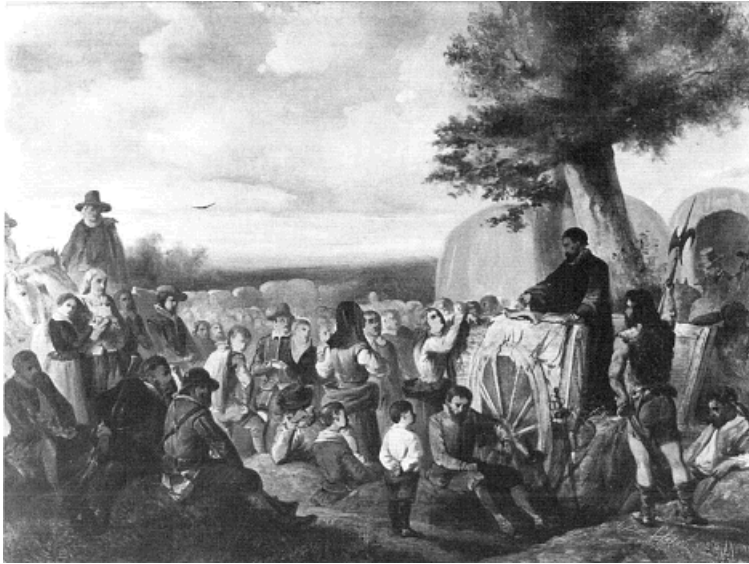
76. Anno 1566

Het smeekschrift der edelen

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 40×54,5; inv. A 4860

De gemoederen begonnen te gisten. Meer dan driehonderd edelen verschenen op een audiëntie, waar Brederode Margaretha een verzoekschrift ter hand stelde, waarin om intrekking der geloofsplakaten werd verzocht. De landvoogdes antwoordde dat zij niet bij machte was om de plakaten in te trekken, maar dat zij de koning zou benaderen. In de tussentijd zou zij er zorg voor dragen dat maatregelen slechts gematigd werden uitgelegd. De edelen dienden hierop een geschrift van gematigder inhoud in, maar de landvoogdes die inmiddels van haar eerste schrik bekomen was, gaf te kennen dat er geen vrees voor oproer bestond, tenzij dit van de kant der edelen kwam. Zij maande hen niet meer mensen in het verbond te betrekken. De pogingen der edelen om afschaffing of zelfs maar verzachting der plakaten te krijgen, bleken uiteindelijk vruchteloos.

77. Anno 1566

Een prediking in 't open veld

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 41×55; inv. A 4861

Ondanks de strenge verordeningen ging de prediking der hervormde leer door, en wel in 't open veld, waar de gemeente gewapend bijeenkwam, en voor overvallen beducht, schildwachten uitzette. De prediker stond veelal op een met een zeil overspannen wagen. Weldra stoutmoediger geworden, hield men ook godsdienstoefeningen in de steden. Floris van Pallandt, graaf van Culemborg, was de eerste die deze in zijn stad toeliet. Spoedig volgden andere plaatsen. Een deel van de bestuurders begunstigde de bijeenkomsten. Anderen stonden deze oogluikend toe, maar er waren ook verboden. De predikanten vergaten dat zij vrijheid van geloof begeerden.

Zij twistten onderling en waren elkaars vijanden, omdat sommigen de leer van Calvijn en anderen die van Luther toegedaan waren.

78. Anno 1566

De beeldenstorm

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 69×50; inv. A 4904

Misschien hadden alle onlusten nog opgelost kunnen worden, omdat de koning beloofde over te komen en hij toestond dat men hem een ontwerp van matiging aanbood.

Een onvoorziene gebeurtenis bedierf echter alles en veroorzaakte groot onheil. Het grauw dat door blinde ijveraars was opgestookt, drong plotseling overal de kerken binnen en verbrijzelde daar de beelden, altaren en alle sieraden der rooms-katholieke eredienst. Deze beeldenstorm, zoals men zei, begon in Vlaanderen en Artois en vond vervolgens bijna gelijktijdig in alle gewesten plaats. Alléén in Brabant en Vlaanderen al werden in vier dagen tijds meer dan vierhonderd kerken verwoest.

Vierde serie. Van het jaar 1567 tot in het jaar 1584

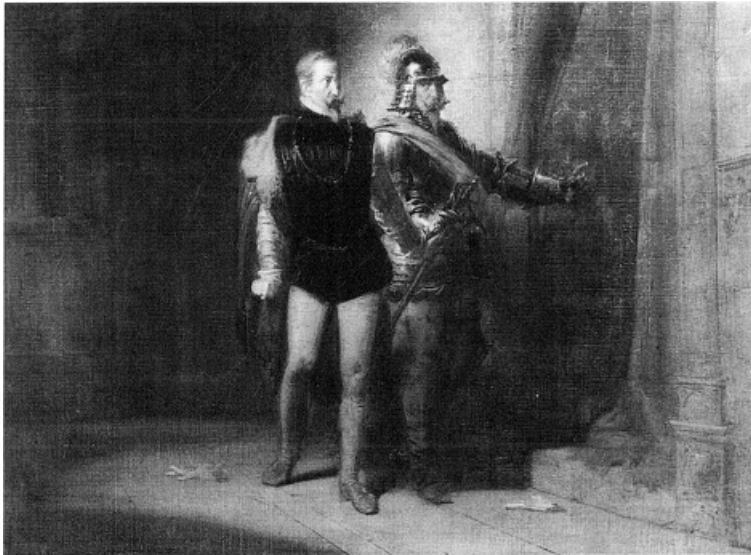
79. Anno 1567

Alva toont zijn instructies aan Margaretha

Marie André Augustin Barreau (*Augustin*) Taurel (Parijs 1828 - Brussel 1879)

Doek, olieverf; 39×54; inv. A 4987

Ofschoon de landvoogdes erin geslaagd was om de rust te herstellen en zij de belangrijkste leiders van de tegenpartij, Oranje, Culemborg en Brederode, gedwongen had het land te verlaten, was Filips II nog niet tevreden. Om de orde met meer kracht te handhaven stuurde hij don Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van Alva, een uitstekend veldheer, aan het hoofd van een groot leger herwaarts. Alva kwam hier in augustus 1567 aan. Hij liet niet dadelijk ten volle de strekking van zijn zending blijken. Toen de edelen hun opwachting bij Alva maakten, ontving hij hen voorkomend. Alva liet aan de landvoogdes zijn instructies als kapitein-generaal zien en verzwegen niet dat hij nog geheime bevelen had. Margaretha begreep dat haar nog maar weinig gezag zou worden gelaten en dat de zaken een keer zouden nemen die niet met haar wensen en inzichten strookte. Zij verzocht om ontslag.

80. Anno 1567

De gevangenneming van Egmond

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5117

Alva's ware bedoelingen werden duidelijk toen hij de graven van Egmond en Hoorne gevangen nam. Reeds meermalen had Alva hen te Brussel in het paleis van Culemborg ontvangen, en op 9 september 1567 nodigde hij Egmond en Hoorne wederom te gast. Alva zei dat hij hen na de maaltijd wilde raadplegen over het bezetten van enkele steden. De beide heren kwamen. Zij vermoedden geen kwaad.

Na een vrolijke maaltijd vond het bewuste gesprek plaats. Alva hield hen aan de praat tot men hem heimelijk berichtte dat zijn bevel tot arrestatie van de Antwerpse burgemeester Anthony van Straelen en Jehan de Casembroot, Egmonds secretaris, ten uitvoer was gelegd. Na deze tijding breekt Alva de onderhandelingen af. Egmond die gevraagd was om het vóór de maaltijd met don Ferdinand begonnen kaartspel te hervatten, wil zich naar de eetzaal begeven. Onderweg komt hij don Sancho d'Avila, hoofdman van 's hertogs lijfwacht, tegen. D'Avila eist zijn degen op en neemt Egmond gevangen.

Een onderbevelhebber doet hetzelfde met Hoorne, die zich langs een andere gaanderij verwijdt. Egmond en Hoorne werden naar 't kasteel in Gent gevoerd. Omdat Alva na de slag van Heiligerlee verdubbelde gestrengheid nodig achtte, zijn zij op 4 juni 1568 in Brussel onthoofd.

81. Anno 1568

De Raad van Beroerten

David van der Kellen III (Utrecht 1827 - Nieuwer-Amstel 1895)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5130

De gevangenneming van Egmond en Hoorne was slechts de eerste van Alva's harde maatregelen. Weldra stelde hij een nieuw gerechtshof in onder de naam van Raad van Beroerten.

Dit hof moest over alle onlusten een oordeel vellen. Iedereen die maar enigszins, al was 't van verre, bij onlusten betrokken was geweest of daarvan verdacht werd, zag zich voor deze raad gedaagd. Zij die niet vluchtten, werden met verbeurdverklaring van hun goederen gestraft. Iedereen die de wapens had opgenomen kreeg de doodstraf, welke zonder genade voltrokken werd. Dat gold ook voor de beeldenstormers, zij die verzoekschriften tegen de plakكاتen, de bisschoppen of de inquisitie getekend hadden, of zij die predikanten gehuisvest, geuzenliederen gemaakt of gezongen, openbare predikingen of calvinistische begrafenis bijgewoond, psalmen gezongen en aangehoord hadden, of zich in ongunstige zin over de oude leer hadden uitgelaten.

De grote hoeveelheid strafoefeningen die hiervan het gevolg was, maakte de raad al spoedig zo gehaat dat men deze de Bloedraad noemde.

82. Anno 1568

Filips Willem wordt uit de hogeschool te Leuven ontvoerd

David van der Kellen III (Utrecht 1827 - Nieuwer-Amstel 1895)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4949

Alva's strengheid kende grenzen noch wetten. Hij liet Willem van Oranje, Lodewijk van Nassau, Van den Bergh, Hoogstraten, Culemborg, Brederode en andere hoge edelen voor de Raad van Beroerten dagen, waartoe dit gerechtshof onbevoegd was omdat de meesten van hen als ridders van het Gulden Vlies slechts door de rechtbank van die orde gevonnist konden worden.

Alva liet bovendien Filips Willem, Oranjes oudste zoon, uit de hogeschool te Leuven ontvoeren en naar Spanje overbrengen.

Toen de bestuurders van die school protesteerden dat dit schennis van hun privileges was, zei Vargas, lid van de Bloedraad, in slecht Latijn dat men zich daaraan niet stoorde. De jonge graaf bleef 28 jaar in Spanje gevangen. Hij zag zijn vader nimmer weer.

83. Anno 1568 De slag bij Heiligerlee

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5014

De prins van Oranje werd tot muiter en verrader verklaard en van zijn bezittingen in de Nederlanden, ja, wat meer zegt, van zijn kind beroofd. Hij achtte zich dan ook gerechtigd het zwaard op te nemen. De prins was echter niet bij machte Alva openlijk aan te vallen en daarom liet hij van verschillende kanten kleine troepenmachten invallen doen. Terwijl Alva genoodzaakt was de grenzen te verdedigen, zou de prins het sein voor een algemene opstand geven. De meeste expedities mislukten. Alleen die in het noorden werd onder 's prinsen broeder Lodewijk van Nassau met succes bekroond. Lodewijk trok langs het huis te Wedde in het Groningerland en viel de landvoogd, de hertog van Aremberg, bij Wittewierum aan. Nadat hij genoodzaakt was om terug te trekken, hervatte Lodewijk de strijd bij 't klooster van Heiligerlee. De Spanjaarden die door een onverhoedse frontale aanval waren verrast en vanuit een hinderlaag van opzij werden bestookt, raakten in verwarring en leden een volledige nederlaag. Aremberg sneuvelde, maar de overwinning werd duur betaald met de dood van graaf Adolf van Nassau. Nadat deze door een kloeke aanval met zijn ruiters het nodige tot de zege had bijgedragen, werd hij vanuit het klooster te Heiligerlee, waar de Spanjaarden zich verschanst hadden, neergeschoten. Ter zijner nagedachtenis is daar enkele jaren geleden een gedenkteken opgericht.

De Vos doelt op de door Pieter Korst ontworpen obelisk, die in 1826 te Heiligerlee werd onthuld.

84. Anno 1570

Het stout bedrijf van Herman de Ruiter

Johan Daniël Ebersbach (Dordrecht 1822 - Rotterdam 1900)

Doek, olieverf; 40×54; inv. A 5015

Toen de prins een aanslag op Gorkum beraamde, besloot een zekere Herman de Ruiter, ossekoper te 's-Hertogenbosch, het nabij gelegen slot Loevestein bij verrassing te bezetten. Hij drong met drie andere mannen in monnikspij naar binnen en overrompelde de kastelein. De Ruiter liet daarna helpers binnen, die de bezetting afmaakten. Hij versterkte de wallen en omdat hij zeker was van hulp, weigerde De Ruiter zich over te geven aan don Lorenzo Perea, die weldra met driehonderd man voor het slot verschenen. Dit werd bestormd en ingenomen.

De Ruiter trok zich stap voor stap strijdend terug, tot hij in een vertrek kwam waar hij buskruit op de vloer had gestrooid. Toen hij zag dat hij overweldigd zou worden, stak Herman de Ruiter er de brand in en vloog met zijn vijanden in de lucht.

85. Anno 1571

Viglius weerstaat Alva 's dwingelandij

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5016

Alva stelde in 1569 een zware belasting in die de tiende penning heette. Deze werd voor twee jaar tegen aanzienlijke sommen door de gewesten afgekocht. Toen in 1571 de twee jaren verlopen waren, wilde Alva geen verdere afkoop toestaan. Hij hernieuwde zijn eis, waartegen niet slechts de Staten van verschillende gewesten, maar zelfs de stadhouders, de leden van de Raad van State en de Rekenkamer zich verzetten.

De rechtschappen Viglius durfde Alva hierbij openlijk te trotseren. Hij antwoordde op Alva's bedreiging dat hij hem bij de koning zou aanklagen: *Dan hoop ik dat de koning het andere oor voor mij zal openhouden. In ieder geval ben ik niet bevreesd voor mijn grijze kop.*

Niets kon Alva van zijn denkbeelden afbrengen. Toen de winkeliers weigerden bij deze belasting hun zaken open te houden, gaf Alva zelfs het bevel de meest halstarrigen onder hen op te hangen.

De tijding *De watergeuzen zijn meester van den Briel!* verhinderde echter dat deze strafoefening voltrokken werd.

De tiende penning maakte deel uit van revolutionaire belastingplannen van Alva, waarbij hij de tijdelijke en wisselende heffingen door vaste en overal gelijke belastingen wilde vervangen. De tiende penning was een heffing van tien procent op transacties in roerende goederen. Vandaar de protesten der winkeliers.

86. Anno 1572

De inneming van Den Briel

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

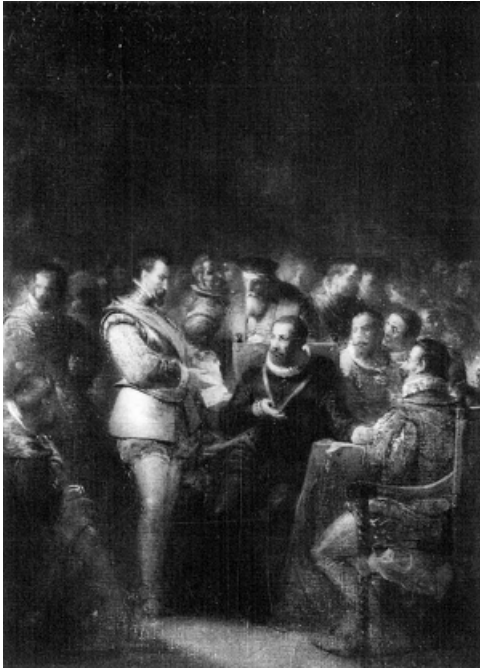
Doek, olieverf, gemonogrammeerd; 60×43,5; inv. A 4906

Veel vluchtelingen deden de Spanjaarden op zee afbreuk. Zij kregen de naam van Watergeuzen. Het oppergezag over hun vloot was in handen van Willem van Lumey, graaf van der Marck, en Willem Bloys van Treslong.

Treslong was in de winter van 1572 door Bossu[, de door de Spanjaarden aangestelde stadhouder,] op de Zuiderzee aangevallen. Treslong sloeg hem af, maar achtte het niet geraten om een tweede aanval af te wachten. Hij wist door het ijs in de Noordzee naar Engeland te ontkomen. Vandaar stevende Treslong met Lumey naar Texel om admiraal Boshuizen aan te vallen. Maar toen zij door tegenwind tot voor de monden der Maas teruggedreven werden, beraamden zij een aanslag op Brielle dat op dat moment geen bezetting had. De ingezetenen dachten een koopvaardijvloot te zien. Slechts één man, de voerman Koppestock vermoedde de waarheid. Hij roeit naar de vloot en keert terug met de opdracht dat de stad zich over moet geven. Als bewijs van de echtheid van zijn boodschap was hem Treslongs zegelring meegegeven. Koppestock kwijt zich van zijn last, terwijl hij onbewust of met opzet de macht der Geuzen overdrijft. Zonder een antwoord af te wachten was Lumey inmiddels geland. Nadat hij de noord- en zuidpoort tegelijk bestormd had, overmeesterde hij de stad. Na de kerken en kloosters geplunderd te hebben wilde Lumey weer terug. Treslong, Entens en anderen overreedden hem om het oordeel van de prins af te wachten.

Treslong versterkte de stad en verijdelde niet alleen een poging van Bossu om deze weer in te nemen, maar dwong Bossu ook tot de terugtocht door het openhakken van de sluis van Nieuwland. Treslong was nu meester van het hele land van Voorne

en hij liet het volk de eed aan de prins van Oranje hernieuwen. Den Briel was het eerste vaste punt dat de Staatsen bemachtigden.

87. Anno 1572

De eerste onafhankelijke vergadering der Staten van Holland

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 4905

De Staten van Holland waren in Den Haag bijeen geroepen om een besluit te nemen over hun aandeel in de twee miljoen gulden die Alva in plaats van de tiende penning had geëist. Zij vergaderden wel op de dag die was bepaald, maar niet in Den Haag. De afgevaardigden van alle steden die de kant van de prins hadden gekozen, verschenen in Dordrecht. Zij werden daarvoor door Marnix van Sint-Aldegonde geprezen.

Men besloot de prins van Oranje als 's konings stadhouder over Holland, Zeeland, West-Friesland en Utrecht te erkennen. De Staten waren eerder geneigd om op voorstel van Marnix honderdduizend kronen voor de soldij der troepen aan de prins te geven dan gelden voor Alva op te brengen. Lumey, die door de prins tot zijn plaatsvervanger was benoemd, ontving de eed van trouw der Staten. Het geld dat hij vroeg om zijn volk te betalen, kreeg hij echter niet, omdat één der Statenleden met de kas naar de vijand vluchtte. Deze bijeenkomst was opmerkelijk. Ten eerste omdat het gezag van Alva en diens stadhouder Bossu niet werd erkend, verder omdat de Staten zich voor 't eerst als een zelfstandig lichaam tegenover de landvoogd opstelden en zij een andere dan de door de landvoogd benoemde stadhouder huldigden.

88. Anno 1572

Willem van Oranje in Enkhuizen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 60×42,5; inv. A 4907

De prins van Oranje vermoedde dat de oorlog zich spoedig naar Noord-Holland zou verplaatsen. Daarom begaf hij zich over Zutphen naar Kampen en vandaar naar Enkhuizen, waar de prins met onbeschrijflijke vreugde werd ontvangen. Hij vertoefde er ettelijke dagen en gaf bevel enkele oorlogsschepen uit te rusten en de stad te versterken.

Hieraan werkten de burgers zo ijverig mee, dat het nieuw opgeworpen bolwerk de naam *Willigenburg* kreeg.

89. Anno 1572

De moord te Naarden

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1853; 60×43; inv. A 5118

Na de inneming van Zutphen en Amersfoort was de hele Veluwe in de macht van don Frederik van Toledo, Alva's zoon. De weg naar Holland lag open. Slechts Naarden verzette zich nog. Toen men daar vernam dat don Frederik naderde, ontzoonk de burgers de moed. Zij stuurden enkele stadgenoten naar hem toe. Don Frederik vroeg hen of de bezetting vertrokken was. Zij bevestigden dat. Toen de Spaanse aanvoerder Naarden naderde en merkte dat daar nog een deel van de bezetting gebleven was, voelde hij zich bedrogen. Na langdurige smeebeden van het Naardense stadsbestuur beloofde de onderbevelhebber Romero echter dat niemand leed zou geschieden.

Men laat hem in de stad met vierhonderd man, die allen door de burgers onthaald worden. Romero geniet de maaltijd bij de schepen Gerrit Pieters Aartsz. en laat onder tromgeroffel verkondigen dat de burgers ongewapend naar de gasthuiskerk moeten gaan om hun eed van trouw aan de koning te hernieuwen. De meeste stedelingen voldoen hieraan. Kort daarna verschijnt er echter een priester die hen vermaant zich op de dood voor te bereiden. Dadelijk daarna dringen Romero's krijgslieden naar binnen. Zij jagen iedereen over de kling en steken de kerk in brand. Daarna plunderen zij de stad en worden muren, poorten en torens geslecht. Slechts zestig burgers ontkwamen aan de dood. De schrik die deze moord veroorzaakte, deed de overige Hollandse steden besluiten zich liever tot het uiterste te verdedigen dan zich over te geven.

90. Anno 1573

Het beleg van Haarlem

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1853; 60×43,5; inv. A 4972

Don Frederik besloot Holland nu in het hart aan te vallen.

Op 11 december 1572 sloeg hij het beleg voor Haarlem.

Daar werden aan beide kanten zonder doorslaggevend resultaat wonderen van dapperheid verricht. De prins trachtte verschillende malen tevergeefs de stad aan de landzijde en vanaf de Haarlemmermeer te ontzetten. Tevergeefs werden de Spaanse schansen moedig bestormd, bezet en hernomen, tevergeefs stelde zelfs de wakkere Kenau Hasselaar zich aan 't hoofd van driehonderd vrouwen om de vijand te verdrijven. De stad moest zich op 12 juli 1573 overgeven. Er volgde een verschrikkelijke strafoefening, maar de plundering werd afgekocht. Hoewel ook Haarlem had moeten zwichten, verloren de landzaten niet de moed. Uit het langdurige beleg was hun gebleken dat de Spanjaarden niet zo onoverwinnelijk waren als men aanvankelijk had gedacht.

91. Anno 1573

De heldendaad van Jan Haring

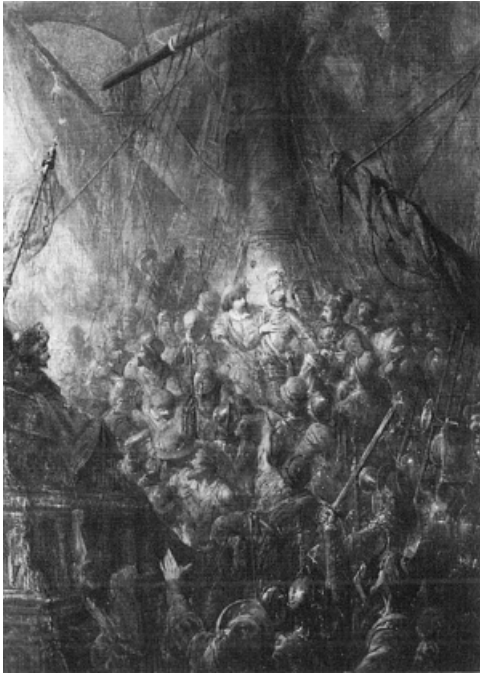
Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1853; 60×47; inv. A 6473

Een poging van Sonoy, de gouverneur van Noord-Holland, om Haarlem te ontzetten, mislukte. Eén van zijn schepen trachtte in Waterland aan de Spanjaarden te ontkomen. Zonder de wakkere daad van Jan Haring zou de vluchtende bemanning verloren geweest zijn. Jan Haring bleef achter op een dijkstuk met aan twee kanten water, aan de ene zijde het IJ en aan de andere een binnenmeer.

Hij wist geheel alleen de voorste aanvallers tegen te houden, totdat zijn wapenbroeders zich ver genoeg hadden verwijderd. Toen hij zag dat het aantal vijanden groeide sprong Jan Haring in het water.

Hij bereikte onder een hagelbui van kogels de andere oever en ontkwam veilig naar Monnickendam.

92. Anno 1573

De slag op de Zuiderzee

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 59, 5×43; inv. A 2165

Admiraal Bossu voer uit Amsterdam met een vloot van dertig zeilen de Hollandse vloot op de Zuiderzee tegemoet. De Hollandse vloot was 24 zeilen sterk en werd door Comelis Dirksz. van Monnickendam aangevoerd. Bossu ging echter alle pogingen om slag te leveren uit de weg. Hij wilde uitbuiten dat zijn geschut verder dan het Hollandse droeg en daarom hield Bossu afstand.

Zes dagen duurden deze manoeuvres, tot 't uiteindelijk enkele Hollandse schepen lukte om de admiraal te enteren. Al strijdende dreven zij af, tot Bossu op 't droge raakte. De Friezen hadden intussen zes schepen veroverd, maar de uitslag zou nog onzeker geweest zijn als niet vice-admiraal Rol met de meeste Spaanse schepen het IJ in was gevlucht.

Bossu verdedigde zich 28 uur lang moedig. Pas nadat nadat al zijn manschappen op veertien na gesneuveld waren gaf hij zich over, op voorwaarde van lijfsbehoud en een grafelijke gevangenis. Bossu werd naar Hoorn gebracht en daar in het weeshuis opgesloten. Hij liep later naar de partij der Staten over.

93. Anno 1574

Oranje ziet hoe de vloot van d' Avila het tij laat verlopen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 5017

Requesens, die Alva als landvoogd opvolgde, liet twee vloten uitzeilen: één onder Glimes en Romero langs de Westerschelde en Bergen op Zoom, een andere onder d' Avila langs de Schelde naar Walcheren. De eerste vloot werd na heftige strijd bij Reimerswaal verslagen. Maar d' Avila, die tot Breskens was genaderd, zou zonder tegenstand voor Vlissingen gekomen zijn als hij was doorgezeild.

De prins die te Vlissingen was, verkeerde in grote verlegenheid, tot hem gemeld werd dat d' Avila voor Breskens het anker liet vallen en het tij liet verlopen. Naar 't havenhoofd gesneld overtuigde de prins zich met eigen ogen van deze ongelooflijke misslag en hij dankte God voor de onverwachte uitkomst.

Toen hij de nederlaag bij Reimerswaal vernam, zeilde d' Avila onverrichter zake naar Antwerpen terug.

94. Anno 1574

De slag op de Mookerheide

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 5018

De graven Lodewijk, Hendrik en Jan van Nassau hadden met hertog Christoffel van de Palts een leger op de been gebracht om zich met de prins, hun broeder, te verenigen. Het plan was dat in Antwerpen en Maastricht gelijktijdig oproeren zouden uitbarsten om de krachten der Spanjaarden te verdelen.

Requesens die daarvan op de hoogte was, werft in korte tijd een aanzienlijk aantal krijgsknechten en waarschuwt d' Avila die zich te Maastricht bevond. Terwijl graaf Lodewijk langs de rechter Maasoever oprukt, volgt d' Avila de linkerzijde. Hij weet zijn vijand voorbij te komen, steekt bij Grave de rivier over en levert op de Mookerheide slag. Lodewijks troepen die evenals te Jemgum met muiterij hadden gekampt, weren zich kloekmoedig maar delven volledig het onderspit. Lodewijk, Hendrik en hertog Christoffel sneuvelen.

Drieduizend voetknechten en vijfhonderd ruiters der Nassausen bleven op 't slagveld. De Spanjaarden verloren slechts tweehonderd man.

Lodewijk van Nassau was in 1568 door Alva bij Jemgum in Oost-Friesland vernietigend verslagen.

95. Anno 1574

Het ontzet van Leiden

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1853; 71×51; inv. A 778 Bezit Stedelijk Museum, Amsterdam

De Spanjaarden hadden Leiden al eens aangevallen, maar het beleg was toen weer opgebroken. Na de overwinning van Mook werd het beleg echter met kracht hervat en de stad door 62 schansen ingesloten. De Hollanders staken de dijken van de IJssel, Rijn en Maas door, om het land onder water te laten lopen en zo de belegeraars te verdrijven. Dit bleef lang zonder resultaat. In de stad heerste ernstige hongersnood, ziekte en pest. Door een onvergeeflijk verzuim had men zich niet tijdig van leeftocht voorzien. Honde- en katten vlees, ja zelfs gekookt leer werden genuttigd. Kraamvrouwen moesten zich met een vierendeel beschuit per etmaal behelpen. Zuigelingen stierven van honger aan de borst.

Pas na een beleg van vierenhalve maand stuwde een noordwester storm het water over het land en werden op 3 oktober 1574 de belegerden ontzet. Admiraal Boisot kwam nu met een vloot van platboomde schepen aanvaren en voorzag de benarde stad van voedsel. Onbeschrijflijk was de vreugde en iedereen dankte God voor de wonderbaarlijke redding.

De prins beloofde de stad voor haar standvastigheid en gaf haar de keus tussen tijdelijke vrijdom van belasting en een hogeschool. Leiden koos voor de laatste en reeds 't volgende jaar liet Marnix van Sint-Aldegonde uit Duitsland de eerste hoogleraren overkomen.

De eerste belegering van Leiden was van oktober 1573 tot maart 1574. De Spanjaarden kwamen in mei 1574 terug. Op Rochussens schilderij is vermoedelijk de in de nacht van 2 op 3 oktober ingestorte muur tussen de Koepoort en de waltoren Bourgondië afgebeeld. In het scheepje op de voorgrond zijn haringtonnetjes te zien. De spreuk 'Dominus est custos' betekent 'God is [onze] hoeder'.

96. Anno 1576

De gevangenneming van de Raad van State

Paul Constantin Dominique Tetaer van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; gesigneerd; 40×55; inv. A 4993

(...) Weldra stierf Requesens. Het bestuur werd in afwachting van een nieuwe landvoogd tijdelijk waargenomen door de Raad van State (...). Weldra ontstond er in Zeeland wegens achterstallige soldij een oproer onder de Spaanse troepen. Dit sloeg naar Antwerpen en Brussel over. Voor het herstel van de orde moesten de Spaanse troepen uit Holland teruggeroepen worden. Oranje maakte van de verwarring gebruik. Hij stookte het oproer aan en het lukte Jan van Glimes zelfs om de staatsraden Aarschot, Barlaymont en Viglius gevangen te nemen. Slechts Roda ontsnapte [door het raam]. (...)

97. Anno 1576

De Pacificatie van Gent

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4908

De meeste zuidelijke gewesten waren bevreesd voor het muitende krijgsvolk. Zij vergaderden in Gent en sloten daar een overeenkomst met de noordelijken. Dit verdrag is bekend als de Pacificatie van Gent. Men besloot de Spaanse soldaten te verdrijven, de Staten- Generaal bijeen te roepen en orde op 's lands zaken te stellen. De roomse godsdienst zou overal gehandhaafd blijven, behalve in Holland en Zeeland. De goddienstplakkaten werden echter ingetrokken. Oranje werd als stadhouder van Holland en Zeeland erkend en in goederen en eer hersteld. Verder besloot men dat Bossu als stadhouder van deze twee gewesten ontslagen zou worden. Het verdrag is reeds in 1579 verbroken.

98. Anno 1577

Don Juan neemt het slot te Namen bij verrassing in

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4862

De nieuwe landvoogd, don Juan van Oostenrijk, bastaardzoon van Karel V, voelde zich miskend, vernederd en door het volk in z'n leven bedreigd. Hij achtte het noodzakelijk om zich van een vesting te verzekeren om z'n gezag meer gewicht bij te zetten. Zijn oog viel op Namen.

Onder het voorwendsel van een jachtpartij in de omgeving verplichtte don Juan slotvoogd Jan van Bourgondië, heer van Froymont, hem in Namen uit te nodigen. De landvoogd [bleef met zijn gevolg] in de geopende poort het gesprek rekken totdat een in de nabijheid verborgen ruiterbende kwam aanrijden. Don Juan en zijn metgezellen trokken toen hun pistolen. Zij verjoegen Froymont en diens wachters en lieten hun ruiters binnen. Nu pas achtte don Juan zijn landvoogdij echt begonnen. (...)

99. Anno 1578

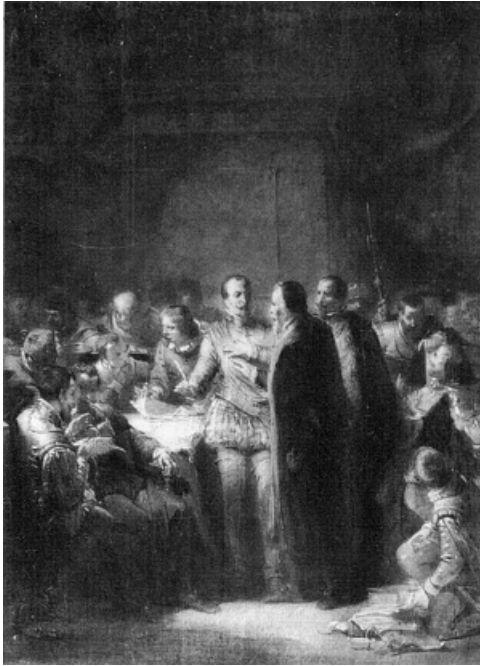
Amsterdam kiest de Staatse zijde

Paul Constantin Dominique Teta van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; gesigneerd, 1853; 40×55; inv. A 4994

Amsterdam bleef lang de Spaanse zijde houden. Zijn roomsgezinde regering verbood de hervormden zelfs vrijheid van godsdienstuitoefening. De stad werd door de Staatse belegerd, maar dezen hadden geen succes. Daarin kwam pas een keer nadat er in Amsterdam een oproer was ontstaan. Het volk begaf zich naar 't stadhuis, haalde er de schout en vroedschap uit, zette die met alle monniken en priesters in schuiten en voerde hen buiten de stad, waarna de kerken en kloosters geplunderd werden. Niemand

kwam echter om 't leven of liep zelfs maar enig letsel op. Drie dagen later werd er een nieuwe vroedschap gekozen en namen de hervormden de beide hoofdkerken in bezit.

100. Anno 1579

De Unie van Utrecht

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf, gemonogrammeerd; 69×50; inv. A 4909

De Pacificatie van Gent was niet van lange duur. Onderlinge verdeeldheid tussen de zuidelijke gewesten maakte het denkbeeld van een algemene vereniging tot een hersenschim. Sommige gewesten sloten zelfs een overeenkomst met Parma, de nieuwe landvoogd.

In Utrecht werd door toedoen van graaf Jan van Nassau daarentegen een verbond tussen de noordelijke gewesten gesloten. De hoofdpunten van dit verdrag, dat de Unie van Utrecht werd genoemd, waren de volgende: nadere vereniging tot onderlinge verdediging tussen alle gewesten als vormden zij slechts één provincie, vrijheid voor Holland en Zeeland om in godsdienstige zaken naar eigen goedvinden te handelen en het aannemen der geloofsvrede door de andere partijen. De Unie, later de grondslag van het bestuur der vrije Nederlanden, bracht voor het ogenblik echter geen veranderingen in de regering teweeg. De koning behield zijn gezag en elk gewest zijn rechten. De Unie ging niet verder dan een onderlinge verbintenis, gezamenlijke verdediging en bescherming, en overleg.

Hoewel de prins de Unie bevorderd had, kon hij daaraan als stadhouder niet deelnemen. Hij deed dit later wel, toen hij zag dat zijn aarzeling de toetreding van sommige gewesten verhinderde.

101. Anno 1579

De mislukte aanslag van Filips van Egmond op Brussel

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4910

Er was alom verdeeldheid in het land en het gezag der landvoogden werd niet erkend. In Antwerpen en Gent zegevierde de zaak der hervormden. In Mechelen werd de roomsgezinde partij in afwezigheid van een garnizoen heer en meester, en onderwierp de stad aan Parma. Deze ommekeer was oorzaak van 't behoud van Brussel. Filips van Egmond, zoon van Lamoraal, wilde zich met de koning verzoenen en beraamde een aanslag om deze eveneens opgestane stad in Parma's macht terug te brengen. Met een troep ruiters en een regiment voetvolk overweldigde hij de poort en trok naar de Grote Markt. De stadscommandant Olivier van den Tempel bracht echter de burgerij in het geweer en maakte zich meester van 't Hof.

Van den Tempel neemt de poort weer in, laat de uit Mechelen weggestuurde troepen de stad binnen, en snijdt Egmond de uitweg af door de toegangen tot de markt te bezetten. Een dag en een nacht lang omsingeld, moet deze de smaad en beschimpingen der burgers verduren. De volgende dag werd een verdrag gesloten, waarbij Egmond met veertienhonderd der zijnen de uittocht werd vergund. Sedertdien stond hij aan Spaanse zijde.

Filips van Egmond was de zoon van de in 1568 door Alva onthoofde Lamoraal van Egmond (zie no. 80).

102. Anno 1581

De afzwering van Filips II

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4911

Reeds lang was het denkbeeld gerezen om zich geheel van de koning af te scheiden. Toen Holland na het overgaan van Amsterdam en Haarlem tot één gewest verenigd was en toen ook Zeeland onder de - door koop markies van Veere en heer van Vlissingen geworden - prins meer naar Holland neigde en ten slotte de prins door de koning vogelvrij was verklaard, toen besloten de Staten-Generaal, bestaande uit de afgevaardigden van alle Hollandse gewesten, samen met die van Brabant en Mechelen, tot plechtige afzwering van Filips, als tiran, schenker der privileges en vrijheden, en vijand van het volk.

Dit besluit werd in alle steden afgekondigd, hoewel lang niet overal zonder protest.

103. Anno 1582

De huldiging van Anjou te Antwerpen

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

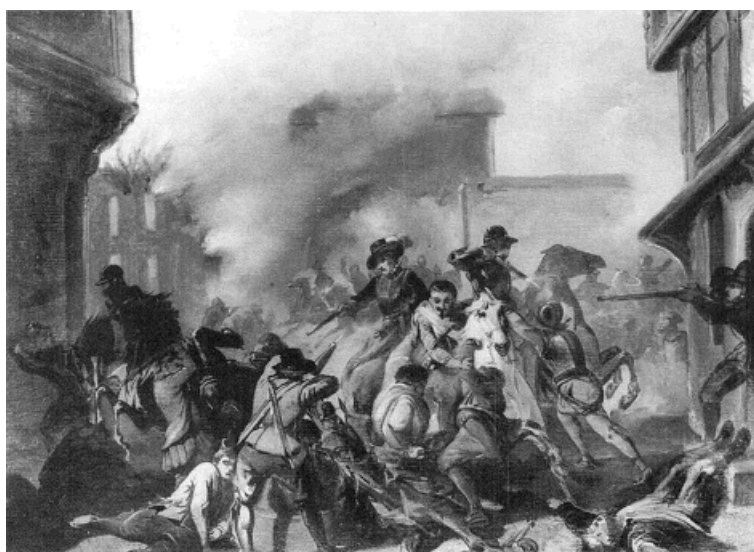
Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4863

In plaats van Filips II kozen de Staten-Generaal de hertog van Anjou, broeder van de koning van Frankrijk, tot heer. Men sloot een overeenkomst waarin werd vastgelegd dat hij erfelijk vorst zou zijn, dat alle rechten en privileges ongeschonden zouden blijven, dat de Staten-Generaal ten minste éénmaal per jaar bijeen zouden komen, en dat in de Raad van State niet meer dan één of twee vreemdelingen zouden zitten, die goedkeuring der provincies nodig hadden.

Het verdrag werd op 23 januari 1582 beëdigd en men koos een raad van 31 landgenoten om met Anjou te regeren. Kort daarna verscheen deze met een leger van veertienduizend man. Hij ontzette Kamerijk, nam Cateau-Cambrésis in en werd op 19 februari 1582 te Antwerpen als hertog van Brabant en markgraaf van het Heilige Roomse Rijk gehuldigd. Bij deze gelegenheid hing de prins van Oranje hem de hertogelijke mantel om en zette hem de hertogshoed op. Later werd Anjou als hertog van Gelre, graaf van Zutphen en Vlaanderen en heer der Ommelanden erkend. Holland, Zeeland en Utrecht droegen hem geen waardigheid op en beperkten zich tot gelukwensen via hun afgevaardigden.

Het gezag dat vroeger aan Oranje voor de duur van de oorlog was verleend, werd hem nu in Holland en Zeeland voor altijd opgedragen.

Het bewuste verdrag werd op 23 januari 1581 geratificeerd.

104. Anno 1583

De Franse furie te Antwerpen

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4864

Twee jaar reeds was Anjou in 't land, zonder dat zijn gezag in feite door de Staten werd erkend. Deze stoorden zich nauwelijks aan zijn bevelen, terwijl zijn tegenstander, de wakkere Parma, het Anjou erg lastig maakte. Anjou trachtte zich van de Vlaamse steden meester te maken, omdat hij dit het beste middel achtte om zijn gezag te vestigen. Het lukte hem inderdaad om de meeste Vlaamse steden in handen te krijgen. Hierdoor aangemoedigd beraamde Anjou een aanslag op Antwerpen, en hij verzamelde een leger in de omgeving. De vroedschap die kwaad vermoedde vroeg hem om de straten met kettingen te mogen afsluiten. Anjou stemde toe. De volgende morgen reed hij, onder voorwendsel van een algemene inspectie, met een groot gevolg de stad uit. Op de valbrug deed een van zijn heren alsof hij door een paard tegen 't been was getrapt en hij riep toen het afgesproken wachtwoord *Jambe rompue*. Hierop rukten de troepen Antwerpen binnen.

Zij maken zich van de wallen meester en richten het geschut op de stad. De Antwerpenaren die al op hun hoede waren, vliegen te wapen en vuren op de Fransen. Dezen hadden geen tegenstand verwacht en raken in verwarring. De burgers maken daar gebruik van. Zij groeperen zich en bevechten de vijand. Deze slaat in zijn geheel op de vlucht en tracht door de poort te ontkomen. De doorgang wordt te nauw voor de grote toeloop en raakt al spoedig met gesneuvelden en gewonden gevuld.

De aanslag mislukte. Aan de kant der Fransen vielen ruim vijftienhonderd en bij de burgers 83 man. Het gezag van de hertog ging geheel verloren. Er werden desondanks onderhandelingen geopend. Anjou's dood maakte daaraan in 1584 een einde.

Het was gewoonte om in onveilige tijden - meestal alleen 's nachts - kettingen over de straten te spannen. De wantrouwige Antwerpenaren hadden Anjou gevraagd om dat wat vroeger dan anders te mogen doen. Op de dag van de furie waren de kettingen niet weggehaald.

Anjou was in Antwerpen te gast. Zijn coup was bedoeld om de burgerwacht en de plaatselijke regering uit te schakelen.

'Jambe rompue' betekent 'gebroken been'.

105. Anno 1584

De moord op Willem van Oranje

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 70×50,5; inv. A 5019

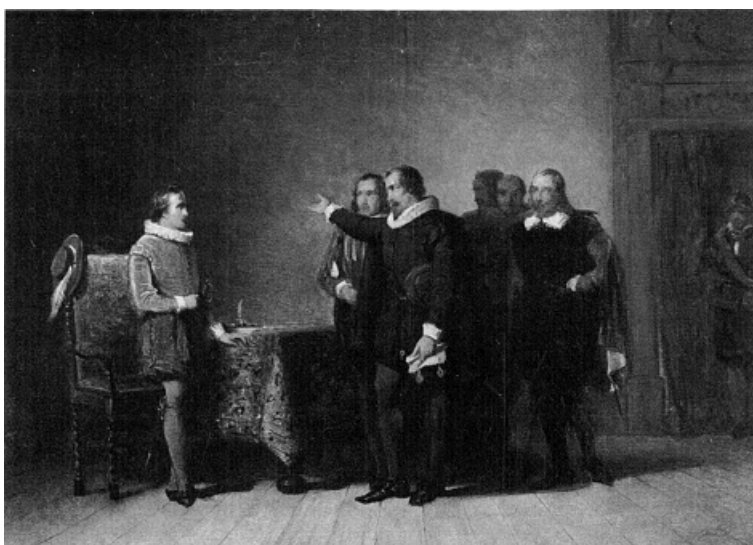
Reeds in 1582 hadden de Hollandse en Zeeuwse Staten besloten om het hoge gezag aan Oranje op te dragen en hem, in plaats van Filips II, als graaf te huldigen. Wegens verschil van mening over deze akte van opdracht, was de plechtigheid uitgesteld. In 1584 zou het er echter toe gekomen zijn, maar de dood van de prins verijdelde dit.

Er waren al verschillende, gelukkig mislukte aanslagen op hem gepleegd. De prins viel ten slotte als slachtoffer van de uit Bourgondië afkomstige Balthazar Geraerts. Deze had zich in Delft onder valse naam toegang tot de prins weten te verschaffen. Hij vroeg hem eerst om geld, waarmee hij pistolen kocht, en daarna om een paspoort.

De tiende juli 1584, des namiddags om twee uur, wachtte Balthazar Geraerts de prins aan de trap in zijn woning op. Hij opende zijn mantel alsof hij het paspoort wilde aannemen, haalde een met drie kogels geladen pistool te voorschijn en schoot de prins neer. Willem van Oranje viel dodelijk getroffen achterover. Hij gaf de geest met de woorden: *Mon Dieu, mon Dieu! aye pitié de moi et de ton pauvre peuple!* De moordenaar snelde de achterdeur uit. Hij was reeds tot bij de stadswal gevlucht toen hij achterhaald en gegrepen werd. Balthazar Geraerts onderging een verschrikkelijke straf, maar toonde geen berouw over zijn misdaad.

Willem van Oranjes woorden luiden in het Nederlands: 'Mijn God, mijn God! Ontferm U over mij en Uw arme volk!'

Vijfde serie. Van het jaar 1585 tot in het jaar 1625

106. Anno 1585

Oldenbarnevelt brengt met enkele Statenleden Maurits het bericht van zijn aanstelling tot stadhouder

Paul Constantin Dominique Tetaer van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; 40×56; inv. A 5131

Na de dood van prins Willem I was de toestand van het land buitengewoon hachelijk. De Staten zagen geen uitkomst en boden eerst de koning van Frankrijk de soevereiniteit aan. Na diens weigering benaderden zij koningin Elizabeth van Engeland, maar met even ongunstige uitslag. Elizabeth beloofde echter hulptroepen met een bekwame veldheer aan 't hoofd, die haar in ons land zouden vertegenwoordigen. Deze bevelhebber zou in samenwerking met de Raad van State waarin twee Engelsen zitting zouden krijgen, orde op 's lands zaken stellen. De behoefte aan een leider deed de Staten toestemmen. Elizabeth benoemde haar gunsteling, Robert Dudley, graaf van Leicester, als bevelhebber. Haar geheime bedoeling was de Nederlanden afhankelijk te houden en zelf te regeren.

Johan van Oldenbarnevelt, de advocaat van Holland, kreeg dit al spoedig door. Hij stelde de Staten van Holland en Zeeland daarom voor om aan graaf Maurits, de zoon van Willem I, de stadhouderlijke waardigheid in deze provincies op te dragen. Oldenbarnevelt wilde zo een tegenwicht voor Leicester creëren.

107. Anno 1586

De aankomst van Leicester te Vlissingen

Marie André Augustin Barreau (*Augustin*) Taurel (Parijs 1828 - Brussel 1879)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4988

Schitterend was de ontvangst van Leicester toen hij op 19 december 1586 met een talrijk gevolg in Vlissingen aankwam. Maurits, Hohenlohe en graaf Willem Lodewijk begroetten hem en in de Hollandse steden was het onthaal niet minder luisterrijk. (...) De goede verstandhouding duurde niet lang. Spoedig merkte Leicester, terecht of ten onrechte, dat men hem wantrouwde en tegengewerkte. Hij werd dit beu en keerde in november 1587 naar Engeland terug. Zijn wens om Maurits mee te nemen werd op advies van Oldenbarnevelt niet toegestaan. Herhaaldelijke verzoeken der Staten, maar vooral Parma's expedities in Zeeland deden Leicester in juli 1587 weer terugkeren, maar de verzoening was schijn. Leicester merkte dat zijn gezag niet erkend werd. Vele steden weigerden hem toe te laten en negeerden openlijk zijn bevelen. Leicester was verontwaardigd. Hij verweet de Staten-Generaal gebrek aan principes en verdeeldheid, en vertrok. Het jaar daarna overleed hij.

Leicester arriveerde op 20 december 1585 te Vlissingen. Zijn tussentijdse Engelse verblijf viel tussen 4 december 1586 en 6 juli 1587. Hij vertrok voorgoed op 16 december 1587.

108. Anno 1588

Het dappere optreden van Marcelis Bax bij Bergen op Zoom

Jacobus van Koningsveld (Deventer 1824 - Den Haag 1866)

Doek, olieverf; 52×42; inv. A 4950

Parma belegerde Bergen op Zoom, de enige stad in Noord-Brabant die nog niet in zijn macht was. Hij zou de stad ingenomen hebben, als dit niet door de kloekheid van de kooplieden Paulus en Marcelis Bax was verhinderd. (...) In de krijgsraad stelden de gebroeders Bax een uitval voor om Parma het insluiten der stad te beletten.

Door hun moedige taal overreedden zij de stadsbevelhebber Drury, die er aanvankelijk tegen was.

De uitval kenmerkte zich door moed en beleid. De Baxen lokten de vijand in een hinderlaag en versloegen hem toen in het open veld. Generaal Willoughby die net met hulptroepen in de stad kwam, spoedde zich naar het slagveld en hielp de zege voltooien.

Bij een tweede uitval van ruitery werd even roemrijk gestreden. Marcelis Bax dreef een Albanees 't zwaard door het lichaam, trok hem met paard en al aan zijn haren uit het gelid en buiten 't gevecht.

109. Anno 1590

Het turfschip van Breda

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 53×42; inv. A 819

Breda werd door de Staatsen met het schip van Adriaan Jansz. van Bergen ingenomen. Deze had een vrijgeleide van beide partijen om 't kasteel van Breda van turf te voorzien. De overste, Karel van Heraugière, verborg zich met zeventig man onder de turf. Na veel oponthoud en moeilijkheden kwam het schip eindelijk bij het kasteel. Het onderzoek van de korporaal van de wacht was gelukkig slechts oppervlakkig, want een aantal van de verborgen mannen werd door hoest gekweld. Ook luitenant Matthijs Helt kon zijn kuchen niet bedwingen. Hij stelde zijn makkers voor hem 't leven te benemen, uit vrees dat hij hen zou verraden. Men wist zich echter nog voldoende te bedwingen om niet ontdekt te worden. De uit Italiaanse soldaten bestaande bezetting hielp het schip naar binnen te slepen en begon dit dadelijk te lossen. De schipper stelde wegens vermoeidheid voor het werk tot de volgende dag te staken. Te middernacht verlieten Heraugière en zijn manschappen het schip, terwijl de schipper door ijverig pompen hun lawaai overstemde. De wacht werd afgemaakt en de bezetting trok zich terug in het binnenste van het kasteel. Een uitval van de zoon van de commandant had geen resultaat en de burgers die te hulp snelden werden teruggedreven. Maurits en Hohenlohe naderden met hun leger. Zij rukten naar het kasteel op, dat door de commandant Lansaveccia op voorwaarde van vrije aftocht werd overgegeven. Breda kocht de plundering af met twee maanden soldij, ongeveer 97.000 gulden.

110. Anno 1590

De mislukte aanslag op Lochem

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 53×41; inv. A 4865

De Spanjaarden trachtten net zoals dit bij Breda door de Staatsen was gebeurd, Lochem door list in te nemen. Dit gebeurde met hooiwagens waarin krijgsvolk verborgen was. Eén der wagens was al binnen de poort toen de zoon van de poortwachter lachend beweerde dat hem een handvol hooi toekwam. Hij stak zijn arm in elke wagen die binnenkwam. Tot zijn verbazing raakte hij het been van een der soldaten. Dadelijk *verraad!* roepende bracht hij de wacht in het geweer. De ontdekte krijgslieden sprongen uit hun schuilplaats, maar zij werden na een hardnekkig gevecht verdreven.

Zo bleef Lochem behouden.

111. Anno 1591

De tweekamp tussen Ryhove en een Spaanse krijgsman

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 5122

Toen prins Maurits Deventer belegerde vond er een opmerkelijke tweekamp plaats. Een Albanese ruiter der Spaanse bezetting, een man van reusachtige postuur, vertoonde zich dagelijks op de wallen, waarbij hij het Staatse leger braveerde en een ieder tot de strijd uitdaagde. Lodewijk van der Kéthulle, heer van Ryhove, nam de uitdaging aan.

Op een goede dag reden de beide kampvechters met gevelde lans op elkander in, maar zonder dat een van hen in het voordeel kwam.

Zij hernieuwden de strijd, de Albanees met een pistool, Ryhove met een kort zwaard, waarmee hij zijn vijand de hand die het pistool hield, bijkans geheel afhieuw. De ander zag in dat hij overwonnen was.

Hij hing Ryhove zijn gouden keten om de hals en werd daarna door Maurits als vrij man naar de stad teruggezonden.

112. Anno 1591

De zegevierende terugkeer van Maurits in Den Haag

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4866

Prins Maurits nam de belangrijkste steden van Gelderland en Overijssel weer in en herwon ook de controle over alle rivieren.

Bij zijn terugkeer in Den Haag werd Maurits met uitbundige vreugde verwelkomd. Er werd besloten de zo gelukkig begonnen oorlog energiek voort te zetten.

113. Anno 1596

Het dappere optreden van Paulus Bax als bevelhebber van Bergen op Zoom

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 56,5×42; inv. A 5021

De Zuidnederlandse landvoogd Albert van Oostenrijk viel Zeeuws-Vlaanderen binnen en veroverde Hulst. Daarna belegerde hij Bergen op Zoom, waar de wakkere Paulus Bax het bevel voerde.

Albert eiste de stad op, maar Bax liet diens brief aan de muur spijkeren, met een bril aan de ene en een lantaarn aan de andere kant. Hij gaf de bode te kennen dat dit zijn antwoord was. Alle pogingen van de aartshertog bleven vruchteloos en hij moest onverrichter zake wegtrekken.

Voor zover kon worden nagegaan, bestond er geen spreekwoord of gezegde waarin bril en lantaarn samen veel meer uitdrukken dan dat men er een brief beter mee kan lezen.

114. Anno 1596

De overwintering op Nova Zembla

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 56×41; inv. A 5020

De Nederlanders plachten hun Indische waren in Portugal te kopen. Toen daar in 1584 de Nederlanders niet de havens mochten aandoen, besloot men zelf naar het land van oorsprong te gaan. Met wisselend succes werden verschillende tochten ondernomen. De Keyzer en Houtman, en na hen Van Neck voeren langs Kaap de Goede Hoop. Olivier van Noort hield koers door Straat Magelhaes en men poogde zelfs om langs het noorden van Europa en Azië, China te bereiken. Onder Jacob van Heemskerck en Willem Barentsz. ondernamen twee schepen deze noordelijke reis. Zij kwamen slechts tot Nova Zembla, waar zij moesten overwinteren. Barentsz. overleed en pas na eindeloze moeite, gevaren en ontberingen lukte het in 't vaderland terug te keren. Het doel was niet bereikt.

Het embargo op Nederlandse schepen in Portugese en Spaanse havens dateert uit 1585 en duurde kort.

115. Anno 1597

Prins Maurits geeft het lijk van Varax na de slag bij Turnhout vrij

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf, gemonogrammeerd, 1854; 56×42; inv. A 4964

Maurits viel met een leger van vijfduizend voetknechten en achthonderd ruiters de Spanjaarden onder de graaf van Varax bij Turnhout aan. Toen Maurits naderde trokken de Spanjaarden zich terug.

Maurits (...) achtervolgde hen met zijn ruitery, ondanks de moerassige weg. Bijgestaan door Hohenlohe behaalde Maurits een schitterende overwinning.

Van de vijand sneuvelden tweeduizend man; vijfhonderd werden gevangen genomen. Er werden 38 vaandels veroverd. De Staatsen verloren slechts tien man. Het lijk van Varax, die reeds bij de eerste aanval was gevallen, werd door de prins met een beleefde brief aan de aartshertog teruggezonden. De brief werd correct beantwoord.

116. Anno 1600

De slag bij Nieuwpoort

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1854; 57×70,5; inv. A 788

Om de voortdurende zeeroverijen der Duinkerkers te straffen - zo mogelijk door verovering van hun stad - wensten de Staten van Holland en Zeeland een expeditie in Vlaanderen. Maurits vond dit plan te gewaagd en weinig effectief. Na voortdurend aandringen gaf hij uiteindelijk toe. Op 20 juni 1600 werden vanuit fort Rammekens bij Vlissingen twaalfduizend man in achthonderd vaartuigen ingescheept. Prins Maurits, de graaf van Solms, de graven Ernst Casimir en Lodewijk Gunther van Nassau, en de Engelse veldoverste sir Francis Vere voerden het bevel. Zij trokken dwars door het land van de vijand langs Brugge, Gent en Oostende op Nieuwpoort toe. Aartshertog Albert die eerst een mouterij onder zijn troepen moest onderdrukken, trok Maurits met zo grote spoed tegemoet dat deze geen tijd had om zijn leger te omschansen. Een afdeling onder Ernst Casimir die de brug van Lessingham moest verdedigen, vond deze reeds bezet en werd verslagen. Hij week naar Oostende uit.

De vluchtelingen die Maurits de nederlaag meldden werden om paniek in 't leger te vermijden, op de vloot ingescheept die zich onmiddellijk van het strand moest verwijderen. Door dit ongelukkig verlopen gevecht kreeg Maurits echter de tijd zijn troepen in slagorde op te stellen. Ook de aartshertog trachtte van zijn voordeel gebruik te maken en viel dadelijk het leger van Maurits aan. Aan beide zijden werd op 2 juli met moed, onversaagdheid en volharding gestreden. Maurits en graaf Lodewijk voerden evenals Albert en Mendoza, de admiraal van Aragon, zelf hun troepen ten strijde en zij waren alom in 't heetst van 't gevecht. Pas tegen de avond leek het of de Staatsen terug moesten trekken. Toen Maurits hierop verse troepen deed aanrukken en een vernieuwde aanval der verzamelde ruitery beval, dwong hij de vijand tot de terugtocht, welke op een chaotische vlucht uitliep. Zo behaalde Maurits een totale overwinning. Al het vijandelijke geschut, vijfhonderd gevangenen, onder wie

Mendoza, en 105 vaandels vielen hem in handen. De voorzorgen die Maurits bij Nieuwpoort had genomen, getuigden van zijn militaire ervaring.

Hij had zich zó opgesteld dat de vijand de brandende zon, stof en rook in 't gezicht had. Daarbij verijdelde Maurits alle pogingen om van stelling te veranderen. Ook had hij zijn geschut op houten vlonders geplaatst, terwijl de kanonnen van de vijand door het vuren en hun gewicht allengs meer in 't zand wegzakten.

Na de zege steeg Maurits van zijn paard. Hij dankte God met tranen in de ogen. Hoe schoon de overwinning ook was, zij bleef zonder vrucht. Albert belette Maurits om zijn expeditie tegen Duinkerken te voltooien. Daarom keerde Maurits al spoedig naar Holland terug.

117. Anno 1602

De gezanten van Atjeh bezoeken Maurits bij Grave

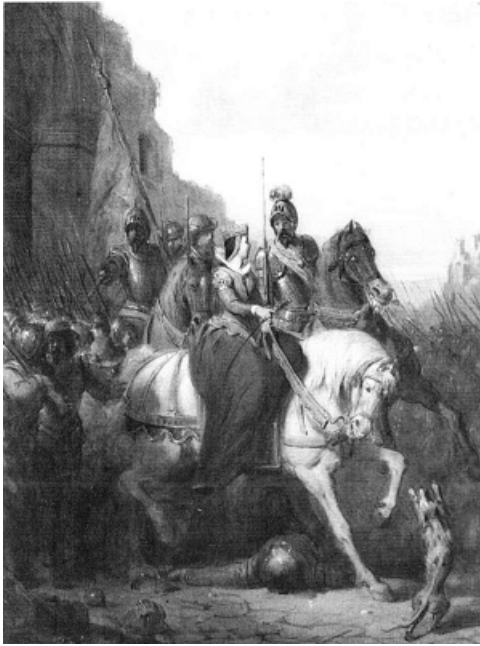
Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1854; 56×42; inv. A 4963

De Nederlanders konden zich slechts met veel moeite in Indië vestigen, omdat de Portugezen hen als een stel zeeschuimers hadden afgeschilderd. De Nederlanders haalden de koning van Atjeh er echter toe over om een gezantschap herwaarts te sturen, teneinde zich van het tegendeel te overtuigen. Dit had het gewenste gevolg. De gezanten werden door Maurits bij Grave ontvangen, waar men hen zelfs enkele schoten op de stad liet afvuren.

De Atjehers keerden zeer ingenomen naar Indië terug en hun verslag deed onze macht en aanzien daar in sterke mate toenemen.

Naar verluidt is één der Atjehse gezanten in Zeeland overleden en daar deftig begraven.

118. Anno 1604

De intocht van Albert en Isabella te Oostende

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 56×42; inv. A 821

Oostende doorstond drie jaar lang een beleg door de Spanjaarden. Alle pogingen tot ontzet waren vruchteloos en ten slotte moest de stad in april 1604 haar poorten voor de kundige veldheer Ambrosio Spinola openen. Albert en Isabella hielden een plechtige intocht, maar zij troffen slechts puinhopen aan.

De verovering daarvan had hun 72.000 man gekost.

119. Anno 1606

De heldendood van Reinier Claeszen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 56×43; inv. A 4912

Vice-admiraal Reinier Claeszen en luitenant-admiraal Haultain, ook wel Willem de Zoete genaamd, waren naar de Portugese kust gestuurd om de Portugese vloot het uitvaren naar Indië te beletten. Zij werden ter hoogte van kaap Sint-Vincent onverwacht door acht Spaanse galjoenen aangevallen. Door schrik overmand vluchtten onze schepen. De wakkere Reinier Claeszen werd alleen aan de ongelijke krijgskans blootgesteld. Twee volle dagen streed hij moedig en wist hij de vijand van boord te houden. Toen hij ten slotte zag dat hem en de zestig overgebleven mannen slechts een harde gevangenschap of de dood overbleef, verkoos hij het schip in de lucht te laten vliegen.

Na God om vergeving te hebben gebeden, stak Reinier Claeszen de brand in 't kruit.

120. Anno 1606

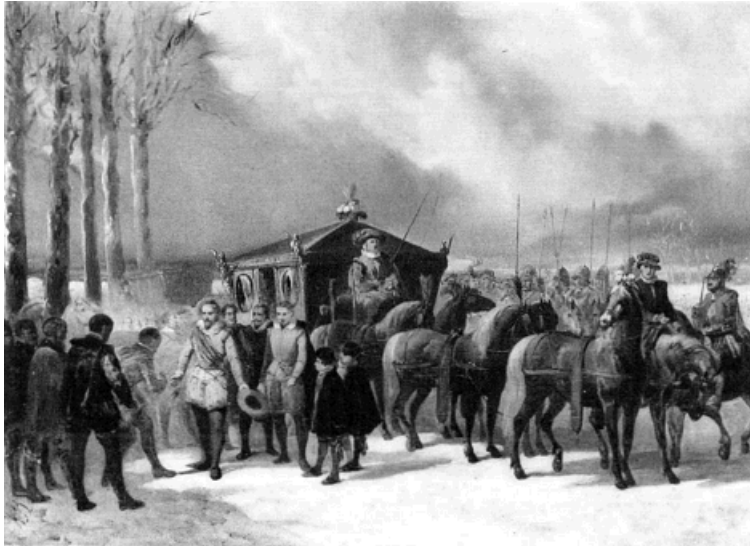
Heemskerck sneuvelt bij Gibraltar

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 41×55,5; inv. A 5050

Jacob van Heemskerck die de tocht naar Nova Zembla had meegemaakt en in Indië voorspoedig oorlog had gevoerd, was met een vloot van 26 schepen van Texel uitgezield om de Spaanse koopvaardijvloot afbreuk te doen. Toen hij in Lissabon vernam dat deze al vertrokken was en hij hoorde dat een Spaans eskader de Nederlandse koopvaardij schepen bij hun terugkomst uit de Middellandse Zee ter hoogte van Gibraltar afwachtte, veranderde Heemskerck van koers. Hij zeilde de Spaanse vloot tegemoet. Hoewel minder sterk dan de negen grote galjoenen en twaalf andere oorlogsschepen die hij aantrof, aarzelde Heemskerck geen moment om aan te vallen. Hij raakte zelf met het vijandelijke admiraalsschip slaags en werd bij de eerste aanval al dodelijk getroffen. Benedendeeks gaf Heemskerck de geest.

Men hield zijn dood geheim, de strijd werd met heldenmoed voortgezet en de vijandelijke schepen werden volledig verslagen, in brand geschoten of op 't strand gejaagd. Het sneuvelen van Heemskerck betekende echter dat de vruchten van de overwinning - het plunderen der nabijgelegen kusten en het schoonvegen der Middellandse Zee - niet konden worden geplukt.

121. Anno 1608

De ontmoeting van Maurits en Spinola

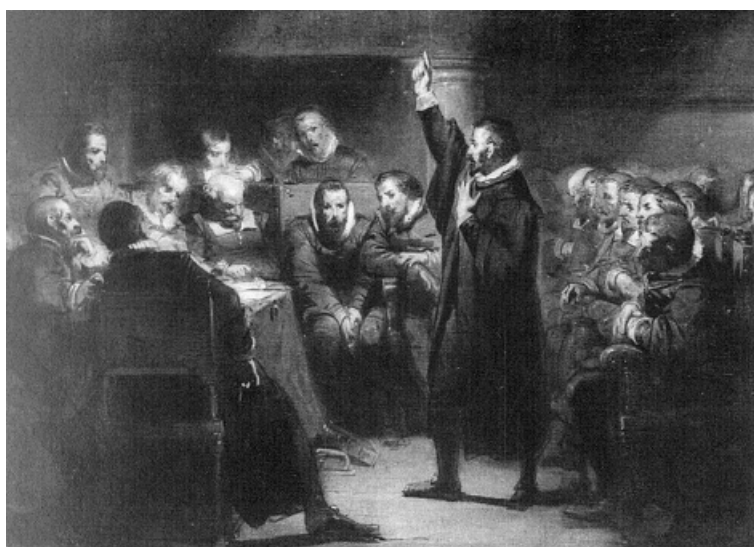
Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55,5; inv. A 4943

Hoewel Spinola zijn positie versterkt had, werd van Spaanse zijde een onderhandelingsverzoek gedaan. Maurits was daar tegen, Oldenbarnevelt was er voor. Aanvankelijk werd een wapenstilstand gesloten, waarbij de aartshertogen aanboden om met de Staten-Generaal als een vrije staat te onderhandelen. Na veel moeilijkheden werd ten slotte in februari 1608 een gezantschap onder leiding van Spinola herwaarts gezonden.

Maurits kwam hem op ongeveer een half uur van Den Haag tegemoet. Hij reed met Spinola naast zich onder het gejuich van de menigte naar Den Haag. Hoewel al spoedig bleek dat van een duurzame vrede nog geen sprake was, werd op aandringen van Oldenbarnevelt in 1609 toch een twaalfjarig bestand gesloten.

Daarbij werd, hoewel op ingewikkelde wijze, de grondslag voor de Verenigde Nederlanden gelegd.

122. Anno 1610

De Haagse Conferentie

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

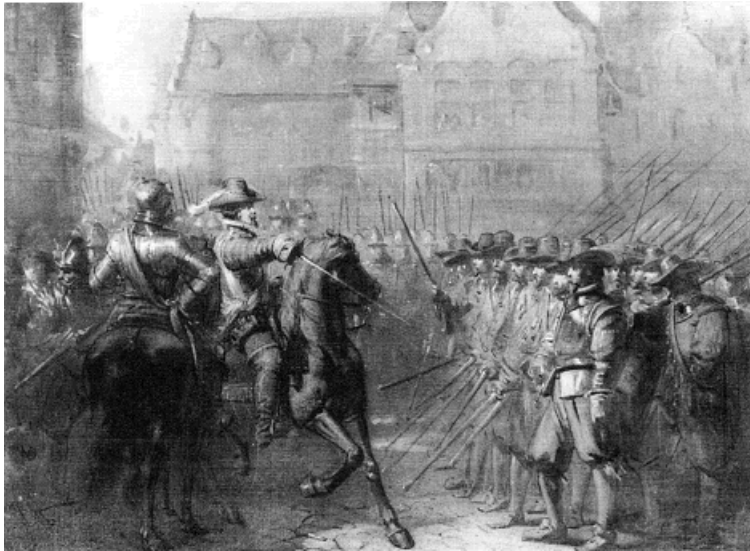
Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4913

Men was nauwelijks en dan nog slechts tijdelijk, van de buitenlandse vijand ontslagen of er ontstonden binnenlandse onlusten over kerkelijke geschilpunten. Sommige predikanten weken af van de vastgestelde leer die men de *rechtzinnige* noemde, anderen hielden daar des te strenger aan vast. Hieruit ontstond door het gehele land tweespalt.

Aan het hoofd der afwijkenden stond Arminius. Bij de rechtzinnigen had Gomarus de leiding. Naar een vertoog dat de afwijkende predikanten bij de Staten van Holland onder de naam van *Remonstrantie* hadden ingediend, werden zij remonstranten genoemd. Zij wier mening tegenover de remonstranten stond, heetten contraremonstranten.

De Staten lieten zes predikanten van beide partijen in Den Haag voor zich komen. De uitslag van deze bijeenkomst, die de Haagse Conferentie werd genoemd, bracht verbittering in plaats van verbroedering.

Het dispuut der twaalf theologen vond tussen 11 maart en 20 mei 1611 plaats.

123. Anno 1618

De afdanking der waardgelders door Maurits

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4914

De verbittering tussen beide partijen nam voortdurend toe en tevergeefs maande Maurits tot verdraagzaamheid. Op aandringen van Oldenbarnevelt namen de Staten van Holland [in 1617] een besluit, de Scherpe Resolutie genaamd. Hierin werd een provinciale synode onder toezicht van de Staten voorgesteld. De steden werden voorts gemachtigd om ter handhaving van de Statenresoluties en hun eigen veiligheid, krijgsvolk in dienst te nemen. Klachten over de stedelijke regenten zouden verder alleen bij de Staten ingediend mogen worden. Ten slotte werd aan alle oversten en krijgslieden bevolen om aan de Staten van Holland te gehoorzamen, ook al stonden zij onder bevel van de stadhouders en de Staten-Generaal. Vooral in Holland en Zeeland wierven de steden toen soldaten of *waardgelders* aan.

Deze negeerden de Staten-Generaal, die verklaarden dat de Scherpe Resolutie hun souvereiniteit ondergroef en dat de werving van huurlingen strijdig was met de wet.

De Staten-Generaal stuurden de prins als stadhouder van de provincie Utrecht, samen met acht leden uit hun midden naar de stad Utrecht. Dit was om de waardgelders af te danken en Utrechts instemming met een nationale synode te krijgen. Beide voorstellen werden bot geweigerd. De Staten van Utrecht en de Hollandse afgevaardigden maanden de waardgelders zelfs om alleen aan hun orders te gehoorzamen en daarvan stelden zij de prins ook in kennis. Deze was hierdoor in het geheel niet van zijn stuk gebracht. Hij liet bij het kriecken van de dag het vaste garnizoen met stille trom naar de markt oprukken, bezette alle toegangen, en beval de waardgelders die daar de wacht hielden hun wapens neer te leggen. Hij zei tegen de luitenant die verklaarde daar geen zin in te hebben, dat deze dan maar voor zijn meesters moest vechten. Dit had resultaat. Ook de overige vendels werden zonder tegenstand afgedankt. De prins benoemde een nieuwe Utrechtse regering en verleende aan de contraremonstranten vrijheid en openbaarheid van godsdienst.

Nadat hij de rust verzekerd had verliet Maurits Utrecht.

124. Anno 1619

De synode van Dordrecht

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 77×55; inv. A 4916

Er werd tot een nationale synode besloten om de kerkelijke geschilpunten te beslechten. Deze kwam op 13 november 1618 te Dordrecht bijeen. De vergadering bestond uit 61 Nederlandse hoogleraren, predikanten en ouderlingen en 23 buitenlandse godgeleerden. Voorzitter was Johannes Bogerman, predikant te Leeuwarden. Episcopius, de opvolger van Arminius, en andere aanhangers der remonstrantie verdedigden hun inzichten, maar werden door de synode veroordeeld. Zij werden uit hun ambt ontzet en aan de provinciale synoden, klassen en kerkeraden werd bevolen ten aanzien van de overige remonstrantse predikanten naar bevind van zaken te handelen. De synode stelde verder een door alle leden ondertekende verklaring der leer op, die naar haar mening als de belijdenis der hervormde kerk moest worden aangemerkt en die sedertdien de grondslag is voor de publieke kerk in Nederland. Verder werden de bestaande geloofsbelijdenis en catechismus goedgekeurd en werd opdracht gegeven tot een nieuwe bijbelvertaling. Deze vertaling wordt heden ten dage nog gebruikt.

125. Anno 1619

De stichting van Batavia

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 77×55; inv. A 1645

Tijdens het twaalfjarig bestand breidde onze handel zich aanzienlijk uit, vooral in Indië. In 1610 bezat de Verenigde Oostindische Compagnie daar nog slechts een stapelplaats op Ambon. In 1617 nam Jan Pietersz. Coen al op zich om een gunstig gelegen stuk land voor een handelsfactorij op Java van de koning van Jacatra te kopen.

De Engelsen stookten deze vorst echter op om de Nederlanders te verdrijven. De kleine versterking die de compagnie aan de kust bezat, werd belegerd en door de Engelsen vanuit zee aangevallen.

Als gevolg daarvan werd de bevelhebber Pieter van den Broeck gedwongen een verdrag te sluiten, waarbij hij de koning een som gelds betaalde en beloofde het fort niet verder te zullen versterken. Kort daarna werd Van den Broecke verraderlijk gevangen genomen en op aandringen der Engelsen tot de belofte gedwongen dat hij de sterkte zou overgeven. Gelukkig werd de koning van Jacatra toen door de sultan van Bantam aangevallen en overwonnen.

De Nederlanders behielden hun fort (...) en de komst van Jan Pietersz. Coen met achttien schepen leidde er toe dat de Engelsen zich [terugtrokken. Coen verdreef hen, hij versloeg de koning van Jacatra en bouwde een nieuwe stad die Batavia werd genoemd.

Deze werd de residentie der] gouverneurs-generaal van de Verenigde Oostindische Compagnie.

126. Anno 1619

Oldenbarnevelt voor het Hof van Holland

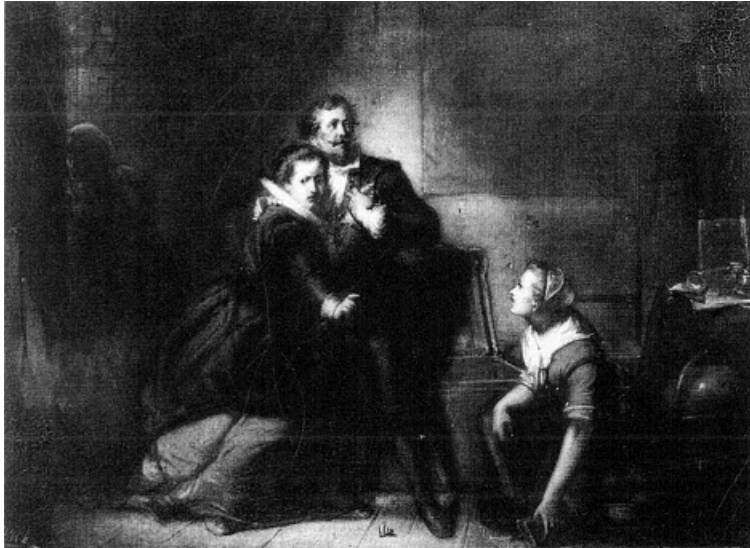
Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4915

Kort na het afdanken der waardgelders werd Oldenbarnevelt [met zijn medestanders Hugo] de Groot, Hogerbeets en Ledenberg op bevel der Staten-Generaal, gevangen genomen. Pas in het jaar daarna stelde men vijftientig rechters over hen aan, van wie twaalf uit Holland en twee uit elk der andere provincies afkomstig waren. (...)

Oldenbarnevelt werd ter dood veroordeeld en op 13 mei 1619 in Den Haag onthoofd. Noch hij noch zijn gezin had om gratie willen vragen, hoezeer prins Maurits ook genegen zou zijn geweest die [bij de Staten-Generaal te bepleiten.]

Oldenbarnevelt werd ervan beschuldigd doorgedreven te hebben dat elk gewest de macht kreeg om zelf over kerkelijke geschillen te beslissen. Hij zou verder de strenge plakkaten tegen de contraremonstranten niet verhinderd hebben en verantwoordelijk zijn voor de Scherpe Resolutie van 1617. De rechters beschuldigden hem er ook van dat hij het aannemen der waardgelders doorgedreven en de maatregelen van de stadhouders gedwarsboomd had. Oldenbarnevelt zou het algemeen welzijn tegengewerkt en ten slotte van vreemde mogendheden geschenken aangenomen hebben, zonder daarvan behoorlijk kennis te hebben gegeven.

127. Anno 1621

Hugo de Groot ontsnapt in een boekenkist uit slot Loevestein

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4917

Hugo de Groot en Hogerbeets werden tot levenslange gevangenschap op het slot Loevestein veroordeeld. Hugo de Groot mocht echter boeken en verdere benodigdheden laten komen, wat zijn vrouw Maria van Reigersbergen op het denkbeeld bracht om hem in de daarvoor gebruikte koffer te laten ontsnappen. Van de afwezigheid van de commandant van Loevestein gebruik makend, overreedde Maria haar man zich in de koffer te verbergen. Deze kwam zonder onderzocht te worden onder de hoede van zijn trouwe dienstbode Elsje van Houweningen veilig in Dordrecht aan, vanwaar De Groot over Antwerpen naar Parijs vluchtte.

128. Anno 1623

De mislukte aanslag op het leven van prins Maurits

Johan Daniël Ebersbach (Dordrecht 1822 - Rotterdam 1900)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4944

De goederen van Oldenbarnevelt werden verbeurd verklaard en zijn zonen Willem van Stoutenburg en Reinier van Groenevelt werden uit hun ambten ontzet. Uit ontevredenheid hierover en om de dood van hun vader te wreken smeedden zij met onder anderen de gewezen predikant Slatius uit Bleiswijk een aanslag op het leven van prins Maurits. Deze reed dagelijks naar Rijswijk en zij wilden de prins vermoorden op het moment dat hij uit zijn rijtuig zou stappen.

De samenzweers huurden vier matrozen in, maar stelden die niet op de hoogte van de identiteit van het slachtoffer. De mannen kregen argwaan en gingen naar de prins. Zij vertelden hem dat zij voor een geheime onderneming ten dienste van de staat gehuurd waren en vroegen of hij daarvan afwist. De prins antwoordde ontkennend en op hun aanwijzing werd weldra de samenzwering ontdekt.

De schuldigen werden met de dood gestraft. Stoutenburg vluchtte naar Brabant, waar hij de roomse godsdienst aannam en sedertdien tegen zijn land diende. De vier matrozen werden door de prins en de Staten edelmoedig beloond.

129. Anno 1625

Het huwelijk van Frederik Hendrik met Amalia van Solms

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5051

Filips Willem van Oranje, de [naar Spanje ontvoerde] oudste zoon van prins Willem I, was in 1618 kinderloos gestorven. Maurits had nooit willen huwen en drong er nu des te meer op aan dat zijn broer Frederik Hendrik in de echt zou treden. Deze huwde in april 1625 met Amalia, dochter van graaf Johan Albert van Solms. Drie weken daarna overleed Maurits in de ouderdom van 58 jaar. Daarvan had hij 41 jaren het bewind gevoerd.

Zesde serie. Van het jaar 1625 tot in het jaar 1648

130. Anno 1625

Spinola wenst de Nederlandse krijgsoversten na de inneming van Breda geluk met hun kloekheid

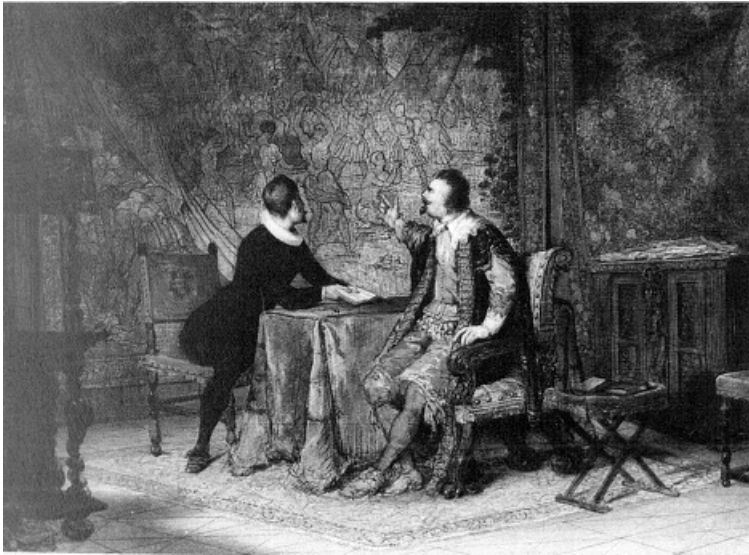
Jan Wendel Gerstenhauer Zimmermann (Monnickendam 1816 - Rotterdam 1887)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1855; 40×55; inv. A 5052

Toen prins Maurits overleed, belegerde Spinola al acht maanden Breda. Deze stad werd door de grijze Justinus van Nassau met veel wijsheid en beleid verdedigd. Met grote schranderheid overwon Spinola de problemen die aan het beleg van een stad als Breda verbonden waren, maar nog groter was de volharding van de burgerij en de bezetting der stad, waar weldra hongersnood heerste en men zich met het ellendigste voedsel behelpen moest. Frederik Hendrik trachtte met veertigduizend man de stad te ontzetten, maar zijn troepen waren grotendeels onervaren en tegen de geoefende strijdmacht van Spinola niet bestand. De prins zag zich daarom genoodzaakt aan Justinus van Nassau mee te delen dat hij de stad op de meest gunstige voorwaarden moest overgeven. Dit gebeurde ook, onder beding van een eerlijke uittocht voor de bezetting.

Spinola hield een minzame toespraak tot de oude bevelhebber Justinus en de prins van Portugal - de zoon van Emilia van Nassau -, de beide zonen van prins Maurits en de overige edelen en hoplieden der bezetting. Hij wenste hen geluk met hun moedig gedrag.

De ongehuwd gebleven prins Maurits had bij verschillende vrouwen minstens vijf natuurlijke zonen en acht natuurlijke dochters verwekt.

131. Anno 1626

Frederik Hendrik laat zich de *Palamedes* van Vondel voorlezen

Jacobus Ludovicus Cornet (Leiden 1815 - Leiden 1882)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4874

Tot degenen die de terechtstelling van Oldenbarnevelt aan prins Maurits verweten, hoorde ook Nederlands grootste dichter Vondel. Deze voerde de gebeurtenis in schrille kleuren ten tonele in zijn voortreffelijke treurspel *Palamedes*. Het rechtsgeding waarin Vondel als gevolg hiervan werd gewikkeld en dat voor de dichter op een boete van driehonderd gulden uitliep, was er de oorzaak van dat het treurspel algemene bekendheid kreeg. Onder de talrijke lezers noemde men ook prins Frederik Hendrik, die het zich door de heer van der Myle, Oldenbarnevelts schoonzoon en liefhebber van poëzie, in zijn kabinet liet voorlezen en verklaren.

Dit verhaal komt uit de in 1682 verschenen levensbeschrijving van Vondel door Geeraardt Brandt. Volgens Brandt had Van der Myle aan vertrouwde vrienden gezegd 'dat 'er de Prins gevallen in hadde, en zich meê kittelde'. Volgens Vondel had, aldus Brandt, in het kabinet van de prins toevallig een tapijt met taferelen van het verhaal van Palamedes gehangen. Toen Frederik Hendrik zich dit realiseerde wees hij er Van der Myle lachend op, zeggende dat het tapijt maar weggehaald moest worden omdat men anders zou kunnen denken 'dat ik van Palamedes volk ware'. Deze door De Vos niet uitgewerkte anekdote is door de historisch zeer onderlegde Cornet afgebeeld.

132. Anno 1627

Willem van Nassau sneuvelt bij Grol

Jacobus van Dijck (Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896)

Doek, olieverf; 40×56; inv. A 4884

In het oosten des lands had men grote last van enkele door de Spanjaarden versterkte plaatsen, zoals Oldenzaal, Grol en Lingen. Daarom brachten de Staten-Generaal een klein leger te velde, dat in 1626 Oldenzaal veroverde. Een jaar later viel het leger Grol of Groenlo aan, dat destijds nog een zeer sterke vesting was.

Hoewel de graaf van den Bergh met negentienduizend man tot ontzet was opgerukt, moest Grol zich na 22 dagen aan de Staatsen overgeven. Bij dit beleg onderscheidde zich Willem van Nassau, heer van de Lek, zich. Toen hij de borstwering beklommen had werd Willem van Nassau in het hoofd geschoten. Hij stortte dood ter aarde neer.

Willem van Nassau was een natuurlijke zoon van prins Maurits en jonkvrouwe Margaretha van Mechelen.

133. Anno 1628

De scheepskapitein van Frederik Hendrik verliest een been

Johan Daniël Ebersbach (Dordrecht 1822 - Rotterdam 1900)

Doek, olieverf; 40×54; inv. A 5119

Een verraderlijk plan om Bergen op Zoom aan de Spanjaarden over te leveren werd tijdig ontdekt. De medeplichtigen werden gestraft. Toen Frederik Hendrik zich naar die stad begaf en hij de Schelde opvoer om de schansen der Spanjaarden bij Lillo op te nemen, nam een kogel uit de vijandelijke batterij de kapitein van het jacht, die vlak naast de prins stond, een been weg.

134. Anno 1629

De buit van de zilvervloot wordt met plundering bedreigd

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1855; 40×56; inv. A 1642

Een jaar na het verlies van Brazilië veroverde Piet Hein met 31 schepen van de Westindische Compagnie ter hoogte van Cuba een Spaanse koopvaardijvloot met zilver, goud, edelgesteenten en andere kostbaarheden. Hij voerde de rijke buit, die op bijna elfeneenhalf miljoen gulden begroot werd naar Amsterdam. Daar werden de veroverde schatten in het Westindisch Huis bewaard. De matrozen die de zilvertvloot gewonnen hadden en ontevreden waren over hun zeventien maanden extra gage, probeerden zich van de buit meester te maken. Gelukkig was er een vrij sterke bezetting in Amsterdam, zodat het oproer spoedig gedempt werd.

De opbrengst van de zilvertvloot was uiteindelijk vijftien miljoen gulden.

135. Anno 1629

De verrassing van Wezel

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5132

Tijdens het beleg van 's-Hertogenbosch nam Frederik Hendrik bij verrassing Wezel in. De vijand had daar zijn magazijn en behalve een schat van miljoenen rijksdaalders, ook een grote voorraad levensmiddelen. De inneming verliep als volgt. De gouverneur van Emmerik, de heer van Dieden, kende een burger uit Wezel, Pieter Muller genaamd, die hem berichtte dat de gouverneur van de stad een stenen toren had afgebroken om een nieuw bolwerk aan te leggen; langs die weg zou men Wezel kunnen verrassen. Dit lukte na veel problemen. Daarbij leek het of de voorzienigheid meewerkte, want toen men tevergeefs moeite deed om de brug over de vesting- gracht naar beneden te krijgen, brak een vijandelijke kanonskogel de ketting die de brug opgetrokken hield, doormidden.

136. Anno 1629

De zoon van de koning van Bohemen verdrinkt in de Haarlemmermeer

Jacobus van Koningsveld (Deventer 1824 - Den Haag 1866)

Doek, olieverf; gesigneerd, 1855; 40×55; inv. A 4951

De rijke buit van de zilvervloot lokte ook de verdreven koning van Bohemen naar Amsterdam, waar alle veroverde kostbaarheden in het huis der Compagnie te bezichtigen waren.

In Haarlem huurde het vorstelijke gezelschap een veerschuit om via de Haarlemmermeer naar Amsterdam te zeilen. In een hevige storm werd de veerschuit door een ander vaartuig overzeild. Het schip zonk.

De koning werd gered, maar zijn oudste zoon en drie edellieden verdronken.

137. Anno 1630

Frederik Hendrik bezoekt graaf Jan van Nassau in diens gevangenis te Wezel

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

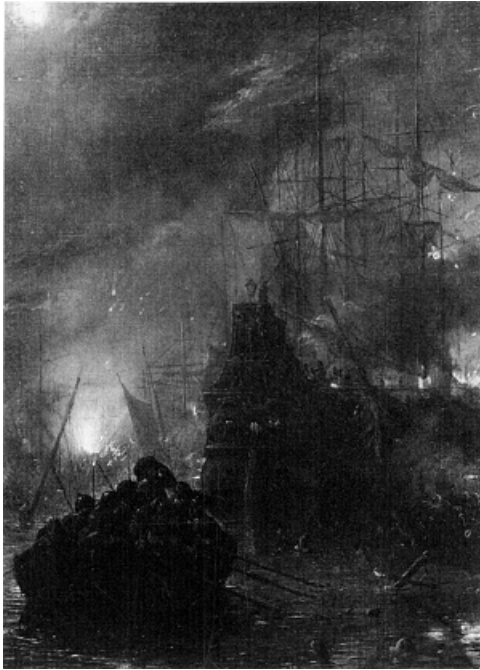
Doek, olieverf; 60×43; inv. A 5124

De bevelhebber van Wezel had enkele troepen uitgestuurd om een kleine Spaanse schans tussen Rijnberk en Venlo te veroveren.

De Spaanse bevelhebber Jan van Nassau kreeg heimelijk bericht van de aanslag en overviel met een vrij talrijke krijgsmacht de Staatsen. Dezen dreven de vijand echter in wanorde op de vlucht. Graaf Jan verweerde zich kloekmoedig en werd gevangen genomen.

Men bracht hem naar Wezel waar hij met alle onderscheiding behandeld werd. Zijn neef Frederik Hendrik legde zelfs een bezoek bij Jan van Nassau af.

Jan van Nassau, broer van Johan Maurits de Braziliaan, was katholiek geworden en in het Spaanse leger gegaan.

138. Anno 1631

De overwinning op het Slaak

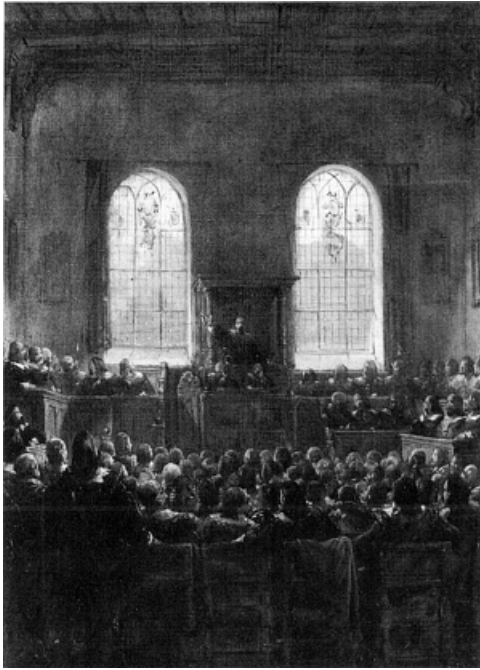
Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 59×42,5; inv. A 5022

De tegen een hoog losgeld vrijgelaten graaf Jan van Nassau en de prins van Barbançon voeren met een Spaans-Belgisch leger van zesduizend man de Schelde af om Zeeland te veroveren.

Zij ontmoetten op het Slaak, ten noorden van Tholen, de Hollandse en Zeeuwse vloot. Deze stond onder bevel van vice-admiraal Marinus Hollaré. In een hevig gevecht verijdelde deze de aanval van de vijand. Hij vernielde diens schepen en nam bijna al diens volk gevangen.

Graaf Jan van Nassau en de prins van Barbançon ontsnapten echter in een kleine roeiboot.

139. Anno 1632

De inwijding van het Athenaeum te Amsterdam

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 59×43; inv. A 5023

Het Athenaeum Illustre te Amsterdam is vooral door toedoen van Laurens Reael, de gewezen gouverneur-generaal van Indië en andere remonstrantsgezinde leden der vroedschap opgericht. Het werd in januari 1632 door Gerard Johan Vossius geopend, die evenals Caspar Barlaeus in 1619 te Leiden als hoogleraar was afgezet en nu in Amsterdam een leerstoel kreeg. De beroemde dichter Pieter Cornelisz. Hooft deed vergeefse pogingen ook een leerstoel toe te kennen aan Hugo de Groot, die zich toen in het geheim in 't land bevond.

Het Athenaeum was minder remonstrants dan zijn reputatie. De samen met Vossius benoemde Barlaeus sprak op de dag na Vossius. De Groots verblijf in Nederland was niet geheim. Hij trachtte bij de autoriteiten tevergeefs herroeping van zijn uitwijzing te krijgen.

140. Anno 1632

Ernst Casimir sneuvelt bij Roermond

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf, gemonogrammeerd, 1855; 60,5×43; inv. A 4965

Toen Frederik Hendrik in de zomer van 1632 Venlo belegerde, zond hij Ernst Casimir van Nassau naar Roermond, dat bijna zonder slag of stoot werd ingenomen.

Ongelukkigerwijze werd graaf Ernst reeds bij het aanleggen der loopgraven door een musketkogel dodelijk in het hoofd getroffen.

Hij stierf 58 jaar oud.

141. Anno 1632

Frederik Hendrik trekt Maastricht binnen

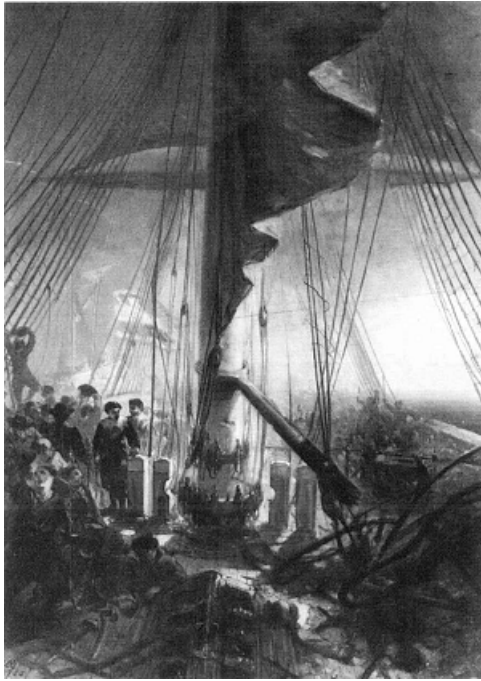
Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1855; 60×43; inv. A 4967

Enkele dagen na de inneming van Venlo en Roermond sloeg Frederik Hendrik het beleg voor Maastricht. Hij sloot de stad in, de bij Neerharen gelegerde troepen van Santa Cruz ten spijt.

Om Frederik Hendrik te verjagen, rukte uit Duitsland Pappenheim met veertienduizend soldaten en drieduizend ruiters op. Johan Maurits van Nassau dreef Pappenheim echter terug.

De belegerden werden na een hevige bestorming tot capitulatie gedwongen. Zo viel Maastricht na een beleg van 69 dagen in Staatse handen, in het gezicht van twee vijandelijke legers die elk bijna zo sterk waren als dat van Frederik Hendrik.

142. Anno 1636

De Duinkerker admiraal Jacques Collaert wordt gevangen

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1855; 60×43; inv. A 4969

In 1636 had ter hoogte van Dieppe een hevige zeeslag plaats, die vooral opmerkelijk is wegens de grote vermaardheid der bevelhebbers aan beide zijden. De Duinkerkers werden aangevoerd door admiraal Jacques Collaert, wiens naam door een drietal heldendaden beroemd was. Aan de zijde der Staatsen bevond zich Johan Evertsen, afkomstig uit een Zeeuws geslacht waarvan reeds zeven leden de heldendood gestorven waren. Na een gevecht van vijf uur werd één der Duinkerker schepen in de grond geboord, een ander verjaagd en het derde waarop zich Collaert met zijn vice-admiraal Matthijs Rombout bevonden, zó hevig beschoten dat de Duinkerker admiraal zich in de lucht wilde laten vliegen. Zijn schip was echter reeds lek en ging met tweehonderd man te gronde. De twee Duinkerker admiraals werden gevankelijk naar Vlissingen gevoerd.

143. Anno 1637

De inwijding van de hogeschool te Utrecht

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 4918

Reeds in 1634 had de predikant Gijsbert Voetius te Utrecht een klein Athenaeum opgericht. Twee jaar later stichtten de stad en de Staten van het gewest een academie voor alle takken van wetenschap.

Deze werd al spoedig met die te Leiden en Franeker geroemd.

In 1634 werd in het kapittelhuis bij de Dom een Illustere School met vijf professoren opgericht.

144. Anno 1637

De overgave van Breda

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 60×43,5; inv. A 4919

In 1637 sloeg prins Frederik Hendrik het beleg voor Breda, een baronie die het bijzondere eigendom van zijn geslacht was.

Na een zeer moeilijke strijd en een heftige verdediging, waarbij aan beide zijden zware verliezen geleden werden, wist Frederik Hendrik tot de stadsgracht te naderen. Deze was vijftien roeden breed, acht voet diep en vol water. Via galerijen en door het vullen van de gracht bereikte men de hoofdwal, die op twee plaatsen ondermijnd werd. Pas toen gaf de bezetting de stad in ruil voor de hoogste krijgseer over.

Er waren verschillende roede- en voetmaten. De Bredase roede was 5,68 m. en de Bredase voet 0,284 m. Het is mogelijk dat De Vos hier Rijnlandse maten gebruikt. Daar was de roede 3,767 m. en de voet 0,314 m.

145. Anno 1637 De tulpenwindhandel

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 60×43; inv. A 4920

Een merkwaardig verschijnsel in deze tijd was een overdreven handel in bloemen, voornamelijk tulpen, te Amsterdam en Haarlem.

Alle rangen en standen, jong en oud, kochten als om strijd tulpen en dachten door deze windhandel, waarbij de prijzen van enkele bollen tot in het belachelijke opgejaagd werden, in korte tijd fortuin te kunnen maken. Nadat deze dwaasheid veel slachtoffers had gemaakt werd zij als gevaarlijke speculatie door de regering verboden.

De overheidsmaatregelen beperkten zich tot sanering der transacties. Van een verbod was geen sprake.

146. Anno 1637

De inwijding van de Amsterdamse schouwburg

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 70×50; inv. A 4921

Het oude theater van Costers Academie te Amsterdam werd in 1637 op kosten van het Burgerweeshuis en het Oudemannenhuis verbouwd. De opbrengst van de voorstellingen kwam deze twee godshuizen ten goede. Het nieuwe gebouw dat de naam van schouwburg kreeg, werd geopend met de opvoering van Vondels *Gijsbrecht van Aemstel*, een treurspel dat de dichter voor deze gelegenheid had gemaakt en dat sedertdien aan het begin van elk nieuw jaar te Amsterdam ten tonele wordt gevoerd.

De inwijding vond op 3 januari 1638 plaats. Joost van den Vondel werd als enige toeschouwer niet door de 'Gijsbrecht' geboeid, wat Egenberger in de gelegenheid stelde de dichter af te beelden.

147. Anno 1638

Maria de' Medici wordt te Amsterdam ontvangen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 39×54,5; inv. A 4922

Maria de' Medici, moeder van de koning van Frankrijk, leefde in onmin met haar zoon. Zij verzocht de Staten hier te lande om bemiddeling.

Maria de' Medici werd vooral te Amsterdam met schitterend eerbetoon onthaald. De bemiddelingspogingen vanuit ons land waren echter zonder resultaat. De koningin vertrok uit Nederland naar Engeland en vervolgens naar Keulen, waar zij in behoeftige omstandigheden stierf.

148. Anno 1639

De With spreekt Tromp na de strijd tegen d' Oquendo toe

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 41×55; inv. A 4995

Het was in Nederland al geruime tijd bekend dat de koning van Spanje een grote vloot uitrustte. De hele zomer van 1639 kruisten onze vlootvoogden Maarten Harpertsz. Tromp, Witte de With en Joost Banckerts dan ook met een smaldeel in het Kanaal.

Uiteindelijk ontdekte Tromp de vijandelijke vloot, die 67 schepen telde en onder het bevel van de ervaren admiraal don Antonio d' Oquendo stond. De onzen konden daar slechts zeventien schepen tegenoverstellen. Tromp achtte het daarom geraten zich langzaam terug te trekken, omdat het bijna onmogelijk was zich tegen die *metalen berg*, zoals hij de Spaanse vloot noemde, het gevecht vol te houden. De onstuimige De With weigerde echter zijn positie zonder strijd op te geven. In de ongelijke slag die volgde, gelukte het de onzen met een onbegrijpelijke kloekheid een schitterende overwinning te behalen. De With die wonderen van dapperheid had vertoond, ging na afloop van het gevecht, deerlijk gewond en bijna ontoonbaar, bij Tromp aan boord en vroeg hem op scherpe toon *of hij nu wel getoond had de metalen berg te vrezen?*

149. Anno 1639

De krijgsraad besluit op voorstel van Tromp de vijand voor Duins van buskruit te voorzien

Paul Constantin Dominique Teta van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)
Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1855; 40×55; inv. A 4923

De vloot van d' Oquendo was voor Duins onder bescherming der Britse forten gaan liggen. Tromp kreeg aanzienlijke versterking. Men droeg hem op de Spaanse vloot aan te vallen en daarbij geen havens van andere landen te ontzien. Tromp achtte het echter niet geraten de Spanjaarden op de rede aan te vallen. Op zijn voorstel verzocht de Engelse opperbevelhebber Pennington d' Oquendo om de rede van Duins te verlaten.

De Spanjaard gaf voor dat hij de rede niet verlaten kon zonder een aantal masten en stengen die in Dover lagen. Om hem dit voorwendsel te ontnemen, liet Tromp die masten en strengen door een van zijn schepen halen en aan boord van d' Oquendo brengen.

Deze zei vervolgens dat hij gebrek aan kruit had en verklaarde alleen dan zee te zullen kiezen wanneer hij van kruit voorzien was.

Uit naam van d' Oquendo deed nu Pennington aan onze vlootvoogd het voorstel om de Spanjaarden enkele duizenden ponden kruit te leveren. Tromp bracht dit in de krijgsraad en de Nederlandse zeehelden hadden voldoende vertrouwen in hun dapperheid om de vijand uit eigen voorraad het verlangde buskruit te zenden.

150. Anno 1640

Hendrik Casimir van Nassau sneuvelt voor Hulst

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 4867

Omdat Frederik Hendrik Hulst wilde aanvallen, gaf hij Hauterive opdracht om eerst de schansen Moervaart en Nassau onder Hulst te heroveren. Hauterive verzuimde bij de inneming van de schans Nassau echter om zich van een veilige redoute te verzekeren. Graaf Hendrik Casimir die uitgezonden werd om deze onachtzaamheid te herstellen, werd door een vijandelijke bende in de rug aangevallen en in de linkerzij geschoten. Hij stortte van zijn paard en bleef bijna een half uur in het strijdgewoel voor dood liggen. Hendrik Casimir werd ten slotte naar een veilige schans gevoerd, waar hij acht dagen later overleed. Zelfs de vijand betreurde zijn dood.

Een redoute is een vooruitgeschoven versterking. Het betrofhier 't Kwaadpeerdsgat'.

151. Anno 1641

Tromp stelt de jonge prins Willem van Oranje aan koning Karel I van Engeland voor

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 71×50; inv. A 787

In 1641 bracht admiraal Tromp met een vloot van twintig schepen de jonge prins Willem, zoon van Frederik Hendrik, naar Engeland. Daar werd het besluit genomen tot een huwelijk tussen hem en de oudste dochter van Karel I, prinses Maria. Het huwelijk werd in hetzelfde jaar voltrokken, maar pas in 1642 kwam Maria Stuart naar Nederland over.

152. Anno 1643 het eerste wapenfeit van de jonge prins Willem II

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5053

Het eerste wapenfeit van de jeugdige zoon van Frederik Hendrik vond in Vlaanderen plaats. Dat was toen ritmeester Krok voorstelde een vijandelijke wacht te overrompelen. Frederik Hendrik stemde daarin toe en gaf zijn zoon het bevel over een hinderlaag. Toen Krok vervolgens de Spaanse wacht teruggedreef, raakte het hele vijandelijke leger in beweging en kreeg don Juan de Borgia opdracht de onzen te vervolgen. Hierop nam Krok in schijnbare wanorde de vlucht.

Hij lokte Borgia op deze wijze in de hinderlaag, waar prins Willem hem aanviel en gevangen nam. Vijfhonderd Spaanse musketiers sneuvelden en vele manschappen werden gevangen genomen.

De onderneming was een gelukkig wapenfeit, dat prins Willem geen geringe eer verschaft.

153. Anno 1644

Frederik Hendrik spreekt zijn door het water getroffen manschappen bij Sas van Gent moed in

Antonie Frederik Zürcher (Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876)

Doek, olieverf; 44×55; inv. A 5055

Tijdens de belegering van Sas van Gent woedde 's nachts bij nieuwe maan en springvloed zo' n zware noordwester storm, dat alle aanvalswerken overstroomd werden. Dit maakte de manschappen van Frederik Hendrik moedeloos.

De volgende dag ging de prins zelf tot over de knieën het water in en sprak allen moed in, met als gevolg dat binnen vier dagen de schade geheel hersteld was. Kort daarna gaf Sas van Gent zich over.

154. Anno 1645

De inneming van Hulst

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5024

De verovering van Hulst was de meest briljante van Frederik Hendriks laatste krijgsbedrijven. Vooral de ongelooflijke snelheid waarmee de prins te werk ging, was opmerkelijk. Men was namelijk in veertien dagen vijf rivieren in vijandelijk land overgetrokken en had in minder dan een maand een sterke en goed verdedigde stad met negen bolwerken en goede grachten - welke de prins met rijssbossen had gedempt - tot overgave gedwongen.

155. Anno 1647

Frederik Hendrik voelt zijn einde naderen en neemt afscheid van de Staten

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5136

In het voorjaar van 1647 voelde onze grote veldheer, prins Frederik Hendrik, zijn einde naderen. Hij werd kort voor zijn sterven door de leden der Staten van Holland bezocht en hij bedankte hen toen voor de eer die hij en de zijnen hadden mogen genieten.

De prins verklaarde dat hij in alle trouw het land had gediend maar dat hij hiertoe niet langer in staat zou zijn. Hij beval de Staten het vaderland, de kerk en de zijnen aan. Enkele dagen daarna ontsliep Frederik Hendrik in de ouderdom van 64 jaar.

156. Anno 1648

De vrede van Munster

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 70×50; inv. A 5026

In het jaar na de dood van Frederik Hendrik kwam op 30 januari 1648 de vrede van Munster tot stand. Bij dit verdrag dat uit 79 punten bestond, erkende de koning van Spanje de Verenigde Nederlanden als vrije en soevereine staat. Beide partijen bleven in het bezit van wat zij op het ogenblik van de vrede bezaten. Onze vaart op Oost- en West-Indië bleef tegen de meest gunstige voorwaarden gehandhaafd.

Van het jaar 1648 tot in het jaar 1672

157. Anno 1648

De eerste steenlegging van het Amsterdamse stadhuis

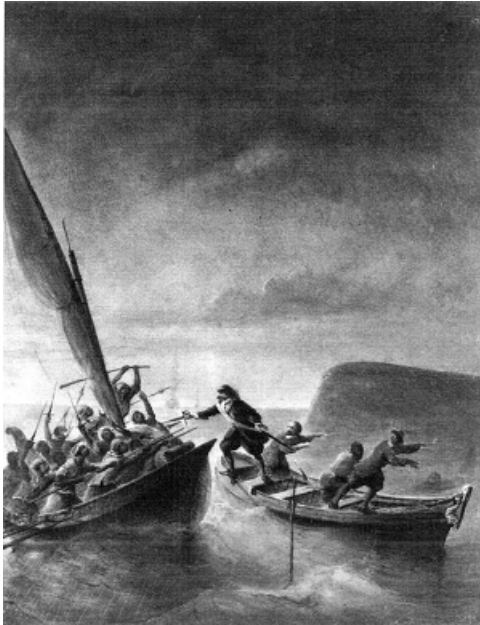
Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 53×41; inv. A 5025

De snelle ontwikkeling van de wereldhandel deed in de eerste helft der 17de eeuw te Amsterdam de behoefte ontstaan aan een stadhuis dat evenwaardig zou zijn aan de schitterende huizen die de nijvere bevolking bouwde. Het moest een monument zijn voor de Munsterse vrede en de welvaart der burgerij. Na rijp beraad keurde een commissie uit de magistraat de ontwerpen van de bouwmeesters Jacob van Campen en Daniël Stalpaert goed. Reeds op 20 januari 1648 werd de eerste paal geheid (...). Op 28 oktober van hetzelfde jaar legden Gerbrand Pancras, Jacob de Graeff, Sybrant Valckenier en Pieter Schaep - zonen en neven der regerende burgemeesters - de eerste steen: een wit marmeren blok aan de zuidhoek van het gebouw, tegenover de Kalverstraat. Het Latijnse opschrift van deze eerste steen is in gulden letters te lezen op een gedenkplaat in de Vierschaar. Op 23 april 1655 werd de eerste raadszitting in het nieuwe stadhuis gehouden, nadat het oude, reeds gedeeltelijk afgebroken gebouw een prooi van het vuur was geworden.

Het tegenwoordige Koninklijk Paleis, volgens tijdgenoten 's werelds achtste wonder, blijft ons als een opmerkelijk meesterstuk van de bouwkunst der 17de eeuw.

Deze eerste steen was al in de 18de eeuw niet meer aanwezig. Het Amsterdams Historisch Museum is in het bezit van de zilveren troffel die Jacob de Graeff heeft gebruikt.

158. Anno 1649

Het moedvertoon van Johan van Galen bij Port-Maria

Christiaan Cornelis Kannemans (Breda 1812 - Breda 1884)

Doek, olieverf; gesigneerd; 53×41; inv. A 4946

Het heldhaftige karakter van Johan van Galen, *de Leeuw van 't Toskaner strand*, bleek toen hij op de Afrikaanse kust met fabelachtige moed een roversaanval weerstond. Op een avond van het jaar 1649 roeide Van Galen met een aanzienlijke geldsom naar zijn schip voor Port-Maria bij Salé. Een door zestien man geroeide bark vol gewapende mannen haalde hem in. De drie roeiers van Johan van Galen waren door schrik overmand en hij moest zich alleen verweren.

Op de plecht van zijn sloep vocht Van Galen slechts met een degen tegen de pieken en sabels der rovers. Hij belette de aanvallers zelfs het afvuren van het klein geschut dat zij aan boord hadden.

Met wonden overdekt en door een roeiriem aan het hoofd getroffen, ontvalt Johan van Galen de degen. Hij waadt naar het strand en wil zich in een naburige molen veilig stellen, maar vindt daar één van zijn mannen in gevecht met de rovers. Van Galen valt ongewapend aan, ontwringt één van hen het zwaard, vecht met vertwijfeling en wordt door een kolfslag en een dolkstoot getroffen. Hij blijft voor dood liggen. Tegen alle verwachting in genas Van Galen echter snel van zijn wonden. De Spaanse gouverneur, de hertog van Medina, liet de rovers terechtstellen, en de dappere kapitein kreeg zijn geld bijna geheel terug. De hachelijke situatie op de Afrikaanse kust was een leerschool die niet alleen Van Galen, maar ook Tromp en De Ruyter heeft gevormd.

159. Anno 1650

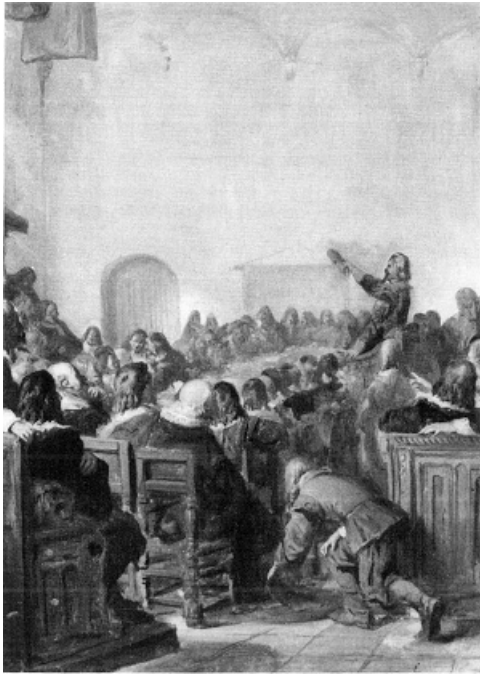
De aanslag op Amsterdam

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf, gemonogrammeerd; 53×37; inv. A 5134

Na tachtig jaar strijd gaf de weergekeerde rust gelegenheid tot hernieuwing van de oude twist over de overwegende invloed van Holland en Amsterdam op de Verenigde Provinciën. Ditmaal betrof het de vraag of de Staten van Holland het recht hadden om zoveel troepen af te danken als met hun opvatting en hun aandeel in de betaling overeenkwam. Stadhouder Willem II liet zich door de Staten-Generaal tot een plechtige zending naar de Hollandse steden afvaardigen. Amsterdam weigerde de stadhouder echter in die hoedanigheid te ontvangen. Andere steden verzochten van 's prinsen bezoek verschoond te blijven of toonden zich weerbarstig. De prins trachtte door een staatsgreep de tegenstand te breken. Hij liet zes Hollandse Statenleden gevankelijk naar Loevestein voeren en stuurde troepen om Amsterdam bij verrassing te bezetten. Dit laatste mislukte door het verdwalen der ruitery op de Hilversumse heide. Toen de prinselijke bevelhebber, Willem Frederik van Nassau, tegen de middag van 30 juli 1650 langs de Amstel de stad naderde, vond hij Amsterdam door het energieke optreden van burgemeester Cornelis Bicker in staat van verdediging. De Amsterdamse afgevaardigden Huydecoper en Van der Does kwamen in een gewapend jacht naar de hofstede Welna aan de Amstel, en knoopten onderhandelingen met Willem Frederik aan. De stad was voor haar handelsbelangen bevreesd en gaf toe. Zij beloofde de prins met alle eer in de vroedschap te ontvangen en haar invloed aan

te wenden opdat het afdanken der troepen niet door zou gaan. Burgemeester Bicker trad af en de zes Loevesteinse gevangenen werden vrijgelaten.

160. Anno 1651

De Grote Vergadering te 's-Gravenhage

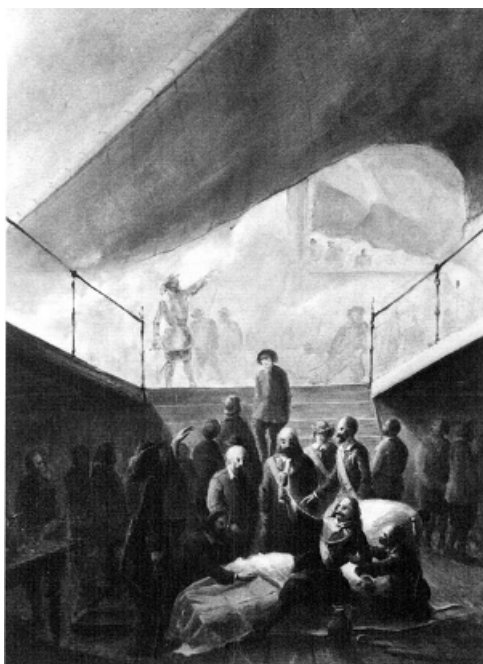
Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 54×39; inv. A 1641

Prins Willem II overleed in 1650, nog vóór de geboorte van zijn zoon. Hierdoor konden de Hollandse regenten hun invloed herwinnen en meer dan ooit uitbreiden. [Er kwam op 18 januari 1651 een bijzondere vergadering van de Staten-Generaal bijeen, waar driehonderd leden] verschillende kwesties betreffende de Unie, de religie en de militie, en het al dan niet aanstellen van een stadhouder bespraken.

Het doel der regenten werd bereikt en alle souvereine rechten werden aan de gewestelijke staten overgedragen. Een verzoek van Staats-Brabant en Drente om in de Staten-Generaal vertegenwoordigd te mogen worden, werd door de naijverige bewindslieden afgewezen. Aan het eind der beraadslagingen legde Jacob Cats zijn ambt van raadpensionaris van Holland neer. Hij stelde de Staten van zijn provincie de hem toevertrouwde stukken ter hand. Daaronder bevond zich een nog ongeopend, verzegeld verslag van Willem II over wat in 1650 was gebeurd. De stuk had een heftige uitbarsting van wrok en partijwoede tot gevolg. Als griffier Musch, Cats' schoonzoon en de opsteller, nog geleefd had dan zou hij er het slachtoffer van geworden zijn. De vergadering eindigde met een volledige overwinning der Loevesteinse factie.

Cornelis Musch stierf voordat er maatregelen tegen hem genomen konden worden. De Loevesteinse factie ontleende haar naam aan de door Willem II op Loevestein gevangen gezette regenten.

161. Anno 1653

De dodelijk gewonde Johan van Galen drinkt een glas wijn op het verderf der Engelsen

Christiaan Cornelis Kannemans (Breda 1812 - Breda 1884)

Doek, olieverf; gesigneerd; 52×38; inv. A 4947

De in 1649 aan de macht gekomen Cromwell betrok de Verenigde Provinciën in een oorlog met de jonge Engelse Republiek.

Bij Livorno kwam het tot een zeeslag. Johan van Galen betaalde daar de overwinning op de eskaders van Bodley en Appleton met zijn leven. Reeds het tweede vijandelijke schot had het rechterbeen van de held verbrijzeld, maar hij verborg dit totdat de opperstuurman 't zag.

Deze hield Van Galen voor dat hij zou doodbloeden als hij zich niet liet verbinden. Benedendeeks werd het been tot aan de knie geamputeerd.

Onmiddellijk na de smartelijke operatie dronk Van Galen een roemer wijn op de ondergang van de vijand. Hij wierp het glas aan stukken en zei: *De Engelse koningsmoordenaars moeten het toch betalen*. Hij wilde weer aan dek en gaf bevel alle zeilen bij te zetten om Bodley te achtervolgen. Enkele dagen later, op 23 maart, bezweek Van Galen aan de wondkoorts. Zijn stoffelijk overschot rust in een prachtige tombe in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

162. Anno 1653

Maarten Harpertsz. Tromp sneuvelt

Paul Constantin Dominique Tetar van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1860; 53×42; inv. A 824

Luitenant-admiraal Maarten Harpertsz. Tromp sneuvelde in de laatste der zeven grote zeelsagen die in een tijdsbestek van vijftien maanden tussen de Nederlandse en Engelse Republiek plaatsvonden.

De vijand had acht weken lang met een ontzaglijke scheepsmacht onze kusten geblokkeerd. Op 10 augustus 1653 lukte het onze vlootvoogd uiteindelijk zich met het eskader van Witte de With te verenigen en de nog altijd overmachtige vijand bij Ter Heyde in het gezicht van het strand in een zeeslag te betrekken.

Terwijl Tromp de gesteldheid der vloten gadeslaat en bevelen geeft, treft een musketkogel hem in de borst zodat hij neerstort en bijna terstond de geest geeft. Dit noodlottig geval zou de algehele nederlaag van onze vloot tot gevolg gehad kunnen hebben. Men hield de tegenslag echter verborgen en de later zo beroemde Cortenaer, kapitein van het admiraalsschip, bleef de vlag voeren tot de Engelsen van onze kusten verdwenen. De dood van Tromp was een ramp voor de staat, want hij was de ziel en de kracht van onze vloot, een onovertroffen admiraal en een edel mens, die door het zeevolk aanbeden werd.

163. Anno 1654

De Akte van Seclusie

Paul Constantin Dominique Tetar van Elven (Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896)

Doek, olieverf; 53×41,5; inv. A 822

Het verval van de handel en een burgerij die steeds luider om een stadhouder riep, maakten dat de Staten tot iedere prijs naar vrede verlangden. Cromwell oefende sterke druk uit om de prins van Oranje van de waardigheden van zijn voorvaders uit te sluiten. Deze uit Cromwells persoonlijke belang voortkomende eis was diep vernederend en voor de regering moeilijk te vervullen.

Toen het onmogelijk bleek om een dergelijke verklaring van de Staten-Generaal te krijgen, verklaarde Cromwell aan onze gezant Beverningh dat hij zich zou vergenoegen met een uitsluiting door Holland alleen. Raadpensionaris Johan de Witt bracht Cromwells voorstel op 4 mei 1654 onder geheimhouding in de vergadering der Staten van Holland. Hij dreef dit door en de Staten verklaarden *dat zij nimmer de prins van Oranje of zijn nakomelingen zouden verkiezen tot stadhouder of admiraal der provincie en dat zij ook niet zouden toestaan dat hij verkozen werd tot kapitein-generaal*. Deze Akte van Seclusie werd staande de vergadering opgesteld en nog vóór het scheiden getekend. Op 12 juni overhandigde Beverningh haar aan Cromwell. De vrede kwam tot stand, maar het geheime besluit werd weldra bekend en wekte alom heilige verontwaardiging.

Cromwells politiek hing samen met de berekening dat de Oranjes en de door hem verdreven Stuarts vermaagschap waren.

164. Anno 1656

Gerard Hulft sneuvelt bij de verovering van Colombo

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 38×73; inv. A 4924

Onder het roemrijke bestuur van gouverneur-generaal Joan Maetsuycker werden de meeste nog Portugees gebleven Oostindische koloniën door onze Oostindische Compagnie veroverd.

De belangrijkste aanwinst was het eiland Ceylon met het monopolie van de kaneel en de parelvisserij. Dit kwam in onze handen na de verovering van Colombo, de laatste en machtigste Portugese bezitting op dat schone en vruchtbare eiland. De verovering was het laatste wapenfeit van de dappere admiraal Gerard Hulft, de voormalige secretaris van Amsterdam, die in Oost-Indië een reeks veroveringen op zijn naam had gesteld en nu de kroon van zijn overwinningen als erfdeel aan de compagnie naliet.

Toen Hulft vanaf een hoogte de aanval leidde, werd hij door een dodelijk pijlschot getroffen. Woedend over het verlies van zijn bevelhebber plaatste Joan van der Laen ondanks zijn kwetsuren de stormladders tegen de muren van het fort en baande met zijn strijdgenoten de weg naar de overwinning.

165. Anno 1658

Witte Cornelisz. de With sneuvelt

Dominicus Anthonius Peduzzi (Amsterdam 1817 - Wenen 1861)

Doek, olieverf, gesigneerd, 1859; 54×33; inv. A 4961

[Zweden trachtte Denemarken te veroveren en bracht daarmee de vrije doorvaart in de Sont in gevaar. Een Nederlandse vloot onder Jacob van Wassenaer Obdam voer uit om de Denen te helpen.

Op 8 november 1658 raakte Wassenaer in de Sont met een Zweedse vloot onder Wrangel slaags.] Daarbij sneuvelde vice-admiraal Witte Cornelisz. de With. Hij noemde zichzelf *Dubbel wit waarop geen smet mocht kleven*. Om zijn ontembare strijd lust droeg hij bij het scheepsvolk de bijnaam *vechtgraag*. In een hevig gevecht met de Zweedse vice-admiraal Bielkenstjern was zijn schip de *Brederode* - het gewezen admiraalsschip van Tromp en vaak het toneel van diens zeges - aan de grond geraakt en in die onbeweeglijke toestand twee uur lang aan het vuur der Zweden blootgesteld, zonder dat zijn eskader De With te hulp kon komen.

Door twee kogels getroffen valt De With stervend neer, tot zijn volk zeggende: *Vreest niet voor het aangezicht des vijands, strijdt voor uw broeders, uw kinderen, uw vrouwen en huizen*. Dit is tevergeefs gesproken. De vijand springt over en overmeestert het dek. De held verheft zich op de knieën en zwaait de degen tot hij zieltogend door de vijand wordt weggevoerd. Eén troost verlicht zijn sterven: zijn schip verzinkt in de golven. De *Brederode* is uit 's vijands handen gered. Witte de

With sneuvelde, maar de Nederlanders behaalden de overwinning op de Zweden. Hierdoor bereikten zij dat de Zweden het beleg van Kopenhagen moesten beëindigen.

166. Anno 1660

Michiel de Ruyter wordt in de adelstand verheven

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 56×48; inv. A 1646

De daden van De Ruyter en de plotselinge dood van koning Karel Gustaaf van Zweden maakten een voorspoedig en voor Denemarken gunstig einde aan de Noordse oorlog. Reeds na de verovering van Nyborg, waarbij de op Funen gelande Zweedse macht krijgsgevangen gemaakt werd, had koning Frederik III van Denemarken onze viceadmiraals De Ruyter en Evertsen vereerd met een kunstig bewerkte keten met gouden penning, waarop zijn beeltenis stond.

Nadat De Ruyter door het insluiten der Zweedse schepen te Landskron het vredesverdrag te Kopenhagen krachtig had bevorderd, ontving hij vóór zijn terugkeer naar het vaderland op 13 augustus 1660 de persoonlijke dankbetuiging van de Deense monarch, alsmede brieven van erfelijke adeldom waaraan een jaarwedde van tweeduizend gulden was verbonden.

167. Anno 1660

Hambroeks zelfopoffering te Formosa

Dominicus Anthonius Peduzzi (Amsterdam 1817 - Wenen 1861)

Doek, olieverf; gesigneerd, 1859; 54×34; inv A4960

In de tijd dat de Oostindische Compagnie Ceylon verwierf, ging een eiland van nagenoeg gelijke grootte in de Chinese Zee voor haar verloren. Coxinga, een prins uit de keizerlijke dynastie, die door de Mantsjoe-Tartaren was onttroond, landde op Formosa en trachtte zich daar te handhaven. De Nederlanders verschansten zich in het fort Zeelandia, dat door Coyet hardnekkig verdedigd werd.

De predikant Antonius Hambroek raakte echter met zijn echtgenote en twee kinderen in de macht van Coxinga. Deze stuurde de predikant naar het fort om de bezetting tot overgave te brengen.

Hambroek moest op zijn erewoord beloven dat hij zou terugkeren en hij wist dan ook dat van het welslagen van zijn zending het behoud van zijn leven en dat van zijn gezinsleden afhing.

Toch vuurde hij in de tegenwoordigheid van zijn Chinese begeleider de bezetting aan om moedig vol te houden tot aan de verwachte komst van de Nederlandse oorlogsschepen. Noch de tranen van twee dochters die in het kasteel een wijkplaats hadden gevonden, noch de aandrang van Coyet en zijn vrienden konden Hambroek daarvan weerhouden. De Nederlandse Regulus keerde naar het Chinese kamp terug en werd kort daarop met zijn gezin wegens samenzwering ter dood gebracht.

Coxinga is een verbastering van Cheng Ch'eng-kung. Hij was de zoon van Cheng Chi-lung (alias Nicolaas Iquan), die bij de VOC in dienst was geweest en op Taiwan een machtspositie had opgebouwd. Na de val van de Mingdynastie in 1644 en de machtsovername door de Mantsjoes (De Vos spreekt over Mantsjoe-Tartaren) stelde Cheng Ch'eng-kung zich aan het hoofd van een Ming-getrouwe vloot. Hij dolf op het vasteland het onderspit, maar wist op Taiwan de Hollanders te verdrijven. Het fort Zeelandia gaf zich op 1 februari 1662 over.

Regulus was een door de Carthagers gevangen genomen Romeins consul die vredesvoorstellen naar Rome overbracht, deze persoonlijk afried en vervolgens naar Carthago terugkeerde.

168. Anno 1664

De Staten dragen De Ruyter het opperbevel der vloot op

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 39×73; inv. A 4925

In 1660 besteeg Karel II de Engelse troon. Hij koesterde een bijzondere wrok jegens de heersende partij in Holland. Er heerste in Engeland ook afgunst over onze handelsbloei en dit maakte een oorlog tegen de Verenigde Provinciën populair. De Engelsen stuurden zonder oorlogsverklaring Robert Holmes naar de kust van Guinea om daar en elders voor de Engels-Afrikaanse maatschappij onze koloniën in te nemen. Holmes overmeesterde onder andere het eiland Goeree. Nauwelijks werd dit bekend, of de Staten-Generaal namen het besluit twaalf schepen naar de bedreigde punten te sturen. De Witt begreep dat de benodigde tijd en de moeilijkheid om veilig een smaldeel door het Kanaal te loodsen, een goede uitslag in de weg stonden. Daarom wilde hij De Ruyter, die zich met een aanzienlijke scheepsmacht in de Middellandse Zee bevond, naar de door de Engelsen geroofde en bedreigde volksplantingen sturen. Het was echter een groot probleem om een geheim besluit los te krijgen van een Staten-Generaal, waarvan de leden *niet allen even kundig, onpartijdig en stilzwijgend* waren, en van geheimhouding hing het welslagen nu eenmaal af. De Witt wist door een schijnbaar belangrijke mededeling de verdachte leden bij het venster bezig te houden, terwijl de overige heren die vooraf ingelicht waren, het besluit tot het sturen van De Ruyter namen. Dit werd in het voorbijgaan handig aan de resolutie over de twaalf schepen toegevoegd. De lastbrieven werden door de griffier zelf geschreven en door koeriers naar Cadix, Malaga en Alicante gezonden, om in één van die plaatsen aan De Ruyter gegeven te worden. De uitslag beantwoordde aan de verwachting.

De Engels-Afrikaanse maatschappij is de Royal African Company.

169. Anno 1664

Michiel de Ruyter en Jan Kompany

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

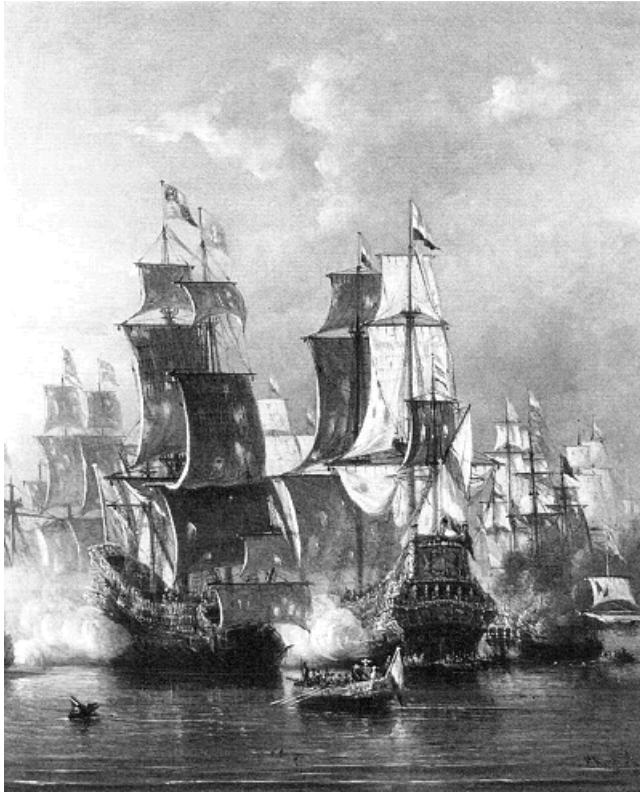
Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×44; inv. A 4926

Door de onverwachte komst van De Ruyter aan de westkust van Afrika kregen wij de verloren koloniën op glorieuze wijze terug.

Op het vasteland bij Goeree vroeg een negeropperhoofd aan schout-bij-nacht Van der Zaen wie admiraal op de Hollandse vloot was. *Michiel de Ruyter*, was het antwoord. *Michiel de Ruyter!* sprak de neger, *ik heb omstreeks 45 jaar geleden in Vlissingen een bootsjongen van die naam gekend. Die is nu admiraal*, verzekerde Van der Zaen.

De verbaasde Afrikaan wilde zijn oude speelmakker nog eens zien en spreken. De Ruyter was niet minder verbaasd toen hij de voormalige slaaf die als Jan Kompany in Vlissingen zijn vriend was geweest, aan boord zag komen. Hij ontving hem hartelijk en genoot van het gesprek over hun jongensjaren. Jan Kompany was de christelijke godsdienst trouw gebleven en had de Westindische Compagnie vele goede diensten bewezen, maar zijn vaderland boven de beschaafde maatschappij verkozen.

De Ruyter liet hem met de nodige geschenken en eerbewijzen naar de wal terugkeren.

170. Anno 1666

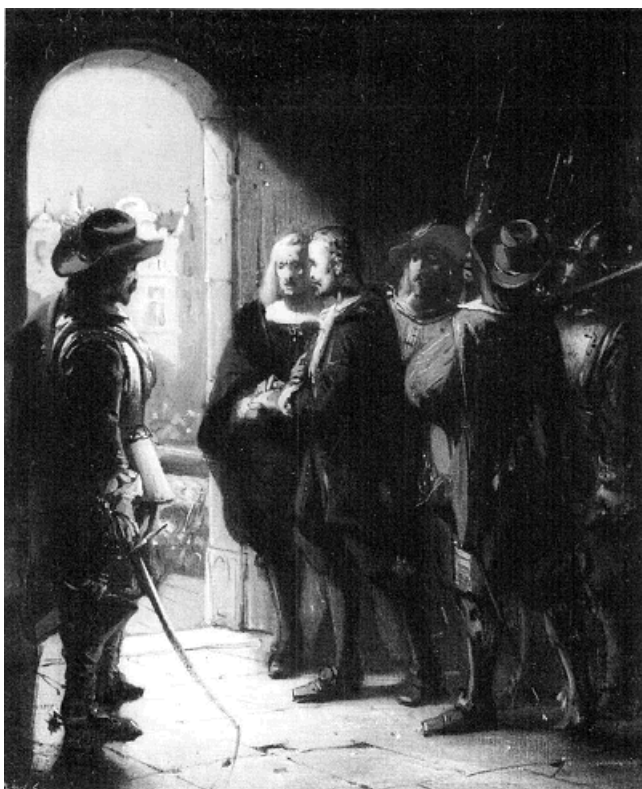
De slag in de Wielingen

Everhardus Koster (Den Haag 1817 - Dordrecht 1892)

Doek, olieverf; gesigneerd; 50×41; inv. A 4952

Had de Vierdaagse Zeeslag de naam van De Ruyter doen weerklinken als *de schrik des groten Oceaans*, nog meer roem verwierf hij enkele maanden later bij een nederlaag, die gewoonlijk *de aftocht van De Ruyter* wordt genoemd. Op 4 augustus 1666 ontmoetten de Engelse admiraal Monk en De Ruyter elkaar in de Wielingen tussen Duinkerken en North Foreland. Beider vloten waren ongeveer even sterk. Cornelis Tromp die het bevel over de achterhoede voerde, viel met zijn gebruikelijke dapperheid het vijandelijk eskader van de Blauwe Vlag aan, dwong dit tot vluchten en vervolgde het eigendunkelijk dagreizen ver. Nog vóór het vallen van de avond was door het sneuvelen van admiraal Johan Evertsen onze voorhoede naar de Zeeuwse kust teruggeweken, zodat De Ruyter de volgende morgen met zeven of acht beschadigde schepen alleen de overmacht van Monk moest weerstaan. Monk wilde deze gelegenheid niet laten voorbijgaan om zijn grote mededinger te overheersen. Waarheen hij keek, overal zag De Ruyter Engelse schepen, maar nergens iets van Tromp en het hagelde kogels op zijn klein smaldeel. De Ruyter ontbood toen zijn onderbevelhebber Aert van Nes bij zich aan boord en raadpleegde met hem over een aftocht, moedeloos uitroepende: *Wat overkomt ons, ik wou dat ik dood was*. De gedachte dat hij zijn werk kon hervatten als hij er 't leven zou afbrengen, bracht hem echter tot bezinning. Trouw door zijn lotgenoten gevolgd, wist De Ruyter zich met verwonderlijke bedachtzaamheid een weg te banen naar de Vlaamse banken, waar de vijand hem tussen de ondiepten niet durfde te volgen.

Koster beeldt de slag bij North Foreland af en niet de Wielingen boven Zeeuws-Vlaanderen, waar De Ruyter naar uitweek.

171. Anno 1666

De terechtstelling van Buat

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×41; inv. A 4927

Henri Fleury de Coulant, heer van Buat, ritmeester in Nederlandse dienst, was een tijdlang aan het hof van de jonge prins verbonden geweest. Buat onderhield [met medeweten van De Witt een briefwisseling met Sylvius en Arlington, twee gunstelingen van Karel II.

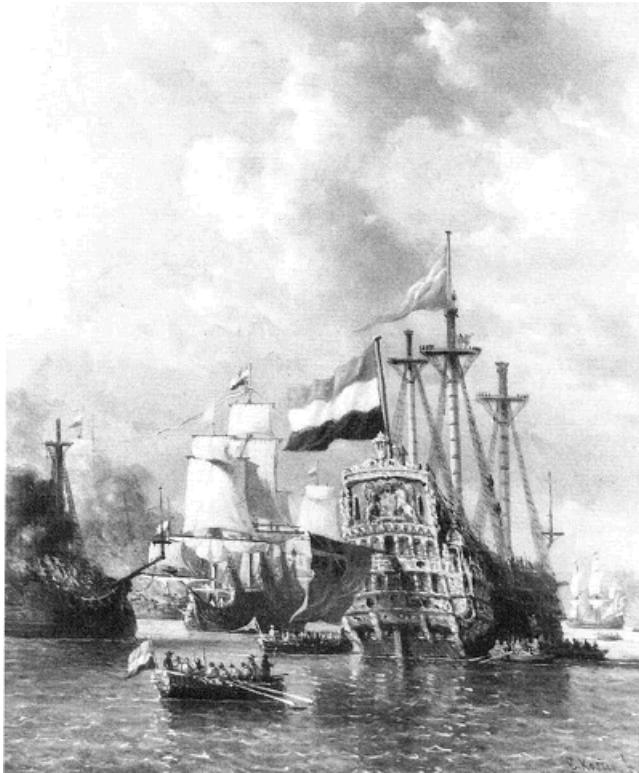
Hij liet de brieven die weinig nieuws opleverden, aan de raadpensionaris lezen. Buat onderhield echter ook een eigen correspondentie met deze Engelsen.] Per ongeluk raakte een brief met het opschrift *voor uzelf* tussen de papieren die Buat aan De Witt gaf.

Deze las daarin de volgende regels: *Als men oprecht vrede wil, moeten de welgezinde steden deze doorzetten, in weerwil van hun kuiperijen.*

Bij een huiszoeking vond men van Buats hand een opstel met een vergelijk- bare inhoud. De ritmeester werd op bevel der Staten van Holland gevangen genomen en voor het Hof van Holland gebracht.

Dit was tot mildheid geneigd, want wat Buat geschreven had werd door velen openlijk gezegd. De Staten van Holland drongen echter op een krachtig vonnis aan en Buat werd wegens hoogverraad met vijf van de acht stemmen ter dood veroordeeld.

Door een onverklaarbaar misverstand was een der hem gunstig gezinde raadsheren daarbij afwezig. Ondanks invloedrijke voorspraak werd het vonnis voltrokken.

172. Anno 1667

De tocht naar Chatham

Everhardus Koster (Den Haag 1817 - Dordrecht 1892)

Doek, olieverf; gesigneerd; 49,5×41; inv. A 4953

Hoewel in Breda reeds vredesbesprekingen waren begonnen, sloeg De Witt een voorstel tot een wapenstilstand af. Hij zond zijn broeder Cornelis als gevolmachtigde der Staten met De Ruyter mee om de Theems op te varen en de Engelse vloot bij Chatham te vernietigen.

Zonder moeite veroverde een eskader onder Van Ghent, bij wie Cornelis de Witt aan boord was, op 20 juni 1667 het fort Sheerness, waar zich een grote voorraad scheepsmaterialen bevond.

Achter Sheerness werd de doortocht krachtdadig gehinderd.

De Engelsen brachten verschillende oude schepen tot zinken, zodat slechts een uiterst smal vaarwater overbleef. Zij spanden dwars over de rivier ook een ketting die op beide oevers door dreigende batterijen verdedigd werd. Het oorlogsfregat de *Unity* lag ervoor. Kapitein Van Brakel, die wegens ongehoorzaamheid in arrest had gezeten, bood aan om met zijn oude fregat een weg te banen.

Van Brakel passeert onder hevig vuur alle hindernissen, entert en verovert de *Unity*. Daardoor krijgt een door Van Rijn gecommandeerde brander de gelegenheid de ketting aan stukken te varen.

Nu de weg open is worden de Engelse schepen, waarvan het volk in paniek vlucht, geënterd. Zes worden in brand gestoken en de *Royal Charles*, een prachtig schip

waarmee Karel II naar Engeland was getogen, wordt genomen. Terwijl De Ruyter en De Witt rustig in een sloep het vernielingswerk leiden, moeten de Engelse bevelhebbers Monk en York machteloos vanaf de oever toezien.

In White Hall heerste schrik en verslagenheid.

Aan Van Brakel kwam de welverdiende eer toe om de *Unity* en de *Royal Charles* naar het vaderland te varen.

173. Anno 1668

Van Beuningen stelt de Franse edelen gerust over de kosten van de aanstaande oorlog

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 39×55; inv. A 4976

Coenraad van Beuningen, die in het tijdperk van De Witt met belangrijke gezantschappen naar Zweden, Denemarken, Engeland en Frankrijk was belast, genoot het volle vertrouwen van de raad-pensionaris. Hij was ook diep doordrongen van diens staatkundige beginselen. Van Beuningens onstuimig karakter en republikeinse fierheid gaven echter bij menige gelegenheid aanstoot; zij bedierven wel eens het werk van zijn schrander overleg.

Toen koning Lodewijk XIV van Frankrijk zijn aanspraken op een deel der Spaanse monarchie kracht bijzette door een inval in de Zuidelijke Nederlanden, bewerkten De Witt en [de Engelse diplomaat William] Temple in 1668 een drievoudig verbond tussen Engeland, de Verenigde Provinciën en Zweden. Zij wilden Frankrijk met Spanje verzoenen, en Van Beuningen zou Lodewijk hiervan moeten overtuigen.

Toen nu in een gezellige kring enkele jonge Franse edelen klaagden over de kosten die hun oorlogsuitrusting eiste, klopte Van Beuningen op de zak waarin hij een afschrift der Triple Alliantie had, en zei: *Weest gerust mijne heren! Ik heb de vrede voor u in mijn zak.*

174. Anno 1668

De vrede van Aken

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)
Doek, olieverf, gemonogrammeerd; 40×55; inv. A 4971

Het drievoudig verbond van 1668 dwong Spanje en Frankrijk tot vrede. Op 2 mei 1668 werd te Aken een verdrag getekend, waarbij Lodewijk XIV de Franche Comté aan Spanje teruggaf. Hij behield echter een aantal belangrijke Zuidnederlandse vestingen, zoals Doornik, Oudenaarde, Rijssel, Kortrijk en Charleroi.

Zowel Spanje als Frankrijk waren op de Verenigde Provinciën verbolgen. Spanje omdat het zich beroofd achtte, en Lodewijk omdat hij zich de wet gesteld zag.

De Spaanse gezant zei *dat nu Holland aan de beurt was*. De Franse gezant d' Estrades merkte op *dat men de kaaskopers hun dubbelhartigheid met woeker zou terugbetalen*. Het leek echter of de staatkunde van De Witt zegevierde.

De luister der Republiek werd vereeuwigd op een gedenkpenning met het opschrift: *De landswetten verzekerd, de vrijheid der zeeën gehandhaafd, een heerlijke vrede door de kracht der wapenen verkregen en de rust van Europa bevestigd*.

175. Anno 1672

Cornelis de Witt in de zeeslag van Solebay

Dominicus Anthonius Peduzzi (Amsterdam 1817 - Wenen 1861)

Doek, olieverf, gesigneerd, 1859; 39×57; inv. A 4962

In dezelfde tijd dat het overmachtige Franse leger de Rijn overtrok en tot op Hollandse bodem doordrong, versloeg De Ruyter de verenigde koninklijke vloten bij Solebay. Hij viel op 7 juni 1672 met 90 zeilen, 130 Franse en Engelse schepen aan die tussen Harwich en Yarmouth voor anker lagen. Nimmer was een worsteling hardnekkiger en een strijd moorddadiger. Alleen al het admiraalsschip de *Zeven Provinciën* vuurde op die dag vijfendertighonderd schoten af. Op het dek daarvan bekeek Cornelis de Witt, ruwaard van Putten, als gevolmachtigde der Staten voor zijn hut in een armstoel de strijd. Zijn lijfwacht van hellebaardiers die in de Hollandse kleuren - rode jassen met gele voering - was gekleed, vormde een kleurig en gevaarlijk mikpunt voor de vijandelijke kogels. Drie van De Witts lijfwachten stortten dood naast hem neer, twee werden dodelijk gewond en van een zesde man werden beide benen afgeschoten.

De ruwaard, wiens persoonlijke moed reeds bij Chatham was gebleken, bleef echter rustig en onwrikbaar op zijn post.

Het ruwaardschap van Putten was een bestuurlijke functie.

176. Anno 1672

Condé raakt bij de Franse overtocht van de Rijn gewond

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gesigneerd; 39×57; inv. A 1640

Een leger van honderdtienduizend Fransen rukte onder opperbevel van Condé langs de rechter Rijnsoever op ons vaderland aan. De prins van Oranje die voor de duur van één veldtocht tot kapitein-generaal was benoemd, liet aan de IJssel schansen opwerpen om daar met tweeëntwintigduizend haastig bijeengebrachte mannen de invasie te verhinderen. Een boer, Jan Pietersz., wees Condé echter bij [Elten tegenover het Tolhuis] een doorwaadbare plaats in de Rijn aan.

Daar kon de ruitery in escadrons de overzijde bereiken. Er was wel een versterking bij deze ondiepte, maar het geschut daarvan was verkeerd gericht. Door het laakbare gedrag van Jean-Barton de Bret, graaf van Montbas, schoonzoon van Hugo de Groot, was de hoofdmacht die dit punt moest verdedigen, bovendien afwezig.

In het bijzijn van Lodewijk XIV leidde Condé op 12 juni 1672 de troepen over de Rijn. Tevergeefs poogde veldmaarschalk Wurtz met enige ruitery de overtocht te stuiten.

Ons voetvolk, meest Friezen, wordt omsingeld. Het legt de wapens neer en krijgt de toezegging van lijfsbehoud. Toch schiet de hertog de Longueville - zich hiervan niet bewust of door de wijn verhit - een officier neer. De Friezen denken aan verraad, zij grijpen hun musketten en verkopen hun leven duur. Meer dan twintig Franse edelen worden dodelijk getroffen. De Staatse officier Ossenbroek verbrijzelt Condé, die het bloedbad wil stuiten, de arm met een pistoolschot. Volgens het plan van Condé zouden twintigduizend ruiters - ieder met een infanterist achter zich op het paard - spoorslags naar het toen nog weerloze Amsterdam doorstoten.

Nu moest hij het opperbevel aan de voorzichtiger Turenne overlaten. Deze heeft Condé's voornemen niet uitgevoerd.

177. Anno 1672

Johan de Witt wordt door Van der Graeff verwond

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×40; inv. A 4930

De benarde omstandigheden van de staat leverden de regenten heftige verwijten en beschuldigingen op. Vooral de gebroeders De Witt werden het voorwerp van de algemene haat. Toen Johan de Witt op 21 juni 1672 onder begeleiding van een fakkeldrager van een avondzitting der Staten van Holland naar zijn woning op de Kneuterdijk in Den Haag terugkeerde, kwam hij vier personen tegen die in opgewonden stemming 's lands toestand bespraken en de dood aan de raadpensionaris zwoeren. De Witt werd door hen herkend en op de grond geworpen. Hij liep enkele dolk- en degensteken in de borst en de schouder op. De aanvallers waanden hem dood en vluchtten. Ondanks alle nasporingen werd slechts één van hen gegrepen: de Leidse student Van der Graeff, die bekende dat hij De Witt met een mes had verwond.

Ofschoon zijn kwetsuur onbeduidend was, deed De Witt geen pogingen om de jongeling te redden. Deze werd schuldig verklaard aan *gekwetste majesteit* en ter dood gebracht.

De Witt die zijn behoud volgens velen aan een maliënkolder onder zijn kleren dankte, kon door de aanslag op het meest kritieke moment de zittingen der Staten

niet bijwonen. Door zijn strengheid groeide het aantal van zijn tegenstanders en nam de woede tegen hem toe.

178. Anno 1672

Cornelis de Witt wordt tot herroeping van de Akte van Seclusie gedwongen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×40,5; inv. A 4931

Na de slag bij Solebay moest Cornelis de Witt wegens een verslechterende gezondheid de vloot verlaten. In Dordrecht ondervond hij in ruime mate de verbolgenheid der bevolking. Een aanslag op zijn leven werd ternauwernood verijdeld.

Toen op 29 juni de Dordtse burgerij ter gelegenheid van 's prinsen bezoek de vroedschap dwong om Willem III tot stadhouder te verheffen, bracht men de akte waarin dit verklaard werd ter ondertekening bij Cornelis de Witt. Door ziekte was hij niet op de vergadering geweest. De bedreigingen der gewapende burgerij konden Cornelis de Witt daartoe echter niet bewegen. *In de laatste zeeslag zijn mij zoveel kogels om 't hoofd gevlogen*, zei hij, *dat ik er geen meer vrees*. Hij tekende uiteindelijk toch, omdat zijn vrouw en kinderen daarom smeekten. Hij voegde er echter de letters V.C. aan toe, wat *vi coactus* of *door geweld gedwongen* betekent. Het volk liet zijn dreigende houding pas varen toen Cornelis de Witt deze toevoeging schrapte.

179. Anno 1672

De heldhaftige verdediging van Aardenburg

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×41; inv. A 5028

Terwijl machtige steden zich sidderend aan de Fransen onderwierpen, bood het kleine en bijna onverdedigbare Aardenburg dapper tegenstand. Dit hield verband met de geestkracht van één man en de goede gezindheid der burgerij.

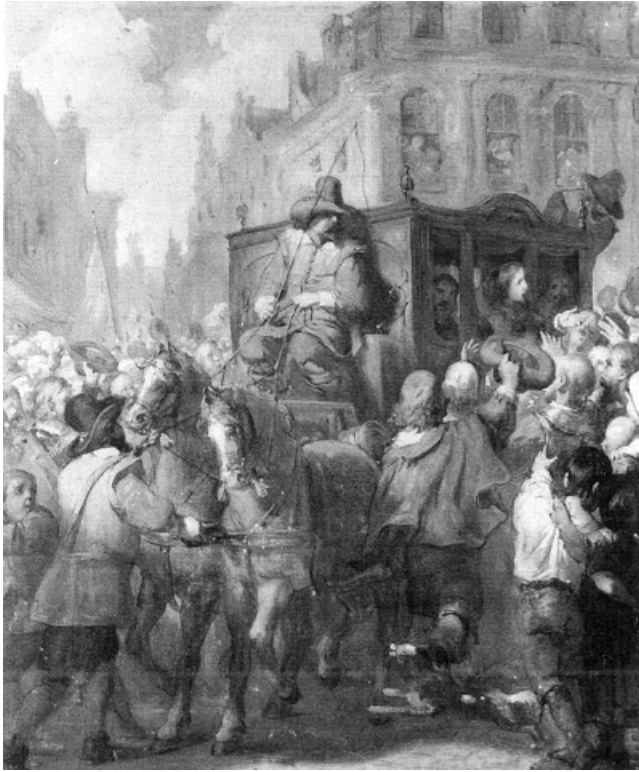
Op 26 juni viel De Nancré met zesduizend Fransen het stadje aan, dat onder vaandrig Elias Beeckman slechts een bezetting van dertig man telde. Deze held verzamelde 230 weerbare burgers en liet negen kleine, half onbruikbare stukken geschut op de vijand richten.

Zo werd anderhalf uur lang de Franse bestorming afgeslagen.

Tweemaal kreeg de bezetting een kleine toevoer aan volk en buskruit, maar zij had ook tweemaal furieuze aanvallen te verduren.

Omdat de beschikbare kogels te groot waren voor de musketten der burgers, hakte Margaretha Sandra, echtgenote van de schepen Rooman, met enkele vrouwen en knapen het lood klein. Dit werd door de jongens met hoeden vol naar de wallen gedragen. Voor het buskruit en verse lonten werd een groot vuur op de straat bij Rooman aangelegd. De verdediging was zo verwoed dat een deel der aanvallers, toen zij binnen een ravelijn gekomen waren en van alle zijden bestookt werden, om genade riep en zich ten getale van zeshonderd man gevangen gaf.

Met ravelijn wordt in dit verband waarschijnlijk een kleine versterking op het voorterrein der vestingwallen bedoeld.

180. Anno 1672

Het volk van Dordrecht juicht Willem III toe

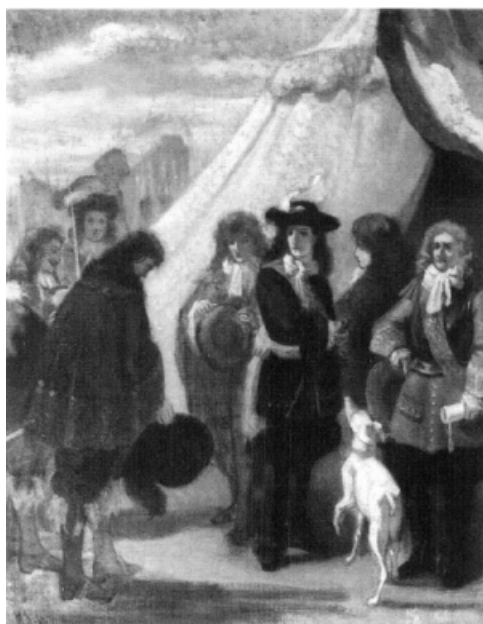
Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 49×41; inv. A 5027

Met het klimmen van het gevaar groeide ook bij de burgerij de overtuiging dat alleen 's prinsen verheffing tot stadhouder het land redden kon. Het eerst werd op 21 juni in Veere de Oranjevlag uit de toren gestoken en Willem III tot stadhouder uitgeroepen. Dordrecht volgde. Daar dwong de burgerij de stedelijke bestuurders om de prins uit te nodigen en tot stadhouder te verheffen. De prins arriveerde onder het gejubel der bevolking. Hij nam de militaire situatie in ogenschouw en werd feestelijk onthaald. Ten slotte deed men de prins, zonder dat er verder iets gebeurd was, plechtig uitgeleide.

Het volk hield ongeduldig en argwanend het rijtuig staande en vroeg aan de prins of hij nu stadhouder was. De prins ontweek een rechtstreeks antwoord en zei *dat hij over het genoten onthaal zeer tevreden was. Wij niet*, klonk het van alle kanten, *wij willen Uwe Hoogheid als stadhouder*. De Dordtse magistraat kon de krachtige volkswil niet langer weerstreven en gaf toe. Pas in de nacht van 3 juli leidde het krachtige optreden der Amsterdamse afgevaardigden Van Beuningen en Valckenier er toe dat Willem III in de vergadering van de Staten van Holland tot stadhouder en kapitein- en admiraal-generaal van Holland werd benoemd. (...)

Van het jaar 1672 tot in het jaar 1697

181. Anno 1672

Willem III verklaart tegenover de Engelse gezanten dat hij zich tot aan de dood toe zal verdedigen

Maurits Leon (Den Haag 1838 - Den Haag 1865)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 53×41,5; inv. A 4955

De in 1672 tegen de Verenigde Provinciën verbonden mogendheden trachtten een bijzondere verstandhouding met prins Willem III op te bouwen. Al in 1670 had koning Karel II van Engeland gepoogd een wig te drijven tussen de belangen van Willem III en de staat.

De koning moest Lodewijk XIV toen meedelen dat dit geen succes had omdat de prins een te trouwe Hollander en protestant was.

[Ook nadat in 1672 Lodewijk XIV zeer zware vredeseisen aan de Republiek had gesteld, trachtte Engeland de prins te bewerken.]

Toen in juli 1672 de nood voor ons land het hoogst was, kwamen de hertog van Buckingham en de graaf van Arlington, twee leden van het bekende cabaal-ministerie, over. De Engelsen eisten dat de prins van Oranje stadhouder zou worden, maar Willem III verklaarde aan de Staten-Generaal dat hij deze benoeming als het werk van vijanden zou opvatten. De beide Engelse heren zeiden tegen de prins [tijdens een onderhoud in diens legerkamp te Bodegraven] dat hij bij een weigering, zijn verdere leven op zijn landgoederen zou moeten slijten met jagen, en dat de Republiek verloren was. Willem III antwoordde: *Ik zie dat het land in groot gevaar is, doch ik ken een middel om zijn ondergang niet te zien: sterven bij de verdediging der laatste gracht.*

Het zogenaamde cabaal-ministerie bestond uit Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley en Lauderdale. Hun voorletters vormen het woord 'CABAL'.

182. Anno 1672

De gebroeders De Witt in de Gevangenpoort

Jacobus Ludovicus Cornet (Leiden 1815 - Leiden 1882)

Doek, olieverf; 54×42; inv. A 4875

De ongunstige uitkomsten van hun radicale politiek betekenden in 1672 het einde van Johan de Witt en zijn broer Cornelis.

Cornelis de Witt werd [door de uit Piershil afkomstige barbier Tichelaar] beschuldigd van een aanslag op het leven van de prins.

Hij werd gearresteerd, op de pijnbank gelegd en lag daarna ziek en uitgeput te bed in de Gevangenpoort te 's-Gravenhage.

Zijn broer hoorde dat het Hof van Holland Cornelis uit de provincie verbannen had en reed naar de gevangenis om hem af te halen.

Toen Johan de Witt daar naar binnen ging, stookte Tichelaar [die ook gevangen had gezeten, maar net vrijgelaten was] het volk buiten de gevangenis op. Dit hief dreigende kreten van wraak over landverraad en prinsenvloed aan. Tevergeefs trachtten welgezinde burgers en burgerofficieren de gebroeders De Witt te laten ontsnappen. Er was echter geen andere uitgang dan aan de voorkant, waar de verbitterde menigte zich ophield. Er werd besloten om te blijven totdat de samenscholing uiteen zou gaan. Cornelis de Witt legde zich te ruste en zijn broeder ging in de bijbel lezen. De door Tilly aangevoerde ruitery die het volk in bedwang hield, werd op schriftelijk bevel afgelost door burgervendels. Deze rukten met de leus *Oranje boven! de Witten onder!* uit. Het ontzinde volk vernielde toen de deur met kogels, mokers en breekijzers, stootte de trappen op, sleurde de half ontklede Cornelis bij de keel de straat op, waar hij onder kolfslagen en degenstoten bezweek. Zijn broer werd met een piek in het gezicht gewond en met een pistool neergeschoten.

De afgrijselijke verminking der lijken van deze mannen aan wie het vaderland zoveel verschuldigd was, maken de twintigste augustus 1672 tot een zwarte bladzijde in onze geschiedenis.

De oorspronkelijke titel was 'Moord der gebroeders De Witt'. Cornet koos uit de twee uitbeeldingsmogelijkheden die de tekst van De Vos bood, het verblijf in de Gevangenpoort. Hij had daar in 1851 al eens een schilderij van gemaakt.

183. Anno 1672

Het ontzet van Groningen

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 53×38; inv. A 5135

Het tweeëntwintigduizend man grote Keuls-Munsterse leger begon onder Bernhard van Galen, bisschop van Munster, op 19 juli 1672 het beleg van Groningen. De wakkere Groningse commandant Karel van Rabenhaupt stak de dijken door en opende de sluizen, maar dit belette de vijand niet om op de landrug ten zuiden van de stad - sedertdien de Bisschopsrug geheten - loopgraven aan te leggen en de stad met gloeiende kogels en bommen te beschieten. De slechts tweeduizend man sterke bezetting kweet zich voortreffelijk van haar taak. Meer dan duizend gewapende burgers en een korps van honderdvijftig studenten stonden haar trouw bij. De aanvallers raakten door herhaaldelijke aanvallen verzwakt, terwijl de verdedigers versterking en ammunitie ontvingen. Nadat het vijandelijke leger door desertie, ziekte en gesneuvelden tot de helft ingekrompen was, besliste een uitval op 27 augustus de strijd. Rabenhaupt stortte zich met driehonderd vrijwilligers onverhoeds op de loopgraven.

Zij maaiden alles voor zich weg. De bisschop brak binnen vier dagen het beleg op. Nog geen honderd Groningers waren gesneuveld.

Van de aanvallers vielen daarentegen vier- tot vijfduizend man.

184. Anno 1672

De verrassing van Coevorden door Mijndert van der Thijnen

August Allebé (Amsterdam 1838 - Amsterdam 1927)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 53×38,5; inv. A 4855

Mijndert Minnes van der Thijnen, schoolmeester en landmeter te Coevorden, was na de bezetting der Munstersen naar Groningen uitgeweken. Hij trachtte Rabenhaupt voor een plan te winnen om Coevorden bij verrassing te bevrijden. Van der Thijnen had daarvoor plattegronden van de stad en haar fortificaties gemaakt. Na enig aarzelen vertrouwde Rabenhaupt overste Eybergen met veertienhonderd man aan Van der Thijns geleide toe. Na korte dagmarsen bereikte hun kolonne onder begunstiging van zware mist in de nacht van 29 op 30 december de vesting. De aanslag was aan de Munstersen verraden en zij hadden het ijs rondom de wallen opengehakt.

Van der Thijnen had echter biezen bruggen laten maken. Hij liet deze over de gracht leggen, wees de punten van aanval aan en regelde alles met zoveel beleid dat ondanks hevig vijandelijk vuur de muur binnen een uur beklommen werd en Coevorden weer in onze macht was.

Een zilveren beker welke bij die gelegenheid aan Van der Thijnen werd geschonken, wordt heden nog bij het avondmaal van de hervormde gemeente te Coevorden gebruikt.

De avondmaalsbeker is tot 1979 in gebruik gebleven en thans te zien in het Coevorder Museum 'Drenthe's Veste'. Coevorden eert zijn zoon nog met een Van der Thijnsingel, de Van der Thijnschool en de Biezenbrugstraat.

185. Anno 1673

Michiel de Ruyter ontvangt Cornelis Tromp met pruik en Oranje-kokarde

Jacob Taanman (Zaandam 1836 - Amsterdam 1923)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 53×38; inv. A 4984

Cornelis Tromp had na zijn eigenmachtige achtervolging der Engelse achterhoede in de noodlottige zeeslag van augustus 1666 [zie cat. 170] de zeedienst moeten verlaten en leefde sedertdien als ambteloos burger. Het gemis van een bekwame en stoutmoedige zeeheld die bovendien door het scheepsvolk met geestdrift werd vereerd, was in de gevaarlijke dagen van 1672 een ramp voor het vaderland.

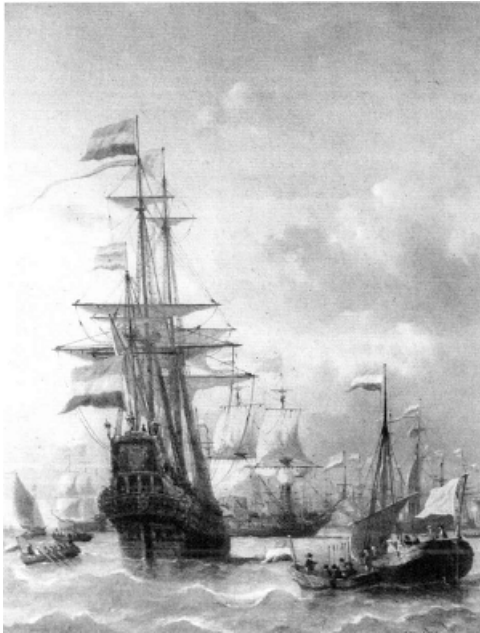
Het tekent de wijsheid en het beleid van de jeugdige stadhouder Willem III dat hij een voor alle partijen eervolle verzoening wist te bewerkstelligen. De rechtschapenheid der beide admiraals maakte deze schijnbaar onmogelijke taak gemakkelijk. (...) Te Bodegraven drukten beide zeehelden elkaar in het bijzijn van de prins hartelijk de hand en beloofden zij wederkerig vriendschap.

Op 28 mei 1673 voegde Tromp zich [daarna] als luitenant-admiraal uit naam van de Amsterdamse admiraliteit bij 's lands vloot op Schoneveld. Hij voer met zijn schip de *Gouden Leeuw* uit eerbied voor de vlag achter de *Zeven Provinciën* van De Ruyter om, loste enkele ereschoten en kwam toen bij de admiraal aan boord.

De Ruyter, in plechtgewaad met de oranjekeur de mening logenstraffende dat beiden door partijschap gescheiden werden, verwelkomde Tromp met zeemansrondheid. Een feestmaal bezegelde de verzoening en de eerstvolgende slag bewees dat bij zulke mannen op woorden daden volgen.

In de 19de eeuw zagen historici in deze persoonlijke verzoening tevens een toenadering van de Staatse en Orangistische richting onder de boven de partijen

staande Willem III. In de door ons geraadpleegde oorspronkelijke bronnen hebben wij het galateneu, de pruik en de Oranje-kokarde van De Ruyter tot onze grote spijt nergens kunnen terugvinden. Het feestmaal vond overigens pas twee dagen later, op 30 mei, plaats.

186. Anno 1673

Willem III bezoekt de vloot vlak voor de slag bij Kijkduin

Everhardus Koster (Den Haag 1817 - Dordrecht 1892)

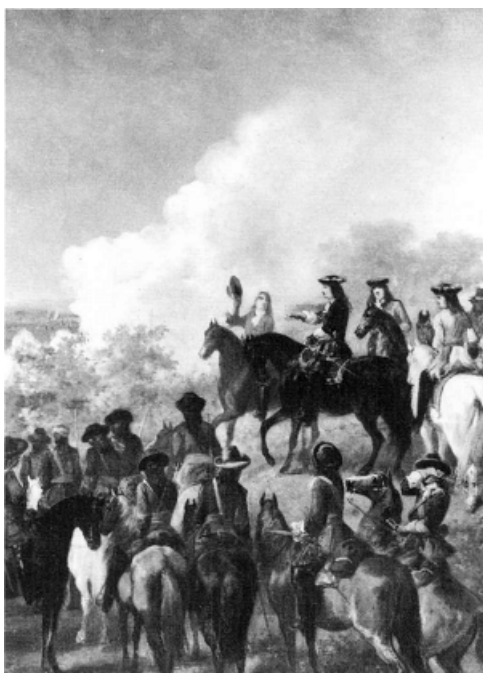
Doek, olieverf; gesigneerd; 53,5×41; inv. A 1639

Het jaar 1673 is een der meest glorieuze uit de geschiedenis van ons zeewezen. In dat jaar deed De Ruyter *de twee koninkrijken tot driemaal toe de trotse vlag strijken*. Reeds tweemaal was de vijand naar zijn zeegaten teruggedreven, maar in augustus verscheen toch weer een ontzaglijke zeemacht met vierduizend geoefende soldaten aan boord voor het Scheveningse strand, met het kennelijke doel om te landen en Den Haag te overvallen. De vloot werd in allerijl van haar verzamelplaats, Schoneveld, opgeroepen. De prins zorgde voor een doeltreffende kustverdediging. Omdat een rijk beladen Oostindische retourvloot verwacht werd, achtte men het wenselijk een kans tegen de overmacht te wagen. De prins wilde de moed van het zeevolk aanwakkeren door zelf aan de scheepsraad deel te nemen waarin dit waagstuk behandeld werd. Daar werd besloten om met Gods hulp de zeegaten tot aan het Vlie open te houden en de verwachte koopvaarders te beschermen.

Op 12 augustus begaf Willem III zich in het gezelschap van edellieden en hoofdofficieren naar de vloot. Zijn pink voerde de vlag van de admiraal-generaal in top. Zijn komst verwekte een onbeschrijflijke geestdrift. Toen de prins de *Zeven Provinciën* betrad weerklonk boven het tromgeroffel, trompetgeschal en kanongebulder de vaderlandse zeemanskreet *Hoezee! Hoezee! Leve de prins*. Een hartig woord, dat De Ruyter in het bijzijn van de prins tot het scheepsvolk richttede gaf door het zwaaien met zijn hoed zijn instemming te kennenversterkte het algemene voornemen te overwinnen of te sterven.

Op 21 augustus volgde de slag bij Kijkduin. De zee was vrij en de vrede lag in 't verschiet.

De oorspronkelijke titel luidt: 'Zee strijd van De Ruyter tegen de vereende Fransche en Engelsche vloeten'.

187. Anno 1674

Willem III in de slag van Seneffe

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 53×38; inv. A 5137

In 1674 werd met Engeland de tweede vrede van Westminster gesloten. De strijd tegen Frankrijk werd met verdubbelde kracht voortgezet.

Willem III verenigde zich met Zuidnederlandse en Spaanse troepen, die op 11 augustus 1674 door de Franse veldheer Condé bij Seneffe plotseling op een moeilijk begaanbaar terrein werden aangevallen.

De altijd voorzichtige prins had echter met vierduizend man ruitery de hoogte bezet, die de enige weg beheerste waarlangs de vijand kon naderen. Daar begon de strijd. Driemaal viel Condé de stellingen van de prins aan. Toen zijn ruitery en de Spaanse troepen reeds verslagen waren, lukte het de prins met de overwegend uit recruten bestaande Hollandse troepen zijn verloren geschut te herwinnen en zich te handhaven tot de nacht aan het gevecht een einde maakte.

De prins was in 't heetst van de strijd zonder dit te beseffen midden tussen de vijanden beland en had het bevel *Geeft vuur!* gegeven.

Hij kreeg toen van de vijand als antwoord: *Er is geen kruit meer.*

Door deze vergissing ontdekte Willem III het zwakke punt van zijn tegenstander. Hij verwijderde zich haastig, keerde spoedig met zijn volk terug en behaalde zo de zege. Condé getuigde dat Willem III zich als een ervaren veldheer gedragen had en de durf had getoond van een jonge soldaat.

Deze prinselijke moed neemt niet weg dat beide partijen de overwinning van Seneffe met even goede als slechte argumenten op hun credit hebben geschreven.

188. Anno 1674

De plechtige dankdienst na de inneming van Grave

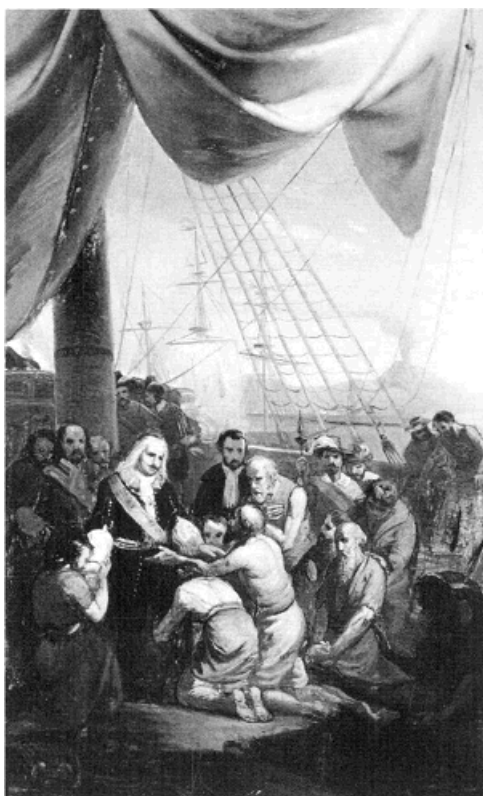
Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 39×73; inv. A 4868

In het begin van 1674 had Lodewijk XIV van al zijn veroveringen slechts Grave en Maastricht overgehouden. De vesting Grave werd belegerd door Rabenhaupt en verdedigd door de vermaarde markies de Chamilly, die tijdens het beleg een slechts door toeval mislukte poging deed om 's-Hertogenbosch te verrassen. Toen prins Willem na de slag bij Seneffe in het kamp voor Grave kwam, wedijverden aanvallers en verdedigers in hardnekkigheid en doodsverachting.

Er volgden in één nacht zes tot zeven aanvallen. Toen de onzen reeds op het talud voor de palissaden stonden, hield Chamilly de verdediging nog verschillende dagen vol, tot hij van Lodewijk XIV het bevel kreeg de vesting te ontruimen. Dit gebeurde met behoud van krijgseer op 28 oktober. Bij de intocht vroeg Willem III zijn hofprediker die naast hem reed, of deze onvoorbereid een dankrede zou kunnen uitspreken. Op het bevestigende antwoord steeg de prins voor de kerkdeur van 't paard en zei: *Laat ons de kerk ingaan en eerst God danken. Daarna zullen wij orde op zaken stellen.* De predikant besteeg bespoord en met oranje sjerp de kansel. De kerkmuren van Grave weerkaatsten de dankpsalmen der ruiters en voetknechten.

Tot dit verhaal hoort ook nog het detail dat de soldaten in de kerk op meelzakken zaten. De schilder Bombled heeft deze afgebeeld.

189. Anno 1676

De bevrijding der Hongaarse predikanten door De Ruyter

Anthonius Brouwer (Nijkerk 1827 - Hilversum 1908)

Doek, olieverf; 54×33; inv. A 5126

Toen De Ruyter in de Middellandse Zee koerste om de Italiaanse bezittingen der Spanjaarden tegen de Fransen te beschermen, ontving zijn predikant Westhovius smeekbrieven van Hongaarse predikanten die om hun geloof naar Napels waren gedeporteerd en daar als galeislaven jammerlijk werden mishandeld. De Ruyter zette zich aanvankelijk tevergeefs voor hun bevrijding in. Toen de Napolitaanse onderkoning, de markies de los Velez, op 11 februari 1676 met een schitterend gevolg De Ruyter aan boord kwam begroeten, danken en eren, ontweek deze bescheiden alle lof. De Ruyter verzocht als enig blijk van genegenheid zijn ongelukkige geloofsgenoten te bevrijden.

De onderkoning antwoordde dat hij daarover niet zonder zijn koning mocht beschikken. De weerzin die dit op het gelaat van De Ruyter opriep, was zo zichtbaar dat Velez daar toen aan toevoegde: *Ik zal ze op uw verzoek ontslaan, mits gij ze niet in 's keizers of 's konings gebied aan land zet. In de hoop dat ik mijn meester hiermee dien is hun vrijheid u geschonken.* De Ruyter bedankte hem en stuurde zijn predikant met enkele sloepen naar de wal om de zesentwintig predikanten af te halen. Allen waren zij uitgemergeld door gebrek, pijn en verdriet.

De Hongaren dankten De Ruyter als een reddende engel op hun knieën. Zij werden over de vloot verdeeld, gekleed en verpleegd, en met een Engels schip naar Holland en andere protestantse staten overgebracht.

In 17de-eeuwse berichten werd De Ruyter nog niet op de knieën bedankt.

190. Anno 1676

Michiel de Ruyter wordt dodelijk gewond in de slag bij de Etna

Nicolaas Pieneman (Amersfoort 1809 - Amsterdam 1860)

Paneel, olieverf; 42,5×48; inv. A 4958

Op 22 april 1676 leverde De Ruyter in 't gezicht van Etna's krater zijn laatste zeeslag. Het was een ongelijk gevecht van zeventien gebrekkige Nederlandse tegen dertig uitmuntend bewapende Franse schepen onder de bekwame Du Quesne. De Spaanse hulpvloot onder Francisco de la Zerda bleef volgens het verschonende rapport van De Ruyter verre van de onze verwijderd. De strijd had nauwelijks een half uur geduurd of De Ruyter werd op het zonnedeck door een kogel getroffen. Deze nam hem een deel van de linkervoet weg en verbrijzelde [een deel van] het rechterbeen, zodat de admiraal van ruim twee Nederlandse el hoog neerstortte. Het zien van 's admiraals bloed verhit dat der matrozen. Kapitein Callenburgh neemt de leiding van de strijd, die tot de nacht aanhoudt en met onze zegepraal eindigt. Te midden van zijn smarten vuurt de vrome held het volk nog aan, met de woorden: *Houdt moed mijn kinderen, houdt moed!*

Zo moet men doen om de zege te bevechten. Aanvankelijk leek het sterke gestel van de bijna zeventigjarige zeevoogd de schok te doorstaan.

Toen sloeg de wondkoorts toe en deze rukte op 29 april, aan boord van zijn schip, Michiel Adriaensz. de Ruyter uit het leven.

Twee Nederlandse (of Haagse) el is ongeveer één meter vijftig.

191. Anno 1676

Cornelis Tromp wordt tot graaf van Syllisburg verheven

Hendrik Jacobus Scholten (Amsterdam 1824 - Heemstede 1907)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 54×33; inv. A 4982

De in 1672 begonnen oorlog breidde zich ook tot de noordelijke landen uit. Christiaan V van Denemarken vroeg dringend om hulp tegen Karel XI van Zweden, die zich met Frankrijk verbonden had.

Twee Nederlandse eskaders werden naar de Oostzee gestuurd.

[Koning Christiaan verhief] Cornelis Tromp bij aankomst tot generaal-admiraal, rijksraad en ridder van de Olifant.

Aan boord van de *Christianus Quintus* behaalde Tromp ten zuiden van het eiland Öland op 11 juni 1676 een roemrijke overwinning op de Zweedse admiraal Creutz, wiens schip met 134 stukken en duizend koppen in de lucht vloog.

Tromp keerde met vier veroverde schepen in Kopenhagen terug.

De koning liet een *Te Deum* aanheffen en verhief Tromp tot graaf van Syllisburg. (...) Hij gaf alle Nederlandse commandanten een medaille en een halsketen van edel metaal.

De lofbrief die de koning over onze zeehelden aan de Staten-Generaal schreef, bevindt zich nog in het rijksarchief te 's-Gravenhage.

192. Anno 1677

Roemer Vlacq laat zich in de baai van Tobago in de lucht vliegen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 39×73; inv. A 4932

[In 1677 werd een geheime expeditie onder commandeur Binckes naar West-Indië gestuurd om daar de Fransen te bestoken.] Na menig gelukkig wapenfeit bouwde Binckes aan de Klipbaai op het eiland Tobago een schans. Daar brak op 21 februari 1677 een zeeslag met een Frans eskader onder graaf d' Estrées uit die in afgrijselijkheid alle andere overtrof. Bijna vierentwintig schepen gingen in de door klippen en riffen onbevaarbare baai verloren in een zee van vuur.

Kapitein Roemer Vlacq voert het bevel over *'t Huis te Kruijningen*.

Als hij door het admiraalsschip van d' Estrées met een viermaal zo sterke bemanning wordt aangevallen, vlucht een deel van het volk van Vlacq aan land. Toch geeft hij 't niet op, maar kapt het anker om samen met zijn vijand te stranden en te vergaan. D'Estrées ontsnapt aan dit gevaar en opent een verschrikkelijk vuur op Vlacq, wiens schip aan de grond is geraakt.

D' Estrées entert met alle macht het schip van Vlacq.

Deze laat een vaatje buskruit naar boven brengen en ontsteekt dit.

De kruitkamer vat vuur en het schip barst met vriend en vijand uit elkaar. Door een onverklaarbaar toeval bleef de wakkere kapitein in leven.

193. Anno 1678

De vrede van Nijmegen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×41; inv. A 4934

Na zes jaar Europese oorlog werden in 1678 te Nijmegen vredesonderhandelingen geopend. Frankrijk wilde ook Zweden bij het verdrag betrekken en de teruggave der veroverde plaatsen daarvan afhankelijk maken, maar Engeland verbond zich met ons tot een gezamenlijke oorlog als Lodewijk XIV niet vóór 11 augustus toegaf.

De Franse ambassadeurs verklaarden op 10 augustus dat zij de vrede wilden tekenen mits men daar nog op dezelfde dag toe overging.

Dit gebeurde. Beverningh leidde de onderhandelingen voor onze Republiek en bewerkte bij de Fransen de teruggave van Maastricht aan de staat en het prinsdom Oranje aan de stadhouder. De Staten sloten een voordelig handelsverdrag en verbonden zich tot stipte onzijdigheid [ten aanzien van het vervolg van de oorlog].

Nederland verloor zo geen voetbreed gronds.

Deze [afzonderlijke] vrede met Frankrijk verwekte echter heftige verontwaardiging bij de bond- genoten die - zij het niet belangeloos - voor ons de wapenen hadden opgenomen en nu aan het Franse overwicht blootgesteld bleven. De stadhouder was evenals vele staatslieden en steden misnoegd, en bijna was Beverningh hierom voor de rechter gedaagd.

194. Anno 1678

De slag bij Saint-Denis

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×41; inv. A 4933

Terwijl de vredesonderhandelingen te Nijmegen in gang waren, trachtte prins Willem III de Franse veldheer Luxembourg uit Bergen in Henegouwen te verdrijven. De prins viel op 14 augustus diens hoofdkwartier in de abdij van Saint-Denis aan, op anderhalf uur afstand van Bergen. Na een hardnekkige verdediging werden de schansen genomen, waarvan Luxembourg verklaard had dat hij deze tegen een viervoudige overmacht kon behouden. De prins was overal waar het felst werd gestreden. Hij verkeerde meermalen in levensgevaar. Zo zette de ridder d'Esclainvilliers hem een pistool op de borst, maar Hendrik van Nassau-Ouwerkerk wist nog tijdig de aanvaller met een schot te vellen. De prins ontving pas de volgende ochtend het bericht dat de vrede gesloten was. Hij deelde dit aan Luxembourg mee en omarmde de Franse veldheer voor het front der troepen. Waarschijnlijk was de vredestijding die de moorddadige slag had kunnen voorkomen, onderschept, want de prins verklaarde plechtig aan Fagel dat hij pas ná de strijd te weten kwam dat de vrede gesloten was.

De prins was op 14 augustus nog niet officieel op de hoogte gesteld van de te Nijmegen gesloten vrede, Condé wel. In deze situatie was voor beiden de kans op een laatste voordeel interessant.

195. Anno 1688

Willem III landt in Engeland

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 49,5×41; inv. A 4928

In Engeland streefde koning Jacobus II naar uitbreiding van het katholicisme en de onbeperkte monarchie. Omdat hij slechts twee dochters had, van wie de oudste met prins Willem III gehuwd was, kon men hopen dat na zijn dood de oude orde hersteld zou worden.

Uit 's konings tweede huwelijk werd echter onverwacht een zoon geboren. Daardoor raakte Willem III van de opvolging verstoken en ging het vooruitzicht op verlossing verloren. Velen trokken de echtheid van deze geboorte in twijfel en de belangrijkste edelen en geestelijken drongen er met klem bij Willem III op aan om de Britse vrijheid te redden. De stadhouder zag hierin de enige mogelijkheid om Frankrijk op den duur te weerstaan. Terwijl Van Weede van Dijkvelt en 's prinsen hofprediker Burnet voor Willem III in Engeland onderhandelingen voerden, haalde Bentinck de burgemeesters Witsen, Hudde en Geelvinck van het toen albezielend Amsterdam tot de onderneming over. Een [grote vloot] en vijftienduizend man landingstroepen werden in Hellevoetsluis zeilree gemaakt, zonder dat de Britse gezant de ware bedoelingen doorhad. Zij kwamen behouden door 't Kanaal, met Oranjes vlag en wapenspreuk *Je maintiendrai* in top, en lieten op 15 november 1688 te Torbay het anker vallen. Willem III werd daar als redder en bevrijder ontvangen.

Op de vlag van de prins stond ook nog 'Pro religione et libertate', of 'Voor godsdienst en vrijheid'.

196. Anno 1688

De intocht van Willem III te Londen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 50×41; inv. A 4929

Willem III bracht de nacht na zijn landing in een vissershut door.

De volgende dag viel hij Exeter aan. Het leger van Jacobus II dat te Salisbury verzameld was, viel uit elkaar en de bloem der natie schaarde zich onder het banier van de prins: John Churchill, later als Marlborough beroemd, de hertog van Ormonde en 's konings tweede dochter Anne met haar gemaal George van Denemarken.

Jacobus II was ten einde raad en wilde naar Frankrijk vluchten.

De koningin en de prins van Wales gingen hem voor. De koning volgde 's nachts in stilte. Hij wierp het grootzegel in de Theems en voer in een visserspink naar zee, zonder orde op het bestuur te stellen. Als gevolg daarvan begon het grauw te plunderen en in de roomse kerken beelden en sieraden te vernielen. De magistraat nodigde de prins daarom uit om onverwijld naar Londen te komen.

Op de tocht herwaarts vernam men echter dat Jacobus te Sheppey herkend en aangehouden was en op aandringen van de graaf van Winchelsea naar Whitehall teruggekeerd was. De prins stuurde toen een regiment vooruit om het paleis te omsingelen, en liet door een gezantschap aan zijn schoonvader het verzoek doen te vertrekken.

Jacobus gehoorzaamde. Nog op dezelfde dag, 28 december, trok Willem III, zonder dat de omwenteling een druppel bloed gekost had, Londen binnen onder de zegebeden en jubelkreten van de aanzienlijken en het gewone volk. Vijf dagen later zeilde Jacobus naar Frankrijk af.

197. Anno 1689

De kroning van Willem III en Maria Stuart

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 40×56; inv. A 4973

Dadelijk na zijn intocht te Londen schreef Willem III een buitengewone parlamentszitting uit. De eerder tegen Jacobus vereende whigs en tories, anglicanen en dissenters ijverden ieder weer voor hun partij. Hun beraadslagingen hadden een stormachtig verloop.

De prins stelde zich met succes wijs en gematigd op. Hij bezocht de zittingen niet, vleide niemand en koos geen partij, maar gedroeg zich als een onverschillige toeschouwer. Willem III liet alleen maar doorschemeren dat hij geen tijdelijke regent wilde zijn. Zijn gemalin verklaarde dat zij zichzelf nooit als koningin boven haar echtgenoot geplaatst wilde zien. Ten slotte droegen de beide huizen van het parlement de kroon op aan Willem III en zijn gemalin Maria samen, met de bepaling dat *hij* het bewind zou voeren. Ook de prinses kwam toen naar Londen en daags daarna werd het paar tot koning en koningin van Groot-Brittannië en Ierland uitgeroepen.

Zij werden twee maanden later, op 21 april, plechtig gekroond.

Tegelijk met de kroon reikte men de koning, als voorwaarde waarop hij deze ontving, de Declaration of Rights over. Daarin waren de betrekkingen tussen vorst en volk nauwkeuriger dan ooit tevoren beschreven.

198. Anno 1690

Schout-bij-nacht Schey verwijt lord Torrington voor de krijgsraad het verlies van de slag bij Kaap Bevesier

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1861; 39×55; inv. A 4966

Lodewijk XIV had de verdreven Engelse koning Jacobus te Saint-Germain gastvrij ontvangen en de oorlog aan Groot-Brittannië en de Republiek verklaard. De met veel krachtsinspanning opgebouwde Franse zeemacht won daarbij onder de bekwame Tourville in 1690 de slag bij Bevesier. De Engelse vloot onder lord Torrington had bij die gelegenheid werkeloos toegezien. Eënderde der Nederlandse schepen ging verloren. Het behoud van onze beste schepen was alleen maar aan de schranderheid van admiraal Cornelis Evertsen [de Jongste] te danken geweest. (...) Alle partijen brachten hulde aan de Nederlanders, maar over Torrington schreef de koning aan Evertsen: *Met het uiterste misnoegen hebben wij vernomen dat gij door onze vloot niet naar behoren zijt bijgestaan*. Willem III liet de schuldige voor de krijgsraad terechtstaan. De rechters waren zeeofficieren die voor het merendeel Torrington welgezind waren. De schout-bij-nacht Gillis Schey verklaarde tijdens de zitting ronduit, dat de nederlaag aan de opperbevelhebber te wijten was. Hij verweet de rechters hun partijdigheid en zei: *Al dit ondervragen heeft geen zin. Torrington had moeten vechten toen het tijd was en dat heeft hij niet gedaan*.

Lord Torrington werd vrijgesproken, maar kwam niet in dienst terug. De koning wilde hem zelfs niet meer zien.

Het treffen is ook bekend als de slag bij Beachy Head.

199. Anno 1691

Godard van Rheede wordt tot graaf van Athlone verheven

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1861; 39×56; inv. A 4975

Terwijl Willem III in de Zuidelijke Nederlanden oorlog tegen de Fransen voerde, voltooide luitenant-generaal Godard van Rheede, baron van Ginckel, de onderwerping van Ierland. Hij boekte daarbij een reeks overwinningen op de aanhangers van Jacobus en diens Franse hulptroepen. Op 19 juni 1691 verdreef Van Rheede de Fransen uit Ballymore. Op 29 juni veroverde hij Athlone in een uur tijds met vijftienhonderd grenadiers en zes bataljons onder Mackay.

Op 21 juli won hij de slag bij Aughrim, een felle strijd van drie uur tegen een overmachtig leger, waarvan na afloop vierduizend man het slagveld bedekten. Op 13 oktober gaf Limerick, het laatste bolwerk van de Stuarts, zich met een garnizoen van vijftienduizend man over.

Willem III en Maria beloonden Van Rheede voor deze schitterende veldtocht en verhieven hem tot graaf van Athlone en baron van Aughrim.

200. Anno 1692

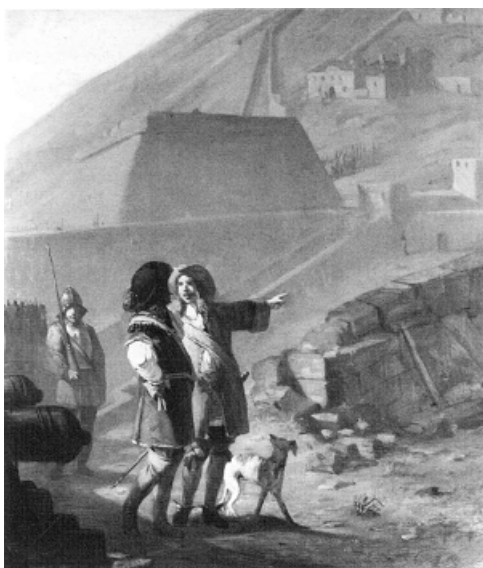
De dood van generaal Hans Willem van Aylva

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1861; 39×56; inv. A 4977

Hans Willem van Aylva was aanvankelijk zeeofficier. Hij had zich bij Chatham onderscheiden en de waardigheid van admiraal van Friesland verworven. Daarna had hij als generaal der infanterie in menig schitterend wapenfeit gedeeld. In 1689 voerde hij het bevel over de Staatse troepen die met het Brandenburgse leger succesvol in het Rijngebied opereerden. Aylva verwierf zich verse lauweren bij Walcourt en had in 1690 met Slangenburg een meesterlijke charge van het voetvolk geleid waarvan Luxembourg getuigde dat hij zich die altijd zou blijven herinneren. Deze held, die te land en ter zee menige kogel over 't hoofd was gevlogen, kwam door een noodlottige val om het leven. Tijdens de jacht struikelde zijn paard, waarna Hans van Aylva bijna onmiddellijk bezweek.

Hans van Aylva begon zijn carrière als kolonel van een regiment artillerie. Daarna werd hij luitenant-admiraal van het Friese eskader dat mee naar Chatham ging (zie cat. 172).

201. Anno 1692

Menno van Coehoorn leidt Vauban rond door de vestingwerken van Namen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 49×42; inv. A 5029

De vele belegeringen van Zuidnederlandse vestingen in de oorlog tegen Frankrijk, stimuleerden de talenten van twee vernuftige vestingbouwmeesters: Sebastien le Prêtre, ridder van Vauban, in Franse dienst, en Menno, baron van Coehoorn, in het Staatse leger.

Hun bekwaamheid bleek in het bijzonder te Namen. Deze vesting was door Coehoorn versterkt en werd in 1692 door een overmachtig leger met een ontzaglijke artillerie onder leiding van Vauban aangevallen. De verdedigingswerken dekten voornamelijk het kasteel dat de stad beheerste. Daarvóór had Coehoorn het bolwerk William aangelegd. Dit was nog niet voltooid, maar wel zó ingenieus aangelegd dat Vauban overal op onoverkomelijke hindernissen stiet en verschillende malen zijn aanvalsplan moest wijzigen. Op 30 juni bedong de bezetting van 't kasteel een eervolle uittocht. Coehoorn liet toen zelf de verdedigingswerken aan zijn grote concurrent zien, die niet genoeg woorden van lof kon vinden. Coehoorns voldoening was echter groter toen drie jaar later onder zijn leiding de vesting herwonnen werd, hoewel vijftienduizend man haar verdedigden en Vauban de vesting zó had vervolmaakt dat men één der poorten het volgende opschrift had gegeven: *Reddi quidem, sed vinci non potest*.

De oorlog waarover De Vos spreekt is de Negenjarige Oorlog van 1688-1697.

De vertaling van het Latijnse opschrift op de poort te Namen luidt: 'Geef maar op, want zij [de poort of de vesting] kan [toch] niet overwonnen worden'.

202. Anno 1696

Het Aansprekersoproer te Amsterdam

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×42; inv. A 5030

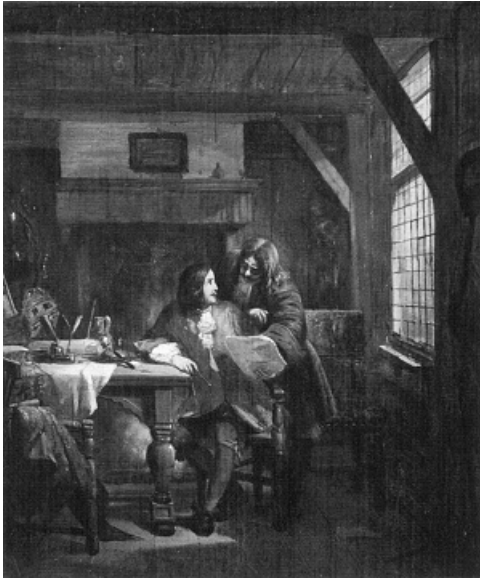
Op 31 januari 1690 was Amsterdam het toneel van een heftige volksbeweging. De Staten van Holland hadden een belasting op het trouwen en begraven vastgesteld en de overheid van Amsterdam voegde daaraan een keur toe, waarbij de pracht der begrafenisser beperkt en de lijkbezorgers tot stedelijke ambtenaren gemaakt werden.

De burgerij was hierover misnoegd. De vermogenden omdat hun vrijheid belemmerd werd en de armen omdat zij niet meer zelf elkaar kosteloos mochten begraven. Maar vooral zij wier inkomsten met het begrafeniswezen samenhangen, voelden zich gedupeerd.

Op de dag van de invoering der nieuwe keur trokken volksbenden met stokken en bezems onder groot rumoer naar de Dam.

Zij bootsten begrafenisoptochten na en sloegen dreigende taal uit.

De mededeling dat de keur nog zes weken zou worden uitgesteld, gooide olie op 't vuur, want dit verried de zwakheid der stadsbestuurders. De ordetroepen werden door het grauw uiteen gedreven en dit plunderde de huizen van burgemeester Boreel, de kapitein der stadssoldaten, de Engelse consul die het denkbeeld der belasting had geopperd, en de rijke jood Pinto. Pas op de volgende avond lukte het de orde te herstellen. Enkele belhamels werden met de dood gestraft. De keur op het begraven is echter nooit in werking getreden.

203. Anno 1696

Tsaar Peter de Grote in Holland

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 49×41; inv. A 5031

Tsaar Peter van Rusland was van de vaste wil bezielde om zijn onderdanen te beschaven, zijn rijk te hervormen en dit tot macht en welvaart te verheffen. Om zich daarop voor te bereiden reisde hij incognito in het gevolg van een Russisch gezantschap door West-Europa. De tsaar hield zich geruime tijd in Holland op om hier de scheepsbouw te leren en met aantrekkelijke aanbiedingen bekwame vaklieden naar Rusland te halen. Zijn opvoeder Lefort had lang in Holland gewoond en Peter liefde voor dit land bijgebracht, hem de Hollandse taal geleerd en op de zeevaart als oorzaak van de grootheid der Zeven Provinciën gewezen. De tsaar werkte in Zaandam als scheepstimmerman en bewoonde daar de eenvoudige hut die nog zorgvuldig als herinnering aan zijn verblijf wordt onderhouden.

Jan Albertsz. van Dam onderwees Peter de Grote in de wis- en zeevaartkunde. De beroemde Adam Silo gaf hem les in de scheepsbouwkunde. Te Amsterdam had de tsaar omgang met burgemeester Nicolaas Witsen, van wie hij de aardrijkskunde van zijn eigen rijk leerde (...). Peters reis had voor Rusland zeer belangrijke gevolgen.

Petersburg verrees uit de moerassen der Newa. Handel en nijverheid brachten de rijke hulpbronnen van het land tot ontwikkeling en een machtige, voor het merendeel door Nederlanders gebouwde en bestuurde vloot beheerste de Oostzee.

Tsaar Peter is in zijn Zaanse huisje afgebeeld.

204. Anno 1697

De vrede van Rijswijk

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×41; inv. A 5032

De strijd tussen Willem III en Lodewijk XIV was andermaal tot een Europese oorlog uitgegroeid. De uitputting van een krijg met legers die driemaal sterker waren dan ooit tevoren, deed beide partijen echter naar een adempauze verlangen. Lodewijk XIV had bovendien plannen ten aanzien van de Spaanse troonsopvolging en vrede kwam hem goed uit.

In het huis Nieuwburg onder Rijswijk ontmoetten de Duitse, Franse, Spaanse en Britse onderhandelaars Heinsius, Dijkvelt en Willem van Haren, [met Jacob Boreel] de vertegenwoordigers van onze Republiek. Elke delegatie had een afzonderlijke vleugel van 't gebouw in gebruik. De Zweedse afgevaardigden die tot bemiddelaars gekozen waren, bezetten de middelste vertrekken.

Op 20 september 1697 kwam de vrede met de zeemogendheden [en Spanje] tot stand en op 30 oktober die met de Duitse keizer.

Lodewijk XIV erkende Willem III als koning van Groot-Brittannië. Hij behield de Elzas en gaf zijn Spaanse veroveringen terug, in de hoop daar zijn erfrecht te kunnen laten gelden.

Een gedenknaald te Rijswijk vereeuwigd de herinnering aan deze vrede.

De door Philip Schonck ontworpen gedenknaald te Rijswijk is in 1792 door stadhouder Willem V opgericht.

Van het jaar 1702 tot in het jaar 1795

205. Anno 1702

De noodlottige val van koning-stadhouder Willem III

Karel Frederik Bomble (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 53×41; inv. A 779

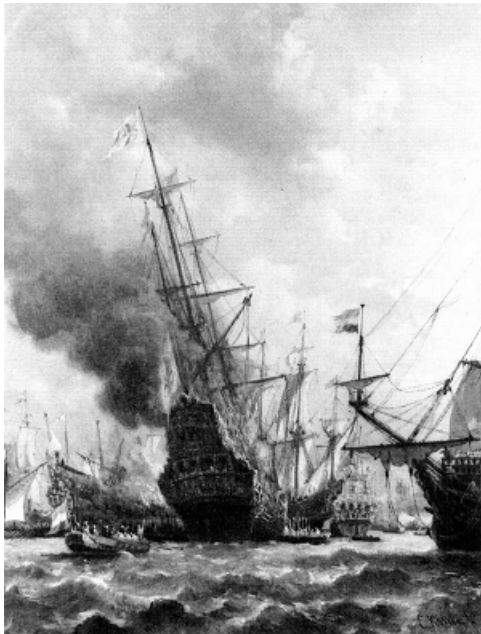
Toen Lodewijk XIV voor zijn kleinzoon Filips van Anjou de troonsopvolging in Spanje verwierf, organiseerde Willem III in 1701 voor de derde maal een algemeen verbond tegen Frankrijk. Hij had voor 1702 al een veldtocht uitgewerkt. (...) Deze kwam echter niet tot uitvoering.

Op 4 maart ging de koning-stadhouder in de ziekelijke toestand die hem reeds lang op de dood had voorbereid, op jacht in het park te Hampton Court, zijn geliefde buitenverblijf, waarvan de Hollandse omgeving hem aan zijn geboortegrond herinnerde. Zijn paard trapte in een molshoop en struikelde, zodat Willem III viel en hij zijn schouder brak. Vijftien dagen later bezweek zijn uitgeput gestel aan koorts en ontsteking. De koning-stadhouder toonde op zijn ziekbed dezelfde bedaardheid, helderheid van geest en zelfbeheersing die zijn leven altijd hadden gekenmerkt. De aanhangers van Jacobus juichten, en brachten ook later nog dikwijls een toast uit op *de kleine heer in zwart fluweel*: de mol die de weg des konings had ondergraven.

De geest van Willem III bleef in de Spaanse Successieoorlog leven.

De legers waren door hem geoefend, de bevelhebbers waren zijn leerlingen. De staatslieden werkten in de geest van de koningstadhouder diens plannen uit. Waardig besloot Willem III een rij van vijf helden die in de geschiedenis nauwelijks hun weerga hebben.

De Spaanse Successieoorlog duurde van 1702 tot 1714.

206. Anno 1702

De vernietiging van de Franse vloot in de baai van Vigo

Everhardus Koster (Den Haag 1817 - Dordrecht 1892)

Doek, olieverf; gesigneerd; 54×41; inv. A 4954

Bij het uitbreken der Spaanse Successieoorlog had een vloot van vierentwintig Nederlandse schepen zich onder Filips van Almonde met de Britse onder admiraal Rooke verenigd, om de Fransen in Spanje afbreuk te doen. Na een mislukte onderneming tegen Cadix keerden de schepen terug. Toen kwam echter het bericht dat de Spaanse Westindische vloot onder bescherming van een Frans eskader in de baai van Vigo was binnengelopen. Almonde bewoog de krijgsraad tot het aanvallen van de vijand, hoewel het weer ongunstig was en zware batterijen de nauwe ingang der baai van Vigo beveiligden.

Terwijl vierduizend man landingstroepen deze verdedigingswerken veroverden, zeilden acht schepen onder vice-admiraal Hobson en Van der Goes de baai binnen. Zij stuitten echter op een vlot dat over de gehele breedte de ingang versperde. Daarachter bevonden zich Franse oorlogsschepen onder Chateau-Regnaud, die de aanvallers volop onder vuur namen. De onzen (...) brachten door een bombardement de vijand tot zwijgen, zodat de manschappen gelegenheid kregen om de versperring uit de weg te ruimen. Daarop kaptten de Fransen hun ankers en poogden zij de schepen in brand te steken voordat zij deze verlieten. Achttien oorlogsschepen werden op deze wijze een prooi der vlammen: negen linieschepen en tien rijkeladen koopvaarders.

Aan land werd een grote buit gevonden. Dit waren de vruchten van een aanval die op 23 oktober door acht schepen in anderhalf uur werd volbracht.

207. Anno 1703

De inneming van Bonn

Anthonius Brouwer (Nijkerk 1827 - Hilversum 1908)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 48×38; inv. A 4873

De laatste veldtocht waaraan Coehoorn deelnam, die van 1703, was de fraaiste van zijn leven. Zijn bekwaamheid bleek overtuigend bij de belegering van Bonn, een sterke vesting die door een schipbrug met het kasteel Bourgogne aan de Rijn verbonden was.

Zolang Bonn, een sleutelvesting aan de Beneden-Rijn, in handen van de Fransen was, bleef een herhaling van de inval van 1672 tot de mogelijkheden behoren. Coehoorn bood aan om de stad binnen dertien dagen aan de vijand te ontrukken. Hij deed meer dan schijnbaar zo vermetel was beloofd.

Op 3 mei werd met het aanleggen der loopgraven begonnen, de schipbrug werd vernield en Bourgogne - nu buiten bereik van de stad - op 8 mei stormenderhand overmeesterd. Daarna werden vanuit dit fort de verdedigingswerken der stad zó precies en vernietigend gebombardeerd, dat de bezetting van drieduizend man op 14 mei capituleerde.

Dit was twee dagen eerder dan Coehoorn had voorspeld.

208. Anno 1704

Willem Vleertman verkent het terrein bij Höchststadt

Augustus (*August*) Allebé (Amsterdam 1838 - Amsterdam 1927)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 53×38; inv. A 4856

Willem Vleertman behoorde tot de mannen die de staat en de maatschappij belangrijke diensten bewijzen en door het nageslacht bijna vergeten worden. Hij bezat in vreedstijd een suikerraffinaderij, verbeterde het Pannerdse Kanaal, behoedde Amsterdam in 1717 door nieuwe zeeweringen voor overstroming en richtte postdiensten op.

Toen de oorlog uitbrak nam Willem Vleertman dienst in het leger en was hij, naar 't uitkwam, een bekwaam ingenieur, een onversaagde aanvoerder van zijn regiment, een pijlsnelle koerier of een behendige onderhandelaar. Hij nam in tweeëntwintig veldtochten deel aan vijfenveertig belegeringen. Hij vrijdelde in 1691 een aanslag op Willem III. Zijn advies gaf in 1704 de doorslag bij de slag van Hochstädt, evenals bij die van Oudenaarde in 1708.

Bij Hochstädt en Blenheim leverden de verenigde legers van Marlborough en Eugenius van Savoye op 13 augustus 1704 die opmerkelijke slag, waarbij een Frans leger van zestigduizend man vernietigd werd en de oorlog in Duitsland tot een einde kwam.

Deze twee veldheren hadden aanvankelijk niet tot de aanval kunnen besluiten, omdat naar hun mening de grond zó moerassig was dat de ruitery gevaar liep er in weg te zinken. Willem Vleertman stijgt echter te paard. Hij rijdt het terrein op en af onder het bereik van het vijandelijke geschut, en weet zijn aanvoerders op deze wijze ervan te overtuigen dat zij het sein tot de aanval kunnen geven.

209. Anno 1706

De redding van Hendrik van Nassau-Ouwerkerk te Ramillies

Jacob Taanman (Zaandam 1836 - Amsterdam 1923)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 53×39; inv. A 4985

De hoogbejaarde Hendrik van Nassau-Ouwerkerk, kleinzoon van Maurits, redder van Willem III bij Saint-Denis en veldmaarschalk der Nederlandse troepen, overleed in 1708, getooid met de verse lauweren van Ramillies en Oudenaarde. Bij Ramillies in Zuid-Brabant had hij op de pinksterdag van 23 mei een succesvolle eerste aanval gedaan en tot één uur 's nachts de vijand zo fel nagejaagd, dat hij op vijf uur afstand van 't slagveld raakte. Daar werd de graaf bijna het slachtoffer van een moordaanslag. Hij had een gevangen Beijerse officier diens degen terug laten geven, maar de onverlaat beantwoordde deze grootmoedigheid met een poging de grijsaard in het hart te treffen. Een kamerdienaar schoot nog bijtijds toe en velde de moordenaar met een pistoolschot.

210. Anno 1708

De kamerdienaar van Jan Willem Friso sterft tijdens het beleg van Rijssel

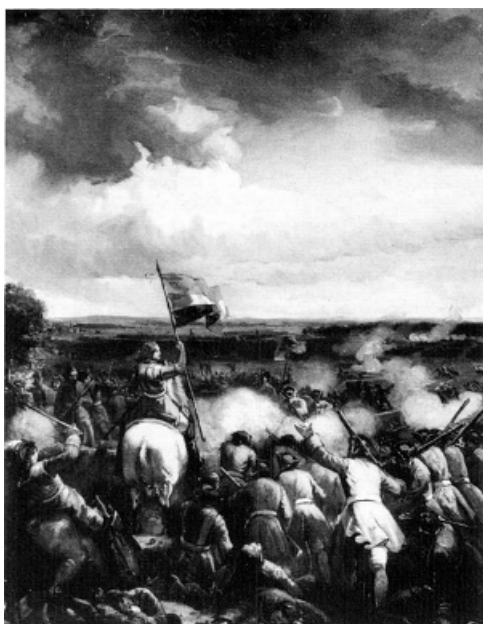
Maurits Leon (Den Haag 1838 - Den Haag 1865)

Doek, olieverf, gesigneerd, 1862; 54×42; inv. A 4956

Prins Jan Willem Friso, stadhouder van Friesland, neef en erfgenaam van Willem III, was een jeugdige vorst met rijke gaven, dapper tot vermetelheid toe, bij het leger met geestdrift vereerd, kalm in gevaar en kalm onder miskenning. *De soldaten weten wat er gebeurd is*, placht hij te zeggen, *en dat is mij genoeg*.

Bij het beleg van Rijssel gaf hij schitterende blijken van moed, nadat de overwinning bij Oudenaarde de weg vrijgemaakt had naar deze vesting met vijftigduizend inwoners en zestienduizend verdedigers onder Boufflers. Aan Friso was de bestorming opgedragen. Reeds vóór het aanleggen der loopgraven was zijn verblijf zó dicht bij de vijandelijke verdedigingswerken dat op 18 augustus een kanonskogel zijn kamerdienaar dood aan zijn voeten deed neerstorten. *Mijn arme Du Cerceau is dood!* riep de prins op een toon van diep medelijden, zonder aan het gevaar te denken waaraan hij zelf nauwelijks was ontsnapt.

De oorspronkelijke titel van het schilderij luidt: 'Prins Jan Willem Friso voor Rijssel.'

211. Anno 1709

Jan Willem Friso in de slag bij Malplaquet

Anthonius Brouwer (Nijkerk 1827 - Hilversum 1908)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 53×41; inv. A 4872

De grote overwinning die bij Malplaquet op 11 september 1709 tijdens de de Spaanse Successieoorlog op de Fransen werd behaald, overtrof in verschrikking en doden of verminkten al wat tevoren was geschied. Aan de slag ging een snelle mars (...) der Nederlandse troepen onder Friso vooraf. De prins leidde door de drie- en viervoudige kruisvuren van ontzaglijke batterijen eenendertig bataljons naar de voortreffelijk aangelegde Franse schansen. Gehele gelederen stortten zich op hem en Friso moest twee nieuwe paarden bestijgen.

Toen alles duizelde en deinsde rukte hij een vaandrig de driekleur uit de hand en plantte die op de borstwering, met luider stem roepende: *Volgt mij mijne vrienden, hier is uw post.*

Van de Hollandse garde die twaalfhonderd man sterk was, sneuvelden zevenhonderd soldaten. Van de kadettencompagnie van die garde bleven slechts drie man ongekwetst, van 's prinsen officieren maar één. Er werden in deze slag 1.800.000 gewerschoten afgevuurd.

Het aandeel der Nederlanders blijkt uit hun doden en gekwetsten: tienduizend van de achttienduizend soldaten die de overwinning in 't geheel had gekost.

212. Anno 1711

Jan Willem Friso verdrinkt bij de Moerdijk

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 39×73; inv. A 4935

Op de veertiende juli 1711 kwam de jeugdige held van Rijssel en Malplaquet, de vierentwintigjarige prins Jan Willem Friso door verdrinking om het leven. Hij was op weg van het leger naar 's-Gravenhage, om met de koning van Pruisen een geschil over de nalatenschap van Willem III bij te leggen. In onstuimig weer liet de prins zich van de Moerdijk naar het Strijense Sas overzetten. Midden op het water stapte hij van de veerschuit over op de schouw, om daar in zijn koets tegen de stortregen te schuilen. De veerschuit kwam behouden aan land, maar de schouw maakte door een rukwind bij de wal slagzij, zodat de prins die de koets verlaten had en zich aan de mast vasthield, in het water werd geslingerd. De koets stortte over boord, waardoor ook nog de kolonel van de prinselijke lijfwacht, Hilken, verdronk. Pas negen dagen later vond men het lijk van de prins. Zes weken later werd zijn zoon, de latere stadhouder Willem IV, geboren.

213. Anno 1715

Het Barrièretraktaat

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

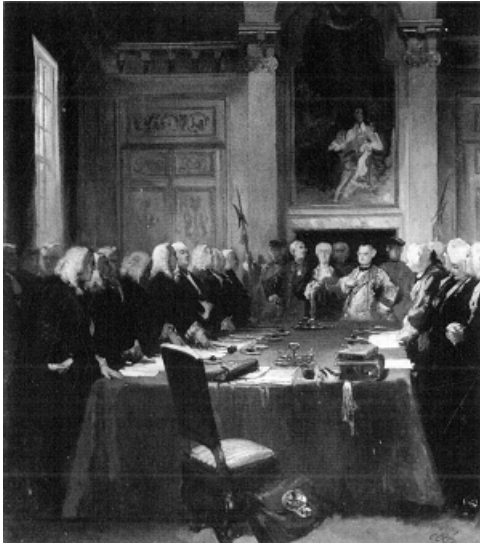
Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 54×33; inv. A 4936

Reeds in 1709 hadden de Republiek en Engeland bij verdrag afgesproken dat bij de dood van koningin Anna de opvolging in het Verenigd Koninkrijk aan het huis Hannover zou komen. Aan de Verenigde Provinciën werd een barrière tegen Frankrijk toegekend.

Daaronder verstond men het recht om garnizoenen in de belangrijkste Belgische grensvestingen te legeren.

Door de val van het Engelse whig-ministerie en de vervanging van Marlborough door Ormonde, nam de Spaanse Successieoorlog echter een onverwacht ongunstige keer. Een afzonderlijke overeenkomst tussen Engeland en Frankrijk beroofde daarbij de Republiek van de voordelen die haar grote opofferingen hadden verdiend. Het belang van Engeland eiste echter toch dat op het vaste land een bolwerk tegen Frankrijks uitbreiding werd opgeworpen.

Zo verwierf ons vaderland als enige vrucht van de vreselijke oorlog op 15 november 1715 de begeerde barrière. Gemeenschappelijk met Oostenrijk zouden wij een staand leger van vijfendertigduizend man in de Zuidelijke Nederlanden onderhouden. De keizer zou voor het onderhoud der Staatse garnizoenen in belangrijke vestingen als Doornik en Namen één [en een kwart] miljoen gulden betalen.

214. Anno 1747

De verheffing van prins Willem IV tot erfstadhouder

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf, gemonogrammeerd, 1862; 54×48; inv. A 4968

De Oostenrijkse keizer Karel VI werd in 1740 door zijn dochter Maria Theresia opgevolgd. Dit gaf aanleiding tot een algemene oorlog, waarin de Verenigde Provinciën betrokken werden toen de Fransen in de Oostenrijkse Nederlanden binnendrongen en zij de barrièrestingen bijna zonder tegenstand bemachtigden. In 1747 bereikte de vijand Staats-Vlaanderen en bezette daar de belangrijkste punten. Dit leidde tot een algemene volksbeweging die in Zeeland - het eerst te Veere - begon. De ongunstige gang van zaken werd aan de slechte staat der vestingen en de onbekwaamheid der bevelhebbers toegeschreven, maar vooral aan verraad der regenten. Overal weerklonk de eis tot herstel van het stadhouderschap. Over Friesland, Groningen en Gelderland bekleedde Willem Karel Hendrik Friso, de zoon van Jan Willem Friso, deze waardigheid reeds. Nu haastten de vroedschappen en Staten in de overige gewesten zich om een herhaling der gebeurtenissen van 1672 te voorkomen en verhieven de prins evenals toen tot stadhouder. Op 11 mei werd de vorst door de hoge staatscolleges in 's-Gravenhage verwelkomd en negen dagen later droegen de Staten-Generaal hem het stadhouderschap der Unie op.

De verklaring dat de stadhoudelijke waardigheid ook in vrouwelijke lijn erfelijk zou zijn, was een belangrijke uitbreiding van 's prinsen macht. Diens reis door Holland leek een triomftocht, maar men stond hem weinig gezag toe. Dezelfde personen met dezelfde misbruiken bleven aan het bewind.

215. Anno 1747

De val van Bergen op Zoom

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 54×34; inv. A 5033

De verheffing van Willem IV kon geen plotselinge verbetering brengen in de gebrekkige toestand der krijgsmacht en de vestingwerken. Zij kon ook na onze roemloze nederlaag bij Lafeld het onverwinnelijk geachte Bergen op Zoom niet behoeden tegen de krachtige en goed georganiseerde belegering van graaf Löwenthal.

De verdediging van de stad was opgedragen aan baron Cronstrom, een dove, ziekelijke vijfentachtig jaar oude man, die de strijdkrachten niet wist te bezielen en op één lijn te brengen. Door de gemakkelijke communicatie met Holland heerste er overvloed binnen de vesting, waardoor de soldaten losbandig, brooddronken en achteloos werden.

De wachtposten werden door slapende of beschonken mannen bezet.

Daardoor lukte het de Fransen in de vroege morgen van 16 september onopgemerkt de hoofdwal te bereiken en door een openstaand zijpoortje de stad binnen te dringen. Tevergeefs trachtte de prins van Hessen-Philipsthal nog met wat haastig bij elkaar geraapt volk de vijand te stuiten, die door de veroverde poorten in grote getale naar binnen kwam. Op de markt ontwikkelde zich een hevig gevecht, maar dit leidde slechts tot verbittering van de overmacht en plundering van de stad.

Bij de vrede van Aken werd een jaar later de vesting aan de Republiek terug gegeven.

216. Anno 1748

Plundering van de huizen der belastingpachters

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 39×73; inv. A 1644

Belastingen werden in onze Republiek niet door ambtenaren maar door pachters geïnd. Dezen trachtten hun bedrijf zo winstgevend mogelijk te maken. Dit leidde vaak tot knevelarijen die steeds grotere weerstanden oproepen. De weelde die sommige pachters tentoonspreidden wekte het vermoeden dat de schatkist van de natie niet naar evenredigheid van de opbrengsten werd gestijfd. Bij 's prinsen verheffing had men ook op de afschaffing van het pachtsysteem en invoering van een hoofdelijke omslag gehoopt. De vertraging die deze hervorming opliep, gaf daarna aanleiding tot pachtersoproeren. Deze begonnen in Friesland, maar woedden het hevigst in Amsterdam.

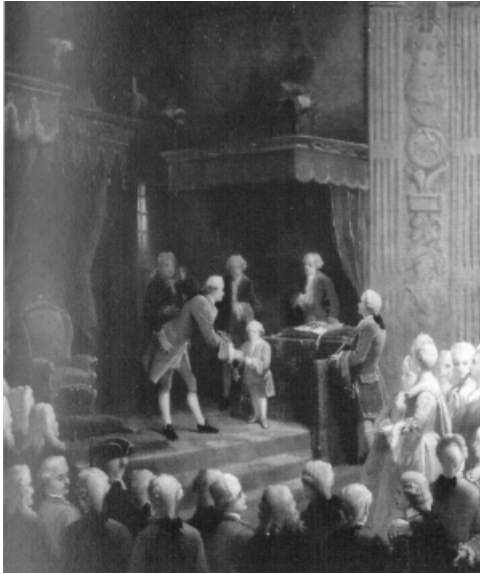
Op de Botermarkt ontstond op 24 juni 1748 een oploop, waarop de kolonel der schutterij, W. van Loon, met scherp liet vuren.

Het gepeupel stoof uiteen, maar verzamelde zich weer voor het huis van de pachter De Nooy op de Keizersgracht bij de Reguliersgracht.

Het sloeg de deur met hamers in, vernielde de meubelen en wierp al wat waarde had, ook het gereed geld, in de gracht. De plundersaars verdeelden zich vervolgens in steeds meer aangroeiende benden die in een toenemende uitgelatenheid de overige pachters aanvielen.

Daarbij werden in minder dan twee dagen negentien huizen geplunderd. Toen het oproer zich echter ook tegen andere ingezetenen begon te keren, werd de schutterij actief. De overheid kondigde af dat zij aan de prins zou vragen het pachtsysteem af te schaffen. De oproerige benden werden verstrooid. De heftigste oproerlingen boetten voor hun misdaad met het leven: een visvrouw, *Mat van de Nieuwendijk*, en een tuinman die door zijn makkers de *Burgemeester* werd genoemd.

Wijnvelds weergave berust op eerdere, bekende illustraties van de plundering van het huis van De Nooy.

217. Anno 1752

De verheffing van prins Willem V tot ridder in de orde van de Kousenband

Hendrik Jacobus Scholten (Amsterdam 1824 - Heemstede 1907)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 50×41; inv. A 4983

Prins Willem IV overleed in 1751. Zijn weduwe, prinses Anna, de dochter van koning George II van Engeland, trad als regentes op voor haar jeugdige zoon. [Zij is bekend als de gouvernante.]

De overleden stadhouder was lid der orde van de Kousenband geweest en George II wilde zijn kleinzoon met dezelfde orde - die ten hoogste zesentwintig leden telt - vereren.

De inhuldiging vond op 5 juni 1752 op Huis ten Bosch plaats, ten overstaan van het stadhouderlijke hof. Daar overhandigden de eerste wapenheraut van de koning en de Engelse gezant Yorke de vierjarige prins plechtig de tekenen der orde.

218. Anno 1758

Een delegatie kooplieden bezoekt de gouvernante

Christoffel Bisschop (Leeuwarden 1828 - Scheveningen 1904)

Doek, olieverf; 49×41; inv. A 5125

Tijdens het regentschap van prinses Anna raakten de Staatsgezinden ervan overtuigd dat het voor het welzijn der Republiek beter was om het bondgenootschap met Engeland te laten varen en zich nauwer bij Frankrijk aan te sluiten. Daarom had de Engelse koningsdochter Anna met veel argwaan en tegenwerking te maken.

Ook kwam tijdens de Zevenjarige Oorlog van 1756 tot 1763 de vraag op of het leger dan wel de vloot versterkt moest worden.

De aan Engeland vijandige Staten van Holland drongen aan op vergroting der vloot. De prinsgezinden ijverden voor een versterking van het grensleger.

In 1758 deden kooplieden herhaaldelijk bij de gouvernante hun beklag over het aanhouden van schepen door Engelse kruisers.

Daardoor had naar hun raming onze handel reeds vijftentwintig miljoen gulden schade geleden. Protesten bij de Engelse regering hadden geen ander effect dan wederkerige verwijten. Op 7 december verkreeg voor de vierde maal een bezending kooplieden gehoor bij de gouvernante. Zij vroegen om hulp in de dringende nood en verklaarden dat het haar slechts één woord behoeft te kosten om een forse vlootvermeerdering tot stand te brengen. De kooplieden eisten ook dat gezantschappen naar Engeland en naar de neutrale hoven gestuurd zouden worden. De prinses antwoordde dat de militaire zwakte van de staat niet aan haar te wijten was en dat zij niet ophield om voor de belangen van de handel te zorgen.

De gouvernante stond daarna op om zich naar een aangrenzend vertrek te begeven. Daarbij verwees zij de heren met gekrenkte fierheid naar haar raadgever De Larrey.

219. Anno 1758

De gouvernante verschijnt voor de laatste maal in de vergadering der Staten-Generaal

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

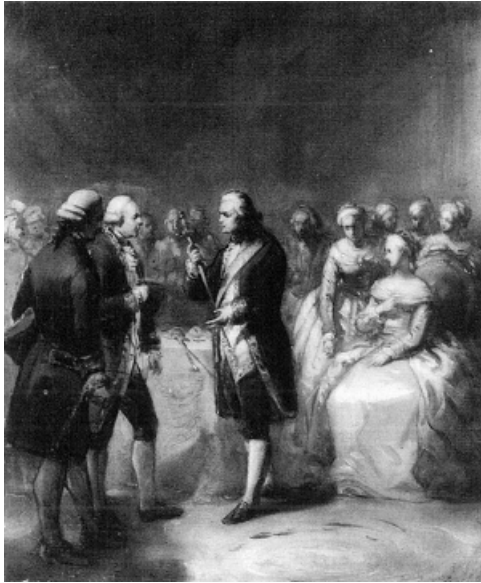
Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 49×41; inv. A 4938

Staatszorgen en hatelijkheden sloopten vroegtijdig het gestel der gouvernante. Doodsbleek, uitgeput en wankelend verscheen zij op 11 december 1758 nog eenmaal in de vergadering der Staten-Generaal.

Zij deed haar beklag over het adres der kooplieden dat al vóór de audiëntie in duizenden exemplaren was gedrukt en verspreid.

Daarna kwam zij nogmaals met een voordracht tot uitbreiding van de land- en zeemacht.

Dit was haar laatste regeringsdaad. Prinses Anna overleed een maand later in de ouderdom van 49 jaar.

220. Anno 1782

Het eerbetoon aan de helden van de Doggersbank

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 49×41; inv. A 4937

In 1780 brak de Vierde Engelse Oorlog uit naar aanleiding van de hulp der Republiek aan de Amerikaanse koloniën in hun vrijheidsstrijd tegen Groot-Britannië.

Op 5 augustus 1781 kwam het bij de Doggersbank tot een zeeslag tussen zeven Nederlandse en evenveel, maar beter bewapende Britse schepen. (...) Deze scheepsstrijd, die de eerste sedert de slag bij Malaga in 1704 was, bewees dat de geest van Tromp en De Ruyter nog onder het zeevolk leefde. Zij deed de energie van ons volk ontwaken. De ervaring die onze bevelhebbers ter zee misschien misten werd daarbij door hun moed en volharding op schitterende wijze gecompenseerd.

De helden werden luisterrijk ontvangen en gehuldigd. Zoutman werd tot vice-admiraal benoemd en Dedel, Bentinck, Van Braam en Van Kinsbergen tot schout-bij-nacht. Alle kapiteins ontvingen een gouden erepenning, en iedereen die aan de strijd had deelgenomen kreeg twee maanden soldij. Prins Willem V vereerde Zoutman bovendien met een gouden degen. Hij schonk de kapiteins eresabels en al de strijders gedenkpenningen van edel metaal. Bentinck maakte deze hulde niet mee. Hij was kort na de slag aan zijn verwondingen bezweken.

221. Anno 1785

Kaat Mossel daagt het vrijkorps van kapitein Elsevier uit

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 40×56; inv. A 4978

De geslaagde Amerikaanse opstand tegen Engeland riep alom in West-Europa het verlangen naar vrijheid en beschreven volksrechten op. Een machtige partij in ons vaderland, die der patriotten, meende in het stadhouderschap een belemmering van iedere wezenlijke hervorming te zien. De patriotten richtten genootschappen op tot het bespreken van staatszaken, het indienen van petitie's en het beoefenen van de wapenhandel. Bij een geschil met de Zuidelijke Nederlanden over de vrije vaart op de Schelde werd het volk bewapend, en de patriotten maakten daar toen gebruik van om vrijkorpsen op te richten. Deze deden pogingen om meer invloed dan de prinsgezinde schutterijen te krijgen. Talrijke botsingen tussen de vrijkorpsen en de Oranjegezinden waren het voorspel der gebeurtenissen van 1787.

Te Rotterdam stroomde het eerste bloed in deze heilloze twist.

In die tijd was daar een vrijkorps van kapitein Elsevier dat over fraaie uniformen en - dit was nooit eerder vertoond - bajonetten op de geweren beschikte. Het korps was erg gehaat bij de zeer Oranjegezinde lagere volksklasse, die opgehitst werd door een keurvrouw der mosselen, Katharina Mulders, bekend als Kaat Mossel. Elseviers compagnie had zoveel provocaties en beschimpingen te verduren, dat zij op 3 april 1784 het vuur op weerloze burgers opende (...).

De oorspronkelijke titel luidt: 'De vrijkorpsen'.

222. Anno 1786

De aanhouding van Gevaerts en De Gijselaer op het Binnenhof

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 39×57; inv. A 4939

De stadhouder werd door de patriotse partij zó in het nauw gedreven dat Willem V met zijn familie in 1785 Den Haag verliet en zich naar zijn landgoederen begaf. De Staten van Holland die door Van Berckel en De Gijselaer gedomineerd werden, namen daarna steeds radicaler besluiten. Eén daarvan was dat de Statenleden door de poort van het Binnenhof mochten rijden, die eerder uitsluitend voor de stadhouder was bestemd. De Oranjegezinden hadden de dag waarop dit zou gebeuren, 17 maart 1786, uitgekozen voor een aanval. Deze zou beginnen met de aanhouding van de koets der Statenleden, als zij door de Stadhouderspoort zouden binnenkomen. Hess, een der aanvoerders van het Oranjekorps, zou het teken geven.

Een kapper, Mourand, pakte op de bewuste dag de paarden van het rijtuig waarin de afgevaardigden Gevaerts en De Gijselaer zaten bij de teugels.

Hess aarzelde echter en niemand volgde. Mourand werd gegrepen. Het plan mislukte. Mourand deed tijdens zijn verloor voorkomen dat hij bij het uitwijken voor de koets gestruikeld was en toen tegen de teugels der paarden gevallen was. Hij werd toch wegens majesteitsschennis ter dood veroordeeld. Op voorspraak van Gevaerts en De Gijselaer werd zijn leven echter gespaard.

Egenbergers weergave berust op eerdere, bekende illustraties.

223. Anno 1787

De kloekmoedigheid van de Amsterdamse burgemeester Dedel

Diederik Franciscus Jamin (Amsterdam 1838 - Amsterdam 1865)

Doek, olieverf; gesigneerd, 1863; 40×57; inv. A 1643

De stadhouder werd als kapitein-generaal geschorst. Amsterdam onderscheidde zich daarna dankzij de burgemeesters Dedel, Beels en Rendorp door verzoenende en bedachtzame voorstellen in de Statenvergadering. Burgemeester Hooft steunde de patriotse partij en verklaarde dat hij bereid was zijn hoofd voor de burgerij te geven.

Door hem gesteund boden honderd geüniformeerde officieren van de Vaderlandse Sociëteit onder aanvoering van kolonel Van Goudoever op 26 februari een petitie aan, waarin de terugroeping der Amsterdamse afgevaardigden uit Den Haag werd geëist.

Hooft erkende de gegrondheid van die eis. Hij sprak het volk toe en werd onder de kreet *Leve vader Hooft* in triomf naar huis gebracht.

Dedel en Beels konden door de verbolgen en dreigende volksmenigte niet meer van het stadhuis naar hun koetsen in de Kalverstraat komen. Een stedelijk beambte bood aan hen door een zijdeur onopgemerkt naar buiten te geleiden, maar Dedel antwoordde: *Jongeman, gij zijt pas kort in dienst van de stad. Daarom vergeef ik u uw goede wil, want anders had gij moeten weten dat burgemeesteren van Amsterdam het stadhuis alleen maar door de voordeur verlaten.*

Dedel en Beels betraden daarop onverschrokken de Dam.

Hun ontzagwekkende houding boezemde zoveel eerbied in dat menigeen onwillekeurig de hoed voor hen lichtte.

Niet door gevoelens van eerbied weerhouden, plunderde het volk tussen 20 en 30 mei de huizen van Dedel en Beels.

224. Anno 1787

De aanhouding van de prinses van Oranje bij Goejanverwellesluis

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 40×56; inv. A 5128

De patriotse zaak stond er tijdens de afwezigheid van de prins vaak zó slecht voor dat waarschijnlijk één regiment met de prins aan 't hoofd een tegenomwenteling had kunnen bewerken. In deze overtuiging reisde 's prinsen gemalin, Wilhelmina van Pruisen, naar Den Haag om het verloren gezag voor haar echtgenoot te herwinnen.

Men kreeg echter hoogte van haar komst en daarom beval De Lange van Wijngaarden, die het bevel voerde over de Goudse verdediging bij Goejanverwellesluis, de aanhouding van alle verdachte rijtuigen.

Op 28 juni werd de prinses, die vergezeld werd door de freule van Wassenauer-Starrenberg en een gevolg van drie heren, door de artilleristen bij genoemde sluis omsingeld en in een boerenhuis gebracht, waarvan de uitgangen met schildwachten waren bezet. Een officier hield met ontblote degen in haar nabijheid de wacht. De Commissie van Defensie kwam naar het doel van haar reis informeren. De prinses gaf in algemene bewoordingen te kennen dat zij, omdat de prins niet in Holland komen mocht, naar den Haag wilde om iets bij te kunnen dragen aan de redding van het vaderland en de bevestiging der constitutie. De commissarissen verklaarden dat zij zonder toestemming der Staten haar reis niet kon vervolgen. De prinses stuurde een schriftelijke klacht naar de raadpensionaris en wachtte te Schoonhoven op antwoord. De aanhouding en het onvoldoende antwoord op haar beklag waren aanleiding tot de Pruisische interventie.

225. Anno 1787

Burgemeester Dedel wordt in triomf naar huis gebracht

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 49×42; inv. A 5034

Frederik Willem II van Pruisen eiste genoegdoening voor de behandeling van zijn zuster, de prinses van Oranje. Toen hieraan niet werd voldaan stuurde hij een leger van twintigduizend man, terwijl Willem V een beroep deed op allen die hem welgezind waren.

De door de Fransen gesteunde heersende partij nam een heldhaftige houding aan en droeg aan rijngraaf Van Salm de verdediging van Utrecht op met tweehonderd stukken geschut en zeventuizend man.

Toen echter de Pruisen ongehinderd door het prinsgezinde Gelderland trokken en Frankrijk de patriotten in de kou liet staan, week de rijngraaf naar Holland uit. Zijn manschappen legden de wapens neer.

Alleen de toegangen tot Amsterdam - in het bijzonder Amstelveen en Ouderkerk - werden dapper maar vruchteloos verdedigd.

Bijna overal was de nadering der Pruisen het sein voor een tegenomwenteling. Ook in Amsterdam werden de afgezette burgemeesters plechtig hersteld. Dedel werd in triomf naar huis geleid, zoals Hooft een half jaar tevoren. Dedels koets kreeg een oranje versiering en werd getrokken door het volk dat de Oranje-kokarde fier deed prijken.

De oorspronkelijke schilderijtitel was: 'De Pruisen hier te lande'.

226. Anno 1793

Prins Frederik wordt in de slag bij Wervik gewond

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 49×41; inv. A 5035

[Het revolutionaire Frankrijk verklaarde in 1793 de oorlog aan de Republiek, die samen met de Zuidelijke Nederlanden een leger op de been bracht.] Tussen Kortrijk en Ieper werden op 13 september bij Wervik dertienduizend Nederlanders in een onhoudbare stelling aan de aanvallen van veertigduizend Fransen blootgesteld.

De (...) Nederlanders bieden vijf uur lang wanhopig weerstand.

Hun vuur legt soms de helft der Franse gelederen neer, maar deze worden direct weer aangevuld.

Onder de gekwetsten was ook de negentienjarige prins Frederik, van wie een tijdgenoot getuigde: *Het is bijna niet mogelijk algemener bij mensen van allerlei stand bemind te zijn dan deze jonge prins*. De prins had een wond aan zijn rechterschouder, die moeilijk en langzaam genas.

Hij doorstond kalm en geduldig de pijn.

Deze vorst in wie men een Willem III of een prins Eugenius van Savoye zag en die in 1798 tot opperbevelhebber van het Oostenrijkse leger in Italië werd benoemd, overleed in 1799 op vijfentwintigjarige leeftijd aan een infectie die hij bij het bezoeken van hospitalen had opgedaan.

227. Anno 1794

De erfprins van Oranje behaalt de overwinning bij Fleurus

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×41; inv. A 5036

Op verzoek van keizer Frans II had de erfprins - in latere en betere tijden koning Willem I - het opperbevel aanvaard over het geallieerde leger aan de Sambre. Hij joeg op 3 juni na een strijd van acht uur de Franse generaal Pichegru in volle vlucht over de rivier en haalde de keizer in triomf binnen Charleroi. De dag daarna voegde Jourdan zich echter met vijfenveertigduizend man bij het Franse leger.

Hij had de opdracht om tot elke prijs bij de Sambre door te breken.

Toen ontstond op 16 juni bij Fleurus een verschrikkelijke slag die door het beleid en de tegenwoordigheid van geest van de jeugdige veldheer uitliep in een volledige overwinning. Daarbij behaalden vijfendertigduizend geallieerden de overwinning op zesenzeventigduizend Fransen. Charleroi kwam weer in handen van de bondgenoten.

De erfprins bewees dat hij een plaats tussen de grote veldheren van zijn tijd verdiende, maar zijn wapenfeit werd helaas door de snelle opeenvolging van gebeurtenissen bijna uit de herinnering verdrongen. [De Oostenrijkers ontruimden België en hierdoor was] de inspanning der Nederlanders nutteloos.

De slag bij Fleurus wordt door veel historici als een Franse overwinning beschreven.

228. Anno 1795

Het vertrek van prins Willem V te Scheveningen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×42; inv. A 5037

Door de strenge vorst konden de Fransen in het begin van 1795 ons land over de bevroren rivieren binnenvallen. De Engelse troepen trokken plunderend naar Hannover terug en de Oostenrijkse waren niet tot hulp te bewegen. Een oproep aan alle ingezetenen om het vaderland te verdedigen, vond geen gehoor. De verblinde natie liet zich door de verleidelijke beloften van *vrijheid, gelijkheid en broederschap* begoochelen en generaal Daendels, die aan het hoofd der uitgeweken patriotten in Utrecht was aangekomen, zwoer iedere weerspannige de dood. Dit alles bracht Willem V tot het besluit om door zijn vertrek uit het vaderland het algemeen welzijn en de vrede te bevorderen.

De stadhouder verliet op 18 januari om twee uur 's middags na een aandoenlijk afscheid van de Staten de residentie.

Een grote hoeveelheid vrienden vergezelde hem naar Scheveningen. De gemalin van Willem V was al in de vroege morgen afgezeild, evenals de erfprinses met haar kind, de latere koning Willem II.

In Scheveningen ging de stadhouder aan boord van een pink.

Zijn zoons, zijn kamerheer Van Heerdt en zijn adjudanten Bentinck en Bijlandt volgden. Aan boord wachtte Willem V nog op de uitslag van een laatste [tevergeefse] vredespoging in Parijs, en 's avonds voerde de oostenwind hem snel van Nederlandse bodem weg.

Hij heeft deze niet meer mogen betreden.

Wijnvelds weergave berust op eerdere, bekende illustraties.

Van het jaar 1795 tot in het jaar 1861

229. Anno 1795

De komst der Fransen

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 53×41; inv. A 4940

Op de dag dat Willem V het vaderland verliet, bewerkten Daendels, Kraijenhoff en Schimmelpenninck een omwenteling in Amsterdam.

Een voorlopig bewind nam onder Pieter Paulus bezit van de vergaderzaal der Staten van Holland: Agenten uit Amsterdam en Den Haag voltooiden met behulp van Franse vertegenwoordigers en troepen de revolutie in het gehele land. De Fransen werden overal als bevrijders en broeders ontvangen, de teruggekeerde uitgewekenen werden, dronken van vreugde, feestelijk ingehaald. Het haveloze voorkomen der vreemde troepen was niet erg aantrekkelijk, maar men lette daar nog niet zo op in de vervoering van het moment. Goed geklede personen van beide seksen wierpen zich tussen de paarden om de ruiters te omhelzen en de handen te drukken. Men plantte vrijheidsbomen op de pleinen, waar plechtige toespraken, maaltijden en dansen elkaar afwisselden.

Spoedig voelde men aan den lijve hoe duur deze vreugde betaald moest worden. De slecht geklede en gevoede Franse troepen moesten verzorgd en gehuisvest worden.

Zij waren veeleisend, plunderden wat zij niet goedschiks kregen en beschikten eigenmachtig over voorraden. De onderhoudskosten voor het leger waren zeer hoog. Daarbij kwamen ook nog honderd miljoen gulden voor oorlogskosten.

230. Anno 1796

De opening der Nationale Vergadering door Pieter Paulus

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; 53×41,5; inv. A 823

Het voorlopig bewind had de Staten-Generaal als staatslichaam intact gelaten, om geleidelijk aan en zonder verwarring te stichten het nieuwe staatsbestuur tot stand te brengen. De unitarissen die voorstanders waren van de samensmelting der provincies in één staat, hadden echter met de heftigste democraten in iedere stad of dorp van enig belang clubs opgericht. Deze bewerkten dat een Nationale Vergadering werd bijeengeroepen. Daarvoor werden in grondvergaderingen kiesmannen gekozen, die 126 vertegenwoordigers afvaardigden om een constitutie op te stellen.

Op 1 maart 1796 werd de Nationale Vergadering door haar voorzitter Pieter Paulus met een van welsprekendheid getuigende rede geopend. Hij verklaarde dat de omwenteling had gezegevierd. Paulus stelde dat het hoofddoel der vergadering de verwerving van de eenheid was naar welke de Republiek twee eeuwen tevergeefs had gestreefd.

Deze rede was de zwanenzang van deze vooral in het zeewezen ervaren staatsman. Twee weken later overleed hij, nauwelijks veertig jaar oud.

231. Anno 1798

Daendels ontbindt de Nationale Vergadering met geweld

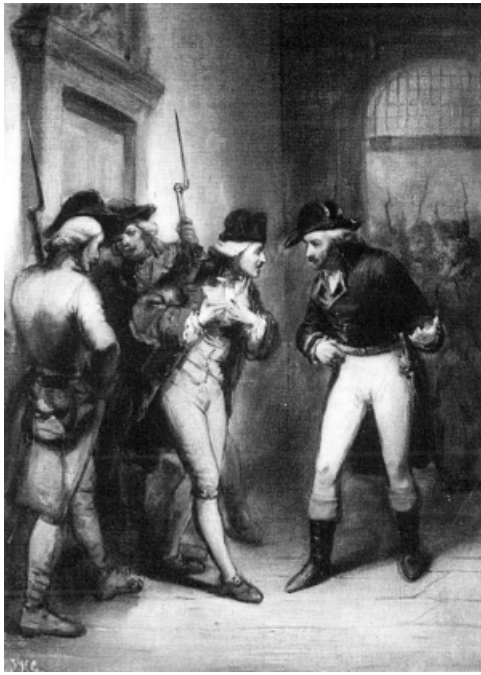
Jan Antoon Neuhuys (Haarlem 1832 - Antwerpen 1891)

Doek, olieverf; 53×39; inv. A 4957

De van de Franse regering afhankelijke Bataafse Republiek volgde iedere verandering van het bewind in Parijs na. Meestal was een Franse gezant de aanstichter en een Franse generaal de helper bij een staatsgreep.

Na twee jaar twist tussen federalisten, unitarissen en moderaten was de Nationale Vergadering in 1798 nog niet in het samenstellen van een constitutie geslaagd. Het overwicht der heftige revolutionairen werd steeds duidelijker. Toen 's ochtends vroeg hun geestverwant Midderigh het voorzitterschap kreeg, werden de leden op 22 januari 1798 ter zitting opgeroepen. In de vergaderzaal waren de Franse generaal Joubert en generaal Daendels met hun officieren aanwezig.

Bij de deuren stonden wachtposten met aanwijzingen welke leden binnengelaten moesten worden en welke niet. (...) Midderigh opende de zitting, waar een vijftigtal leden aanwezig was. Hij verklaarde dat het vaderland in gevaar was en eiste van de aanwezigen een betuiging van afkeer tegen het stadhouderschap, het federalisme, de aristocratie en de anarchie. Aan elf weigeraars werd het bevel gegeven om te vertrekken. De overigen begroetten instemmend de arrestatie van tweeëntwintig medeleden. Zij ontvingen de gelukwensen van de Franse gezant Delacroix en vormden zich om tot een constituerende vergadering met een Uitvoerend Bewind dat uit Vreede, Fijnje, Van Langen, Fokker en Wildrik bestond.

232. Anno 1795

Daendels arresteert het Uitvoerend Bewind

Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 54×38; inv. A 5127

Het Uitvoerend Bewind was reeds geschokt door de op 4 mei per decreet buiten werking gestelde constitutie en was intern verdeeld omdat Fokker en Wildrik met tegenzin de gewelddadige handelingen der drie overige leden volgden. Het was gehaat wegens verregaande verdrukking en willekeur. Dit schrikbewind in miniatuur viel zodra de steun van het Franse directoire uitbleef. De over de gang van zaken ontevreden Daendels was naar Parijs vertrokken, waar op 22 floréal de gematigde beginselen hadden gezegevierd. Hij vond daar steun. Door generaal Joubert bij zijn terugkomst openlijk verwelkomd en in bescherming genomen, begaf Daendels zich op 12 juni 1798 met een compagnie grenadiers naar het Oude Hof, de zetel van het Uitvoerend Bewind. Hij drong de zaal binnen waar Vreede, Fijnje en Van Langen met hun partijgenoten juist de maaltijd gebruikten. Op hun vraag wie hij zocht, antwoordde Daendels: *de leden van het uitvoerend bewind!* Zijn gezellen voegden daar aan toe: *Die schelmen! Die landverraders! Levend of dood moeten wij ze hebben!*

Vreede en Fijnje ontsnapten in de verwarring, maar Van Langen werd gegrepen en met zijn heftigste aanhangers onder de vertegenwoordigers naar het Huis ten Bosch gevoerd. Daar deelden zij de gevangenis met de tweeëntwintig leden van de Nationale Vergadering die zij op 22 januari zelf gevangen hadden gezet.

233. Anno 1799 De slag bij Castricum

Jan Antoon Neuhuys (Haarlem 1832 - Antwerpen 1891)
Doek, olieverf; 53×39; inv. A 4941

In 1799 landden de Engelsen en Russen in Holland. De Bataafse vloot was in 1797 bij Kamperduin vernietigd en zo kon Abercromby bij Den Helder een divisie zonder tegenstand aan land zetten. Daendels werd teruggeslagen en een tot veertigduizend man aangegroeid leger trok onder de hertog van York op naar Alkmaar. De Fransen hadden onder Brune hun hoofdkwartier in Beverwijk. Daendels lag met het overschot der Bataafse strijdmacht te Purmerend. De Frans-Bataafse strijdkrachten telden te zamen slechts vijftientigduizend man, maar in de slag bij Bergen hadden Fransen en Bataven elkaars moed leren waarderen. Zij waren welgemoed en eensgezind. De Engelsen en Russen hadden onenigheid en waren door het ongunstige jaargetijde van voorraden verstoken. De slag bij Castricum besliste op 6 oktober hun lot. Een Bataafs bataljon onder Achenbach had de Russen reeds eenmaal door een hevig en goedgericht vuur uit het dorp verdreven, maar dezen namen dit weer in. Nu volgde in de duinen een algemene strijd die te midden van een plasregen en de duisternis van de herfstavond in een bloedbad ontaardde. Quaita, kolonel der Bataafse huzaren, maakte er door een krachtige, welberekende charge een einde aan. De Anglo-Russen trokken zich terug. Brune stond hun de vrije aftocht toe, wat schandelijk was, want er werden geen oorlogskosten geëist. Zelfs werd de Engelsen niet om de teruggave van de Bataafse vloot gevraagd, die Story op 30 augustus in de Vlieter had uitgeleverd.

234. Anno 1801

De kamers worden ondanks de tegenstand van Ermerins en Van Swinden gesloten

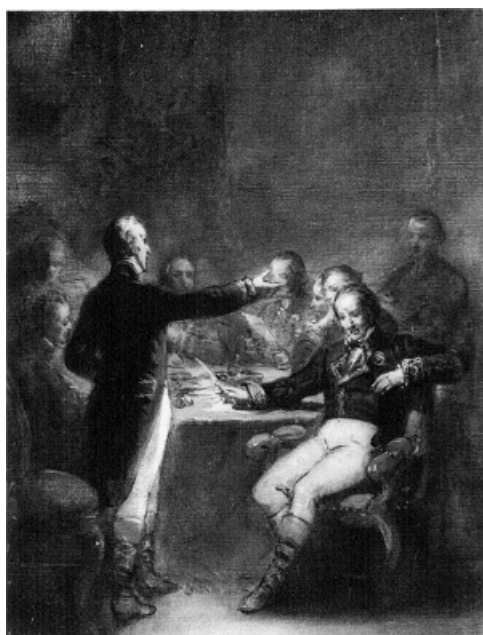
Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 53×41; inv. A 4942

In 1801 bleek voor het eerst de invloed van Napoleon Bonaparte op onze staatsregeling. Hij was bij de staatsgreep van 18 brumaire - 9 november - eerste consul geworden en wilde een wijziging van onze constitutie. Er moest een eind komen aan de volkssouvereiniteit, en een staatsbewind van twaalf personen zou het initiatief der wetgeving moeten verkrijgen. Het uitvoerend bewind bestond op dat ogenblik uit Ermerins, Van Swinden, Pijman, Haersolte en Besier.

De drie laatsten lieten zich door de Franse generaal Augereau overhalen om de beide kamers te ontbinden en haar werkzaamheden op te schorten tot de natie over het nieuwe ontwerp zou hebben beslist.

Vruchteloos verzetten de standvastige democraten Ermerins en Van Swinden zich tegen de maatregel, tevergeefs trachtte Ermerins het besluit tegen te houden door zich handtastelijk van de voorzittersstoel en -hamer te verzekeren. Pijman, Haersolte en Besier lieten Ermerins en Van Swinden in de steek en volvoerden hun besluit.

235. Anno 1802

De vrede van Amiens

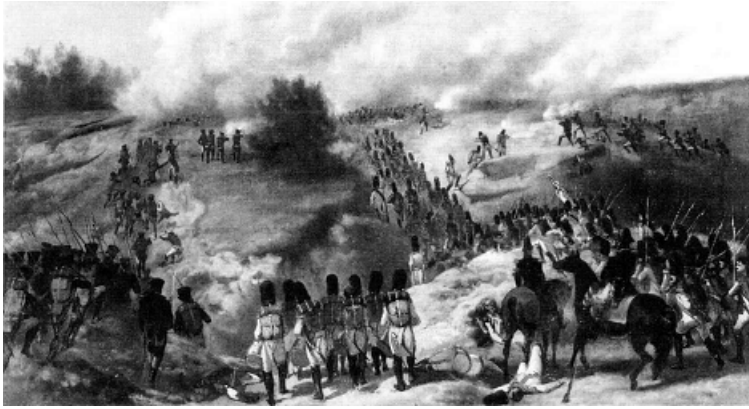
Johannes Hinderikus Egenberger (Arnhem 1822 - Utrecht 1897)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd; 54×41; inv. A 5054

Door de slag bij Marengo was de coalitie der tegenstanders van Frankrijk verbroken. Oostenrijk had de vrede van Lunéville getekend. (...) Engeland en Frankrijk sloten de vrede van Amiens. Tijdens de voorbereidingen was reeds tot de teruggave van onze koloniën besloten, op Ceylon na. Ofschoon onze gezant

R.J. Schimmelpenninck bij de onderhandelingen te Amiens zeer bekwaam en energiek optrad, kon deze niet veel meer loskrijgen. Wel zeiden de Fransen toe dat de schadeloosstelling aan het huis van Oranje niet ten laste van de Republiek zou komen en dat men het bezit van Vlissingen en het onderhoud der Franse bezetting op grond van de belangen der beide regeringen zou regelen.

Het vredesverdrag werd op 25 maart 1802 getekend. Daarbij werden Fulda en Corvey aan Oranje toegewezen en door de erfprins aanvaard. Willem V verklaarde echter in een nota aan Engeland en Pruisen dat hij zich het recht voorbehiield om de Republiek te dienen als de natie, van dwang ontslagen, hem daartoe riep. De vrede die later tot grote schade van onze handel plotseling verbroken werd, vergrootte slechts de invloed van Napoleon op ons bestuur. Hij had echter het talent van Schimmelpenninck op waarde leren schatten en verhief hem drie jaar later tot raadpensionaris.

236. Anno 1809 Chassé in Spanje

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 39×73; inv. A 4869

Napoleon had zijn broer Joseph Bonaparte aan Spanje als koning opgedrongen. Een nationale opstand ten gunste van Ferdinand VII, die door een Engels leger onder Arthur Wellesley - Wellington werd ondersteund, eiste echter al spoedig zijn ingrijpen. Ook het koninkrijk Holland moest een contingent van drieduizend man leveren om in Spanje te dienen. Daar onderscheidde zich in een reeks harde gevechten (...) de Hollandse brigade onder Chassé, Storm de Grave en Trip. (...) Generaal-majoor Chassé stond bij de troepen als *generaal bajonet* bekend, omdat hij met behulp van dit wapen vaak zijn overwinningen behaalde. Chassé was de hoofdpersoon bij Durango (21 oktober 1808) bij Mesa d' Ibor (17 maart 1809). Hij was de held van Talavera, Almonacid en Ocana. Vooral bij Mesa d' Ibor in Estramadura grensde de vermetelheid van zijn troepen aan het wonderbaarlijke. Zesduizend Spanjaarden hadden zich daar in een kloof tussen twee spitse rotsen verschanst achter een stenen borstwering met zes kanonnen in batterij. Chassé's brigade van zevenhonderd man klauterde tegen de hoogte met rotsblokken en struikgewas op en stelde zich een half uur lang bloot aan het vuur van een onzichtbare vijand. Halverwege stelde Chassé, die te voet aan de beklimming deelnam, zijn helden in slagorde op, verbood nodeloos schieten en voerde hen snel naar een punt van de berg van waaruit hij de stellingen van de vijand onder vuur kon nemen.

De Spanjaarden ontruimden die en de Hollanders maakten zich er juichend meester van. De aanval kostte slechts tien doden en vijftig gewonden.

237. Anno 1809

De tocht van Cort Heijligers naar Bath

Karel Frederik Bombled (Amsterdam 1822 - Chantilly 1902)

Doek, olieverf; 48×33; inv. A 4870

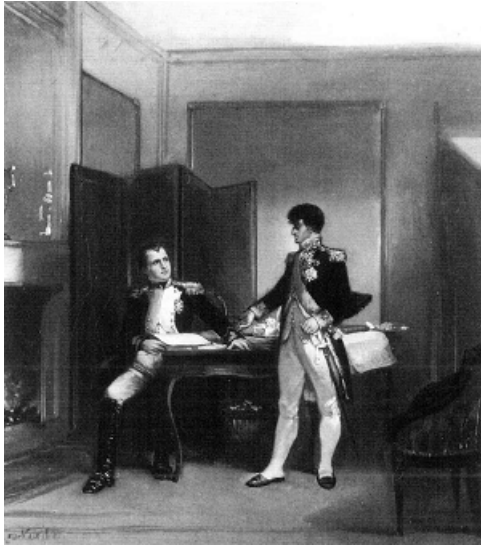
Napoleon had Antwerpen met kolossale dokken, werven, magazijnen en batterijen tot oorlogshaven ingericht: *een pistool op de borst van Engeland en een koninkrijk waard*. Brittannië was terecht bevreesd voor een landing. Teneinde die te voorkomen, bracht in juli 1809 een machtige Engelse vloot achtendertigduizend man met honderdvijftig stukken zwaar geschut op Walcheren aan land. Er was nauwelijks een verdediging en koning Lodewijk was afwezig. De Engelsen bemachtigden geheel Walcheren en Beveland. Gepaste maatregelen van de koning, de scheepsmacht op de Schelde onder Ver Huell en de van alle kanten toegesnelde militie en vrijwilligers onder opperbevel van Bernadotte maakten een belegering van Antwerpen echter onmogelijk. De Engelse vloot trok zich toen terug. Dit bracht generaal Cort Heijligers op het idee het fort Bath op Zuid-Beveland vóór de Fransen te herwinnen. Als een tweede Mondragon waagde hij zich op 4 september met een troep jagers maar zonder gids in de geulen en diepten van het Krekerak tussen Brabant en Beveland. (...) Tevergeefs zoekt het krijgsvolk een doorwaadbare plaats. De vloed begint op te komen en een onweersbui verduistert de hemel.

Nu verspreidt de generaal zijn manschappen om vaste grond te zoeken, en half wadend, half zwemmend bereiken zij de schorren der overzijde. Daar barst het onweer los, een plasregen onttrekt de oever aan hun oog en de vloed verandert de schorren in een barre zee.

Nog eenmaal lopen zij gevaar in slijk en modder te verzinken of in de wassende Schelde ten onder te gaan. Nadat zij een andere richting zijn ingeslagen komen zij echter eerder dan gedacht op de dijk.

Bath was reeds ontruimd en geheel Beveland viel hun toe. Vóór het einde van het jaar werd ook Walcheren door de Engelsen verlaten.

Mondragon was een commandant van Alva die door het Zijpe naar Duiveland trok.

238. Anno 1809

Lodewijk Napoleon verdedigt Hollands onafhankelijkheid tegenover Napoleon

Herman Frederik Carel ten Kate (Den Haag 1811 - Den Haag 1891)

Doek, olieverf; gesigneerd, 1863; 54,5×48,5; inv. A 820

De landing der Engelsen op Walcheren deed bij Napoleon het plan rijpen om het koninkrijk Holland met het Franse rijk te verenigen.

Op 28 november 1809 reisde Lodewijk met zijn minister Röell naar Parijs om de onafhankelijkheid van het land te behouden.

Op 2 december beschuldigde Napoleon zijn broer en de natie van verstandhouding met Engeland, ontduiking van het continentaal systeem en vijandigheid tegen Frankrijk. Hij dreigde Holland te zullen verslinden en eindigde met de woorden:

Vroeg of laat wil ik inlijving. Ik zal u niet met rust kunnen laten en heb een uitgestrekte kust nodig om Engeland te bestrijden. Vruchteloos poogde Lodewijk de tegenslag af te wenden door het aanbieden van Walcheren en een geldsom. Toen wilde hij naar Holland terug om de natie te raadplegen. *Om de standaard der rebellie tegen mij te verheffen!* riep de keizer uit. *Ik heb gezorgd dat gij niet kunt vertrekken.* Inderdaad werd de koning door gendarmes d' élite bewaakt. De weigering van Breda en Bergen op Zoom om een Franse bezetting op te nemen vergrootte 's keizers toorn. Hij eiste Lodewijks *demissie* en beweerde tegen Holland in oorlog te zijn. De reis leidde tot een verdrag dat met troonsafstand gelijk stond. Deze vond kort daarna plaats en ons land werd bij Frankrijk ingelijfd.

239. Anno 1811 Napoleon in Amsterdam

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 54×32; inv. A 4959

Op het toppunt van zijn macht, (...) deed Napoleon met zijn gemalin op 9 oktober 1811 zijn intrede te Amsterdam, dat bij de inlijving tot derde hoofdstad van het Franse rijk was verklaard. Hij kwam om zelf de behoeften van het land te kunnen beoordelen. Napoleon beweerde *zich beminnelijk te willen voordoen*, maar de tiërceering der staatsschuld was hem voorgegaan, het verlies van Java vergezelde hem en de drievoudige lichting voor de tocht naar Rusland volgde hem! Er zijn vele anekdotes bekend over dit veertiendaags bezoek van Napoleon en Marie-Louise. De autoriteiten hadden zich tot het uiterste ingespannen voor een feestelijke ontvangst. Hoe de keizer over de bevolking dacht, blijkt uit een gesprek dat hij met Caulincourt, de hertog van Vicenza, had tijdens een late avond- wandeling langs de eenzame grachten der kwistig versierde maar verarmde hoofdstad (meegedeeld door Dr. I.P. Arend in de *Holland* van 1854).

De Hollanders, zo zei de keizer onder meer, zijn goede mensen. De vereniging van Holland met Frankrijk zal van onschatbaar nut zijn. Met de onze verenigd, vernietigt de Hollandse zeemacht die van Engeland. Binnen enkele jaren zullen wij meester op zee zijn. Daartoe moeten de Hollanders zich oprecht bij mij aansluiten. Sire! antwoordde Caulincourt, *de goede ontvangst die Uwe Majesteit hier ondervindt, strekt om deze hoop te versterken.*

Zonder twijfel, hervatte Napoleon, indien deze althans niet het gevolg is van de geslepenheid van het ogenblik. Dwaas is hij die op de toejuiching van het straatvolk

bouwt. Ik ben zeker vrijwel bij mijn brave Hollanders geslaagd. Er bestaat bij hen een instinct voor het grote en voor edele daden.

Hun dapperheid evenaart die der Fransen. Dat is de veelvermogende band van overeenstemming tussen de beide volken.

Het artikel van Arend staat in 'Holland'. Almanak voor 1854. J. van Lennep ed. (Amsterdam 1854) 60-83.

240. Anno 1812

Kapitein Benthien aan de Beresina

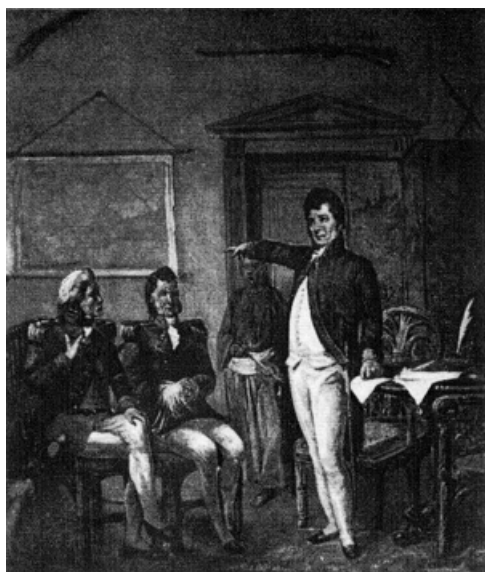
Laurens Alma Tadema (Dronrijp 1836 - Wiesbaden 1912)

Paneel, olieverf; 39×73; inv. A 4857

Men kent de noodlottige tocht van het grote leger over de Beresina. De hoogste mate van ellende die de mens in de oorlog treffen kan, was wel deze terugtocht van negentigduizend personen uit Rusland. Zij waren voor tweederde ongewapend, ziek of gewond, en trokken onder het moordend vuur der Russen de door ijsschotsen bedekte rivier over via twee smalle en zwakke bruggen. De bruggen waarover zich het overschot van een half miljoen strijders zich in veiligheid bracht, waren het werk van een Nederlandse kapitein der pontonniers, George Diederik Benthien.

Het dorp Studzianka was een der weinige punten op de moerassige oevers der Beresina die geschikt waren voor een overtocht. Er waren echter geen vaartuigen, en de pontons had men vernietigd toen de transportpaarden waren doodgegaan. De houten huizen van het dorp moesten dus het materiaal voor bruggen leveren. De pontonniers gingen in de felle winterkoude en het snijdende drijfijis te water om de ondersteuning aan te brengen. En omdat het hout vaak kort was, moesten zij de verbindingen van boomschors en hennep maken.

Toch waren op 26 november door wonderen van inspanning en volharding binnen twaalf uur tijds de bruggen klaar. Van dit korps pontonniers zagen slechts zeven man met hun wakkere kapitein het vaderland terug.

241. Anno 1813 Het behoud van Decima

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

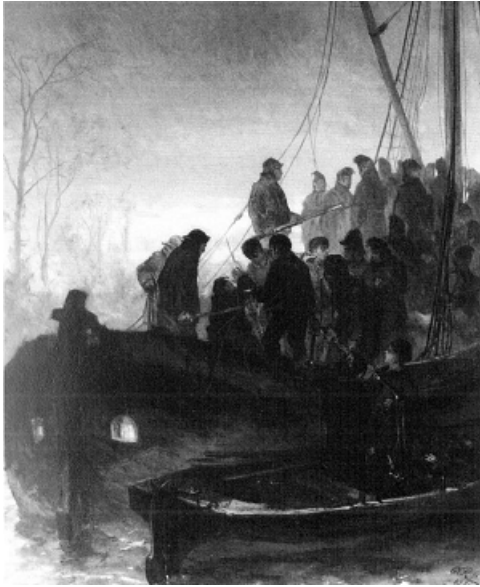
Terwijl ons vaderland deel uitmaakte van het Franse rijk en de koloniën in het bezit der Engelsen waren, woei de driekleur nog vrijuit boven een afgelegen hoekje der aarde. Deze plek bleef door de geestkracht en zelfverloochening van één man behouden. In 1803 was Hendrik Doeff tot hoofd van onze factorij op Decima benoemd, een eilandje in de baai van Nagasaki. Het was de zetel van onze handelsbetrekkingen met Japan. In 1808 verscheen een Engels schip onder Hollandse vlag om de factorij te bezetten, maar de wakkerheid van Doeff verijdelde dit plan. In pijnlijke onzekerheid bleef hij met een zestal landgenoten ver van de beschaafde wereld andermaal vijf jaar op zijn post.

Toen arriveerde in augustus 1813 de oud-resident Wardenaer met een Engelse vertegenwoordiger op de rede van Nagasaki met het bevel van de Engelse gouverneur Raffles om Decima aan hem over te dragen. Doeff liet zich niet (...) door schitterende aanbiedingen verlokken en niet door bedreigingen intimideren. Integendeel, hij dreigde met de tussenkomst van het Japanse bestuur en gaf zoveel klem aan zijn redenen dat zij, om ongehinderd te mogen vertrekken, een schuld van honderdduizend gulden betaalden die door het stilvallen van de handel op de factorij drukte.

Pas in 1817 kwamen Nederlandse schepen Doeff uit zijn isolement verlossen.

De twee overnamepogingen vonden in 1811 en 1812 plaats. Ook Guinea in West-Afrika is overigens in Nederlandse handen gebleven.

Dit schilderij ontbrak in 1897 bij de schenking aan de gemeente Amsterdam. De afbeelding is naar een vroegere, in 1893 geplaatste reproductie in het blad 'Eigen Haard'. De huidige verblijfplaats is onbekend.

242. Anno 1813

De wakkerheid van Roelof Schenkel

Charles Rochussen (Kralingen 1814 - Rotterdam 1894)

Doek, olieverf; gemonogrammeerd, 1862; 50×41; inv. A 4970

Op het gerucht der nadering van de kozakken ontruimden de Franse ambtenaren en douaniers overhaast Groningen en Friesland.

Zij namen zoveel mogelijk voorwerpen van waarde en kasgeld mee. Zo voerde een schip met 32 douaniers een som van tachtigduizend gulden uit de stad Groningen weg. Schipper Roelof Schenkel belette dit. Hij ging met acht rappe gezellen in een sloep achter het schip aan tot Zoutkamp, waar zij hulp en kozakken hoopten aan te treffen.

Daarin teleurgesteld, waagden de stoute schippersgasten toch de aanval op de gewapende overmacht.

Op een ogenblik dat de Fransen zich in het scheepsruim bevinden, springt Schenkel met een pistool in de ene en een sabel in de andere hand, door zijn makkers gevolgd aan boord. Hij stelt zich bij het scheepsluik op en eist de wapens en het geld op. De verschrikte bemanning die niet bekend is met het kleine aantal enteraars, reikt geweren, sabels en geldzakken door het luik aan en laten zich gedwee naar Groningen terugvoeren.

Schenkel en zijn mannen waren even eerlijk als dapper. Zij leverden de gevangenen en de buit aan het voorlopig bestuur uit en wilden niets voor zichzelf behouden.

243. Anno 1813

De omwenteling te Amsterdam

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×41; inv. A 5038

Terwijl het driemanschap Van Hogendorp, Van der Duijn van Massdam en Van Limburg Stirum te 's-Gravenhage bij het naderen der bondgenoten een omwenteling voorbereidden, werden zij op 15 november door een volksbeweging te Amsterdam verrast (...).

De straten weergalmden van vrolijk gejuich en van het negentien jaar lang onderdrukte *Oranje boven!* Telkens aangroeiende scharen sierden zich met een oranje lint, rukten de adelaar en Franse wapenborden weg en vernielden deze. *Dit kon alleen de moed niet koelen*, zegt Van der Palm in zijn klassiek gedenkschrift. *Er moest een vreugdevuur der vrijheid en een wraakvuur over de geleden onderdrukking gestookt worden, want het gemeen acht alles reeds gewonnen als het voor een ogenblik uit de band mag springen. Zo ging het aan het verbranden van de wachthuizen der douane, langs de ganse Buitenkant, dat de vlam flikkerde over het IJ, en men buiten afzich alles akelig voorstelde, van 't geen Amsterdam in deze ogenblikken wedervoer.* Dat aan de plundering en de brandstichting een eind kwam en anarchie voorkomen werd, was te danken aan A.R. Falck, de kapitein van de nationale garde. Diens moed, beleid en voortvarendheid hebben de Franse overheden tot afreizen, het volk tot bedaardheid en zeventien der aanzienlijkste burgers tot het aanvaarden van een voorlopig bestuur bewogen.

De Vos citeert uit: J.H. van der Palm, 'Geschied- en redekundig gedenkschrift van Nederlands herstelling in den jare 1813' (Amsterdam 1816).

244. Anno 1813

De terugkeer van de prins van Oranje te Scheveningen

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 50×41; inv. A 5120

Het voorlopig bestuur vaardigde Fagel en De Perponcher af om het bericht van de omwenteling in Londen te melden en de zoon van Willem V het gezag op te dragen. Op 30 november bracht het Engelse fregat de *Warrior* de prins naar Scheveningen. Voordat het zeker was of men veilig kon landen, stapte de prins al in een schuit over. Onder het kanongebulder der Engelsen werd hij met een wagen op het strand gebracht. Daar verwelkomden hem het algemeen bestuur en duizend Haagse burgers met gouverneur Van Limburg Stirum aan het hoofd.

Met hem reed de vorst in een open rijtuig naar de hofstad. Zijn intocht in Den Haag wekte evenals die te Amsterdam onbeschrijflijke ontroering: *Nooit werd vreugde op zo verschillende wijze naar ieders aard vertoond. Deze gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een barstte los in gejuich, des anderen stem smoorde in het snikken der overkropte borst. De ouden was het als hadden zij een kind uit de dood weergekregen, de mannen een broeder, de jongelingen een vader.*

Geen stadhouder was het die als Willem VI tot ons kwam om de oude orde te herstellen, maar de soevereine vorst Willem I, die evenals zijn grote naamgenoot een nieuwe dag van vrijheid voor ons zou doen aanbreken.

Het citaat is vrij naar Van der Palm, (zie cat. 243) 156-157.

245. Anno 1815

De slag bij Waterloo

Hendrik Albert van Trigt (Dordrecht 1829 - Heiloo 1899)

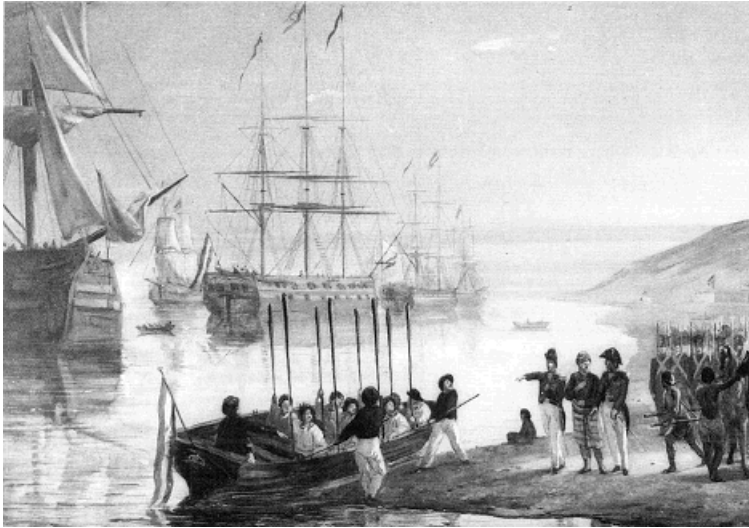
Doek, olieverf; gesigneerd, 1862; 40,5×57; inv. A 4996

Op 1 maart keerde Napoleon uit Elba terug. Op 15 juni bevond hij zich al met honderddertigduizend geharde en ervaren soldaten in België. Op 16 juni verdreef hij de Pruisen bij Ligny en zond hij Ney met twintigduizend man vooruit om de Engelsen op afstand te houden tot zijn hoofdmacht hen zou hebben overvleugeld. Dit werd bij Quatre Bras verhinderd door de Nederlanders onder de prins van Oranje. Wellington kon zich terugtrekken naar Waterloo, waar op 18 juni Napoleons nederlaag het lot van Europa besliste.

De slag begon in de middag en duurde met gelijk verlies en onzekere kansen tot vijf uur. Toen verschenen dertigduizend Pruisen onder Bülow. Zij werden gevolgd door het hoofdleger van Blücher, terwijl Napoleon tevergeefs op het legerkorps van Grouchy wachtte.

Het Franse leger viel in een verwarde vlucht uiteen. Napoleon ontkwam nauwelijks aan zijn achtervolgers; zijn reiskoets viel hen in handen.

Aan beide zijden kostte de strijd vijftigduizend man. Onder de gewonden was ook de prins van Oranje, *Hollands glorie*. Hij werd een half uur voor het einde van de slag aan de linkerschouder getroffen.

246. Anno 1821

De overwinning bij Palembang

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)
Doek, olieverf; 39×56; inv. A 5039

Het prestige van Nederland had door de heerschappij der Engelsen in onze koloniën zeer geleden, en onze langzaam weer ontluikende macht moest in Oost-Indië gevaarlijke opstanden bedwingen voordat het nadelige effect van onze vernedering werd weggenomen.

Op Sumatra bracht sultan Mohamed Badar van Palembang ons gezag in gevaar door een aanval op het Nederlandse fort en kantoor. Een eerste poging om hem te onderwerpen mislukte. Er verliep een jaar voordat er voldoende troepen op de been gebracht waren om de sultan met succes aan te vallen.

Op 20 juni 1821 verscheen generaal-majoor De Kock met vier grote en een aantal kleine schepen voor de rivier bij Palembang.

De stroom was met ingeheid paalwerk afgesloten en versterkt met goed verdedigde, zware batterijen. Nog diezelfde dag had het fregat *De Dageraad* dan ook zestig doden en gewonden. Pas op 23 juni slaagde men er in het paalwerk te vernietigen, nadat overste Bisschoff enkele batterijen veroverd had en het vuur der korvetten *Venus* en *Ajax* de overige tot zwijgen had gebracht. Nu voer de expeditie de rivier op en veroverde de stad. Mohamed Badar moest de troon aan zijn neef overdragen en werd door de overwinnaars naar Batavia meegevoerd.

247. Anno 1830

De prins van Oranje ontsnapt aan de woede van het Brusselse volk

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×56; inv. A 5040

Op 25 augustus 1830 barstte te Brussel de opstand uit. Deze was mogelijk geworden door een coalitie tussen de partijen van de geestelijkheid en de republikeinen en werd door de de Juli-revolutie in Parijs verhaast. De koning wilde het oproer door toegevendheid stillen. Hij verkoos onderhandelen boven het vergieten van bloed. Hij gaf om deze reden zijn troepen het bevel om te Vilvoorde te wachten. Zijn zoon, prins Willem, begaf zich, vertrouwend op zijn welverdiende populariteit, op 1 september zonder geleide naar Brussel.

Daar aangekomen werd de poort achter hem gesloten. De straten waren overal versperd en het gepeupel drong met woeste bedreigingen op. Zijn kalmte en welberadenheid verlieten de prins net zo min als op het slagveld.

De prins redt zich uit de menigte door onverwacht zijn paard tot een gewaagde sprong over de versperring te dwingen en bereikt ongehinderd zijn paleis. Daar stellen de ontevreden met steun van de Zuidelijke leden der Staten-Generaal hun eisen: *Scheiding tussen Noorden Zuid-Nederland en een afzonderlijk beheer der beide delen door Willem I*. De prins belooft zijn medewerking en verlaat Brussel met het sedert het begin van de opstand achtergebleven garnizoen.

248. Anno 1831

De zelfopoffering van Van Speyk

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 40×55; inv. A 5041

Luitenant J.C.J. van Speyk voerde het bevel over een der kanonneerboten die op de Schelde lagen om Antwerpen te onderwerpen.

Het schip raakte op 5 februari 1831 door een storm van haar ankers los en sloeg tegen de stadskade. Dadelijk sprong een overmacht van gewapende burgers aan boord om de boot in te nemen en de vlag van de mast te halen.

Dit kon de wakkere zeeman niet dulden. Onder het voorwendsel dat hij de scheepspapieren zou halen, ging hij naar beneden en stak de brand in de kruitkamer, zodat hij met de aanvallers en zijn volk, waarvan vijf man gered werd, in de lucht vloog.

Dit feit dat aan de schoonste dagen van onze geschiedenis herinnerde en op schitterende manier verheerlijkt werd, maakte een diepe indruk op vriend en vijand. De moedeloosheid van de legers na de ondervonden beledigingen en vernedering verdween en men wachtte ongeduldig naar het bevel om op te trekken.

249. Anno 1831

De prins van Oranje voor Leuven

Hendrik Albert van Trigt (Dordrecht 1829 - Heiloo 1899)

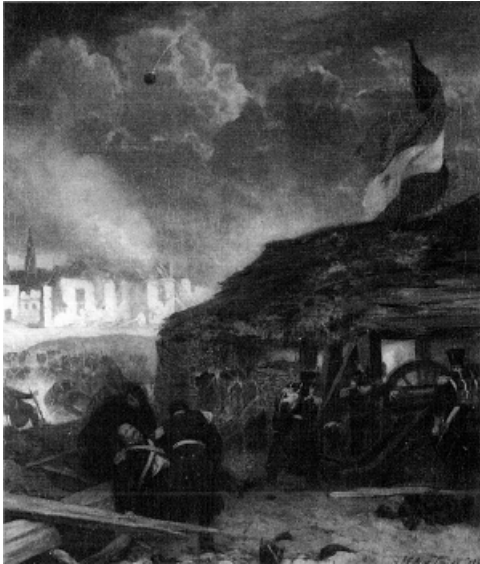
Doek, olieverf; 49×41; inv. A 4997

De Londense conferentie en de verheffing van Leopold van Saksen-Coburg tot koning van België brachten koning Willem I tot het besluit om zijn steun alleen te zoeken in zijn goed recht en de moed van zijn leger.

Hij sprak op 1 augustus het *Voorwaarts!* uit, dat na tien dagen onze voorposten op twee uur afstand van Brussel bracht, zonder dat er een Belgische soldaat was om de intocht te verhinderen. Saksen-Weimar joeg op 8 augustus bij Hasselt het Belgische leger van de Maas uitten. De prins van Oranje verjoeg op 12 augustus bij Leuven het leger van de Schelde. Terwijl de vijand reeds overvleugeld was en de aftocht blies, bracht lord Russell de prins op de hoogte van de gewapende interventie van Frankrijk, waaraan Engeland zijn goedkeuring had gehecht. De prins wilde zijn winst niet op grond van dit simpele bericht uit handen geven.

Hij stuurde er een officier op uit om zich van de nadering der Fransen op de hoogte te stellen. Intussen viel hij Pellenberg aan, een zwaar versterkte hoogte bij Leuven. De stelling werd genomen en Leuven lag voor ons. De wegen naar Brussel waren in onze handen en Leopold, die zich door zijn persoonlijke moed een kroon waardig toonde, kon slechts door een snelle vlucht Mechelen bereiken.

Leuven werd bij verdrag overgegeven, maar vierentwintig uur later voor de naderende Fransen ontruimd.

250. Anno 1832

De citadel van Antwerpen wordt door Chassé verdedigd

Hendrik Albert van Trigt (Dordrecht 1829 - Heiloo 1899)

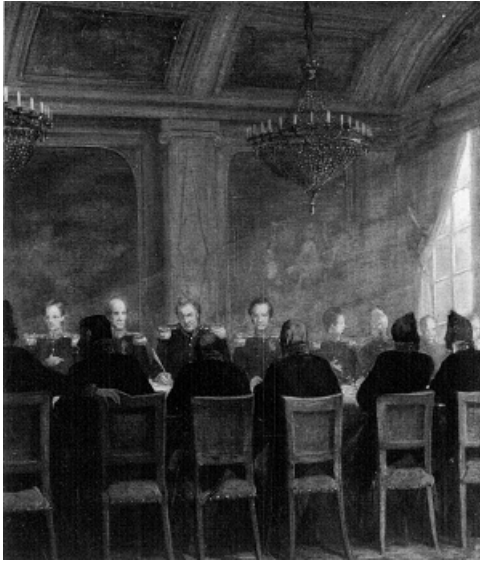
Doek, olieverf; gesigneerd, 1862; 50×43; inv. A 4998

Frankrijk en Engeland kwamen overeen om koning Willem I tot het aannemen van de vrede te dwingen door een blokkade en een embargo. Maarschalk Gérard kreeg opdracht om met tweeënveertigduizend Fransen Chassé uit de citadel van Antwerpen te verdrijven, het laatste punt dat Nederland nog op Belgische bodem bezat.

Chassé weigerde zich over te geven en dreigde Antwerpen met een bombardement als er van de stadszijde, waar de citadel het zwakst was, een aanval gedaan zou worden.

De vijfhoekige citadel was goed versterkt en bevoorraad.

De welgezinde bevolking was vastbesloten en een flotille kanonneerboden onder kolonel Koopman bood aan de rivierzijde bescherming. Hoewel uit veertien batterijen een regen van kogels, bommen en houwitsers op het kasteel neerdaalde, waren de Fransen na tien dagen - de tijd die zij verwacht hadden dat het beleg zou duren - nog niets gevorderd. Pas toen na vijftwintig dagen (30 november - 24 december) de vesting in puin was geschoten, de bomvrije gebouwen waren vernield, de waterputten waren ingestort en de bres honderd voet breed de gracht had gevuld, bood Chassé aan om de citadel te ontruimen. Koopman verbrandde zijn vaartuigen, opdat deze de vijand niet in handen zouden vallen.

251. Anno 1840

De troonsafstand van Willem I

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

Doek, olieverf; 48×41; inv. A 5042

De nadelige afloop der Belgische zaken had het vertrouwen in Willem I ernstig verzwakt. De reddeloosheid der financiën was voor geen geheimhouding vatbaar. De natie wenste belangrijke wijzigingen in de grondwet: toezicht op het beheer der geldmiddelen en ministeriële verantwoordelijkheid. De aandrang was zo sterk dat de koning in maart 1840 voorstellen deed om de constitutie te herzien. Deze werden in september aangenomen.

De man die ruim een kwart eeuw 's lands zaken bijna ongehinderd had bestuurd en beheerd, kon het echter niet opbrengen om dit op zijn leeftijd aan de hand der staatsdienaren en de Staten-Generaal te blijven doen. Willem I verraste zijn onderdanen op 7 oktober door een akte van afstand ten behoeve van zijn zoon. Hij tekende deze op het Loo en verklaarde dat de nieuwe staatsvorm een krachtiger hand nodig had dan de zijne en een meer onverdeelde toewijding dan waartoe hij in staat was.

252. Anno 1849

De inhuldiging van koning Willem III in de Nieuwe Kerk

Herman Frederik Carel ten Kate (Den Haag 1811 - Den Haag 1891)

Paneel, olieverf; gesigneerd, 1863; 48×41; inv. A 4948

Een tijdvak dat belangrijk was door de financiële hervorming van 1844 en de grondwetsherziening van 1848, werd op 17 maart 1849 door de plotselinge dood van koning Willem II te Tilburg afgesloten. Ook nu zou een nieuwe orde van zaken door jeugdiger hand worden geleid. De prins van Oranje bevond zich op het tijdstip van overlijden in het noorden van Engeland, zodat er enkele dagen zonder souverein gezag waren. Door de ordelievendheid en het gezond verstand der natie verliep dit toch zonder stoornis van de geregelde gang van het bewind.

Op 11 mei deed de vorst zijn plechtige intrede te Amsterdam.

De volgende dag was de feestelijk getooide Nieuwe Kerk het toneel van zijn inhuldiging. De koning bezwoer de constitutie en de staatsmachten legden de eed van trouw af aan de *derde Willem de derde*, evenals zijn grafelijke en stadhouderlijke naamgenoten 's lands hoop, liefde en heil!

253. Anno 1861

Schaatsenrijders wijzen koning Willem III de weg tijdens de watersnood in de Bommelerwaard

Barend Wijnveld Jr. (Amsterdam 1820 - Haarlem 1902)

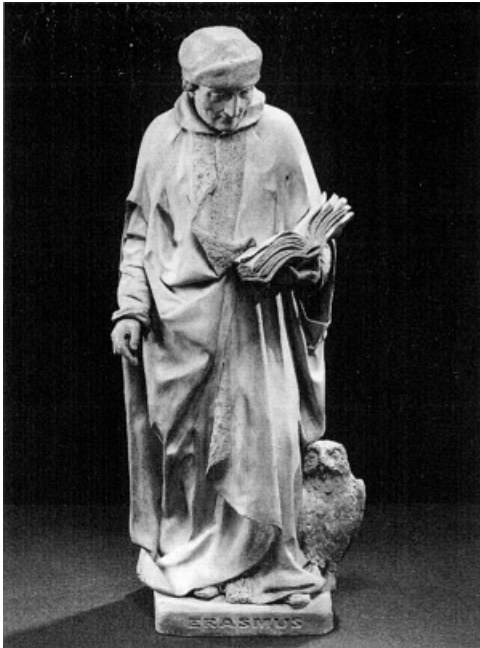
Doek, olieverf; 45×117; inv. A 5140

De dooi die op de felle vorst van december 1860 volgde, veroorzaakte in het gebied van de Maas, maar vooral de Merwede ontzaglijke ijsverstoppingen. Het water steeg in Maas en Waal tot ongekende hoogte en nadat op 5 januari de dijk te Brakel was bezweken, berichtten de dagbladen tot het einde van die maand over dijkbreuk na dijkbreuk. Als gevolg daarvan werden zevenenvijftigduizend bunders tussen Maas en Waal tot aan de daken der huizen toe onder het water bedolven en verkeerde Zaltbommel enige tijd in ernstig gevaar.

Z.M. koning Willem III was terstond overal waar de waterstand het hachlijkst was, de nood het hoogst en de toestand schijnbaar hopeloos. Zijn voorbeeld bezielde een ieder wiens vernuft, kennis of kracht tot redding of behoud kon meewerken. De koning trotseerde de ongemakken van het seizoen en de watersnood, en verkeerde meermalen in gevaar.

Het kasteel van Neerijnen, waar Z.M. door baron van Pallandt werd ontvangen, was het uitgangspunt van zijn dagelijkse tochten in de Bommelerwaard. Eens keerde men in twee schietschouwen naar Zaltbommel terug. In de ene bevonden zich de koning, prins Hendrik, baron van Pallandt van Neerijnen en graaf van Limburg Stirum, de commissaris des konings in Gelderland. In de tweede zaten schout-bij-nacht May, de heer De Kock en baron Snouckaert van Schauburg. Een zware mist maakte de weg bij het invallen van de avond onherkenbaar. Omdat het kompas stuk was wisten de schippers geen middel om de koers te bepalen of de schouwen naar Zaltbommel te brengen. gelukkig naderden er echter twee schaatsenrijders, die de schippers de juiste weg wezen en de hoge reizigers uit hun gevaarlijke situatie hielpen.

Statuetten

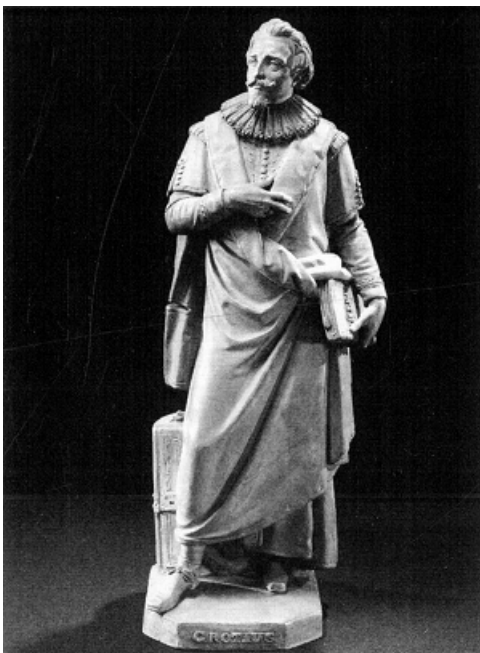

254. Erasmus

Jacques Joseph François Verdonck (Antwerpen 1823 - Amsterdam 1878)

Terra cotta, olieverf; gesigneerd, 1855; 55 h.

Eigendom Maatschappij *Arti et Amicitiae*, Amsterdam

255. Hugo de Groot

Ludovicus (*Louis*) Roijer (Mechelen 1793 - Amsterdam 1868)

Terra cotta, olieverf; gesigneerd, 1855; 57,5 h.

Eigendom Maatschappij *Arti et Amicitiae*, Amsterdam

256. Joost van den Vondel

Ludovicus (*Louis*) Roijer (Mechelen 1793 - Amsterdam 1868)

Terra cotta, olieverf; gesigneerd, 1854; 55 h.

Eigendom Maatschappij *Arti et Amicitiae*, Amsterdam

257. Prins Willem I

Franz Stracké Jr. (Dorsten 1820 - Baarn 1898)
Verblijfplaats onbekend

258. Prins Maurits

Franz Stracké Jr. (Dorsten 1820 - Baarn 1898)
Verblijfplaats onbekend

259. Jan Pietersz. Coen

Jacques Joseph François Verdonck (Antwerpen 1823 - Amsterdam 1878)
Verblijfplaats onbekend

260. Michiel Adriaensz. de Ruyter

Franz Stracké Jr. (Dorsten 1820 - Baarn 1898)
Verblijfplaats onbekend

261. Rembrandt

Franz Stracké Jr. (Dorsten 1820 - Baarn 1898)
Verblijfplaats onbekend

262. Pieter Cornelisz. Hooft

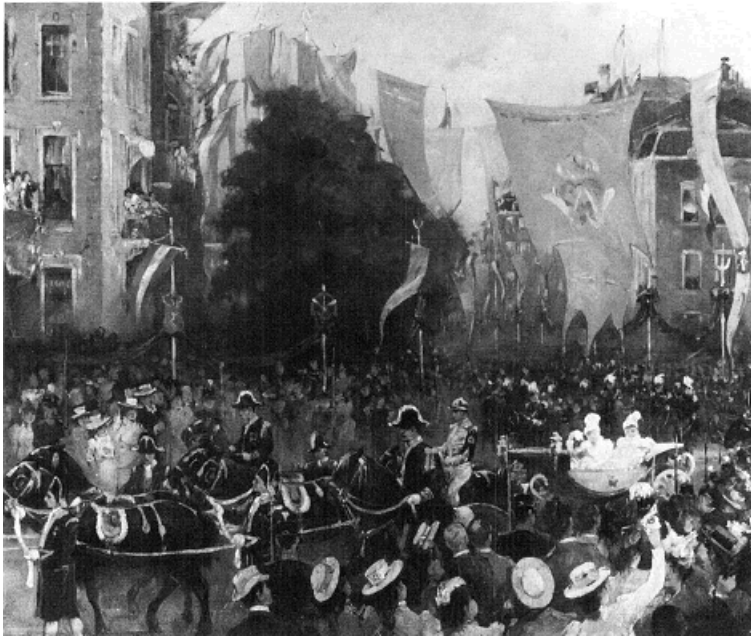
Jacques Joseph François Verdonck (Antwerpen 1823 - Amsterdam 1878)
Verblijfplaats onbekend

263. Herman Boerhaave

Jacques Joseph François Verdonck (Antwerpen 1823 - Amsterdam 1878)
Verblijfplaats onbekend

De volgorde der beelden is om typografische redenen veranderd. In het manuscript zijn de beelden als volgt genummerd:

1. Prins Willem I 2. Prins Maurits 3. Hugo de Groot 4. Joost van den Vondel 5. Erasmus 6. Pieter Cornelisz. Hooft 7. Herman Boerhaave 8. Jan Pietersz. Coen 9. Michiel Adriaensz. de Ruyter 10. Rembrandt.

264. Anno 1898

De feestelijke intocht van koningin Wilhelmina in Amsterdam

Hobbe Smith (Witmarsum 1862 - Amsterdam 1942)

Doek, olieverf; gesigneerd; 55×65; inv. A 1799

Door de dood van Willem III reeds in 1890 tot de troon geroepen, aanvaardde koningin Wilhelmina na een zorgzame opvoeding van haar moeder, koningin-regentes Emma, bij haar meerderjarigheid op 31 augustus 1898 de regering.

Vijf dagen later deed zij haar plechtige intocht in Amsterdam.

Wilhelmina werd de dag daarna in de Nieuwe Kerk als koningin ingehuldigd.

De band tussen vorst en volk van Nederland werd opnieuw verzekerd.

Dit schilderij werd in opdracht van P. Langerhuizen Lzn. gemaakt en aan de gemeente Amsterdam geschonken als het begin van een vervolg op de galerij van Jacob de Vos.

Dit vervolg is er niet gekomen. De dagen van de historieschilderkunst waren voorbij.

Lijst van kunstenaars die meewerkten aan de historische galerij van Jacob de Vos Jzn.

Voor zover niet uit exacte dateringen was op te maken in welke jaren kunstenaars aan de galerij meewerkten, is uitgegaan van de jaren der series waartoe hun werk behoort. Ook zijn enkele biografische gegevens opgenomen die relevant kunnen zijn in verband met de historische galerij. In een enkel geval wordt literatuur vermeld.

Allebé, August

Amsterdam 1838 - Amsterdam 1927

Allebé was leerling van P.F. Greive en de Amsterdamse academie. Hij bekwaamde zich in het lithograferen aan de Ecole des Beaux-Arts te Parijs. Allebé was bevriend met o.a.L. Alma Tadema en H.A. van Trigt. Hij werd in 1870 benoemd tot hoogleraar aan de Amsterdamse academie. Hij deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Allebé in 1862 meewerkte: 184, 208.

Alma Tadema, Laurens

Dronrijp 1836 - Wiesbaden 1912

Alma Tadema werkte van 1852-1864 te Antwerpen, waar hij leerling van de academie was. Hij was o.a. bevriend met A. Allebé en H.A. van Trigt. Alma Tadema is later in Engeland als schilder van taferelen uit de klassieke oudheid een Europese beroemdheid geworden. Hij heeft zijn schilderij voor de historische galerij van *Arti et Amicitiae* nooit afgeleverd.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos, waaraan Alma Tadema in 1862-1863 meewerkte: 240.

Bisschop, Christoffel

Leeuwarden 1828 - Scheveningen 1904

Bisschop was leerling van C. Wester te Leeuwarden, van J. Schoemaker Doyer te Amsterdam en van W.H. Schmidt op de Delftse academie, waarvan ook Bomblet leerling was. Na een studieverblijf te Parijs was hij sedert 1855 werkzaam in Den Haag en Scheveningen. Bisschop maakte naam met Hindeloper taferelen.

Hij deed met twee schilderijen mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*. De Vos bezat buiten het verband van de galerij verschillende schilderijen van zijn hand. De Vos en Bisschop waren beiden lid van de kunstkrans *Arte et Amicitia*.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos, waaraan Bisschop in 1862-1863 meewerkte: 218.

Bomble, Karel Frederik

Amsterdam 1822 - Chantilly 1902

Bomble was leerling van C. Ouboter van der Grient, C. Kruseman, W.H. Schmidt en de kunstacademie in Den Haag. Daarna was Bomble van 1845-1847 werkzaam te Delft. Hij vertrok in 1854 naar Frankrijk waar hij naam maakte als schilder van paarden.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1852-1855 en 1859-1863 meewerkte: 58, 69, 74, 76, 77, 98, 103, 104, 110, 111, 112, 121, 135, 150, 159, 176, 183, 187, 188, 205, 236, 237.

Brouwer, Anthonius

Nijkerk 1827 - Hilversum 1908

Brouwer was van 1849-1855 leerling van de Amsterdamse academie.

Hij werkte van 1862-1863 te Antwerpen. J.A. Alberdingk Thijm karakteriseerde hem in zijn bespreking van de galerij van De Vos als de ‘wakkere Hilversumse kerkschilder’.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1859-1863 meewerkte: 189, 207, 211.

Cornet, Jacobus Ludovicus

Leiden 1815 - Leiden 1882

Cornet is één van de gevestigde schilders die meewerkten aan de galerij. Hij was van 1851-1882 directeur van het Prentenkabinet te Leiden en behoorde tot de stichters van het museum De Lakenhal. De Vos bezat buiten het verband van de galerij verschillende schilderijen van Cornet. De Vos en Cornet kenden elkaar ook van de kunstkrans *Arte et Amicitia*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Cornet in 1855 en 1860 meewerkte: 131, 182.

Dijck, Jacobus van

Waalwijk 1817 - Oisterwijk 1896

Van Dijck was eerst leerling van de school voor nuttige en beeldende kunsten te Den Bosch en van 1846-1853 van de Amsterdamse academie. Hij woonde in 1859 in Den Bosch en werd in 1869 leraar aan de Rijks-HBS te Helmond. Van Dijck raakte uit het zicht van de Amsterdamse kunstwereld, met als gevolg dat J.A. Alberdingk Thijm in zijn bespreking van de galerij van De Vos over de ‘jong gestorven’ Van Dijck schreef, wat door latere auteurs als J. Knoef is overgenomen. Zie hierover J.J.M. Heeren, ‘Een vergeten Brabantse schilder. Jac. van Dijck (1817-1896)’, *Brabantia* 4 (1955) 247-255.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1850-1855 meewerkte: 5, 6, 7, 11, 12, 13, 17, 18, 28, 34, 132.

Ebersbach, Johan Daniël

Dordrecht 1822 - Rotterdam 1900

Ebersbach was leerling van de Amsterdamse academie. Hij was schilder van genrestukken en stadsgezichten met figuren.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Ebersbach in 1853-1855 meewerkte: 84, 128, 133.

Egenberger, Johannes Hinderikus

Arnhem 1822 - Utrecht 1897

Egenberger was van 1840-1848 leerling aan de Amsterdamse kunstacademie, waar hij in 1852 hulponderwijzer werd. Egenberger werd in 1857 directeur van de academie *Minerva* in Groningen, waar hij veertig jaar lang een belangrijke rol in het kunstleven speelde. Zie over hem J.J. Heij, 'J.H. Egenberger (1822-1897)', in: *Zes Groninger kunstenaars*. Tent. cat. Groninger Museum (Groningen 1984) 58-59.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in alle stadia meewerkte: 19, 23, 24, 26, 27, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 59, 60, 61, 65, 66, 67, 73, 78, 80, 86, 87, 88, 100, 101, 102, 118, 119, 122, 123, 124, 126, 127, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 164, 168, 169, 171, 177, 178, 193, 194, 195, 196, 212, 213, 219, 220, 222, 229, 230, 232, 234, 235.

Gerstenhauer Zimmerman, Jan Wendel

Monnickendam 1816 - Rotterdam 1868

Gerstenhauer Zimmerman was in 1844 en volgende jaren leerling van de Amsterdamse academie. Hij solliciteerde in 1857 tevergeefs naar de opengevallen plaats van hulponderwijzer aan de Amsterdamse academie, toen Egenberger naar Groningen vertrok. Gerstenhauer Zimmerman werkte tot 1859 in Amsterdam, daarna in Middelburg en Rotterdam. Hij schilderde genrestukken en portretten.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1855 meewerkte: 130.

Israëls, Jozef

Groningen 1824 - Den Haag 1911

Israëls was leerling van de academie *Minerva* te Groningen en sedert 1843 van de Amsterdamse academie. Van 1845-1847 studeerde hij te Parijs aan de École des Beaux-Arts en bij E.F. Picot. Hij werkte daar samen met J. van Koningsveld. In 1847 keerde Israëls terug naar Amsterdam. Hij is één van de weinige schilders van de historische galerij van De Vos die beroemd werden. Israëls werkte met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*. De Vos en Israëls maakten beiden deel uit van de kunstkrans *Arte et Amicitia*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Israëls in 1850-1851 meewerkte: 21, 25.

Jamin, Diederik Franciscus

Amsterdam 1838 - Amsterdam 1865

De jong gestorven maar al vroeg bekende Jamin was te Amsterdam leerling van P.F. Greive en D.J. Bles. De Vos bezat buiten het verband van de galerij verschillende schilderijen van Jamin.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1863 meewerkte: 223.

Kannemans, Christiaan Cornelis

Breda 1812 - Breda 1884

Deze Bredase zeeschilder was leerling van zijn vader en oom.

Er zijn geen bijzondere aanwijzingen voor zijn medewerking aan de historische galerij.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1859-1860 meewerkte: 158, 161.

Kate, Herman Frederik Carel ten

Den Haag 1811 - Den Haag 1891

Ten Kate was van 1859-1861 bestuurslid en directeur van de schilderschool van de Amsterdamse academie. De hofschilder Ten Kate - hij schilderde vele malen het portret van de koning - is vooral bekend door zijn vele historische genrestukken met soldaten in herbergen. Minder bekend zijn enkele werken met een sociale inslag en Marker taferelen. Met de laatste behoorde hij tot de vroegste schilders in het folkloristische genre. Ten Kate was van 1861-1863 voorzitter van *Arti et Amicitiae*.

Hij deed met twee schilderijen mee aan de historische galerij van deze vereniging. Ten Kate geniet ook bekendheid als maker van historische schoolplaten. Ten Kate en De Vos behoorden beiden tot de oprichters van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Beiden zaten zij ook in de commissie tot oprichting van het 'Muzeüm Koning Willem I'.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1863 meewerkte: 238, 252.

Kellen III, David van der

Utrecht 1827 - Nieuwer-Amstel 1895

Van der Kellen was van 1843-1845 en in 1850 leerling van de Amsterdamse en van 1845-1846 van de Düsseldorfer academie.

Hij schilderde genrestukken en interieurs bij kaarslicht. De in het artistiek-maatschappelijke leven actieve Van der Kellen had grote belangstelling voor oude kunst. Hij was van 1876-1895 als directeur aan het Rijksmuseum verbonden. Van der Kellen deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*.

De Vos had werk van hem in zijn collectie. Van der Kellen en De Vos behoorden beiden tot de oprichters van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Van der Kellen in 1852-1853 meewerkte: 81, 82.

Koningsveld, Jacobus van

Deventer 1824 - Den Haag 1866

Van Koningsveld was sedert 1840 bij de Amsterdamse academie ingeschreven. Van 1846-1848 verbleef hij te Parijs. Hij was portretten genreschilder. Later werd hij fotograaf.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Van Koningsveld in 1850-1854 meewerkte: 20, 108, 136.

Koster, Everhardus

Den Haag 1817 - Dordrecht 1892

Koster had in 1839-1840 aan de Haagse academie les van B.J. van Hove. Hij bezocht ook Städelsche Institut in Frankfurt am Main.

Koster legde zich toe op het schilderen van vaartuigen en wateren, en werd de 'Cuyp van onze dagen' genoemd. Hij had daarmee ook in Engeland succes. Koster werd in 1858 directeur van de schilderijenverzameling van in de 19de eeuw overleden meesters in het paviljoen *Welgelegen* te Haarlem. Hij schreef op 9 april 1856 aan De Vos een gelukwens bij diens benoeming tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, waarbij hij opmerkte: '(...) de kunstenaar verheugt zich erin, op U als den waardigsten zijner voorstanders te mogen bogen.' (Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, familiearchief De Vos, map Jacob de Vos Jacobszn, brief van E. Koster aan J. de Vos, Jzn.). Koster deed met twee schilderijen mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*. De Vos had van Koster in zijn collectie een schilderij van een landhuis in de buurt van Haarlem.

Het is niet uitgesloten dat dit zijn eigen buiten *Zorgvrij* was.

Catalogusnummers in de historische galerij van de Vos, waaraan Koster in 1859-1863 meewerkte: 170, 172, 186, 206.

Leon, Maurits

Den Haag 1838 - Den Haag 1865

Leon was leerling van de Haagse academie bij B.J. van Hove, H. van Hove Bzn. en ook D.J. Bles en P.F. Greive. Hij is bekend om zijn schilderijen van de joodse eredienst. Hij deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Leon in 1862 meewerkte: 181, 210.

Lingeman, Lambertus

Amsterdam 1829 - Abcoude-Baambrugge 1894

Lingeman was leerling van de Amsterdamse academie en P.F. Greive.

Hij was van 1860 - 1869 penningmeester en van 1873 - 1874 voorzitter van *Arti et Amicitiae*. Lingeman schilderde historiestukken met militairen in wachtlokalen, interieurs, figuurstukken en portretten. Hij deed met twee schilderijen mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*. Lingeman en De Vos behoorden beiden tot de oprichters van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos, waaraan Lingeman in 1852-1853 meewerkte: 54.

Neuhuys, Jan Antoon

Haarlem 1832 - Antwerpen 1891

Neuhuys was in de jaren vijftig leerling van de Antwerpse academie.

Hij schilderde figuur- en historiestukken.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Neuhuys in 1862-1863 meewerkte: 231, 233.

Peduzzi, Dominicus Anthonius

Amsterdam 1817 - Wenen 1861

Peduzzi was leerling van de Amsterdamse academie. Hij werkte tot 1858 in Amsterdam, daarna te Wenen. Peduzzi schilderde o.a. interieurs bij kaarslicht en ruitersstukken.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1859 meewerkte: 165, 167, 175.

Pieneman, Nicolaas

Amersfoort 1809 - Amsterdam 1860

De vooraanstaande schilder Nicolaas Pieneman was sedert 1856 lid van de raad van bestuur van de Amsterdamse academie. Hij was van 1846-1850, 1852-1856 en 1858-1860 voorzitter van *Arti et Amicitiae*.

Hij deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti*.

Pieneman schilderde het portret van Jacob de Vos (afb. 2). Pieneman behoorde evenals De Vos tot de oprichters van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1860-1862 meewerkte: 190.

Rochussen, Charles

Kralingen 1814 - Rotterdam 1894

Rochussen genoot grote bekendheid als illustrator in tijdschriften en van populaire literatoren als Van Lennep, Hofijk en Van Zeggelen.

Zijn oeuvre van historische taferelen is immens. Rochussen is een van de weinige kunstenaars van de galerij van De Vos die later nog gunstig beoordeeld werden.

Rochussen zat in veel besturen en commissies.

Hij ontmoette De Vos daarbij o.a. in het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, de kunstkrans *Arte et Amicitia* en de commissie voor het 'Muzeüm Koning Willem I'. Rochussen was in 1854-1858, 1861-1863 en 1867 bestuurslid, in 1863-1865 en 1868-1869 voorzitter en vanaf 1884 erevoorzitter van *Arti et Amicitiae*. Hij deed met drie schilderijen mee aan de historische galerij van *Arti* en voorzag daarbij diverse stukken van in 't mensbeeld minder handige kunstbroeders van figuratie. Rochussen geniet ook bekendheid als maker van historische schoolplaten.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1853, 1854, 1855 en in 1861 en 1862 meewerkte: 52, 68, 89, 90, 91, 95, 109, 115, 116, 117, 134, 140, 141, 142, 166, 173, 174, 197, 198, 199, 200, 214, 221, 224, 239, 242.

Roijer, Ludovicus (*Louis*)

Mechelen 1793 - Amsterdam 1868

Roijer was in de jaren vijftig in ons land de meest vooraanstaande beeldhouwer. Hij is nog steeds bekend door *Naatje* op de Dam en de standbeelden van Willem de Zwijger, Rembrandt en Vondel. Roijer was directeur (hoofdleraar) aan de Amsterdamse academie.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1854 en 1855 meewerkte: 255, 256.

Scholten, Hendrik Jacobus

Amsterdam 1824 - Heemstede 1907

Scholten was leerling van L.J. Hansen en daarna van 1842-1847 van P.F. Greive. Met Greive betrok hij in 1847 op het bolwerk bij de Utrechtse Poort een atelier, waaraan tevens een werkplaats voor jongere leerlingen van Greive was, zoals L.

Lingeman, J. Walraven, J.C. Greive Jr., A. Allebé, M. Leon en D.F. Jamin. Scholten deelde tot 1867 dit atelier met Greive. Omstreeks 1847 verbleef Scholten enige tijd in Parijs. Hij kreeg op de Amsterdamse academie les van J.W. Pieneman en L. Roijs. In 1862-1863 was hij secretaris van *Arti et Amicitiae*. In 1872 werd hij te Haarlem conservator van het Teylers Museum. Scholten vestigde in 1854 de aandacht der kunstliefhebbers op zich, toen hij de gouden medaille van *Felix Meritis* verwierf voor *De weduwe van Van Oldenbarnevelt bij Prins Maurits genade smekende voor haren zoon*. Dit schilderij werd gekocht door een neef van De Vos, P. Langerhuizen. In 1857 won hij een door De Vos in 1856 persoonlijk uitgeschreven prijsvraag in het historieschilderen (zie hierover de inleiding). Scholten had ook internationaal succes. Hij deed met twee schilderijen mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*. De Vos bezat buiten het verband van de galerij enkele werken van zijn hand. Scholten en De Vos behoorden beiden tot de oprichters van het Koninklijk Oudheidkundig genootschap.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Scholten in 1852-1855, 1859 en 1860 meewerkte: 33, 71, 72, 191, 217.

Smith, Hobbe

Witmarsum 1862 - Amsterdam 1942

Deze leerling van Allebé aan de Amsterdamse rijksacademie genoot bekendheid als schilder van zee-, rivier- en stadsgezichten.

Catalogusnummer in de historische galerij van De Vos: 264.

Stracké Jr., Franz

Dorsten 1820 - Baarn 1898

Stracké was van 1870 - 1899 hoogleraar aan de Amsterdamse academie als opvolger van L. Roijs.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos: 257, 258, 260, 261.

Taanman, Jacob

Zaandam 1836 - Amsterdam 1923

Taanman was o.a. leerling van P.F. Greive. Hij schilderde portretten, figuur- en genrestukken. Hij deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1862 meewerkte: 185, 209.

Taurel, Marie André Augustin Barreau (*Augustin*)

Parijs 1828 - Brussel 1879

M.A.A.B. Taurel was zoon van de Fransman André Benoit Barreau Taurel (1794-1859), directeur van de graveerafdeling van de Amsterdamse academie en goede vriend van Jacob de Vos Senior en Junior. Taurel Junior schilderde en tekende figuurstukken en landschappen.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1852-1855 meewerkte: 57, 79, 107.

Tetar van Elven, Paul Constantin Dominique

Antwerpen 1823 - Scheveningen 1896

Tetar van Elven was leerling van de Amsterdamse en Haagse academies. Hij was vanaf 1858 leraar aan de Polytechnische School te Delft. Tetar van Elven schilderde historiestukken, genretaferelen, portretten en landschappen, en kopieerde oude Italiaanse meesters.

Zijn weduwe liet vijftigduizend gulden aan *Arti et Amicitiae* na om jonge kunstenaars via een vierjaarlijkse wedstrijd in het historieschilderen te stimuleren. In 1972 werd door deze kunstenaarsvereniging besloten geen wedstrijden met een verplicht historiethema meer te houden. Tetar van Elvens woning te Delft is als een aantrekkelijk museum bewaard gebleven. Hij deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*. Tetar van Elven en De Vos kenden elkaar ook van de kunstkrans *Arte et Amicitia*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Tetar van Elven in 1852-1855 meewerkte: 53, 55, 56, 70, 75, 96, 99, 106, 149, 162, 163.

Trigt, Hendrik Albert

Dordrecht 1829 - Heiloo 1899

De historieschilder Van Trigt was leerling van de Haagse academie (1845-1852). Hij studeerde van 1855-1857 te Parijs, o.a. bij Ary Scheffer. Van 1858-1865 kreeg Van Trigt te Antwerpen les van Henri Bource. Hij maakte daar o.l.v. Henri Leys en

Nicaise de Keyser deel uit van een groep met o.a. Tom Cool en Laurens Alma Tadema.

Van Trigt geniet ook bekendheid als maker van historische schoolplaten. Hij deed met twee schilderijen mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan Van Trigt in 1862 meewerkte: 245, 249, 250.

Verdonck, Jacques Joseph François

Antwerpen 1823 - Amsterdam 1878

Verdonck heeft als beeldhouwer een klein en weinig bekend oeuvre nagelaten.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1855 meewerkte: 254, 259, 262, 263.

Wijnveld Jr., Barend

Amsterdam 1820 - Haarlem 1902

Wijnveld was leerling van de Amsterdamse academie, waar hij in 1860 hulponderwijzer en in 1862 directeur - hoofdleraar - van de schilderschool werd. Van 1870-1891 was hij hoogleraar. Na zijn benoeming nam de omvang van zijn oeuvre af. Hij deed met één schilderij mee aan de historische galerij van *Arti et Amicitiae*.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in alle stadia meewerkte: 3, 4, 8, 9, 10, 22, 40, 41, 47, 48, 49, 50, 51, 62, 63, 64, 83, 85, 92, 93, 94, 97, 105, 113, 114, 125, 137, 138, 139, 154, 155, 156, 157, 160, 179, 180, 192, 201, 202, 203, 204, 215, 216, 225, 226, 227, 228, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 253.

Zürcher, Antonie Frederik

Nieuwer-Amstel 1825 - Maastricht 1876

Zürcher was eerst leerling van zijn vader J.C. Zürcher, P.C.D. Tetar van Elven en N. Pieneman. Hij bezocht de Haagse (1839-1840) en Amsterdamse academie (1841-1846). Hij werd in 1862 aan de Amsterdamse academie als hulponderwijzer benoemd in de vacature van Wijnveld. Daarnaast was Zürcher tekenleraar aan de Rijks-HBS te Amsterdam. In 1866 verhuisde hij naar Maastricht, waar hij ook aan de Rijks-HBS les gaf.

Catalogusnummers in de historische galerij van De Vos, waaraan hij in 1850-1855 meewerkte: 1, 2, 14, 15, 16, 29, 30, 31, 120, 129, 152, 153.